

યે રા ગ્ય મિં દુ

સંસારમ્મિ અસારે નત્થિ સુહં વાહિ-વેઅણાપરે ।

જાણંતો ઇહ જીવો ન કુણઙ્ગ જિણદેસિઅં ધમ્મં ॥

જેમાં દાગીના જ નથી, એવું મખમલનું બનેલું બોક્સ ગમે એટલું સારું દેખાતું હોય તો ય એની કિંમત કેટલી ?

જેમાં જીવ જ નથી, એવો મૃતદેહ ગમે એટલો રૂપાળો દેખાતો હોય તો ય કોણ એને સંઘરવા તૈયાર થાય ?

જેમાં દાણાઓનો ભાગ જીવાતોએ કોરી ખાધો હોય, એવા બાકી બચેલા ફોતરાઓની કિંમત કેટલી ?

આપણો આ દેખીતો સંસાર કંઈક આવો જ છે. મખમલના બોક્સ જેવો ! રૂપાળા મડદા જેવો ! ફોતરાઈ ગયેલા ફોતરા જેવો ! બહારથી ગમે એટલો સારો દેખાય, તો પણ એ બિલકુલ નકામો છે.

મન : સંસારમાં બીજો કોઈ સાર ભલે હોય કે ન હોય, પણ એમાં કોઈ નુકસાન તો નથી ને ? મખમલનું બોક્સ ભલેને દાગીના વિનાનું હોય, પણ છોકરાઓને તો રમવા-જોવા કામમાં આવે ને ? રૂપાળું મડદું ડોક્ટર બનનારાઓને પ્રયોગ કરવા કામમાં આવે ને ? ફોતરા પણ ગરીબોને કે છેવટે પશુઓને તો ખાવા માટે કામમાં આવે ને ?

એમ સંસારમાં બીજો કોઈ સાર હોય કે ન હોય, પણ મારા જેવાને તો એનાથી ઘણી શાંતિ મળે છે. ભાન ભુલાવી દે એવું સંગીત ! નશો ચડાવી દે એવા રૂપ ! મન બહેકાવી દે એવી સેંટ-અત્તરની સુગંધ ! મોક્ષનું નામ પણ ભુલાવી દે એવા ભોજનના ચટાકા ! અને સંસારનું સર્વોત્કૃષ્ટ ગણાતું અબ્રહ્મનું સુખ !

અરે ભાઈ ! આટલું તો મને મળે છે ને ? પછી ચિંતા શેની ?

આતમ : ‘સંસાર અસાર છે - નકામો છે’ એટલું જ હોત તો તો હજી ય તારી વાત માની લેત ! પણ એવું નથી. ‘સંસાર બિહામણો છે.’ એ એનું બીજું સ્વરૂપ છે. કારણ ? કારણ એ કે એમાં ચિક્કાર રોગો પડેલા છે. એમાં ચિક્કાર માનસિક વેદનાઓ ભરેલી પડી છે.

તું જે ભોગસુખોની વાત કરે છે, એ તો ભઈલા ! માત્ર પળ-બે પળના છે. એની સામે ઉભા થતા દુઃખો, યાદ કરતા પણ કંપારી છૂટે એવા છે.

‘સંસારમાં પાપો કરવાથી પાપકર્મ બંધાય અને એના ઉદયથી ભવિષ્યમાં દુર્ગતિઓમાં દુઃખ મળે...’ એવી, શ્રદ્ધાથી સમજાય એવી વાત એકવાર બાજુ પર મુકીએ ને ? તો ય પ્રત્યક્ષ દેખાતા સંસારમાં ય વ્યાધિઓ - વેદનાઓ ડગલે ને પગલે નજરોનજર જોવા મળશે.

બરોડાના એક ભાઈ હોટલમાં ખાવા ગયા, કોણ જાણે ખાવામાં શું આવી ગયું કે થોડાક જ કલાક બાદ એમના આખા શરીરમાંથી નાના નાના કીડાઓ સેંકડો-હજારોની સંખ્યામાં રૂંવાટીમાંથી બહાર નીકળવા માંડ્યા. વેદના ચીસો પડાવી દે તેવી ! દવાઓ નકામી નીવડી, ડોક્ટરોએ હાથ ધોઈ નાંખ્યા, અંગત સ્વજનો ભાઈની કમકમાટી બોલાવી દે એવી ચીસો સાંભળવા અસમર્થ બન્યા. આખા

શરીરમાંથી રૂંવાડે-રૂંવાડેથી નીકળતા એ કીડાઓ જોવા માટે તેઓ લાચાર બન્યા. છેવટે ના-છુટકે ડોક્ટરને સ્વજનોએ કહી દેવું પડ્યું કે 'Please ! kill him.' તમે આને ઝેરનું ઇન્જેક્શન આપીને મારી નાંખો.

મારી સાથે ચાતુર્માસમાં રહેલા ૫૪ વર્ષની ઉંમરના એક મુનિરાજ ! ઉત્તમ આરાધક આત્મા ! પણ પાપોદયે હૃદયરોગનો દુઃખાવો શરુ થઈ ચૂકેલો. એકાદ ઓપરેશન થયા બાદ પણ મારી સાથેના ચોમાસા વખતે એમને ક્યારેક ક્યારેક તીવ્ર દુઃખાવો ઉત્પન્ન થતો. પણ એ વખતનું દશ્ય તો બાપ રે બાપ ! આજે પણ યાદ આવે તો ધ્રુજારી છૂટી જાય. આંખો એકદમ ફાટી ગઈ હોય, મોઢું ખુલી ગયું હોય, મોટેથી ચીસ પાડવાનું શરુ થઈ ગયું હોય, હાથ છાતીના ભાગ પર આપોઆપ ભીંસાઈ ગયો હોય, નવકાર કે અરિહંતમાં મન ચોંટવું અશક્ય જેવું જ બની ગયું હોય... હું એ જોઈ જ શકતો ન હતો. બીજા સાધુઓ સોબીટ્રેડની એક-બે ગોળી જીભની નીચે મુકતા, એની અસર એક-બે મિનિટમાં જ થતી અને ફરી એ સ્વસ્થ થઈ જતા. પાછળથી તપાસ કરતા ખબર પડી કે એ હાર્ટ-એટેક ન હતો, માત્ર જૂના વાલ્વ સાથે સેટીંગ થયું ન હોવાથી એ દુઃખાવો થતો હતો.

જો હાર્ટ-એટેક વિનાનો દુઃખાવો પણ આટલો ભયંકર ! તો મોત લાવનારા એટેક વખતની વેદના કેટલી ભયંકર હશે ?

જુના જમાનામાં ભોગસુખોની સામગ્રીઓ ઓછી હતી, તો દવાખાનાઓ-હોસ્પિટલો વગેરે પણ ઓછા હતા. અને આજે ? હોટલો-સિનેમાઓ... સામગ્રી ખૂબ વધી, તો સામે દવાખાનાઓ-હોસ્પિટલો પણ ખૂબ વધી. આ શું સૂચવે છે ? એ જ ને ? કે ભોગે રોગભયં

સમતાના ભંડાર એક મહાત્માને અંતે કેન્સર થયું. ક્યારેક મસ્તકમાં એવી ભયંકર પીડા ઉપડતી કે રાત્રે ઉઠેલા એ મુનિરાજ વેદના શાંત કરવા માટે રીતસર ભીંત સાથે માથું પછાડતા. સાથેના સાધુઓ ઉઠી જતા અને માંડ માંડ એમને અટકાવતા.

અરે ! આ બધું વર્ણન કરવાની કોઈ જરૂર જ નથી. આના કરતા તો હજારગણા બિહામણા પ્રસંગો લગભગ દરેક જણે પોતપોતાની આસપાસ જોયેલા જ છે. ન જોયા હોય તો એકવાર મુંબઈની હોસ્પિટલોની મુલાકાત લઈ આવો... ટા:ટા. હોસ્પિટલની બહાર કુટપાથ પર પડેલા સેંકડો કેન્સરના દર્દીઓના દર્શન કરી આવો... આગથી સળગેલા-બળેલા દર્દીઓના વોર્ડની એકવાર અંગત મુલાકાત લઈ આવો... પાન-ગુટખા ખાવાથી જેના મોઢા-ગળાના ભાગો એકદમ વિકૃત બનેલા છે એવા રોગીઓના દર્શન એકવાર કરી આવો...

જેમ સિદ્ધાચલ વગેરે સ્થાવર તીર્થોની અને સદ્ગુરુ રૂપી જંગમ તીર્થોની યાત્રા હોંશે હોંશે કરો છો, તેમ વર્ષે એકવાર આ દર્દીઓની દુનિયામાં પણ એક સફર કરી આવવી. એ દરેક દર્દીને જોઈને, ત્યાં પોતાની જાત ગોઠવીને એનું દર્દ જાતે અનુભવવાનો પ્રયત્ન કરવો. “હું પણ એક દિવસ આ જ જગ્યાએ હોઈશ...” એ ધરતી પર ઉતરનારી વાસ્તવિકતાને એ વખતે કલ્પનામાં તો ઉતારવી જ.

આ રોગોથી ભરેલા આપણા આ સંસારમાં માત્ર તુચ્છ સુખો જોઈને આનંદ માણનારો જીવ તો મૂર્ખાઓનો સરદાર જ હોઈ શકે, બીજો કોઈ નહિ.

ધારો કે બધાને આવા રોગો ન હોય, તો ય માનસિક વેદનાઓ - ચિંતાઓ ક્યાં ઓછી છે ? બિચારા કેટલાય ઉત્તમ આત્માઓ ખાલી વાસનાના સુખ ખાતર અથવા તો સંયમના લોચ વગેરે દુઃખોથી ગભરાઈ જઈને સંસારના માર્ગે આગળ વધ્યા, બે પગના મટીને ચાર પગના પશુ બન્યા,

અર્થાત્ લગ્નગ્રંથિથી બંધાયો. ચોક્કસ એ તુચ્છ સુખો એમને મળ્યા ખરા, પણ એની સાથે હજારો ચિંતાઓ પણ ભૂતડીની માફક એમને એવી ચોંટી કે પેલા કહેવાતા સુખોની સુખ તરીકે ગણતરી કરવાનો ય મોકો એ બિચારાઓને મળતો નથી.

મુમુક્ષુપણામાં રહીને, થાકીને લગ્ન માંડી ચુકેલા એક શ્રાવિકાબહેનના પશ્ચાત્તાપના શબ્દો !
“મહારાજ સાહેબ ! તાલીમમાં બે વસ્તુ અઘરી લાગી. એક તો વહેલી સવારે ઉઠવું અને બીજું ગરમી સહન કરવી. વિહાર હોય ત્યારે પાંચેક વાગે ઉઠી જવું પડતું એ ખૂબ ભારે પડતું. અને ઉનાળામાં બંધિયાર ઉપાશ્રય મળે અથવા તો ખુલ્લો ઉપાશ્રય મળે તો પણ જ્યારે રાત્રે પવન બંધ પડી જાય ત્યારે જે બફારો થતો, ઉંઘ ન આવતી... આ બે વસ્તુથી ત્રાસીને દીક્ષા લેવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો.

આજે બે દીકરીઓ અને એક દીકરો છે. પણ પલી બંને વસ્તુ મારે ગળે વળગી છે. છોકરાઓને વહેલી સવારે તૈયાર કરવા, રસોઈ વગેરેનું કામ સંભાળવા પાંચ વાગે રોજ ઉઠવું જ પડે છે અને રસોડામાં રસોઈ કરતી વખતે ગરમી સહન કરવી જ પડે છે.

ગાડી-બંગલાવાળા આજના શ્રીમંતોની આ શ્રીમંતાઈ કેવી ભાડુતી છે ? એ તો બધા જાણે છે. બેંકની કે કંપનીઓની લોન ઉપર ખરીદેલા ગાડી-બંગલામાં જીવનારા એ બિચારાઓ બહારથી ભલે સુખી લાગે. પણ એમના માથે દર મહિને લોનના હપ્તા ભરવાની ચિંતાઓ ચોંટેલી જ હોય. જો ધંધામાં નુકસાન જાય, તો હપ્તા ન ભરાવાનો અને એટલે ગાડી-બંગલા જપ્ત થઈ જવાનો ભય ઉંઘ હરામ કરી દેતો હોય છે. આર્થિક સંકડામણના કારણે સામૂહિક આપઘાત કરનારા સેંકડો પરિવારોના પ્રસંગો આજે સમાચારપત્રોમાં વાંચવા મળે જ છે.

આવી જ હાલત સંસાર માંડનારાઓની થાય છે ને ? નજીવા સુખો ખાતર સંસાર માંડી તો દે, પણ પછી ? પરિવારને નિભાવવા માટે રોજની દસ-બાર કલાકની ગધ્યા-મજૂરી ! કોઈક કંપનીમાં કે કોઈક દુકાનમાં પાળેલા સારા બાંધેલા કુતરાની માફક સારા પગારવાળી ગુલામ તરીકેની જીંદગી જીવવાની ! રહેવા માટે નાનકડું ઘર મેળવતા તો દમ નીકળી જાય. વર્ષોની મૂડી એક જ ઘર લેવા પાછળ ખર્ચાઈ જાય. એ પછી ય રોજના ખર્ચાઓ ! સંતાનોને ભણાવવાના - મોંઘવારી સામે લડવાનું - જાત જાતના બિલો ભરતા જ જવાના - ભૂલેચૂકે માંદગી આવે તો હજારો - લાખોનો ધુમાડો જ કરી જ દેવાનો, એમાં જો દેવાદાર બનવું પડે તો આખી જીંદગી એ દેવું અને એના વ્યાજના વિષયકમાં જ ધમરોળાઈ જવા દેવાની...

સુરતમાં ૨૪ વર્ષનો એક યુવાન ! આંતરડાનો ગંભીર રોગ થવાથી મુંબઈ બોમ્બે હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો. રોજનું બિલ આશરે રૂા. ૬૫ હજાર ! ૧૫-૧૬ દિવસ બાદ કેસ ફેઈલ ! યુવાનને સુરત પાછો લાવવામાં આવ્યો, રસ્તામાં જ મોત ! દસેક લાખનું દેવું એ નાનકડા પરિવારના માથે ચડી ગયેલું. સૌથી વધુ કરુણ ઘટના તો એ બની કે જ્યારે આ યુવાનનું મૃત્યુ થયું, ત્યારે એની પત્ની ગર્ભવતી હતી અને નવમો મહિનો ચાલતો હતો.

કલ્પના તો કરો કે શું હાલત થાય એ સ્ત્રીની ! ભરયુવાનીમાં વિધવા બનવાનું, માથે દેવાનો મોટો ભાર, નવા જ જન્મ પામનારા બાળકની આખી જીંદગીની જવાબદારી... શું એમ માની શકાય ? કે સમાજ આ બધી વ્યવસ્થા ગોઠવી દેશે ? રામ રામ કરો !

લગભગ એમ કહી શકાય કે અત્યારે તમામે તમામ વ્યક્તિઓ માનસિક ચિંતાઓના ઢગલા નીચે દબાઈને, ચગદાઈને, હેરાન-પરેશાન થઈને જીવી રહી છે. (વધુ આવતા અંકે)

યે રાગ્ય મિં દુ

અરે, આ બધી વાત જવા દો ને ? સંસારનું આ જે સંસાર એ નામ છે ને ? એનો અર્થ જ બતાવી આપે છે કે 'સંસાર ભયાનક છે.' બોલો, શું અર્થ છે આ સંસાર શબ્દનો ? સંસરણં સંસારઃ સરકવું-ભટકવું એનું નામ સંસાર ! ચારગતિમાં આમથી તેમ ભટક ભટક કરવું એ જ સંસાર ! પેલા સરકારી માણસો ! આખા ભારતમાં આમથી તેમ ફંગોળાયા કરે, સરકાર ગમે ત્યારે ગમે ત્યાં જવાનો આદેશ કરે, અને એ રીતે આ બિચારા ગુલામોને નાચવું પડે. એમ કર્મ સરકાર બધા સંસારી જીવોને ગમે ત્યારે ગમે તે ગતિમાં જવાનો Order કાઢે અને બિચારા ગુલામ સંસારી જીવોએ એની ગુલામી વેઠવાની. ન ગમે ભટકવાનું, તો ય ભટકવાનું ! બોલો ને, કોને ગમે છે ? કે કોને ગમ્યું છે તિર્યચ-નરક ગતિમાં જવાનું ! છતાં અનંતીવાર અનિચ્છાએ પણ જવું જ પડ્યું છે ને ? બોલોને, કોને ગમે છે કે ગમ્યું છે મરવાનું, છતાં દેવ-મનુષ્યમાં અનંતીવાર મરવું જ પડ્યું છે ને ?

અરે, આ તો કેવી ગુલામી ! અનંતશક્તિનો માલિક આ આત્મા શું આટલો બધો નબળો, નપુંસક બની ગયો છે કે કર્મસત્તાની જોહુકમી મુંગે મોઢે અનંતકાળથી સહન જ કર્યા કરે છે ? પણ હા ! એને એ વિના છુટકો જ નથી. સંસારમાં એનું કશું ન ચાલે. આત્માની સત્તા સિદ્ધલોકમાં છે, અહીં નથી. અહીં તો છે માત્ર ગુલામી ને ગુલામી જ ! પોતાના કરોડ રૂપિયાના ફ્લેટમાં માલિક તરીકે જીવતો શ્રીમંત પણ પડોશીના લાખ રૂપિયાના ફ્લેટમાં તો માલિક નથી જ ને ? એવી હાલત છે આ આત્માની !

હવે તું જ બોલ ! આ વ્યાધિઓ અને વેદનાથી ભરેલા સંસારમાં સુખ ક્યાંથી કોય ? અરે, ભલા આદમી ! અગ્નિ પાસે શીતળતાની અપેક્ષા રખાતી હશે ? સાપ પાસે સુખની અપેક્ષા શી રીતે રખાય ?

મન : તો પછી સુખ મેળવવા શું કરવું જોઈએ ? સુખ તો મારે જોઈએ જ છે.

આત્મ : સંસારમાં જે કોઈપણ સુખો છે, એ તો હકીકતમાં સુખ જ નથી. મહોપાધ્યાયજીના શબ્દોમાં વિચારીએ તો

ક્રુદ્ધનાગફળાભોગોપમો ભોગોદ્ભવોઽખિલઃ ।

વિલાસશ્ચિત્રરુપોઽપિ ભયહેતુર્વિવેકિનામ્ । અધ્યાત્મસાર આત્મતત્ત્વ-અધિકાર

ગુસ્સે થયેલો ફણિધર નાગ ડંખ મારવા માટે ઉંચો થયો હોય અને ડંખ મારવાની તૈયારી રૂપે ફણાને હલાવતો હોય, ફણા ઉપર મણિ પણ શોભતો હોય ત્યારે એ નાગ દેખાવમાં તો અત્યંત સોહામણો લાગે. પણ કોઈપણ ડાહ્યો માણસ ત્યાં ઉભા રહેવાની ય હિંમત ન કરે. એ સમજે જ કે આ નાગ ગમે એટલો સારો દેખાય, પણ એને અડવું એટલે મોત જ છે. એને ભેટવું એટલે મોત જ છે.

એમ સંસારના તમામે તમામ સુખો દેખાવમાં સોહામણા-લોભામણા છે, પણ એ મારક છે, વિનાશક છે... એટલે જ ડાહ્યા માણસો તો એની સામે નજર કરવાની પણ હિંમત ન કરે. દૂર જ ભાગી જાય. અરે ! તીર્થંકરો જેવા સમર્થ આત્માઓ પણ ભોગસુખો ત્યાગીને પ્રવ્રજ્યાના માર્ગે આગળ વધે છે, એ જ દેખાડે છે કે એ સુખોને લાત મારીને ભાગી જવામાં જ મજા છે.

જે સાચું સુખ છે, તે આત્માનું છે. એ મેળવવા માટે તો ભગવાને ભાખેલા જિનધર્મની જ આરાધના કરવી પડે.

અકાળે કોઈનું સારું કરો તો ય એ ખરાબ થાય. અકાળે થયેલો વરસાદ મોટું નુકસાન કરે જ છે ને ?

પણ હાય રે અજ્ઞાન અને પ્રમાદ ! ઉપરની બધી વાતો જીવ જાણે છે. સંસારની અસારતાને અને ભયાનકતાને સાક્ષાત્ અનુભવે છે. છતાં આ બે દોષોને કારણે એ જિનધર્મની આરાધના કરવા તૈયાર થતો નથી.

જીવો 'સંસાર દુઃખમય છે' એટલું અનુભવે છે, પણ એનો નાશ જિનધર્મથી થાય, એ વાત કાં તો તેઓએ જાણી જ નથી, જાણી છે તો એમાં શ્રદ્ધા નથી, શ્રદ્ધા છે તો છેવટે આળસ-પ્રમાદ-કંટાળો એવા વળગેલા છે કે જિનધર્મ આરાધવાનો ઉત્સાહ થતો નથી.

મન : જીવને સુખ જોઈએ છે એમાં તો કોઈ બેમત નથી. એ સુખ માટે એ ક્યાંક તો પ્રયત્ન કરવાનો જ. હવે જ્યારે સદ્ગુરુ એને જિનધર્મ આરાધવાનું કહે, દીક્ષા લેવાનું કહે - શ્રાવકજીવન જીવવાનું કહે તો એને એ વાતમાં શ્રદ્ધા થવી જ જોઈએ ને ? શા માટે ન થાય ? અને શ્રદ્ધા થાય તો પ્રવૃત્તિ પણ થવી જ જોઈએ. ભૂખ્યો માણસ ભોજન મળે, તો એ ખાવા માટે પ્રવૃત્તિ કરવાનો જ. એમાં એને કહેવું જ ન પડે.

આતમ : તારી વાત આમ તો સાચી છે. છતાં એવું બનતું નથી, એના કારણ તપાસી લઈએ.

અજ્ઞં કલ્લં પરંપરારિ પરિસા ચિંતંતિ અત્થસંપત્તિં ।

અંજલિગયં વ તોયં ગલંતમાડં ન પિચ્છંતિ ॥૨॥

મેં પહેલા જ કહ્યું કે સુખો બે પ્રકારના છે. (૧) આત્મિક સુખ (૨) ભૌતિક સુખ.

પુદ્ગલો દ્વારા જે સાંસારિક સુખો મળે છે, એ બધા જ ભૌતિક સુખો છે. એ ખરેખર સુખ જ નથી, સુખાભાસ છે. પણ અજ્ઞાની-મૂઢ જીવોને તો એ સુખો જ ગમે છે, સારા લાગે છે, મેળવવા જેવા લાગે છે. એમને તો આત્મિક સુખોની કલ્પના પણ આવતી નથી.

આત્મિક સુખોની પ્રાપ્તિનું સીધેસીધું કારણ જિનધર્મની આરાધના છે.

ભૌતિક સુખોની પ્રાપ્તિનું સીધેસીધું કારણ ધન-સંપત્તિ છે.

એ ધન-સંપત્તિ પણ છેવટે તો ધર્મથી જ મળે છે, એ વાત સાચી. પણ એ પાછું નરી આંખે દેખાતું નથી. ધર્મ કરવાથી પુણ્ય બંધાય, પુણ્યના ઉદયથી ધન-સંપત્તિ મળે. પણ જ્યારે એ મળે, ત્યારે પુણ્યકર્મ તો દેખાતું જ નથી, કારણકે એ તો અતીન્દ્રિય છે. ત્યારે સીધે સીધો ધર્મ પણ દેખાતો નથી, કારણ કે પ્રાયઃ તો એ ઘણા કાળ પહેલા જ કરેલો હોય છે. આજે તો એ ધર્મથી ઉત્પન્ન થયેલા પુણ્યનો જ ઉદય છે.

આ વાસ્તવિકતા જીવને મોટી ભ્રમણામાં પાડી દે છે.

આ જ વાત જરાક વધુ સ્પષ્ટ રીતે સમજી લઈએ.

ક્રિકેટટીમમાં ૧૧ ખેલાડી હોય છે. એમાં સારા બેટ્સમેન યોગ્ગા-છગ્ગા લગાવી શકે છે, સદી ફટકારી શકે છે. પણ જે છેલ્લા ત્રણ-ચાર ખેલાડીઓ હોય, તેઓને તો એકાદ રન લેવામાં ય ફાંફાં પડતા હોય છે. આવું શા માટે ? બેટ તો બધા પાસે છે, બેટ જોરથી ગુમાવવાનું કે બોલને ટચ કરી દેવાનું કામ પણ બધા કરતા હોય છે. છતાં આ બેમાં આટલો ભેદ કેમ ?

હાથા માણસો સમજે છે કે માત્ર જોર કરવાથી ન ચાલે, જોર ક્યારે - કેવી રીતે કરવું એ ટેકનીક ઉપર મોટો આધાર છે. છેલ્લા ખેલાડીઓ શારીરિકબળમાં ગમે એટલા મજબૂત હોય તો પણ આ ટેકનીક એમની પાસે નથી હોતી. એટલે જ તેઓ જોર કરીને બેટ તો ફેરવે, પણ કાં તો વહેલું-મોડું

ફેરવી નાંખે, કાં તો અસ્થાને ફેરવી નાંખે... એટલે એમને સફળતા ન મળે. એ જ રીતે હોંશિયાર ખેલાડીઓ બોલને ટેકનીક પૂર્વક કટ કરે અને યોગ્ગા-છગ્ગા જાય. છેલ્લા ખેલાડીઓ કટ તો કરે, પણ એમાં ટેકનીક ન હોવાથી ઉલટું કેય-આઉટ થવાનો જ વારો આવે.

પણ અસમજુ હજારો પ્રેક્ષકો તો એમ જ સમજે છે કે 'જોરથી ફટકો મારવો - કટ મારવી એ જ યોગ્ગા-છગ્ગાનું કારણ છે.' બિયારા પ્રેક્ષકો ફટકો મારવો - કટ મારવી... એ અને એની ટેકનીક એ વચ્ચેનો સૂક્ષ્મભેદ પકડી શકતા નથી. આમ પણ આ ટેકનીક તો હોંશિયાર ખેલાડીઓની બુદ્ધિમાં પડેલી છે. એટલે એ શી રીતે દેખાય ? કે સમજાય ?

હજી જરાક ઉંડાણથી વિચારીએ. આ ટેકનીક પણ આ ખેલાડીઓ પાસે ક્યાંથી આવી ? તેઓ વર્ષો પહેલા પોતાના શિક્ષકો - રેફરીઓ પાસે શીખ્યા. એમના માર્ગદર્શન પ્રમાણે સખત મહેનત કરી... એના પ્રતાપે એમને આ ટેકનીક આત્મસાત થઈ હોય છે. હવે એ શિક્ષક + મહેનત તો અત્યારે બિલકુલ ન જ દેખાય એ સ્વાભાવિક છે. છતાં ડાહ્યા માણસો તો આ પણ સમજે કે જે યોગ્ગા-છગ્ગા લાગે છે, એ ભલે જોરથી ફટકા મારવાથી લાગે, પણ એની પાછળ ટેકનીક કામ કરે છે, એ ટેકનીકની પાછળ શિક્ષક + મહેનત કામ કરે છે.

હવે પ્રસ્તુતમાં વિચારીએ.

ધન-સંપત્તિ મળે - ફ્લેટ મળે - મનગમતું બધું જ મળે એ છે યોગ્ગા-છગ્ગા !

ધંધો કરવો - સખત મજુરી કરવી - નોકરી કરવી - દોડધામ કરવી એ છે જોરથી ફટકા + કટ !

પુણ્યકર્મનો ઉદય એ છે ટેકનીક !

જિનધર્મની આરાધના એ છે શિક્ષક - મહેનત !

આખા જગતમાં સર્વત્ર એ જ દેખાય છે કે માણસ ધંધો કરે છે, ધન કમાય છે. નોકરી કરે છે, સંપત્તિ પામે છે. દોડધામ કરે છે, સામગ્રીઓ મેળવતો જાય છે. અને સંપત્તિ મળે, એટલે એને બધું મળે છે. ફ્લેટ મળે, કાર મળે, પત્ની મળે, ભોજન મળે... તમામ પ્રકારના ભૌતિક સુખો મળે.

આમ ધંધો-નોકરી-દોડધામ અને સંપત્તિની પ્રાપ્તિ વચ્ચે સીધેસીધો સંબંધ દેખાય છે. પણ હકીકતમાં તો ધંધો વગેરે કરનારા ઘણા ય લોકો નુકસાન પણ પામે છે, એનો અર્થ એ છે કે જૈની પાસે પુણ્ય છે, એ જ સંપત્તિ પામે છે, પુણ્યહીન માણસો બરાબર ધંધો કરવા છતાં નુકસાન વેઠે છે. એટલે સંપત્તિની પ્રાપ્તિ પાછળ પણ ખરું કારણ તો પુણ્યોદય જ છે.

હવે એ પુણ્ય ક્યાંથી આવ્યું ? એ પૂર્વભવોમાં કરેલી જિનધર્મની આરાધનાથી જ પ્રાપ્ત થયું છે. એટલે ખરેખર તો જિનધર્મની આરાધનાથી જ બધું જ ધન મળે છે એ નક્કર સત્ય છે.

પણ બિયારા અજ્ઞાની સંસારીઓ !

પુણ્યને જોઈ-સમજી શકતા નથી. એટલે જ એની પાછળ રહેલી જિનધર્મની આરાધનાને જોઈ-સમજી શકતા નથી. એમને માત્ર એટલું જ દેખાય છે કે ધંધો-નોકરી-દોડધામ કરીએ, તો ધન-સંપત્તિ મળે અને એના દ્વારા ભૌતિક તમામ સુખો મળે છે.

હવે એમને ભૌતિક સુખો તો ખૂબ ખૂબ ગમે છે, અરે ! એ જ ગમે છે. 'એ સિવાય પણ કોઈક સુખ હોઈ શકે.' એ એમની કલ્પના બહારની વસ્તુ છે. એટલે જ તેઓ ભૌતિકસુખો મેળવવા માટે કોઈપણ ભોગે ધન-સંપત્તિ મેળવવા પ્રયત્ન કરવાના જ. અને એમને તો એટલી જ સમજ છે કે ધનસંપત્તિ ધંધા-નોકરીથી જ મળે, ધર્મથી નહિ. ધર્મને અને ધનને શું લેવા દેવા ? (વધુ આવતા અંકે)

વે રા ગ્ય ભિં દુ

(ગતાંકથી ચાલુ)

મન ! હવે તને તારા પ્રશ્નનો જવાબ મળી જશે કે “લોકો શા માટે જિનધર્મની આરાધના નથી કરતા ?” લોકોને જોઈએ છે માત્ર ભૌતિકસુખ ! અને એમની ઉંધી સમજણ એ જ ચાલે છે કે ‘એ સુખ ધનથી અને ધન ધંધા-નોકરીથી જ મળે. ધર્મથી નહિ.’ એટલે એ બધાને ધર્મ તો out of date જ લાગે, નકામો જ લાગે. ચારિત્રની વાતો કરનારા સાધુઓ એમને પાગલ લાગે. ધર્મ કરનારા ધર્મીઓ એમને જડ-મૂર્ખા લાગે.

પણ બિચારા એ જીવો ! પુણ્ય જો ન હોય તો શી રીતે ધન-સંપત્તિ મેળવે ? દિવસો-મહીનાઓ-વર્ષો સુધી સંપત્તિ મેળવવા માટેના તનતોડ પ્રયત્નો કરે, રોજના દસ-બાર-પંદર કલાક માત્રને માત્ર ધંધો-નોકરી પાછળ રીતસર વેડફી નાંખે. પણ પુણ્ય વિના પરિણામ શૂન્ય આવે. ઉલટું ક્યારેક પાપોદય ચાલતો હોય, તો મેળવવાને બદલે જે હોય તે ય ગુમાવી દે.

પણ છતાંય

આ તો ઝાંઝવાના જળ ! આગળ ને આગળ પાણી દેખાયા જ કરે, એટલે આશા ઉભી જ રહે.

આ તો પેલો ચીકણો કાદવ ! જેમ જેમ બહાર નીકળવાના પ્રયત્ન કરે, તેમ તેમ અંદર જ ખુંપતા જાય.

એમ નિષ્ફળતાઓનો ઢગલો થાય, નુકસાનોની વણઝાર ચાલે, તો ય બિચારાઓને આશા બંધાયેલી રહે. “બસ, જો આ એક કામમાં સફળતા મળી જાય તો મારું બધું જ કામ પૂરું થઈ જાય અને આજકાલમાં આ સફળતા મળી જ સમજો...” એ વિચારોમાં લોભાયા કરે. પણ જો જીવનું ધારેલું બધું થતું જ હોત, તો જગતમાં કોઈ દુઃખી હોત જ નહિ ને ? એટલે આ બિચારાની ઈચ્છા પૂરી થાય જ નહિ. કંઈક ને કંઈક એવું વિઘ્ન આવી પડે કે કામ અટકે... જીવ પાછો લોભાય, “બસ, આ તો આ વિઘ્ન આવ્યું, એટલે કામ ન પત્યું. હવે એને દૂર કરી દઉં એટલી જ વાર ! બધું કામ પૂર્ણ થઈ જશે. એક-બે દિવસનો જ વિલંબ થશે...” અને વળી એ આશાના તાંતણે જીવડો લટક્યા કરે.

આ રીતે “આજે મળશે, કાલે મળશે, બે દિવસ પછી મળશે...” એમ જીવો ધનસંપત્તિની આશા રાખીને નકામો જ સમય પસાર કર્યા કરે છે.

કોણ એ બધાને સમજાવે ? કે → ઓ માનવો ! તમારો આ માનવભવ અસંખ્ય દેવોના ભવ કરતા પણ દુર્લભ છે. એની એક-એક પળ અતિ-અતિ કિંમતી છે. માટે જ તો પ્રભુવીરે છેલ્લે છેલ્લે શ્રીગૌતમસ્વામીને દેશના આપી કે ‘સમયં ગોચમ ! મા પમાયણ’ ગૌતમ ! એક સમય પણ પ્રમાદ ન કરીશ.

અને તમે એ જ માનવભવના વર્ષોના વર્ષો આવી ઘેલછાઓમાં, મિથ્યા વિચારોમાં, ખોટી આશાઓમાં વેડફી નાંખ્યા. શું કરી રહ્યા છો તમે ?

શું તમે એમ માનો છો, કે આ મોત તમારી રાહ જોશે ? તમારી રજા લીધા બાદ જ તમને અહીંથી ઉપાડી જશે ? અરે, ભ્રમણામાં ન રહેતા. ‘May I Coming Sir !’ બોલીને કોઈના રૂમમાં પ્રવેશ કરવા જેટલો વિનય-વિવેક આ યમરાજને તો બિલકુલ આવડતો નથી. એ તો છે ભારે આતંકવાદી ! પુછ્યા

અતઃ એવં 'સકલ ક્રિયાપાત્રો અવિધિ-આશાતના-નિમિત્તં મિથ્યાદુષ્કૃતં દાતવ્યમેવ ।

વિના અંદર ઘૂસી જઈને ગોળીઓ છોડી હત્યાકાંડ ચલાવવો એ જ એનો ધર્મ છે. એનો વિશ્વાસ તમે ન કરશો.

બે હાથની અંજલિ કરીને એમાં પાણી ભરી રાખીને પછી જો જો કે એમાંથી ટપક-ટપક પાણી નીચે ટપક્યા જ કરવાનું. એ કંઈ અંજલિમાં ટકી ન રહે.

માનવો ! આપણું આયુષ્ય આવું જ છે. પ્રત્યેક સમયે ઘટતું જ જાય છે. પ્રત્યેક સમયે આપણે શ્મશાન તરફ એક-એક ડગલું આગળ ધસી રહ્યા છીએ. આપણને વળી હવે પ્રમાદ કરવો શી રીતે પરવડે ?

યાદ કરો એ રત્નાકરસૂરિજીના શબ્દો !

આયુષ્ય ઘટતું જાય તો પણ પાપબુદ્ધિ નવિ ઘટે...

આશા જીવનની જાય પણ વિષયાભિલાષા નવિ મીટે...

આયુષ્ય પ્રત્યેક પળે ઘટે છે, આપણને ખબર છે, છતાં પાપબુદ્ધિ ઘટતી નથી.

જીવવાની આશા ખતમ થઈ જાય, તો ય વિષયસુખોની અભિલાષા ખતમ થતી નથી.

શું આપણે આ કડીઓ આપણા જીવનમાં સાર્થક કરવી છે ? સાચી ઠેરવવી છે ?

યાદ કરો એ પ્રશ્નમરતિના શબ્દો !

अपि पश्यतां समक्षं नियतमनियतं पदे पदे मरणम् ।

येषां विषयेषु रतिर्भवति न तान् मानुषान् गणयेत् ॥

ડગલે ને પગલે નિશ્ચિતરૂપે કે અચાનક જ થઈ જનારા મરણોને સાક્ષાત જોવા છતાં પણ જેઓને હજી પણ સંસારના સુખોમાં રસ પડે છે, એ લોકોને માણસ ન ગણવા જોઈએ.

શું આપણે પણ બનવું છે ? આપણને નથી થતું ? કે એક દિવસ એવો આવશે કે 'હું પોતે જ કોઈનું મોત જોવા હાજર જ નહિ હોઉં, કારણ કે હું ખુદ મરી ગયો હોઈશ.'

યાદ કરો એ શાન્તસુધારસના શબ્દો !

यैः समं क्रीडिता ये च भृशमीडिताः, यैः समाकृष्महि प्रीतिवादम् ।

तान् जनान् वीक्ष्य बत भस्मभूयं गतान् निर्विशङ्काः स्म इति धिक्प्रमादम् ॥

જેમની સાથે અમે ક્રિકેટ-ચેસ-પકડાપકડી... કેટલીય રમતો રમતા હતા, જે પૂજ્ય વડીલોને અમે ખૂબ પૂજ્યા છે - સેવા કરી છે, જે સ્વજન પરિવારની સાથે કલાકો સુધી સ્નેહ ભરેલી - લાગણી ભરેલી વાતોચીતો કરી છે... એવા મિત્રોને - વડીલોને - સ્વજનોને શ્મશાનની આગમાં રીતસર રાખ બની ગયેલા અમે નજરોનજર જોયા છે. છતાં હાય રે પ્રમાદ ! હજી અમે નિર્ભય બનીને સંસારમાં પડ્યા છીએ, પાપોમાં રગદોળાઈએ છીએ, આ કેવી અમારી નિર્લજ્જતા !

શું આપણે આવા નિર્લજ્જ બનવું છે ?

कवलयन्नविरतं जङ्गमाजङ्गमं जगदहो नैव तृप्यति कृतान्तः ।

मुखगतान्त्रादतस्तस्य करतलगतैर्न कथमुपलप्स्यतेऽस्माभिरन्तः ॥

આ ખાઉધરો, ભૂખ્યો યમરાજ બિલકુલ થાક્યા વિના, અટક્યા વિના વિશ્વના જડ-ચેતન બધા જ પદાર્થોને ખાધા જ કરે છે. એ વિચિત્ર પેટવાળાને કદી તૃપ્તિ-સંતોષ થતો જ નથી.

આથી જ 'તમામ ક્રિયાના અને અવિધિ-આશાતનાનું મિથ્યામિ દુકકડં આપવાનું જ છે.

હા ! મોઢામાં નાંખેલા જડ-ચેતન રૂપી કોળીયાઓને એ ચાવી રહ્યો છે, અને આપણે ? આપણે એના હાથમાં જ પછીના કોળીયા તરીકે આવી ચૂકેલા છીએ. પેલો મોઢાનો કોળીયો ચવાઈ જાય, પેટમાં જાય એટલી જ વાર ! પછી નિશ્ચિત આપણો જ વારો છે.

શી રીતે બચશું આપણે ? નક્કી મરવું પડવાનું જ ને ? ←

આ બધી સમજણ વાસ્તવિક છે, ઉપયોગી છે. અસરકારક છે... પણ દુર્ભાગ્ય એ સંસારી જીવોનું ! કે જેમને આ સમજણ આપનાર, આંખો ઉઘાડનાર કોઈ મળતું નથી. કદાચ મળે છે, તો એ બિચારાઓ પોતાના દુર્ભાગ્યના લીધે જ આ કશું સમજવા-માનવા-વિચારવા તૈયાર જ નથી.

પ્રભુ ! એમને સદ્બુદ્ધિ આપે એ જ પ્રાર્થના !

મન : પ્રત્યેક ક્ષણે આયુષ્ય ઘટતું જાય છે, તે વાત સાચી. અને માટે ધર્મ કરી લેવો જોઈએ એવું તમે કહો છો, એ વાત પણ સાચી. પણ મેં તો સાંભળ્યું છે કે ધર્મની તાકાત અપરંપાર છે, થોડોક પણ ધર્મ પ્રચંડશક્તિ ધરાવે છે. ક્ષપકશ્રેણી માત્ર અંતર્મુહૂર્તની છે, છતાં એની તાકાત કેવલજ્ઞાન અપાવવાની છે. સમ્યક્ત્વ માત્ર અંતર્મુહૂર્ત માટે પણ મળી જાય, તો ય એ અનંતસંસાર તો ઘટાડી જ આપે. એમ દીક્ષાની તાકાત પણ એટલી જ છે. એક ભવમાં માત્ર અંતર્મુહૂર્ત માટે પણ સાચી દીક્ષા મળી જાય, તો બેડો પાર ! કેમકે વધુમાં વધુ આવા સાત જ ભવો કરવાના હોય છે. એટલે કે અંતર્મુહૂર્ત માટે સાચી દીક્ષાના સ્પર્શવાળા માત્ર સાત જ ભવો થઈ શકે, એ સાતમા ભવે તો અવશ્ય મોક્ષ મળી જ જવાનો.

હવે જ્યારે ધર્મની તાકાત આટલી બધી છે જ, ત્યારે એને આરાધવાની ઉતાવળ કરવાની શી જરૂર ? મારો કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે ધારો કે આપણું આયુષ્ય ૬૦-૭૦ વર્ષનું હોય, તો કંઈ ૧૫-૨૦ વર્ષની ઉંમરથી જ દીક્ષા લઈ લેવાની કે બીજા બધા ધર્મો કરવાની જરૂર જ ક્યાં છે ? ૫૦-૬૦ વર્ષની ઉંમર સુધી આપણે આપણી ઈચ્છા પ્રમાણે જીવીએ, મનને માર્યા વિના સુખ પડે તેમ જીવીએ... અને પછી ધર્મની આરાધના કરી લઈએ, એ છેલ્લા દસ-વીસ વર્ષ ધર્મ કરીએ, તો ય અધધ... ફળ મળી જ જવાનું. અરે, માત્ર અંતર્મુહૂર્તની ધર્મારાધના પણ જો મોક્ષ આપી શકતી હોય, તો દસ-વીસ વર્ષની આરાધના તો ઘણી ઘણી પૂરતી કહેવાય.

કદાચ માટે જ અજૈનોમાં ચાર આશ્રમની વ્યવસ્થા છે. ૧૦૦ વર્ષની ઉંમરની કલ્પના કરીને એના ચાર વિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે. પહેલા ૨૫ વર્ષ અભ્યાસાદિ કરવા એ પહેલો આશ્રમ ! બીજા ૨૫ વર્ષ લગ્ન-ધંધો વગેરેની પ્રધાનતાવાળું જીવન એ બીજો ગૃહસ્થાશ્રમ ! ત્રીજા ૨૫ વર્ષ બ્રહ્મચર્યનું જીવન ! અને ચોથા ૨૫ વર્ષ સંન્યાસજીવનમાં ય જંગલમાં જઈને જીવવાનું !

આમાં પહેલા ૫૦ વર્ષ તો સંસારના જ છે, એ પછી જ દીક્ષાની વાત છે. આપણી આ આર્યસંસ્કૃતિની વ્યવસ્થા ખૂબ જ સુંદર છે.

એટલે મારો અભિપ્રાય એવો છે કે “ધર્મ કરવાનો, ‘એ જરૂરી છે,’ એની ના જ નથી, પણ એ ધર્મ છેલ્લી ઉંમરમાં કરવાનો.”

આત્મ : તારી બુદ્ધિમત્તા (!) બદલ તને ધન્યવાદ આપવા જોઈએ. અરે, મુગ્ધ ! કોણે તને આ બધું ઉંધું ભરમાવ્યું છે ? જિનશાસનને કદી માન્ય ન બને; એવી આવી ખોટી વિચારણાઓ તારા મનમાં ક્યાંથી ઘૂસી ગઈ ? સાંભળ, શું કહે છે જિનશાસનના મહારથિઓ !

(વધુ આવતા અંકે)

આથી જ 'તમામ ક્રિયાના અંતે અવિધિ-આશાતનાનું મિચ્છામિ દુકલં આપવાનું' જ છે.

હા ! મોઢામાં નાંખેલા જડ-ચેતન રૂપી કોળીયાઓને એ ચાવી રહ્યો છે, અને આપણે ? આપણે એના હાથમાં જ પછીના કોળીયા તરીકે આવી ચૂકેલા છીએ. પેલો મોઢાનો કોળીયો ચવાઈ જાય, પેટમાં જાય એટલી જ વાર ! પછી નિશ્ચિત આપણો જ વારો છે.

શી રીતે બચશું આપણે ? નક્કી મરવું પડવાનું જ ને ? ←

આ બધી સમજણ વાસ્તવિક છે, ઉપયોગી છે. અસરકારક છે... પણ દુર્ભાગ્ય એ સંસારી જીવોનું ! કે જેમને આ સમજણ આપનાર, આંખો ઉઘાડનાર કોઈ મળતું નથી. કદાચ મળે છે, તો એ બિચારાઓ પોતાના દુર્ભાગ્યના લીધે જ આ કશું સમજવા-માનવા-વિચારવા તૈયાર જ નથી.

પ્રભુ ! એમને સદ્બુદ્ધિ આપે એ જ પ્રાર્થના !

મન : પ્રત્યેક ક્ષણે આયુષ્ય ઘટતું જાય છે, તે વાત સાચી. અને માટે ધર્મ કરી લેવો જોઈએ એવું તમે કહો છો, એ વાત પણ સાચી. પણ મેં તો સાંભળ્યું છે કે ધર્મની તાકાત અપરંપાર છે, થોડોક પણ ધર્મ પ્રચંડશક્તિ ધરાવે છે. કપકશ્રેણી માત્ર અંતર્મુહૂર્તની છે, છતાં એની તાકાત કેવલજ્ઞાન અપાવવાની છે. સમ્યક્ત્વ માત્ર અંતર્મુહૂર્ત માટે પણ મળી જાય, તો ય એ અનંતસંસાર તો ઘટાડી જ આપે. એમ દીક્ષાની તાકાત પણ એટલી જ છે. એક ભવમાં માત્ર અંતર્મુહૂર્ત માટે પણ સાચી દીક્ષા મળી જાય, તો બેડો પાર ! કેમકે વધુમાં વધુ આવા સાત જ ભવો કરવાના હોય છે. એટલે કે અંતર્મુહૂર્ત માટે સાચી દીક્ષાના સ્પર્શવાળા માત્ર સાત જ ભવો થઈ શકે, એ સાતમા ભવે તો અવશ્ય મોક્ષ મળી જ જવાનો.

હવે જ્યારે ધર્મની તાકાત આટલી બધી છે જ, ત્યારે એને આરાધવાની ઉતાવળ કરવાની શી જરૂર ? મારો કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે ધારો કે આપણું આયુષ્ય ૬૦-૭૦ વર્ષનું હોય, તો કંઈ ૧૫-૨૦ વર્ષની ઉંમરથી જ દીક્ષા લઈ લેવાની કે બીજા બધા ધર્મો કરવાની જરૂર જ ક્યાં છે ? ૫૦-૬૦ વર્ષની ઉંમર સુધી આપણે આપણી ઈચ્છા પ્રમાણે જીવીએ, મનને માર્યા વિના સુખ પડે તેમ જીવીએ... અને પછી ધર્મની આરાધના કરી લઈએ, એ છેલ્લા દસ-વીસ વર્ષ ધર્મ કરીએ, તો ય અધધ... ફળ મળી જ જવાનું. અરે, માત્ર અંતર્મુહૂર્તની ધર્મારાધના પણ જો મોક્ષ આપી શકતી હોય, તો દસ-વીસ વર્ષની આરાધના તો ઘણી ઘણી પૂરતી કહેવાય.

કદાચ માટે જ અજૈનોમાં ચાર આશ્રમની વ્યવસ્થા છે. ૧૦૦ વર્ષની ઉંમરની કલ્પના કરીને એના ચાર વિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે. પહેલા ૨૫ વર્ષ અભ્યાસાદિ કરવા એ પહેલો આશ્રમ ! બીજા ૨૫ વર્ષ લગ્ન-વંધો વગેરેની પ્રધાનતાવાળું જીવન એ બીજો ગૃહસ્થાશ્રમ ! ત્રીજા ૨૫ વર્ષ બ્રહ્મચર્યનું જીવન ! અને ચોથા ૨૫ વર્ષ સંન્યાસજીવનમાં ય જંગલમાં જઈને જીવવાનું !

આમાં પહેલા ૫૦ વર્ષ તો સંસારના જ છે, એ પછી જ દીક્ષાની વાત છે. આપણી આ આર્યસંસ્કૃતિની વ્યવસ્થા ખૂબ જ સુંદર છે.

એટલે મારો અભિપ્રાય એવો છે કે “ધર્મ કરવાનો, ‘એ જરૂરી છે,’ એની ના જ નથી, પણ એ ધર્મ છેલ્લી ઉંમરમાં કરવાનો.”

આત્મ : તારી બુદ્ધિમત્તા (!) બદલ તને ધન્યવાદ આપવા જોઈએ. અરે, મુગ્ધ ! કોણે તને આ બધું ઉંધુ ભરમાવ્યું છે ? જિનશાસનને કદી માન્ય ન બને; એવી આવી ખોટી વિચારણાઓ તારા મનમાં ક્યાંથી ધૂસી ગઈ ? સાંભળ, શું કહે છે જિનશાસનના મહારથિઓ !

(વધુ આવતા અંકે)

યે રા ગ્ય ભિં દુ

(ગતાંકથી ચાલુ)

जं कल्ले कायव्वं तं अज्जं चिय करेह तुरमाणा ।

बहुविग्घो ह मुहत्तो, मा अवरणहं पडिक्खेह ॥३॥

L.I.C.ના મોટા મકાનમાંથી નીચે ઉતરીને એક ભાઈ પરિચિત સાધુ પાસે વંદન કરવા જઈ પહોંચ્યા. સાધુએ સહજ રીતે પૃચ્છા કરી કે “કેમ આજે મોડા ? કંઈક કામ આવી પડ્યું કે શું ?”

ભાઈએ જવાબ દીધો “સાહેબ ! રોજ છાપામાં સેંકડો-હજારો માણસોના મરવાના સમાચારો સાંભળીને ગભરાઈ ગયો છું. ગમે ત્યારે ગમે ત્યાં અકસ્માત થાય, બોમ્બ ફાટે, આતંકવાદી હુમલા થાય, ગમે તે ઉંમરમાં ગમે તે રોગ અચાનક જ આપણને ઘેરી લે અને હજી કંઈ દવા-દારુ કરીએ એ પહેલા તો આપણને ઉપાડી લે.

સાહેબ ! આવું કંઈપણ થાય, તો મારા મૃત્યુ બાદ મારા પરિવારનું શું ? મારા એકના મોત સાથે બીજા પણ સ્વજનો જીવતા જ મૃત્યુ પામે એ યોગ્ય તો નથી જ ને ?

એટલે નિર્ણય કરી લીધો કે L.I.C.માં જઈ જીવનનો વીમો ઉતરાવી લેવો. ગમે ત્યારે મોત આવે, તો વીમાની લાખો રૂપિયાની રકમ પરિવારને મળી રહે, તેઓ શાંતિથી જીવી શકે. હું તો હવે હાથી જેવો ગણાઉં. જીવું તો લાખ રૂપિયાનો, મરું તો સવા લાખનો !

આજે વીમો ઉતરાવવા ગયેલો, એટલે અહીં આવવામાં વિલંબ થયો.”

ભાઈએ મોટું ભાષણ આપી દીધું.

સાધુને લાગ્યું કે ‘આ ભાઈને અત્યારે તો વૈરાગ્યનો રંગ ચડ્યો લાગે છે, જો એને ધર્મની પ્રેરણા કરું તો સીધી ઉતરી જાય.’

અને ભોળા સાધુએ થોડીક વાર બાદ ઉપદેશ આપવાનો શરુ કર્યો “આલોક માટે દિવસ-રાત મહેનત કરે છે, તો પરલોક માટે તો કંઈક કરવું જ જોઈએ. કમસેકમ રોજ અષ્ટપ્રકારી પૂજા + રાત્રિભોજન ત્યાગ + એક સામાયિક... આટલું તો કરવું જ જોઈએ. સમયની ખેંચ પડતી હોય, તો ય ગમે તે રીતે સમય કાઢવો જોઈએ...”

પેલા ભાઈ કહે “સાહેબ ! ઓફિસનો ટાઈમ એવો છે ને ? કે સામાન્યપૂજા કરવાનો સમય પણ માંડ માંડ મળે છે. તો અષ્ટપ્રકારી પૂજાની તો વાત જ ક્યાં ? છેક રાત્રે ૭-૮ વાગે ઓફિસ બંધ થાય છે, એ પછી ઘરે આવવાનું થાય એટલે નાછુટકે રાત્રે ખાવું જ પડે છે. અને આખા દિવસનો થાક એવો હોય છે કે પછી ઘરે આવીને સામાયિક કરવું ખૂબ આકરું પડી જાય.

પણ સાહેબ ! આપને ખાતરી આપું છું કે ૧૫-૨૦ વર્ષ બાદ હું નિવૃત્ત જ થવાનો છું. બસ, પછી આપ જે કહેશો, તે બધું જ કરીશ. મને આ બધું જ ગમે છે. પણ શું કરું....”

મહારાજ સાહેબ સ્તબ્ધ થઈ ગયા. હજી દસ મિનિટ પહેલા જ ‘જીવનના એક દિવસનો પણ ભરોસો નથી’ એવું બોલનારો માણસ, ‘ગમે તે પણ મોત આવી શકે છે’ એવું માનીને જીવનવીમો ઉતરાવનારો માણસ અત્યારે ૧૫-૨૦ વર્ષ બાદ ધર્મ કરવાની વાત નિર્લજ્જ બનીને કરી શકે છે, વાહ રે વાહ ! તો શું ૧૫-૨૦ વર્ષ અને એ પછી પણ જીવવાનું જ છે, એવું એને જ્ઞાન થયું છે ? અને જો એવું જ હોય તો તો વીમો ઉતરાવવાની પણ શી જરૂર હતી ?

મન !

આપણે સ્વયં જ આપણી જાતને ઠગતા હોઈએ છીએ. આપણને સ્વજન-પરિવાર વહાલો છે, તો એની ચિંતા સાચા હૈયેથી કરશું, પણ આપણને ધર્મ વહાલો નથી, એટલે જ્યારે ધર્મ આચરવાની વાત આવે, એટલે નાના-મોટા બહાના આગળ કરીને છટકી જશું.

એક મુમુક્ષુ યુવાને કલ્યાણમિત્રને કહ્યું કે “દીક્ષા લેવાની ભાવના તો છે, પણ મમ્મી-પપ્પા ના પાડે છે...” ત્યારે કલ્યાણ મિત્રે તરત જવાબ આપી દીધો “જ્યારે યુવાનોને કોઈ છોકરી સાથે લફરું થાય, ત્યારે તો મા-બાપની ઉપરવટ જઈને લગ્ન કરી લે છે, બહાર ફરવા જવું હોય તો ત્યાં ય મા-બાપને ગણકારતા નથી. બીજી બધી જ બાબતોમાં પોતાનું ધાર્યું જ કરે છે. જ્યારે ધર્મની વાત આવે, ત્યારે જાણે કે બધા જ માતા-પિતાના ભક્ત શ્રવણ બનીને, નમ્ર બનીને બોલવા લાગે છે “માતા-પિતા ના પાડે છે...”

આ એકદમ સાચી વાત છે. જો ખરેખર વૈરાગ્ય જાગ્યો હોય. ધર્મભાવના સાચા અર્થમાં પ્રગટી હોય તો દુનિયાની કોઈ તાકાત એને ધર્મમાર્ગે, પ્રવ્રજ્યામાર્ગે આગળ વધતા અટકાવી શકે જ નહિ.

હવે તેં કરેલા બચાવનું સમાધાન આપું.

તું એમ કહે છે કે “છેલ્લા દસ-વીસ વર્ષ ધર્મની આરાધના કરી લેશું.” બરાબર ને ? પણ તારું આયુષ્ય એટલું મોટું છે, એવું તને કોણે કહ્યું ?

મન : એ તો સારામાં સારા જ્યોતિષીને બોલાવીએ, તો એનાથી આયુષ્યનો અંદાજ તો આવી જ જાય. જો જ્યોતિષી જ આયુષ્ય ઓછું બતાવે, તો અલગ વાત છે.

આતમ : આયુષ્ય બે પ્રકારના હોય છે. નિકાચિત અને અનિકાચિત !

નિકાચિત આયુષ્યમાં એક સમયની પણ વધ-ઘટ ન થાય.

પણ જે અનિકાચિત હોય, તેમાં ઘટાડો તો ચોક્કસ થઈ શકે છે. અર્થાત્ ધારો કે ૭૦ વર્ષનું આયુષ્ય હોય, પણ પાંચ વર્ષની ઉંમરે જ અકસ્માત થવો - અગાસી ઉપરથી પડી જવું... વગેરે કંઈક ઉપક્રમ લાગે, તો ૭૦ વર્ષનું આયુષ્ય કર્મ ત્યારે ને ત્યારે જ એકસાથે ભોગવાઈ જાય અને પાંચ વર્ષની ઉંમરે જ મૃત્યુ થઈ જાય.

જ્યોતિષીએ કહ્યા હોય ૭૦ વર્ષ ! અને મૃત્યુ થાય ૫ વર્ષની ઉંમરે, એવું પણ બને.

એટલે તું જો જ્યોતિષીના ભરોસે બેસી રહે, અને ૬૦ વર્ષની ઉંમર થવાની રાહ જુએ, તો શક્ય છે કે એ પહેલા જ તું પરલોક ભેગો થઈ હોય. પછી છેલ્લા વર્ષોમાં આરાધના

કરવાનો અવસર જ ક્યાંથી મળવાનો ?

મન : આયુષ્ય ૭૦ વર્ષનું હોય અને પાંચ વર્ષમાં પૂર્ણ થઈ જાય ખરું ? આ વળી કેવું ?

આતમ : પાનના ગલ્લા ઉપર જુના જમાનામાં બીડી સળગાવવા માટે કાથાની દોરી લટકાવી રાખવામાં આવતી, એનો એક છેડો સળગાવવામાં આવ્યો હોય, અને એ છેડેથી દોરી ધીમે ધીમે સળગતી જાય. આ દોરી ત્રણેક કલાક ચાલે. પણ આ જ દોરીને ગુંચળું વાળીને સળગાવવામાં આવે, તો પાંચ જ મિનિટમાં બળી જાય.

એમ ૭૦ વર્ષનું આયુષ્ય જો ક્રમશઃ ખતમ થતું જાય, તો તો ૭૦ વર્ષ ચાલે, પણ અકસ્માત-રોગ વગેરેને લીધે એક સાથે એ બધું ખતમ થાય તો પાંચ વર્ષ પણ મોત આવી શકે છે.

અત્યારે આપણા બધાનું આયુષ્ય અનિકાચિત છે, અને ચારે બાજુ ગમે ત્યારે ગમે તે બનવાની શક્યતાઓ તો ઉભી જ છે. એટલે એનો કોઈપણ વિશ્વાસ ન કરાય.

માટે જ પ્રસ્તુત ગાથામાં મહર્ષિ ભગવંત ઉપદેશ આપે છે કે

“ઓ જીવ ! તું જે ધર્મકાર્ય આવતીકાલે કરવાનું વિચારતો હોય, તે આજે જ કરી નાંખ. અને એ પણ અત્યારે જ ઉતાવળે કરી નાંખ. કારણ કે એક એક મુહૂર્તમાં ઢગલાબંધ વિઘ્નો આવવાની શક્યતા છે, કાં તો તું જ મરી જઈશ, અથવા તો એવું કંઈક થશે કે તું તારું ધારેલું ધર્મકાર્ય કરવા માટે સમર્થ જ નહિ રહે.

માટે જ જીવ ! જે કામ સવારે કરવાનું હોય, એને સાંજ ઉપર પણ છોડતો નહિ.”

ભગવાન સુધર્માસ્વામીનો ઉપદેશ સાંભળીને જંબુકુમારને વૈરાગ્ય જાગ્યો, ઉભા થઈને કહ્યું કે “મારી ભાવના છે દીક્ષા લેવાની ! માત્ર ઘરે જઈને માતા-પિતાની રજા લઈ આવું...”

શું જવાબ આપ્યો ગણધર મહારાજાએ, ખબર છે ? ચોક્કસ કહી દીધું કે “મા પઢિબન્ધં કુણ્ઠ” દીક્ષા લેવામાં વિલંબ ન કરીશ...

એમણે એમ તો ન જ કહ્યું કે “સારું, મા-બાપની રજા લઈ આવ.” કારણ એ જ છે એ મહાત્માઓ કાળની, કર્મની વિચિત્રતા જાણે છે - સમજે છે. જો તેઓ રજા આપે, અને એના નિમિત્તે જે વિલંબ થાય, એ વિલંબ દરમ્યાન કંઈપણ અજુગતું બને, તો એનું પાપ આ મહાત્માઓને ચોંટે.

જંબુકુમાર રજા લેવા પાછો ફર્યો, રાજગૃહીના મુખ્ય દ્વારમાંથી પ્રવેશ કરતા જ એક પ્રસંગ બની ગયો. એ દ્વારનું સમારકામ ચાલતું હતું. ભૂલથી એક મોટો પથ્થર નીચે પડ્યો, જંબુ થોડાક માટે બચી ગયો. એને થયું “જો પથ્થર મારા પર પડ્યો હોત તો ? વિરતિ વિના મારું મોત મને ક્યાં લઈ જત ? ભલે, રજા લેવી એ મારી ફરજ છે, પણ એ પહેલા આવશ્યક વિરતિ તો લઈ જ લઉં.” અને જંબુ પાછો ફર્યો, સુધર્માસ્વામી પાસે આવી બ્રહ્મચર્યની પ્રતિજ્ઞા લઈને ઘરે જવા નીકળ્યો.

પેલો વૈરાગી રાજકુમાર ! આચાર્યની દેશના સાંભળી તરત દીક્ષા માટે તૈયાર થયો, માતા-પિતાએ થોડાક દિવસ બાદ મહોત્સવપૂર્વક દીક્ષા આપવાની ઈચ્છા દર્શાવી. આચાર્યે એમને વિલંબ ન કરવા સમજાવ્યા અને ત્યાં જ દીક્ષાનો પ્રારંભ થઈ ગયો. પ્રદક્ષિણા વખતે જ રાજકુમાર ઢળી પડ્યો, મૃત્યુ પામ્યો. રાજ-રાણી શોકમગ્ન બની ગયા, એમને આ મોટું અમંગળ લાગ્યું, પણ એ જ વખતે આકાશમાંથી દેવ નીચે ઉતર્યો, આચાર્યશ્રીને વંદન કરીને રાજ-રાણીને કહે છે કે “માતા-પિતા ! તમે ચિંતા ન કરો. આચાર્યશ્રીએ મને જલ્દી દીક્ષા આપવા દ્વારા મોટો ઉપકાર કર્યો છે. દીક્ષા લેતા લેતા હું મર્યો, એને પ્રતાપે ઉત્તમ દેવગતિ પામ્યો છું. જો વિલંબ થયો હોત તો...”

મુંબઈના એક હોંશિયાર બાળ મુમુક્ષુનો અકસ્માત થયો, મૃત્યુ થયું, દીક્ષા અટકી ગઈ.

એક દીક્ષાર્થીભાઈની પત્રિકા પણ છપાઈ ગઈ, અને પછી ક્યાંકથી એ ભાઈ પડ્યા, હાડકા ભાંગી ગયા અને દીક્ષા અટકી ગઈ.

એક દીક્ષાર્થીના પિતાજી મૃત્યુ પામ્યા. ઘરની બધી જ જવાબદારી અચાનક જ એના માથે આવી ગઈ અને લગ્ન કરીને સંસારમાં રહેવું પડ્યું.

શાસ્ત્રોમાં આ જ કારણસર કહેવામાં આવ્યું છે કે યદહરેવ વિરજેત્, તદહરેવ પ્રવ્રજેત્ । જે દિવસે વૈરાગ્ય જાગે, તે જ દિવસે દીક્ષા લઈ લેવી. વિલંબ કરવામાં મજા નથી.

અરે ! ઘણા મુમુક્ષુઓની હાલત તો એવી પણ થાય છે કે વધુ પડતા વિચારોમાં અટવાઈ જાય, એમાં જ કાળ પસાર થઈ જાય અને વૈરાગ્યભાવ જ ખતમ થઈ જાય. દીક્ષાની ભાવના જ મરી પરવારે. આ પણ એક મોટું વિઘ્ન છે.

ઘણી જગ્યાએ પીવાના પાણીની તકલીફ હોવાથી આખા દિવસ દરમ્યાન માત્ર અડધો કલાક જ નળમાં પાણી આવતું હોય છે. આવી જગ્યાએ એ અડધો કલાક દરમ્યાનમાં જો પાણી ભરી ન લેવાય તો પછી તરસ્યા રહેવાનો વારો આવે.

અવિકસિત ગામડાઓમાં રાત્રે કલાક-બે કલાક માટે જ વિજળી આપવામાં આવતી હોય, ત્યારે રસોઈ-વાસણ ધોવા વગેરે બધું એ સમય દરમ્યાનમાં પતાવી દેવું પડે.

વીજ ઝબુકે, ત્યારે જ દોરો પરોવી લેવો, પણ પછી અંધકાર જ છે, એમાં કામ નહિ થાય.

સમયં ગોચમ ! મા યમાયણ નો એક અર્થ આવો પણ થઈ શકે છે કે “હે ગૌતમ ! સારા કાર્યોમાં એક સમય પણ વિલંબ ન કરીશ.

આ ગાથામાં તો એક એક મુહૂર્તને ઘણા વિઘ્નોવાળું કહ્યું છે. પણ ખરી હકીકત તો એ છે કે એક-એક સેકન્ડમાં ઢગલાબંધ વિઘ્નો આવી શકે છે. જે વિચાર વિચાર જ કર્યા કરે, એમનું આ ક્ષેત્રમાં કામ નહિ. ચોક્કસ, યોગ્ય નિર્ણય લેવા માટે વિચાર કરવો જરૂરી છે જ, પણ એ વિચાર જ શાશ્વત બની જાય અને કોઈ નિર્ણય થાય જ નહિ, અથવા તો મગજ થાકી જવાથી છેલ્લે ઉંધો નિર્ણય લેવાઈ જાય એ તો બિલકુલ બરાબર નથી. (વધુ આવતા અંકે)

જીવન ભલે માનું હો, પણ બધા સામે સોહભરપૂર હો. જીવન બીજા માટે વિતાવ્યું હોય, તો એ મોત વખતે મસ્તી આપે.

યે રાગ્ય મિં દુ

(ગતાંકથી ચાલુ)

હી સંસારસહાવચરિયં ણેહાણુરાગરત્તા વિ ।

જે પુવ્વણ્હે દિદ્ધા, તે અવરણ્હે ન દીસંતિ ॥૪॥

ખરેખર આ સંસારનો સ્વભાવ અત્યંત વિચિત્ર છે. એમાં બનતા પ્રસંગો આઘાત જન્માવે એવા છે. અરે, જે સ્વજનોને-મિત્રોને-આત્મીયજનોને હજી તો સવારે આપણે જાતે જોયા હોય, હસીમજાકની વાતો થઈ હોય, રાત્રે પાછા મળવાનું નક્કી થયું હોય, ખૂબ ઉત્સાહ સાથે Good buy કરીને છૂટા પડ્યા હોઈએ અને ખરેખર એ Good buy છેલ્લું Good buy બની રહે. સાંજે સમાચાર મળે કે “એ મરી ગયા છે, હવે એ આપણને મળી શકશે નહિ.”

મુંબઈ ૧૪મી ડીસેમ્બરના દિવસે લોકલ ટ્રેનમાં થયેલા ભયંકર બોમ્બ વિસ્ફોટમાં ૪૦૦-૫૦૦ માણસ મરી ગયા. એમાં જૈનો પણ ઘણા હતા. બોરિવલી-મલાડ વગેરે સબબસ્થાનોમાં રહેનારા એ માણસો સવારે ઘરેથી નીકળતી વખતે પત્ની-સંતાનોને મળીને જ નીકળ્યા હશે ને ? ત્યારે કોને ખબર હતી કે આ માણસો હવે પાછા આવવાના નથી. અરે, જીવતા તો જોવા ન જ મળ્યા, પણ વિસ્ફોટમાં એ બધાના દેહના પણ એટલા બધા ટુકડા થઈ ગયેલા કે કોઈનું આખું કે અડધું મડદું કે છેવટે માત્ર મોઢું પણ હાથમાં ન આવ્યું. અસહાય બનીને બધાએ આ ઘટના સ્વીકારવી જ પડી.

૨૬મી જાન્યુઆરીનો કચ્છમાં થયેલો ભૂકંપ ! એક લાખ માણસોને ભરખી ગયેલો એ ભૂકંપ ! પૂજ્ય પંન્યાસબંધુઓ મુક્તિચંદ્રવિજયજી અને મુનિચંદ્રવિજયજીએ લખેલું પુસ્તક ‘ભૂકંપમાં ભ્રમણ’ વાંચીએ, તો સાડા ત્રણ કરોડ રૂંવાડામાં ધ્રુજારી છૂટી જાય. વધુ આશ્ચર્ય તો એ થાય કે ક્યારેય કચ્છમાં પોતાના ગામમાં ન જનારા, મુંબઈ રહેવાસી કેટલાક જૈનો અમુક અમુક કામસર એ એક જ દિવસ માટે કચ્છ ગયેલા અને ફરી કદી મુંબઈ ન પહોંચ્યા. જાણે કે મોત જ એમને કચ્છમાં ખેંચી ગયું. એની સામે વર્ષોથી કચ્છમાં જ રહેનારા કેટલાક વૃદ્ધો જોગાનુજોગ પોતપોતાના કામ માટે મુંબઈ-સુરત ગયા અને તેઓ બચી ગયા.

મોટી કઢાઈમાં ફાફડા-સેવ-કચોરી વગેરે ફરસાણ તળવા માટે બેઠેલો રસોઈયો ! ધરતીકંપ થયો અને એ ઉંચો થઈને પટકાયો, માથું સીધું પડ્યું ધગધગતા તેલમાં ! કેવું કરુણ મોત !

ઠંડીના એ સમયમાં દુઃખતી પીઠને શેકેલા એ માટે એક વૃદ્ધ ભાઈ ખાટલાની નીચે સળગતા કોલસા ભરેલી સગડી રાખીને પોતે ખાટલા પર સુતા હતા. નીચેથી કોલસાની ગરમીથી રાહત મળતી હતી. પણ ભૂકંપ થયો, ખાટલો તૂટ્યો અને ભાઈની પીઠ આખી ને આખી પેલી સગડીમાં ખૂંચી ગઈ. પીઠનો બધો ભાગ સળગી ગયો. કેવું કરુણ મોત !

શું આપણી તાકાત ખરી ? કે આપણા પ્રિયજનોને કાયમ માટે મરતા અટકાવી શકીએ ?

પૂજ્યપાદ હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજાએ ષોડશક પ્રકરણમાં સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે “રોજ મૃત્યુનું ચિંતન કરવું. એમાં સતત પ્રયત્નશીલ રહેવું. વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરવામાં - ટકાવવામાં - વધારવામાં મૃત્યુચિંતન અતિ-ઉપયોગી બની રહે છે.”

હુંદગીનો એ જ સાચોસાચ પડઘો છે, હોય ના વ્યક્તિ, ને એનું નામ બોલાયા કરે.

મા સુઅહ જગિઅવ્વે, પલાઇઅવ્વમ્મિ કીસ વીસમેહ ।

તિણિણ જણા અણુલગ્ગા રોગો અ જરા અ મચ્ચુ અ ॥૫॥

શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓને આપણા સૌ ઉપર કેટલો બધો નિર્દોષ સ્નેહ છે, એ એમના ઉપદેશના શબ્દો ઉપરથી આપણને અનુભવાયા વિના ન રહે. એક સગી માતા પોતાના સંતાનને જે લાગણીથી હિતશિક્ષા આપે, એના કરતા ય ઘણી ઘણી વધુ લાગણી મહાપુરુષોના આ શબ્દોમાં આપણને જોવા મળે છે.

સાંભળો, શું કહે છે તેઓ આપણને !

ઓ સંસારી જીવો ! તમારે તો સતત જાગતા રહેવાનું છે. મહેરબાની કરીને તમે ઉંઘી ન જાઓ.

અરે, માત્ર જાગવાનું નથી, સાથે ભાગવાનું છે. તમે આરામ કરવા બેસી નહિ રહેતા.

કારણ ? કારણ એ જ કે ત્રણ લુંટારાઓ તમારી પાછળ પડેલા છે, (૧) રોગ, (૨) ઘડપણ, (૩) મોત.

મન : આમાં જાગવું એટલે શું ? અને ઉંઘવું એટલે શું ? એમ ભાગવું એટલે શું ? અને આરામ કરવો એટલે શું ?

આતમ : સમ્યગ્દર્શન - પાપદ્રુજારો - પાપધિક્કાર એનું નામ જાગરણ !

મિથ્યાત્વ - પાપલીનતા - પાપપ્રીતિ એનું નામ ઉંઘ !

પાપત્યાગ - વિરતિ - અપ્રમાદ એનું નામ પલાયન !

પાપપ્રવૃત્તિ - અવિરતિ - પ્રમાદઅસ્તતા એનું નામ વિશ્રામ !

સૌથી પહેલા જરૂરી છે જાગરણ ! પછી જરૂરી છે પલાયન !

જો માત્ર જાગરણ હોય, પણ પલાયન ન હોય તો ન ચાલે.

જુઓ, ઉપદેશમાલા ગ્રન્થમાં શ્રીધર્મદાસગણિ કહે છે કે

પરિતપ્પિણ તણુઓ સાહારો જઈ ઘણું ન ઉજ્જમઈ ।

સેણિઅરાયા તં તહ પરિતપ્પંતો ગઓ નરયં ॥

પાપપશ્ચાત્તાપથી આત્માને આધાર મળે ખરો, પણ જો આત્મા પાપત્યાગનો ઉદ્યમ ન કરે, તો એ આધાર નબળો જે રહે. એ એના ટેકા માટે ન થાય. શ્રેણિકરાજાને પશ્ચાત્તાપ હતો, પણ પાપત્યાગનો ઉદ્યમ ન હતો, તો એ નરક ભેગા થઈ ગયા.

અને બહુ જ સીધી વાત છે ને ? કે ખાલી જાગવા માત્રથી એ ખૂનીઓથી થોડા બચી શકાય ? એ ખૂનીઓ આપણને મારવા માટે આવતા હોય, આપણે જાગતા હોવાથી આપણને ખબર હોય અને આપણે ત્યાંથી ભાગીએ તો જ બચી શકીએ.

એમ જો જાગરણ ન હોય અને પલાયન હોય, એટલે કે પૂરી ભાન દશા ન હોય અને માણસ દોડે તો એ સાચા રસ્તે દોડવાને બદલે ખોટા રસ્તે જ દોડવા માંડે. જેનાથી બચવા માટે દોડતો હોય, એની જ તરફ દોટ માંડી દે.

આમ જાગરણ વિનાનું પલાયન પણ નકામું !

શાસ્ત્રીયભાષામાં આ બે વાત વિચારીએ તો

ભાવચારિત્ર વિનાનું સમ્યગ્દર્શન જોખમી છે.

સમ્યગ્દર્શન વિનાનું બાહ્યચારિત્ર જોખમી છે.

આપણી ભાષામાં કહીએ તો

આપણા જીવનની સાચી પડઘો એ જ છે કે આપણી ગેરહાજરીમાં પણ લોકો આપણું નામ યાદ કરે.

પાપધિક્કાર-પાપધ્રુજારો-પાપ પશ્ચાત્તાપ હોવા છતાં પણ જો પાપત્યાગનો સઘન પ્રયત્ન ન કરવામાં આવે તો, એટલે કે પાપપ્રવૃત્તિ ચાલુ જ રાખવામાં આવે તો પાપધિક્કારાદિ ભાવો પણ ધીમે ધીમે ખતમ થઈ જાય. ફરી પાછી ઉભી થાય પાપપ્રીતિ !

એમ બહારથી ગમે એટલો પાપત્યાગ કરવામાં આવે, પણ જો પાપધિક્કારાદિભાવો ન હોય, તો એ પાપત્યાગ વધુ ન ટકે. તરત જ એ વિલાઈ જાય અને ફરી પાછી પાપપ્રવૃત્તિ શરુ થઈ જાય.

અભવ્યો પાપત્યાગ ઘણીવાર કરે છે, પણ પાપધિક્કારાદિ ભાવો વિના ! અને માટે જ એકાદ ભવ બાદ તરત ચિક્કાર પાપપ્રવૃત્તિ શરુ કરી દે છે.

બીજી બાજુ ઢગલાબંધ શિથિલાચારીઓમાં શરુઆતમાં પાપધિક્કારાદિભાવો હોય છે. પણ તેઓ પાપત્યાગ કરતા નથી, અને ધીમે ધીમે નિજુર બનીને અનંતની યાત્રા કરવા નીકળી જાય છે.

અત્યારે એકે એક નિગોદશરીરમાં અનંતા-અનંતા ચૌદપૂર્વધરો છે, એનું કારણ પણ એ જ છે ને ? સમ્યક્ત્વ હોય, ત્યાં સુધી તો દુર્ગતિ થવાની શક્યતા હોતી નથી. પણ આ ચૌદપૂર્વધરોમાં ધીમે ધીમે સુખશીલતાનું પાપ પ્રવેશ કરે છે, શરુઆતમાં તો સમ્યક્ત્વ = પાપધિક્કારાદિ ભાવો હોય છે, પણ તેઓ સુખશીલતાદિ દોષોને ઘટાડવાને બદલે વધારતા જાય છે. આ પાપત્યાગ ન થવા રૂપ કારણને લીધે એમનું સમ્યક્ત્વ પણ નબળું પડે અને છેવટે મિથ્યાત્વી - મહામિથ્યાત્વી બનીને નિગોદધામના રહેવાસી બને.

સાર એટલો જ કે સમ્યક્ત્વ અને સર્વવિરતિ, જો આ જાગરણ અને પલાયન સાધી લેવામાં આવે, તો રોગ-ઘડપણ-મોતથી માત્ર બચી શકાય એટલું જ નહિ, એ ત્રણેયને કાયમ માટે ખતમ કરી શકાય.

મન : એ વળી શી રીતે ?

આતમ : આપણું સૂત્ર છે જ્ઞાનક્રિયામ્યાં મોક્ષઃ આમાં જ્ઞાન એટલે સમ્યગ્જ્ઞાન ! એની સાથે સમ્યગ્દર્શન હોય જ ! અને ક્રિયા એટલે વિરતિ ! આમ સમ્યક્ત્વ અને વિરતિ દ્વારા મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય, અને મોક્ષમાં તો નથી રોગ, નથી ઘડપણ, નથી મોત !

બાકી તો મન ! ઉપદેશરહસ્યમાં ચોકખું ફરમાવ્યું છે મહોપાધ્યાયજીએ કે આ અત્યંત દુર્લભ માનવભવ પામ્યા બાદ લોકો માત્ર ને માત્ર બે કારણોસર એ ભવ અનંતકાળ માટે ગુમાવી દે છે, પાછા ભવબ્રમણના ચક્કરમાં ફસાઈ જાય છે. એ બે કારણ એટલે અજ્ઞાન અને પ્રમાદ !

"સંસાર નકામો છે, સંસારના પ્રત્યેક સુખો દુઃખસ્વરૂપ છે, સંસારમાં ડગલે ને પગલે માત્ર ને માત્ર પાપ-પાપ ને પાપ જ છે. એમાં રહેવું એ જ મહાપાપ છે." આવું આવું જ્ઞાન + સમ્યગ્દર્શન જેઓ પાસે નથી, તેઓ અનંતના યાત્રી બને, અર્થાત્ નિગોદાદિમાં પાછા ભટકવા માટે જતા રહે.

તો આ બધું જ્ઞાન + સમ્યક્ત્વ (શ્રદ્ધા) જેઓ પામ્યા છે, જેમને ખરેખર સંસાર અસાર લાગ્યો છે, જેઓને ખરેખર વૈરાગ્ય પ્રગટ્યો છે, જેઓને પાપો કરતા ધ્રુજારી છૂટે છે, પાપ થઈ ગયા બાદ ઘોર પશ્ચાત્તાપ થાય છે, પ્રભુ પાસે જેઓ પોક મૂકીને રડી શકે છે... તેઓ પણ જો પાપત્યાગનો ઉલ્લાસ ન ફોરવે, નાના-મોટા પ્રમાદમાં જ અટવાઈ જાય તો પછી ધીરે ધીરે બહારના નિમિત્તો અને એમનામાં રહેલો પ્રમાદ એવો વિસ્ફોટ કરે કે અંદર રહેલું સમ્યક્ત્વ પણ સળગી જાય અને છેવટે આ જીવોએ પણ અનંતના યાત્રી બનવું પડે.

માટે જ મન ! મહાપુરુષોએ ખૂબ જ આત્મીયતાથી આપણને ઉપદેશ આપ્યો છે કે "જાગો, ભાગો !" પહેલા સાચું તત્ત્વ સમજો, અને પછી એ તત્ત્વ અમલમાં મૂકો. એમાં વિલંબ ન કરો. ક્યાંક આ ત્રણમાંથી કોઈ લુંટારો તમને મારી ન બેસે.

(વધુ આવતા અંકે)

વે રા ગ્ય મિ દુ

(ગતાંકથી ચાલુ)

આ માનવદેહ છે જ એવો કે એને જન્મ્યા બાદ અવારનવાર કોઈને કોઈ રોગો તો આવ્યા જ કરવાના. કેટલીય વાર તાવ આવી ગયો, કેટલીયવાર માથું દુઃખ્યું, કેટલીયવાર પેટમાં વેદના થઈ, કેટલીય વાર આંખો બળી - છરીચપ્પાના ઘા લાગ્યા - પગ દુઃખ્યા - ખંજવાળ આવી - ઝાડા થઈ ગયા...

કોઈ પ્રચંડ પુણ્યશાળીને ધારો કે આવા એકેય રોગ ન આવે અને હાર્ટ-એટેક વગેરે જીવલેષ રોગો પણ નાની ઉંમરમાં ન આવે અને એટલે સુખે સુખે વર્ષો પસાર થાય. તો એને બીજો લુંટારો આવવાનો ઘડપણ ! શરીર વળી જાય, આખા શરીર પર કરચલીઓ પડી જાય, ખાંસી-છીંકની ધારા શરુ થાય, દાંત પડી જાય, દેખાતું - બોલાતું - સંભળાતું ઓછું થાય, 'આ મરે તો સારું' એવી સ્વજનોની કુપ્રાર્થનાના રોજેરોજ ભોગ બનવું પડે - રોજ અપશબ્દોના ગરમ વરસાદમાં સ્નાન કરવું પડે - જાતે પણ ઈચ્છા થાય કે 'હવે તો ભગવાન વહેલો ઉપાડી લે તો સારું'.... આ છે ઘડપણ !

કદાચ કોઈને ઘડપણ પણ ન આવે, તો એને ત્રીજો લુંટારો તો નક્કી લુંટવાનો જ 'મોત !' શાંતસુધારસમાં કહ્યું છે કે

સુખમનુત્તરસુરાવધિ યદતિમેદુરં કાલતસ્તદપિ કલયતિ વિરામં ।

કતરદિતરત્તદા વસ્તુ સાંસારિકં સ્થિરતરં ભવતિ ચિન્તય નિકામં ॥

૩૩ સાગરોપમના અતિવિરાટ આયુષ્યવાળા દેવોનું પરાકાષ્ઠાનું દેવતાઈ સુખ પણ એક દિવસ ખતમ થાય છે, એ દેવ મરે છે અને સાથે જ સુખો પણ મરે છે. બિચારાને ફરી એકવાર કોઈક સ્ત્રીના ગર્ભરૂપી અંધારી ઓરડીમાં નવ મહિના માટે ઉંધા મસ્તકે લટકી રહેવાની સજા ભોગવવી પડે છે. પછી ભલેને એ તીર્થંકરનો આત્મા પણ કેમ ન હોય ? તો હવે વિચારો કે બીજી કઈ સાંસારિક વસ્તુને તમે કાયમી માની શકશો ?

શાંતસુધારસ ગ્રન્થની જ અશરણભાવનાનું અમૃતપાન ક્યારેય કર્યું છે ખરું ?

હાથી-ઘોડા-સૈનિકોના વૃંદથી સુરક્ષિત, પ્રચંડ શક્તિશાળી એવા ચક્રવર્તી જેવા રાજાઓને પણ યમરાજ ઉપાડી જાય છે, જેમ નાનકડા માછલાને માછીમાર !

અરે ભાઈ ! મોતથી બચવા માટે વજના લોખંડના ઘર બનાવી, એના તમામ બારી-બારણા બંધ કરી અંદર રહો કે પછી 'હે મોત ! હું તારું શરણ સ્વીકારું છું, તું મને શાંતિથી જીવવા દે' એમ કહી એના પગે પડો તો ય આ નિર્દય મોતરાજ આપણને છોડવાનો નથી જ. એ તો મારવાનો જ મારવાનો.

વિદ્યાઓ-મંત્રો-મોટી ઔષધિઓનો આશરો લો, દેવી-દેવતાઓને પ્રસન્ન કરીને એમની પાસે સુરક્ષા કવચ માંગો, જાત-જાતના રસાયણો લો, તો ય મરણ આપણને છોડનાર નથી.

મોતનું મોત લાવનાર તો એકમાત્ર સિદ્ધપદ ! અને એ મેળવવા માટે જાગવું અને ભાગવું અનિવાર્ય છે.

એક શેઠ-શેઠાણીને ત્યાં રાત્રે ચોરો આવ્યા, જરાક અવાજ થવાથી ઉઠી ગયેલા શેઠાણીને તરત

બાલ જલે જેસે ધાસ કી પુડિયા, દેહ જલે લકડી કી ભારી, કહત કબીર મુનો મેરે ગુનિયા, આપ મુને ફિર કુમ નઈ દુનિયા.

ખ્યાલ આવી ગયો કે 'ચોરો આંગણામાં પ્રવેશી ચૂક્યા છે.' એમણે શેઠને જગાડ્યા, "ઉઠો, ઉઠો. આપણા આંગણામાં ચોર પ્રવેશી ચૂક્યા છે."

શેઠ પથારીમાં બેઠા થયા, પણ કશું પગલું ભરતા નથી.

"વિચારો છો શું? એમને અટકાવવા-પકડવા કંઈક તો કરો. તેઓ તો ઘરમાં પ્રવેશી રહ્યા છે."

"તું શાંતિ રાખ. મને ખબર છે. બધું જોયા કર."

"અરે, પણ એ તો તિજોરીવાળી રૂમમાં ઘૂસી ગયા છે."

"મને ખબર છે."

"તિજોરી તોડે છે..." શેઠાણી બેબાકળા થઈ ગયા.

"મને ખબર છે." ક્ષમાના ભંડાર શેઠનો એ જ જવાબ !

"શું ખબર છે? એ લોકો મારા ઘરેણા-પૈસા થેલામાં ભરતા લાગે છે." શેઠાણી શેઠને ઢંઢોળે છે.

"મને ખબર છે." એ જ શાંતસ્વરનો જવાબ !

"અરે શું ધૂળ ખબર છે ! આ એ લોકો ભાગ્યા." શેઠાણી છેવટે કંટાળ્યા.

"મને ખબર છે." શેઠે છેલ્લો જવાબ આપ્યો અને પથારીમાંથી ઉભા થઈ બહાર ચાલવા લાગ્યા.

"ક્યાં જાઓ છો?" શેઠાણીએ કંટાળી જઈને જ પ્રશ્ન કર્યો.

"પોલીસમાં ફરિયાદ નોંધાવવા." શેઠ નમ્રસ્વરે બોલ્યા.

શેઠાણી માથું કૂટે છે, "શું કહેવું આ શેઠને?"

આપણી હાલત આ શેઠ જેવી તો નથી ને ?

રોગો આવવાના છે કે આવી ગયા છે, એ ખબર છે.

"ઘડપણ આવવાનું છે, એ સહન કરવું ભારે છે", એ ય ખબર છે.

મોત તો અવશ્ય આવવાનું જ... એ ય ખબર છે.

પણ આ ખબર શા કામની ? આપણે જો એની એ જ જીવનશૈલિમાં રચ્યા-પચ્યા રહેવાના હોઈએ તો !

ચાલો, સૌ ઉભા થઈએ, આજસ ખંખેરી નાંખીએ, અને ભાગવા માંડીએ, ભગવાને ચીધેલા મોક્ષમાર્ગે !

દિવસનિસાઘડિમાલં આઝસલિલં જિઆણં ધિત્તૂણં ।

ચંદાહચ્ચબહ્લ્લા કાલરહઢં મમાહંતિ ॥૬॥

નાની ઉંમરમાં પાઠશાળાના પ્રવાસમાં રાજસ્થાનના તીર્થોમાં યાત્રા કરવા જવાનું થયું, એમાં એક જૂના તીર્થમાં પહેલીવાર પાણી મેળવવા માટેની તદ્દન અજાણી-નવી વ્યવસ્થા જોઈ. ગુજરાતમાં પાણી પુરતા પ્રમાણમાં મળે, એટલે નહાવા-ધોવાદિ માટે ધર્મશાળામાં પૂરતું પાણી મળતું જ હોય. પણ આ તો રાજસ્થાન ! ત્યાં ઉંડા કુવામાંથી પાણી બહાર કાઢવામાં આવતું, એ પણ ડોલથી નહિ. પણ જેમાં પચીસ-પચાસ ડોલ જેટલું પાણી એક સાથે ભરાય, એવું ચામડામાંથી બનાવેલું ચોરસ મોટી-ઉંડી પેટી જેવું સાધન ઉપયોગમાં લેવામાં આવતું.

મશાનમાં ઘાસના પુળાની જેમ વાળ બળશે, લાકડાના ભાસની જેમ શરીર બળે. આપણે મર્યા, એટલે આખી દુનિયા ટુબી ગઈ.

વારાફરતી એક-એક ડોલ પાણી કાઢતા તો થાકી જવાય એટલે એકસાથે ૨૫-૫૦ ડોલ પાણી નીકળી શકે એ માટે આ વ્યવસ્થા ગોઠવાય છે.

પણ આટલું પાણી ભરેલું હોય તો એને કોણ બહાર ખેંચી શકે ? માણસોની તો એ તાકાત નહિ. એટલે આ કામ માટે બે બળવાન બળદો રાખવામાં આવેલા. કુવામાં જે ગોળ ગરગડી હોય, જેના ઉપર દોરડું રહેતું હોય અને એના દ્વારા ડોલ કુવામાં જતી હોય, એ ગરગડી ઉપર મોટું જડું દોરડું હોય, એ દોરડું ગાડા સાથે બાંધવામાં આવે, જેમ જેમ બળદો પાછા-પાછા ચાલતા જાય, તેમ તેમ પેલી ગરગડી ફરે, દોરડું બહાર આવે, દોરડા સાથે બંધાયેલ પેલું ચામડાનું સાધન પણ બહાર આવે. બળદો ૧૦૦-૨૦૦ પગલા પાછળ ચાલે, ત્યાં સુધીમાં સાધન ઉપર આવી જાય. પછી એમાંનું પાણી બહાર ખાલી કરવામાં આવે.

વળી પાણી ભરવું હોય, તો બળદો કુવા તરફ આગળ ચાલે, એટલે ચામડાનું સાધન કુવામાં જાય, પાછું ભરાય, પાછા બળદો પાછળ ચાલે... આ એમની દુનિયા !

બળદોને પાછળ ચાલવામાં ઘણી તકલીફ પડે, કેમકે ત્યારે પાણી ભરેલા ચામડાના સાધનનું વજન ઘણું જ હોય. આ તકલીફ ઘટાડી દેવા માટે બળદોની પાછળ ચાલવાની જગ્યાને ત્રાંસી, થોડી-થોડી ઉંડી થતી ખોદવામાં આવે, એટલે એમાં નીચે નીચે ઉતરતા જવાનું હોવાથી બળદોને કષ્ટ ઓછું પડે અને કામ જલ્દી થાય.

પ્રસ્તુત ગાથાનો અર્થ સમજવા માટે ઉપરની આ પદ્ધતિ સમજવી આવશ્યક છે.

કુવામાં રહેલું પાણી = આત્મામાં રહેલું આયુષ્ય કર્મ.

બે બળદો = સૂર્ય અને ચન્દ્ર

ગોળ ગોળ ફરતી ગરગડી = દિવસ-રાત.

જેમ જેમ બળદો પાછળ ચાલે, તેમ તેમ ગરગડી ફરતી જાય. એમ જેમ જેમ સૂર્યચન્દ્ર ફરતા જાય. તેમ તેમ દિવસ-રાત, દિવસ-રાત થતા જાય. અને જેમ જેમ દિવસ-રાત પસાર થતા જાય, તેમ તેમ જીવનું આયુષ્ય ઓછું થતું જાય.

ટુંકમાં

સૂર્ય-ચન્દ્ર ફરતા અટકવાના નથી, એટલે દિવસ-રાત થતા અટકવાના નથી, એટલે કાળ ફરતો જ રહેવાનો - આયુષ્ય પ્રત્યેકપળે ઘટતું જ રહેવાનું.

અને એક વાત સમજી રાખવી કે કુવામાં તો બહારથી પાણીનો ધોધ આવતો જ હોય છે. એટલે એવું ત્યાં બની શકે કે ગમે એટલું પાણી ખેંચવામાં આવે, તો ય કુવો ભરેલો જ રહે, ખાલી ન થાય. પણ આ મનુષ્યભવમાં જેટલું આયુષ્ય આપણે લઈને આવ્યા છીએ, એમાં તો એક સેકન્ડનો પણ વધારો થઈ શકવાનો નથી જ, અને ઘટાડો ચોક્કસ થવાનો છે.

આ જ છે આપણા આ સંસારની અસારતા ! બધું જ વિનશ્વર ! આપણું અહીં કશું ન ચાલે. ઓ જીવડા ! તારે જાવું જરૂર મરી... એ પંક્તિઓ ભૂલવા જેવી નથી.

મરણ ન છૂટે રે પ્રાણિયા.... એ હિતોપદેશ વિસરવા જેવો નથી.

જ્યાં કાળના ફેરફારની કશી જ અસર ન પહોંચતી હોય, એવું એકમાત્ર સ્થાન છે મોક્ષ ! એના માટે જ તો આ માનવભવ છે. પણ એનેય જે વેડફી નાંખે, એની તો દયા જ ખાવાની રહી !

(ક્રમશઃ)

વૈ રા ગ્ય મિં દુ

(ગતાંકથી ચાલુ)

સા નત્થિ કલા, તં નત્થિ ઓસહં, નત્થિ કિંપિ વિન્નાણં ।

જેણ ઘરિજ્જહ કાયા યજ્જંતી કાલસપ્પેણં ॥૭॥

આ કાળ નામનો સાપ-અજગર આપણા આ દેહને ધીમે ધીમે ખાઈ રહ્યો છે, જેમ જેમ કાળ વીતતો જાય, તેમ તેમ દેહ સ્મશાનમાં બળવા માટે વધુ ને વધુ લાયક બનતો જાય.

બોલો તો ખરા,

છે કોઈ એવી કળા ? જે આપણને મરતા બચાવી શકે.

છે કોઈ એવી દવા ? જે ખાધા પછી કદી મોત ન આવે.

છે કોઈ એવું વિશિષ્ટ જ્ઞાન ? જે આપણને - દેહને અમરત્વની ભેટ આપે.

પ્રશ્ન : એવું મનાય છે ને ? કે અમૃત પીધા બાદ મોત ન આવે.

ઉત્તર : ના, જૈનદર્શન આ વાત માનતું નથી. હા ! દેવો માટે અમર શબ્દ વપરાય છે. એનું કારણ એ છે કે એમના આયુષ્ય ઘણા બધા મોટા છે, એટલે જાણે કે તેઓ મરતા જ નથી, એવું આપણા જેવા ઘણા નાના આયુષ્યવાળાને લાગે.

પલ્યોપમ-સાગરોપમના આયુષ્ય સામે પૂર્વકોડવર્ષનું આયુષ્ય પણ સાગર સામે બિંદુ સમાન છે, એટલે એ રીતે તેઓ અમર ભલે કહેવાય, બાકી સિદ્ધો સિવાય કોઈ જીવ અમરપટ્ટો લખાવી લાવ્યા નથી.

ઘડિયાળમાં ત્રણ કાંટા હોય છે. એમાં કલાક-મિનિટના બે કાંટા ધીમે ધીમે ફરે, પણ સેકંડનો કાંટો તો સતત ફર્યા જ કરે. હવે ઈલેક્ટ્રીકથી ચાલતી, રાત્રે દેખાતી ઘડિયાળો પણ નીકળી છે. એમાં કલાક અને મિનિટના આંકડા હોય, બેની વચ્ચે સેકંડ દર્શાવતા બે ટપકા સતત ચાલુ-બંધ થયા જ કરતા હોય. બીજા આંકડા ભલે ધીમે ધીમે ફેરવાય, પણ આ બે ટપકા તો સતત ફેરવાયા જ કરે.

ક્યારેક શાંતિથી આવી ઘડિયાળોનું પણ ધ્યાન ધરજો. વૈરાગ્યભાવ જાગ્યા વિના નહિ રહે. ‘કેટલો બધો ઝપાટાબંધ આપણા હાથમાંથી કાળ સરક્યો જાય છે, અને આપણે કશું જ કરી શકતા નથી...’ એની પ્રતીતિ થયા વિના નહિ રહે. અરે, હજી કદાચ ઘડિયાળ બંધ પડવાથી સેકંડ કાંટો અને પેલા બે ટપકા ફરતા અટકે એવું બને, પણ ત્યારે પણ કાળ તો એકધાર્યો ફરતો જ રહેવાનો.

કાળનો બીજો અર્થ છે મોત ! લોકોમાં બોલાય પણ છે કે “આજે આનો કાળ આવ્યો...” અને જોવા જઈએ તો આ અર્થ પણ ખોટો ક્યાં છે ? સમય અને મોત બંને સમાનાર્થી શબ્દો જેવા જ અનુભવાય છે ને ?

પ્રશ્ન : દેવોને તો આખી જીંદગી યૌવન જ રહે છે, એટલે ‘એમનો દેહ ધીરેધીરે ઘડપણ ધારણ કરે, એ રીતે કાળનાગ એને ખાતો જાય,’ એવું તો બનતું નથી.

ઉત્તર : ભલે, પણ પ્રત્યેક સમયે દેવોનું ય આયુષ્ય ઘટે તો છે જ ને ? એમનું મોત નજીક તો આવે જ છે ને ? એટલે દેવો પણ કાળનાગનો ભોગ બને જ છે, એ નક્કી માનવું.

(દુઃખ આવે, ત્યારે) આંસુ શા માટે ? નિઃસાસા શા માટે ? હસતા હસતા એ ભાગ્યને સહન કરી લેશું.

દીહરફાંદનાલે મહીહરકેસરદીસામહદલિલે ।

ઓપિયડ કાલભમરો જળમયરન્દં પૃથ્વીપત્તમે ॥૮॥

અજૈનો માને છે કે આ ધરતીને નીચેના ભાગથી ઉંચકીને આધાર આપનાર શેષનાગ છે. એની ફણાના ભાર ઉપર આ ધરતી ઉભી છે. જ્યારે શેષનાગ સહેજ પણ હલન-ચલન કરે છે, ત્યારે ધરતીકંપ થાય છે.

આ શ્લોકમાં અજૈનોની આ માન્યતાને આધારે ઉપમા આપવામાં આવી છે.

આ ધરતી એટલે એક કમળ !

લાંબીફણાવાળો, ધરતીનો આધાર શેષનાગ એટલે ધરતીરૂપી કમળની નાળ ! કમળ પકડવાનો ભાગ ! ધરતી ઉપર રહેલા પર્વતો એટલે ધરતીરૂપી કમળમાં રહેલ કેસર ! નાનીમોટી રંગીન રજકણો !

ચાર દિશાઓ - ચાર વિદિશાઓ એટલે ધરતીરૂપી કમળની પાંદડીઓ !

પર્વતો ઉપર અને ચારે દિશા-વિદિશાઓમાં રહેતા અબજો-અસંખ્ય જીવો એટલે કમળના પ્રત્યેક ભાગમાં રહેલો રસ !

કાળ = સમય = મોત એટલે કાળો ભમ્મર ભમરો !

જેમ ભમરો કમળના દરેકે દરેક ભાગ ઉપર બેસીને એમાંથી રસ ચૂસી લે, કમળ એમને એમ રહેવા દે. એમ આ કાળ પણ ધરતીના દરેકે દરેક ભાગમાં રહેલા જીવોને તે તે કાળે ખતમ કરતો જ રહે છે, ધરતી ભલે એમને એમ રહે.

કમળ કે કમળમાં રહેલો રસ કદી પણ પેલા ભમરાને અટકાવી શકતા નથી. ભમરો મરજી મુજબ આવે, ઈચ્છા થાય ત્યાં બેસે, ઈચ્છા થાય એટલો રસ પી લે.

એમ આ જીવો પણ બિચારા કદી આ કાળને - મોતને અટકાવી શકતા નથી, એ તો પરમાધામીની જેમ ઈચ્છા થાય ત્યારે આવે, ઈચ્છા પ્રમાણે ગમે ત્યાંથી, ગમે તેને ઉપાડીને ચાલતી પકડે.

અજૈનઋન્થોમાં મોતની અનિવાર્યતા અંગે ખૂબ સુંદર દૃષ્ટાન્ત આપવામાં આવ્યું છે.

શક્તિશાળી-શ્રીમંત-યુવાન એક રાજાના દરબારમાં યમરાજના દૂતે પ્રવેશ કરીને કહ્યું કે “ત્રણ દિવસ બાદ આપને મારે યમરાજના દરબારમાં લઈ જવાના છે. આપનો નંબર લાગી ગયો છે. માટે જે કંઈપણ કામકાજ બાકી હોય, એ ત્રણ દિવસમાં સમેટી લેજો. તમારા પ્રત્યેની દયાથી જ તમને ચેતવણી આપવા આવ્યો છું.”

રાજા અને મંત્રીઓ આ સાંભળીને રીતસર ગભરાઈ ગયા. આટલું જલ્દી મોત ? રાજાએ કલ્પના પણ કરી ન હતી. રાજા કોઈપણ હિસાબે લાંબુ જીવવા માંગતો હતો. એણે મંત્રીઓને ઉપાય પૂછ્યો. ઘણી વિચારણા બાદ એક ચતુર મંત્રીએ કહ્યું કે “રાજન ! ત્રણ દિવસ બાદ એ યમદૂત આપને લેવા માટે ક્યાં આવશે ? અહીં જ ને ? પણ એ વખતે આપ અહીં હાજર જ ન હો, તો ? જો આપના મોતના સમયે યમદૂત આપને ન લઈ જાય, તો પછી એ આપને મારી ન શકે. સમય જાળવવો એ એની અંગત ફરજ હોય છે. એટલે આપ અહીંથી દૂર નીકળી જાઓ.”

“પણ એ તો તપાસ કરીને સમયસર મારી પાસે આવી જ પહોંચે તો ?” રાજા બોલ્યો.

મંત્રી કહે “એની આપ ચિંતા ન કરો. આપણી પાસે વિદ્યાશક્તિથી ચાલતું પવનવેગી વિમાન છે. કલાકના હજારો માઈલ અંતર કાપતા એ વિમાનમાં આપ સફર શરુ કરી દો, ત્રીજા દિવસે તો આપ એટલા

શેરી મિત્રો સો મળે, તાળી મિત્ર અનેક; જેમાં સુખદુઃખ પામીએ, તે લાખોમાં એક.

બધા દૂર-નિર્જન સ્થાનમાં પહોંચી ગયા હશે કે ત્યાં સુધી યમરાજ થોડાક સમયમાં નહિ જ પહોંચી શકે, અને એ રીતે તમારો સમય ઓળંગાઈ જશે. બસ, પછી છ-સાત દિવસ બાદ તમે પાછા આવી જશો.”

રાજાને આ વાત ગમી અને અમલ કર્યો. ત્રણ દિવસ સુધી સતત વિમાનની સફર ચાલુ રાખી. ત્રીજા દિવસે સાવ નિર્જન-ભયંકર ગાઢ જંગલમાં રાજા પહોંચ્યો. રાજાને થયું કે “આ જંગલમાં બે-ચાર દિવસ વિમાન સાથે છુપાઈ જવામાં કોઈ વાંધો નહિ આવે.”

રાજાએ વિમાન નીચે ઉતાર્યું, વિમાનમાંથી નીચે ઉતરીને આજુબાજુ નજર કરે છે, ત્યાં જ એક ઝાડની નીચે એક માણસ બેઠેલો દેખાયો. બે હાથથી મોઢું ઢાંકીને, મોઢું નીચે નમાવીને ચિંતાગ્રસ્ત મુદ્રામાં બેઠેલા એ માણસને જોઈને રાજાને ભારે આશ્ચર્ય થયું. ‘અહીં માણસ ક્યાંથી?’ રાજા તરત જ એની પાસે જાય છે, “ભાઈ ! તમે કોણ....?” હજી આટલું બોલે છે, ત્યાં તો પેલો માણસ તરત જ બે હાથ દૂર કરી મોઢું ઉંચું કરે છે.

રાજા એને જોતાની સાથે જ અત્યંત ગભરાઈ ગયો. “યમદૂત ! તું ? તું અહીં ક્યાંથી ? તને અહીં આવવાનું કોણે કહ્યું ?” રાજાના આઘાતનો કોઈ પાર ન હતો.

યમદૂતના કરમાયેલા-ઉદાસીન-નિરાશ ચહેરા ઉપર ભારે ચમક આવી ગઈ હતી. એ હસવા લાગ્યો. “રાજન ! યમરાજના ચોપડામાં જેમ એ લખેલું હોય છે કે ‘કઈ વ્યક્તિને ક્યા કાળે ઉપાડી લેવી.’ એમ એ પણ લખેલું હોય છે કે ‘કઈ વ્યક્તિને ક્યા સ્થાનથી ઉપાડવી.’”

દૂત તરીકે અમારે આ કાળ અને સ્થાન બંને સાચવવાના હોય છે. અત્યાર સુધી કદી મારી ભૂલ થઈ નથી. પણ ગઈકાલે મેં ચોપડો જોયો, તો મને ધ્યાનમાં આવ્યું કે મારે તમને આજે ઉપાડવાના છે, એ ખરું. પણ તમારા નગરમાંથી નહિ, એ નગરથી લાખો માઈલ દૂર રહેલા આ નિર્જન જંગલમાંથી !

હું આ વાંચીને ખૂબ જ ચિંતામાં પડી ગયો. આનો અર્થ એ હતો કે મારે તમને તમારા નગરમાંથી તો નથી જ ઉપાડવાના.

પણ તો પછી તમે અહીં સુધી તો શી રીતે પહોંચો ? અને તમે ન પહોંચો તો અહીંથી જ ઉપાડવાની યમરાજની આજ્ઞાનું પાલન મારે શી રીતે કરવું ? પહેલીવાર મારા જીવનમાં નિષ્ફળતા મળવાનો અને એટલે જ નોકરી જવાનો ભય પેઠો.

આજે તમારા નગરમાં આવવાનો તો કોઈ અર્થ જ ન હતો, એટલે અહીં આવીને બેઠો હતો. ખૂબ ચિંતામાં હતો, પણ ભગવાનનો ઉપકાર માનું કે તમે સામે ચાલીને અહીં આવી ગયા. ચાલો, હવે તૈયાર થઈ જાઓ, યમરાજના દરબારમાં હાજર થવા માટે !”

બિચારો રાજા ! “કાશ ! મને આ યમદૂત ત્રણ દિન પહેલા કહેવા જ ન આવ્યો હોત તો ? અરે, પેલા મંત્રીએ મને આ દુર્બુદ્ધિ જ ન સુઝાડી હોત તો ? અરે, આ વિમાન જ મારી પાસે ન હોત તો ? તો હું બચી જાત...” આવો આવો અફસોસ કરે છે.

પણ કોણ સમજાવે એને કે આવા વિચારો કરવાનો કોઈ જ અર્થ નથી. જો આવું આવું થયું હોત, તો એનું મોત યમરાજના ચોપડે એના નગરમાં જ લખાયેલું હોત, જંગલમાં નહિ. કેમકે મોત તો આવવાનું જ.

આપણે આ પ્રસંગને ભલે સાચો ન માનીએ, પણ આ પ્રસંગમાંથી જે ઉપદેશ પ્રગટ થાય છે, એને તો આપણે સાચો માનવો જ પડશે. આજ સુધી આપણે અનંતીવાર મર્યા, હવે એ મોતને મારી નાંખવાની કઠિનતમ સાધના કરવાની છે આપણે !

(વધુ આવતા અંકે)

(ગતાંકથી ચાલુ)

છાયામિસેણ કાલો સયલજીઆણં છલં ગવેસંતો ।

પાસં કહ વિ ન મુચ્ચઙ્ગ તા ધમ્મે ઉજ્જમં કુણહ ॥૧॥

મોટા શહેરોમાં ઘણા પ્રસંગો સાંભળવા મળે છે કે કોઈક દુશ્મનને, ધંધાના પ્રતિસ્પર્ધીને મારી નાંખવા માટે ગુંડાઓને પૈસા આપીને રોકવામાં આવે. બસ, પછી પૈસા આપનારો છુટો ! ગુંડાઓ પોતાના કામે લાગી જાય, પેલા માણસની પાછળ સતત ભમ્યા કરે, એ ક્યારે-ક્યાં જાય છે ? શું કરે છે ? કોને મળે છે ? એની તપાસ કર્યા કરે. એ ગુંડાઓ તકની રાહ જોતા હોય છે, જેવી તક મળે કે તરત જ એ માણસને ઉડાવી દે.

આતંકવાદીઓ પણ કંઈક આવા જ ! Black List માં જેને ઉડાવી દેવાનું નામ આવ્યું હોય, સતત એની પાછળ છુપી રીતે ફર્યા જ કરે, અને તક મળતા જ શિકાર કરી નાંખે.

આપણી પાછળ પણ આવા જ ગુંડાઓ, આવા જ આતંકવાદીઓ પડેલા છે, આપણને ખતમ કરવાની તક શોધી રહ્યા છે, આપણે કંઈક ગફલતમાં રહીએ, એની રાહ જોઈ રહ્યા છે, એ કોણ છે ? ખબર છે આપણને ?

એ છે મોત ! એ છે કાળ !

પ્રશ્ન : પણ એ તો અમને દેખાતો જ નથી.

ઉત્તર : અરે, ભાઈ ! આવા ગુંડાઓ - આતંકવાદીઓ કંઈ ખુલ્લા વેષમાં થોડા જ ફરે ? એ તો છુપી રીતે જ આપણી પાછળ પડેલા હોય.

એમ જ સમજી લે ને ? કે આ જે આપણો પડછાયો છે ને ? એ જ છે મોત ! કાળ ! પડછાયો તો સતત આપણી સાથે જ હોય છે ને ? એ કદી આપણાથી છુટો પડે ખરો ? હા ! અંધારામાં ન દેખાય એ બને, પણ હોય તો આપણી સાથે જ. એમ આ કાળ પણ સતત આપણી પાછળ પડેલો છે.

એટલે જ હે જીવ ! તું ગમે ત્યારે ઉપડી જઈશ. નાની-મોટી ઉંમરનો ભેદ યમરાજને નથી. એ તો નાનાને ય મારે અને મોટાને ય મારે.

એટલે જ તને વારંવાર કહું છું કે ધર્મમાં ઉદ્યમ કર. ચારિત્રધર્મ એક એવી તલવાર છે કે જે આ ગુંડાઓને - આતંકવાદીઓને ખતમ કરવા માટે અત્યંત ઉપયોગી બને.

કાલંમિ અણાઙ્ગ જીવાણં વિવિહકમ્મવસગાણં ।

તં નત્થિ સંવિહાણં સંસારે જં ન સંભવઙ્ગ ॥૨૦॥

આ સંસારમાં એવો એકેય પ્રસંગ નથી, એવો એકેય ભવ નથી, એવા એકેય દુઃખો કે સુખો નથી. એવા એકેય સંબંધો નથી કે જે પ્રસંગો-ભવો-સુખો-દુઃખો જીવે અનુભવ્યા

ન હોય.

આના મુખ્યત્વે બે કારણો છે.

(૧) કાળ = સમય અનાદિ છે.

(૨) જીવો અનેક પ્રકારના કર્મોને વશ છે.

આ બેમાંથી જો એકપણ ન હોય, તો ઉપર કહેલી વાત સંભવિત ન બને.

તે આ પ્રમાણે -

જો કાળની શરુઆત હોત અને એટલે દરેક જીવનો પોત-પોતાનો કાળ અમુક ચોક્કસ વખતે જ શરુ થયો હોત, તો તો એવું બનત કે અમુક જીવને આ સંસારમાં હજુ પચાસ-પાંચસો-લાખ વર્ષ જ થયા હોત.

હવે ચૌદ રાજલોકમાં નિગોદના સ્થાનો અસંખ્ય ! એ દરેકે દરેક સ્થાને એકાદવાર પણ જન્મ-મરણ કરવાના હોય તો પણ અસંખ્ય ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી તો ઓછામાં ઓછી જોઈએ. હવે જો પેલા જીવને સંસારકાળનો આરંભ જ લાખેક વર્ષથી થયો હોય, તો એ જીવ માટે એવું શી રીતે કહેવાય ? કે એ “તમામ નિગોદસ્થાનોમાં જન્મ-મરણ અનુભવી ચૂક્યો છે.”

હા ! કાળ અનાદિ હોય, એટલે કે જીવ પોતે જ અનાદિકાળથી હોય, તો કોઈ જ વાંધો નથી. અનાદિકાળમાં તો માત્ર અનંતી ઉત્સર્પિણી - અવસર્પિણી નહિ, પણ જે એક પુદ્ગલ પરાવર્તમાં અનંતી ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણીઓ સમાઈ જાય, એવા પુદ્ગલપરાવર્તો ય અનંતા પસાર થઈ ચૂક્યા છે. હવે આટલા વિરાટ કાળ દરમ્યાન તો દરેકે દરેક જીવ માટે એવું સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહી શકાય કે “આ જીવ ચૌદરાજલોકમાં તમામ નિગોદસ્થાનોમાં, માત્ર એકવાર-બેવાર નહિ, પણ અનંતીવાર જન્મ-મરણ કરી ચૂકેલો છે.”

આ તો માત્ર નિગોદની વાત કરી. હવે અસંખ્ય દેવસ્થાનો, અસંખ્ય નરક-તિર્યંચસ્થાનો, અસંખ્ય મનુષ્યસ્થાનો, અસંખ્ય બેઈન્દ્રિયાદિ સ્થાનો... એ બધા માટે વિચારીએ.

જીવ નિગોદમાંથી બહાર નીકળે એ પછી મોક્ષમાં જતા સુધીમાં અનંત પુદ્ગલ પરાવર્તકાળ ભમી શકે છે... આ કાળ પણ ઘણો-ઘણો-ઘણો જ વિરાટ છે. અરે, એક જ પુદ્ગલ પરાવર્તમાં અનંતા કાળચક્રો (૧ ઉત્સર્પિણી + ૧ અવસર્પિણી = ૧ કાળચક્ર) આવી જાય છે, તો અનંતા પુદ્ગલપરાવર્તની તો શી વાત કરવી ? આટલા વિરાટકાળમાં તમામે તમામ દેવ-નારક-તિર્યંચ-બેઈન્દ્રિયાદિ સ્થાનોમાં જન્મ-મરણ, ત્યાંના તમામે તમામ પ્રકારના સુખો-દુઃખોનો અનુભવ... વગેરે બધું જ થઈ ગયું છે, એમ કહી શકાય.

પણ આ બધું ત્યારે જ સંભવે, જ્યારે કાળ અનાદિ હોય.

ધારો કે કાળ અનાદિ હોય તો પણ બધા જીવોનું કર્મ એક સરખું જ હોય તો ? તો તો જીવો એકની એક જ જગ્યાએ જન્મ-મરણ-સુખ-દુઃખાદિ અનુભવ્યા કરે ને ? જીવનું કર્મ બદલાય છે, માટે જ તો નિગોદમાંથી બહાર નીકળે છે, જો નિગોદનું જ કર્મ સતત ચાલુ રહે તો તો બહાર નીકળવાનું થાય જ નહિ ને ? એમ બહાર નીકળ્યા પછી પણ જાત-જાતના કર્મો ઉદયમાં આવ્યા જ કરે છે. એટલે જ અલગ-અલગ ગતિઓમાં જવાનું થાય, ત્યાં અલગ-અલગ અનુભવો થાય, વિપાકો ભોગવવાના આવે.

એટલે સંસારની તમામ પ્રકારની વિચિત્રતાઓનો સંભવ અને એ બધી વિચિત્રતાઓનો દરેક દરેક જીવમાં સંભવ ત્યારે જ શક્ય છે, જ્યારે દરેક જીવોને વિચિત્ર પ્રકારના કર્મો અને તે કર્મોની પરાધીનતા માની હોય.

આ ગાથાનો અર્થ બરાબર ધ્યાનમાં રાખીએ તો હવે નજર સામે જે કંઈપણ દેખાય, એ બધા જ માટે આપણે તરત જ બોલી શકીએ કે “આવું તો મેં અનંતીવાર જાતે અનુભવેલું છે.”

+ કતલખાનામાં ધીમે ધીમે કપાતા અને એટલે જ વધુ ને વધુ રીબાતા બકરાઓ-ગાયો-બળદો-ભેંસોને જોઈને આપણને પણ થવું જોઈએ કે “હું પણ આ રીતે અનંતીવાર કપાયો છું.”

+ ઓપરેશનાદિ દ્વારા ગર્ભમાં જ ટુકડે-ટુકડા થઈ જતા અથવા તો જલદ ગોળીઓ દ્વારા ગર્ભમાં જ સળગી જતા બાળકને જોઈને-સાંભળીને આપણે અનુભવવું કે “હું પણ ગર્ભમાં આ જ રીતે અનંતીવાર કપાયો છું, સળગ્યો છું.”

આવું દુનિયાના તમામે તમામ દુઃખો બાબતમાં વિચારી જ લેવું.

એમ

+ વિશ્વના સૌથી શ્રીમંત માણસના ભોગ-વિલાસાદિને જોઈને વિચારવું કે “આવું તો મેં પણ અનંતીવાર મેળવ્યું જ છે.”

+ સંગીત દ્વારા, અભિનય દ્વારા, રમત-ગમત દ્વારા, લેખન દ્વારા, વક્તૃત્વ દ્વારા કે એવી બીજી પણ સેંકડો કળાઓ દ્વારા વિશ્વના કરોડો માણસોમાં યશસ્વી બનેલા, ખૂબ-ખૂબ માન-સન્માન પામેલા ગાયકો-અભિનેતાઓ-ખેલાડીઓ-લેખકો-વક્તાઓ... બધાને જોઈને વિચારવું કે “આ બધું મેં ય અનંતીવાર મેળવેલું છે.”

છતાં આશ્ચર્ય કેવું !

હજી એ દુઃખોથી ટેવાઈ ગયા નથી. હજી એ દુઃખોનો ગભરાટ તો સતત ઉભો જ છે. એમાં વળી નવું આશ્ચર્ય એ કે દુઃખોનો ગભરાટ ઉભો હોવા છતાં પ્રવૃત્તિ તો પાછી એવી ઉંધી જ ચાલે છે કે જેમાં નવા ઢગલાબંધ દુઃખો ત્રાટકે.

હજી એ સુખોથી કંટાળો આવ્યો નથી, હજી એ સુખોમાં સંતોષ ઉત્પન્ન થયો નથી કે ‘બસ, હવે બહુ થયું.’ અનંતીવાર મેળવ્યા પછી પણ હજી તૃપ્તિ નથી થતી...

છે ને આ કર્મરાજની પરાધીનતા !

છે ને આ આત્માની મોહાધીનતા !

પ્રશ્ન : આ ગાથાના અર્થ પ્રમાણે તો દરેક જીવે ઈન્દ્રપદવી પણ અનેકવાર મેળવી લીધી છે.

ઉત્તર : ના. આ ગાથા સામાન્યથી જ સમજવી.

ગાઢ મિથ્યાત્વદશામાં જે જે વસ્તુ સંભવિત હોય, તે તે તમામ વસ્તુ લગભગ દરેક જીવને થઈ ચૂકી હોય એમ માની શકાય. પણ જે જે વસ્તુઓ સમ્યક્ત્વ બાદ પ્રાપ્ત થતી હોય, એ માટે એ નિયમ બાંધી ન શકાય. અનુત્તર વિમાનોના સુખ સમ્યક્ત્વ વિના મળતા નથી, એટલે એ સુખ બધા આત્માને મળ્યા જ હોય એવું માની ન શકાય.

ઈન્દ્રની પદવી પણ સમ્યક્ત્વીને મળે છે, એટલે એ પણ બધાને મળી જ હોય એવું માની ન શકાય. એમ ચક્રવર્તીપદવી, વાસુદેવપદવી વગેરે ૬૩ શલાકા પુરુષોની પદવી માટે સમજી લેવું.

પણ આવી બધી વસ્તુઓ ઘણી જ ઓછી છે, એટલે આ ગાથામાં એ બધાની બાદબાકી દર્શાવી નથી. આ સિવાયના અસંખ્ય સ્થાનો તો લગભગ બધા પામેલાં જ છે, એટલે એ દૃષ્ટિએ આ પદાર્થ એકદમ સત્ય છે કે “એવી કોઈ અવસ્થા નથી, જે અનાદિકાળમાં કર્મપરવશ જીવે મેળવી ન હોય...”

પ્રશ્ન : પણ આવું કહીને ગ્રન્થકારશ્રી આપણને શું ઉપદેશ આપવા માંગે છે ?

ઉત્તર : તુચ્છ અને સસ્તી છે આ સંસારની તમામ અવસ્થાઓ ! શા માટે એની પાછળ પાગલ બનો છો તમે. અમેરિકા જઈને બિસ્લરીની બોટલો ખરીદી લાવ્યા તમે ? ચાઈનામાં જઈને ત્યાંના નદીના કાંકરા ઉંચકી લાવ્યા તમે ? અરે, એ બધું તો ભારતમાં ય ક્યાં નથી મળવાનું ? એમ માનવભવ પામ્યા પછી સી.એ., એમ.બી.એ., વગેરે ડીગ્રીઓની પંચાતમાં ક્યાં પડ્યા તમે ? બિઝનેસમેન બનવાની ઘેલછા શીદને ઉપડી તમને ? આ ધર્તીંગ મૂર્ખતા ભરેલા છે, એને છોડીને જે કદી નથી મળ્યું, જે બહુ જ મોંઘુ છે, દુર્લભ છે એને માટે મહેનત કરો ને ?

દુર્લભ છે રત્નત્રયી ! નથી મળવાની એની આરાધનાની તક વારંવાર ! બાકીની ત્રણેય ગતિઓ સાવ નકામી છે એ માટે ! જે માનવગતિ કામની છે, એને તમે લુંછણિયા જેવી બનાવીને કાં બગાડી નાંખો છો ?

રત્નત્રયીની આરાધના સિવાય આ ભવમાં બીજું કંઈપણ કરવું એ આ મનુષ્યભવની, એના દાતા પરમેશ્વરની ધોર આશાતના-મશ્કરી કરવા બરાબર જ છે.

આ છે ગ્રન્થકારીશ્રીનો આપણને ઉપયોગી થનારો હિતોપદેશ !

- x - x -

(વધુ આવતા અંકે)

યે રાગ્ય મિં દુ

(ગતાંકથી ચાલુ)

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

પ્રશ્ન : અમને તો કવિઓ-લેખકો એમ કહે છે કે આ નાનીશી જીંદગી મળી છે, તો એને મન ભરીને માણી લો. પરિવારને પ્રેમ કરી લો, બધાને ખૂબ ખૂબ ચાહી લો. બધા તમને ચાહે, તમને યાદ કરે એટલી હદે તમે એમને ચાહતા રહો. બસ, પછી તમે વિદાય થશો, તો ય વાંધો નહિ, લોકો તમને મર્યા પછી ય યાદ કરશે, એ જ તમારી મોટી મૂડી ! લોકો તમારી પાછળ બે આંસુ સારે, ખરખરો કરે, તમારા નામને અમર કરી નાંખનારા બે-ચાર કામો કરે... તો જ તમારું જીવન સફળ !

એ બુદ્ધિજીવીઓ જીવનને રસભર બનાવવાની વાત કરે છે, અને તમે સાવ નીરસ જીવન જીવવાની વાત કરો છો. વૈરાગ્ય એટલે શું ? નીરસતા ભરેલી જ જીંદગીને ! કોઈને ચાહવાના નહિ, કોઈને આપણા માનવાના નહિ, આપણને ચાહનારાને, આપણા સ્નેહીજનોને સ્વાર્થી જોવાના... આ બધી ઢંગધડા વિનાની રજુઆતોથી મારું મન તો ચગડોળે ચડી જાય છે.

હું ઈચ્છું છું ભીનાશને ! પરસ્પરના પ્રેમને ! હું ક્યાં કહું છું કે તમે સેક્સની છૂટ આપો, પણ હું તો માત્ર એટલું જ કહું છું કે દીકરો મા-બાપને ચાહે, ભાઈબહેનને ચાહે, પરિવારના સભ્યો પરસ્પર એકબીજાને ચાહે... આમાં ખોટું શું છે ? એમના પ્રત્યે સાવ જ અલિપ્ત બની જવું એ એમના સ્નેહનો વિશ્વાસઘાત ન કહેવાય ?

ઉત્તર : તારો બળાપો સંસાર પ્રત્યેના, સ્વજનો પ્રત્યેના સ્નેહરક્તમાંથી જ પ્રગટેલો છે. અને એ સ્નેહરાગ પ્રગટવાનું મુખ્ય કારણ એ જ છે કે તને એમ જ લાગે છે કે “બધા મને ચાહે છે, તો મારે એમને ચાહવા જોઈએ. એ ખૂબ જ સારું લાગે છે.”

આખું વિશ્વ આજે આ બધી ભયંકર ભ્રમણાઓનો જ ભોગ બનેલું છે.

કોણ કોને કેટલું ચાહે છે ? એ જાણવું છે ? સાંભળ.

બંધવા સુહિણો સવ્વે, પિયમાયા પુત્તભારિયા

પેયવણાઝ નિયત્તંતિ, દાઝણં સલિલંજર્લિ ॥૧૧॥

કોને આપણા ઉપર કેટલો સ્નેહ છે ? કોણ આપણા વિના રહી શકતું નથી ? “તમે નહિ હો, તો હું નહિ જીવી શકું.” વગેરે શબ્દો કેટલા સાચા છે ? એ બધું જાણવું હોય તો આપણે મરવું પડે. શ્મશાનમાં જવું પડે. પછી કેટલા આપણી સાથે પરલોકમાં ભેગા આવે છે ? એના આધારે બધો નિર્ણય થઈ જાય.

પણ અફસોસ ! મરી ગયા બાદ આપણે પાછળ શું થાય છે ? એ ક્યાં જોઈ શકવાના ? અને માનો કે ‘પાછળ શું થાય છે ?’ એ ખબર પડે, તો ય પરલોકમાં ગયા બાદ ઝાઝું શું કહી શકવાના ? માનવભવ તો ગુમાવી જ દીધો ને ?

પ્રસ્તુત ગાથામાં તો એટલી જ વાત કરી છે કે “બધા ભાઈઓ, મિત્રો, માતા, પિતા, દીકરાઓ, પત્ની પાણીની અંજલિ આપીને પ્રેતવનમાંથી = શ્મશાનમાંથી પાછા ફરશે.”

અન્યકાર મહર્ષિ એટલું જ કહેવા માંગે છે કે આ બધા જો તારા વિના જીવી ન જ શકવાના હોત, તો શા માટે તારા મૃત્યુની સાથે એમનું પણ આઘાતથી મૃત્યુ ન થયું ? શા માટે તેઓ તારી સાથે જ શ્મશાનમાં સળગી મરવા તૈયાર ન થયા ? શા માટે તારા વિનાની પણ જીવવા માટેની એમણે તૈયારી કરી લીધી ?

આપણને આપણા મોત વખતની સ્વાર્થભરપૂર દુનિયા તો જોવા નહિ મળે, પણ બીજાના મોત વખતની સ્વાર્થી દુનિયા તો આપણને જોવા મળશે જ, અને એના આધારે આપણા મોત વખતનું પણ દૃશ્ય આપણે કલ્પના દ્વારા માણી શકવાના.

પેલો યુવાન ! સંન્યાસીના સંપર્કમાં આવ્યો, સંન્યાસીએ સંસારની અસારતાનું વર્ણન કરીને સંન્યાસ લેવાની પ્રેરણા કરી, પણ “મારા પરિવારજનોને મારા પર ખૂબ જ સ્નેહ છે, તેઓ મને રજા નહિ આપે...” વગેરે ગાંડપણ ભરેલી વાતો યુવાને કરી અને સંન્યાસી હસી પડ્યા. પેલાને સાચી વાત સમજાવવા માટે એક નાટક ગોઠવી દીધું. યુવાનને પ્રાણાયામ શીખવ્યા, બે-ચાર કલાક મડદાની જેમ રહી શકે એવું શીખવી દીધું.

અને નાટક શરુ થયું, યુવાનને ઢળી પડેલો જોઈને આખો પરિવાર ભેગો થઈ ગયો, રડવા લાગ્યો... પણ હોંશિયાર ભાઈએ વિચાર્યું કે “મરી ગયેલો તો પાછો આવવાનો નથી, પણ એના ઘરેણા તો આપણને કામમાં આવવાના જ ને ?” અને ગળાની ચેન, હાથનું કડું, આંગળીની વીંટી... બધું ઝપાટાબંધ કાઢી લીધું. પરિવારવાળા બધા જુએ છે, બધાને એ યોગ્ય લાગ્યું, કોઈએ ના ન પાડી. અલબત્ત આઘાત ચોક્કસ હતો, રૂદન ચોક્કસ હતું. ‘દુઃખ થયું જ ન હતું.’ એવું નહિ, પણ પોતાનું ગુમાવીને કોઈ કશું જ કરવા માંગતા ન હતા. Sefty First સૂત્ર બધાએ આત્મસાત કરી લીધેલું, અને બધે બધા એવું જ કરે છે.

ત્યાં પેલા સંન્યાસી આવી પહોંચ્યા, ભિક્ષાના બહાને જ આવેલા અને બધાને રડતા જોઈ પ્રશ્ન પુછ્યો, સંન્યાસી પ્રતિભાશાળી હોવાથી બાપે વ્યવસ્થિત જવાબ દીધો. સંન્યાસીએ યુવાન સામે જોયું, શરીર તપાસ્યું... “હું આને જીવતો કરી શકીશ, મારી પાસે વિદ્યા છે...” બધા ખુશ થઈ ગયા.

સંન્યાસીએ નાટક કર્યું, મંત્રો ગણવાની, પીંછી ફેરવવાની બધી વિધિ કરી, પાસે પાણીનો એક ગ્લાસ મંગાવી રાખેલો, એને મંત્રિત કરતા ગયા. પંદરેક મિનિટના નાટક બાદ સંન્યાસીએ બધાને કહ્યું “યુવાન તો બચી જશે, પણ એ માટે એક જણનો ભોગ આપવો પડશે. તમારામાંથી કોઈપણ એક જણ આ પાણી પી લે, તો યુવાન બચી જાય. પણ પાણી પીનારો થોડાક સમયમાં મૃત્યુ પામે.

બોલો, કોણ આ પાણી પીશે ?”

હોલમાં નીરવ શાંતિ છવાઈ ગઈ. કોણ હવે જવાબ આપે ? બધા મોઢું છુપાવવા લાગ્યા.

“તમે તો એમના પિતાજી છો ને ? આમ પણ તમારી ઉંમર તો ઘણી થઈ ગઈ છે. તો પી

લો આ પાણી ! દીકરો બચી જશે..." સંન્યાસી બોલ્યા, પણ શું બોલે બાપ ! એ જ હાલત માની થઈ. હવે જ્યાં મા-બાપ પણ તૈયાર ન થાય, ત્યાં બીજાની તો વાત જ શી કરવી ?

સંન્યાસી બોલ્યા, "કંઈ નહિ, મારી આગળ પાછળ કોઈ નથી. બીજા પર ઉપકાર કરવો એ મારો સ્વભાવ છે. આ પાણી હું જ પી લઈશ, હું મરી જઈશ, તો કોઈને કશો ફરક પાડવાનો નથી..."

આખો પરિવાર ખુશ ! "શું તમારી પરગજુતા ! તમારા જેવા સંન્યાસીઓથી જ આ વિશ્વમાં થોડી ઘણી પણ શાંતિ છે..." વગેરે વગેરે મધુર શબ્દો બોલવા માંડ્યા. સંન્યાસી હસી પડ્યા, એ મશકાઓને, વાણિયાગીરીને ન સમજી શકે એટલા ભોઠ તો એ સંન્યાસી કે એ મૃતતુલ્ય છતાં બધું જ સાંભળતો યુવાન ન જ હતા.

સંન્યાસી પાણી પી ગયા અને નાટકના અંતિમ દૃશ્ય રૂપે તરત જ પેલો યુવાન આળસ મરડીને બેઠો થયો. હવે પેલા સંસારીઓના નાટક શરુ થઈ ગયા... બધા એને વહાલા થવા લાગ્યા... "દીકરા ! ભઈલા ! પપ્પા !..." ના નાદ ગુંજવા લાગ્યા.

પણ હવે આ માયાજાળમાં ફસાય એ બીજા ! એ જ દિવસે અનાથી મુનિની માફક એ યુવાન સંન્યાસી સાથે ચાલી નીકળ્યો.

એક સજ્જાયમાં કહ્યું છે.

વહાલા તે વહાલા શું કરો, વહાલા વોળાવી વળશે.

વહાલા તે વન કેરા લાકડા, એ તો સાથે જ બળશે રે...

એ મહાપુરુષ સંસારી જીવોને ઠપકા સાથે શિક્ષા આપે છે. → "અરે, પાગલો ! શું "મારા વહાલા ! મારા પ્યારા ! મારા સ્વજનો !" એમ લવારા કર્યા કરો છો ? માથે તાવ ચડ્યો હોય અને માણસ જેમ લવારા કરે, એમ તમારા આત્મા પર મોહનીયનો એવો તો જબ્બર તાવ ચડ્યો છે, કે તમે એમાંથી છટકી જ નથી શકતા, અને પાગલની જેમ લવારાઓ જ કરો છો.

પણ તમને ખબર છે ? એ બધા સ્વજનો તમને માત્ર શ્મશાન સુધી જ વળાવવા આવવાના, તમને સળગાવી દઈને બધા પાછા ફરી જવાના. આખી જીંદગી તમારી સાથે રહેનાર પત્ની પણ તમારી સાથે બળી મરવા તૈયાર નહિ જ થાય. તમારા માતા-પિતા ઘરડા થઈ ગયા હશે, તો ય તમારી પાછળ જીજીવિષા ટુંકાવી દઈને મરી જવાનો વિચાર પણ નહિ કરે.

તમારા જો કોઈ ખરા સ્વજનો હોય, તો એ છે જંગલના લાકડાઓ ! એ એકે એક લાકડું, કે જે તમારી ચિતા રૂપે ગોઠવાયેલું છે, એ તમારી સાથે જ આગમાં રાખ બનશે, એકમેક બનશે. ←

અરે, આજની તો દુનિયા વળી સાવ વિચિત્ર !

કોઈકના મૃત્યુ બદલ રવિવારે શોકસભા રાખી હોય, અને એ જ દિવસે કોઈકના લગ્નાદિનો જમણવાર પણ હોય, તો સેંકડો માણસો ૯ થી ૧૧ શોકસભામાં હાજરી આપશે, વૈરાગ્યના ગીતો અને પ્રવચનો સાંભળશે, કદાચ આંસુ પણ પાડશે, "આમના ગયા પછી સમાજનો ખૂબ ખોટ પડશે." એવું પણ બોલશે, પણ શોકસભા પૂરી થતાની સાથે જ લગ્નસમારંભમાં પહોંચી જશે. ભેટ-સોગાદોની વિધિ પૂરી કરશે અને ખૂબ જ મજાથી, પેટ ભરી ભરીને આઈટમો આરોગશે.

મૃત્યુ સોમવારે થયું હોય તો ય રવિવારે જ શોકસભા ગોઠવવી પડે, એવું શા માટે ? કોઈક આચાર્યશ્રીના કાળધર્મ બાદ એમના ગુણાનુવાદની સભા પણ રવિવારે જ ગોઠવવી પડે, એવું શા માટે ? કેમ મૃત્યુના જ દિવસે કે એક-બે દિવસ બાદ જ ચાલુ દિવસે નહિ ? કારણ એ જ ને ? કે ચાલુ દિવસે ધંધા-પાણી ચાલુ હોવાથી લોકોને આવવાનું ન ફાવે, સંખ્યા ઘટી પણ જાય. એટલે કે લોકો-સ્વજનો-પરિચિતો મરનાર માટે એક દિવસ પણ ધંધો-દુકાન બંધ રાખવા તૈયાર નહિ, એમ જ ને ?

એક જૈન પરિવારમાં પહેલે માળે માતાનું મૃત્યુ થયું, ત્યારે દીકરો-વહુ અને બીજા પરિવારે ભેગા થઈને ત્યાં જ નિર્ણય કરી લીધો કે “તરત જાહેરાત નથી કરવી, નહિ તો બધા ભેગા થાય, મૃતક લઈ જાય... એ બધામાં આપણા નાસ્તા-પાણીના ય ઠેકાણા નહિ પડે. પહેલા આપણે બરાબર નાસ્તો કરી લઈએ...”

અને નીચે રસોડામાં આખા પરિવારે ફાફડા-જલેબીનું ભોજન કરી લીધું, એ પછી જાહેરાત કરી કે ‘મા ગુજરી ગયા છે’ અને બધા ભેગા થતા ગયા, એમ ઉદાસીનતાનું, રૂદનનું નાટક પણ ભજવાતું ગયું.

ઘરમાં માનું મડદું પડ્યું હોય, છતાં ય સગો દીકરો પણ ફાફડા-જલેબી મસ્તીથી ખાઈ શકે, એ એક આશ્ચર્ય જ ને ?

પ્રશ્ન : પણ સ્વજનો આપણી પાછળ મરવા પણ તૈયાર થવા જોઈએ, એવી અપેક્ષા રાખવી એ જ ખોટું ને ? એમના મરવાથી આપણને કે એમને કોઈપણ જાતનો ફાયદો થતો હોય તો બરાબર, પણ જો ફાયદો થવાનો જ ન હોય, તો એ મરીને ય શું કરે ?

ઉત્તર : ચાલો, માની લઈએ કે આપણી પાછળ એમણે મરવાની જરૂર નહિ. આપણે એવી અપેક્ષા પણ ન રાખીએ. પણ કોઈક ઘરે યુવાન ઉંમરના કોઈ ભાઈ-બહેનના મૃત્યુ બાદ પરિવારજનોને એટલું કહેવામાં આવે કે

એમના મૃત્યુ નિમિત્તે તમે પ્રતિજ્ઞા કરો કે

(૧) આજ પછી આખી જીંદગી ટી.વી. જોવું નહિ.

(૨) રાત્રિભોજન કરવું નહિ.

(૩) અભક્ષ્ય ખાવું નહિ.

(૪) સેંટ-અત્તરનો ઉપયોગ કે સાબુ-શેમ્પુનો ઉપયોગ કરતો નહિ.

(૫) ફરસાણ-મીઠાઈ-મેવો બંધ...

બોલો, એ સ્વજનો, ઘણા નજીકના સ્વજનો પણ આ બાધા લઈ શકે ખરા ? આમાં તો એમને કંઈ મુશ્કેલી નથી ને ? આમાં તો એમને આત્મિકદૃષ્ટિએ પણ ફાયદો જ છે ને ? અરે, પતિના મૃત્યુ બાદ સફેદ-કાળી સાડી પહેરવી પણ હવે કેટલાને ગમે છે ? સમાજના ભયથી પહેરવી પડે છે, તો ય એ સફેદ-કાળી સાડીમાં ય એટલી બધી ફેશન ઉભી કરી દીધી છે કે એ સાડી શોક માટે નહિ, હર્ષ માટે પહેરાયેલી હોય એવી લાગે.

બાર-પંદર-વીસ વર્ષની ઉંમરના સંતાનો જ્યારે કૌમાર્ય અવસ્થામાં જ દીક્ષા લે છે, ત્યારે

એમના ૪૫-૫૦-૫૫ વર્ષની ઉંમરના કેટલા મા-બાપો ત્યારે ને ત્યારે જ માત્ર ચતુર્થવ્રત પણ સ્વીકારવા તૈયાર થાય છે ? એ તો કહો. શું એમને એ વિચાર ન આવે ? કે “વીસ-પચીસ વર્ષ આપણે સંસારના સુખો ભોગવ્યા, આપણા લાડલા સંતાને સાવ નાની ઉંમરમાં દીક્ષા લેવાનું પરાક્રમ ફોરવ્યું છે. આપણે એ નિમિત્તે કંઈ નહિ, તો માત્ર બ્રહ્મચર્ય વ્રતનો સ્વીકાર ન કરી શકીએ ?”

દીકરો જો ભૂખ્યો હોય, તો મા-બાપ ખાઈ ન શકે, તો દીકરો આખી જીંદગી માટે બ્રહ્મચારી બને, ત્યારે મા-બાપ સંસારસુખ ભોગવી શકે ખરા ? એમને શરમ ન આવે ?

પણ હજારો યુવાન મુમુક્ષુઓએ દીક્ષા લીધી છે, પૂછો એમને કે તમારા દીક્ષા મંડપમાં તમારા મા-બાપે પણ બ્રહ્મચર્યવ્રતનો અંગીકાર કરી લીધો છે ખરો ? કદાચ બે-પાંચ ટકા પણ આવું બનશે કે કેમ ? એ મોટો પ્રશ્ન છે.

આ જ વાત સંયમજીવનમાં ય વિચારી લઈએ ને ?

ગુરુના કાળધર્મ બાદ આખી જીંદગી મીષાન્ન-ફરસાણ-મેવાદિનો ત્યાગ કરનારા શિષ્યો કેટલા ? અરે, ગુરુના કાળધર્મના દિવસે ય ઉપવાસ કરનારા કેટલા ? ગુરુનો મૃતદેહ ઉપાશ્રયમાં પડ્યો છે, એ ખબર હોવા છતાં ય બંધરૂમમાં ઉનાળાની સીઝનમાં કેરી વાપરનારા સાક્ષાત શિષ્યો પણ થોડાક જ વર્ષો પૂર્વે થઈ ચૂક્યા છે, એ સત્યઘટનાને યાદ કર્યા બાદ શિષ્યોના સ્નેહ ઉપર અંધ વિશ્વાસ મુકનારાને શું કહેવું આપણે ? કોઈ મહાન આચાર્ય કાળધર્મ પામે, ત્યારે એમની પાલખી પૂર્વે આજુબાજુ રહેલા જુદાજુદા ગચ્છના સાધુઓ ઔચિત્યાદિ કારણોસર ત્યાં વંદન કરવા જાય, ત્યારે પણ પહેલા નવકારશી-ગોચરી વગેરે બધું પતાવીને જાય, કારણ કે ત્યાં તો પેટપૂજા થઈ ન શકે ને ? એટલે છેવટે તો પોતાની જાતને સંભાળી લેવી એ જ બધાને માટે મહત્ત્વનું થઈ પડ્યું ને ?

રાજકુમારને ખૂબ વહાલ કરતા અકબરે બિરબલને પ્રશ્ન પુછ્યો કે દુનિયામાં સૌને પોતાના સંતાનો સૌથી પ્યારા હોય છે... એ વાત સાચી ને ?”

બિરબલ હસી પડ્યો, “ના, જહાંપનાહ ! સંતાનો કરતા પણ પોતાની જાત વધુ વહાલી !” અકબરને સંતોષ ન થયો, ત્યારે બિરબલે એક પ્રયોગ કર્યો, ખાલી કુવામાં વાંદરી અને એના બચ્ચાને ઉતારી દઈ એમાં પાણી ભરવા માંડ્યું, જેમ જેમ પાણી ઉંચે આવતું ગયું, તેમ તેમ વાંદરી બચ્ચાને બચાવવા માટે એને ઉંચે ને ઉંચે રાખવા લાગી. અકબર બોલ્યો, “જો, બિરબલ ! તિર્યંચોમાં પણ સંતાનપ્રેમ કેટલો બધો ગજબનો છે.”

બિરબલ ફરી હસ્યો, “થોડી વાર રાહ જુઓ...”

પાણી વધતું વધતું વાંદરીના નાક સુધી આવી ગયું, હવે વાંદરીને લાગ્યું કે ‘પોતે નહિ બચી શકે.’ એટલે બચ્ચાને પાણીમાં ફેંકીને એના ઉપર પગ મૂકીને પોતે ઉંચી થઈ ગઈ... અકબર જોઈ જ રહ્યો, વાંદરીએ જાતને બચાવવા માટે સંતાનને મારી નાંખાની તૈયારી બતાવી જ દીધી. પાણી તરત બંધ કરવામાં આવ્યું, બંનેને બચાવી તો લેવાયા, પણ અકબર બરાબર સમજી ગયો કે “છેવટે તો બધા જ સ્વાર્થી જ છે.”

(વધુ આવતા અંકે)

(ગતાંકથી ચાલુ)

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

પ્રશ્ન : જુઓ, બધાના જીવનમાં પોતપોતાને જીવવા માટે આવશ્યક વસ્તુઓ તો રહેવાની જ. આજે ખાવું-પીવું એ તો જીવવા માટે જરૂરી છે જ. હા ! મોજશોખ વગેરેની તમે જે વાત કરી, એ વાત એકદમ સાચી લાગે છે કે સાચો સ્નેહ હોય, તો આવશ્યક વસ્તુઓ બાકી રાખીને બીજી બધી વસ્તુઓ તો છોડી જ દેવી જોઈએ.

પણ છેવટે બધા પોતપોતાના દોષોને પરવશ છે.

હા ! એનો અર્થ એ નથી કે ‘એમનો સ્નેહ માત્ર ઢોંગ છે.’ અરે, એ સ્વજનો ખરેખર રડે છે, ખરેખર આપણને ચાહે છે. પતિના મૃત્યુ વખતે હૈયાફાટ રૂદન કરતી પત્નીઓ અમે જોઈ છે. એમાં અમને કપટ-ઠગબાજી-દેખાવ નથી લાગ્યો, નરી વાસ્તવિકતા દેખાઈ છે...

ઉત્તર : આના મારે બે ઉત્તર આપવા છે.

પહેલો ઉત્તર તો એ કે શું એ પત્ની પતિવિયોગના કારણે જ રડે છે ? કે અંદર બીજું કંઈક પણ છે ? જેને કદાચ એ પત્ની કે બીજું કોઈપણ પકડી શકતું નથી.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાં નમિરાજર્ષિ અધ્યયનમાં આ વાત ખૂબ જ સુંદર દૃષ્ટાન્ત સાથે દર્શાવવામાં આવી છે.

શરીરદાહથી ત્રાસેલા અને છેવટે એકત્વ ભાવનાથી વૈરાગ્ય પામી બધું ત્યાગી રાજર્ષિ બનેલા, જંગલમાં ધ્યાનસ્થ રહેલા નમિરાજની પાસે દેવેન્દ્ર બ્રાહ્મણનું રૂપ લઈને પરીક્ષા કરવા માટે પહોંચી ગયા.

બ્રાહ્મણ નમિ રાજર્ષિને પૂછે છે કે “મિથિલા નગરીમાં એક જબરદસ્ત મોટો વડલો હતો, હજારો પંખીઓ એમાં રહેતા હતા. આજે એ વડલો તૂટી ગયો છે, માટે પક્ષીઓ એ વડલા પ્રત્યેના રાગથી ખૂબ રડે છે. માટે જ આકાશમાં પક્ષીઓનો રડવાનો અવાજ સંભળાય છે.”

બ્રાહ્મણ આડકતરી રીતે તો એમ જ પૂછે છે કે “નમિરાજ ! મિથિલામાં આપ મોટા વડલા જેવા હતા. રાજ પરિવારને તમારા ઉપર અપાર સ્નેહ હતો. પણ તમે દીક્ષા લીધી, એટલે એ રાણીઓ ખૂબ ખૂબ રૂદન કરે છે. શું આ રીતે સ્વજનોને, તમારા આશ્રિતોને રડતા મૂકી દીક્ષા લેવી એ તમને યોગ્ય લાગે છે ?”

પ્રત્યેકબુદ્ધ બનેલા નમિરાજર્ષિ પણ એવી જ આડી ભાષામાં અફલાતૂન જવાબ આપે છે. “બ્રાહ્મણ ! સાંભળ. ‘વડલો તૂટી ગયો છે’ માટે એ પક્ષીઓ નથી રડતા. પણ એ વડલો તૂટ્યો, એટલે હજારો પક્ષીઓના માળા તૂટ્યા, તેઓ બેઘર બન્યા, અને માટે જ પક્ષીઓ

રડે છે. વડલો તૂટે કે રહે એની સાથે એમને કોઈ ઝાઝી નિસ્ખત નથી. પણ વડલાના આધારે જ એમનો સંસાર હોવાથી, વડલો તૂટતાની સાથે જ એમનો સંસાર જ તૂટી જાય છે, એ દુઃખના આંસુ તેઓ સારી રહ્યા છે.

માટે જ જે પક્ષીઓએ બીજા વૃક્ષ ઉપર નવા માળા બાંધી દીધા છે. તેઓ નથી રડતા.”

નમિ રાજર્ષિ આડકતરી રીતે નકરું સત્ય ઉચ્ચારી રહ્યા છે કે “બ્રાહ્મણ ! હું ગયો, માટે રાણીઓ રડે છે... એ બાહ્ય દેખાવ ભલે હોય, પણ સાચું તત્ત્વ આ જ છે કે રાણીઓના તમામ સુખ મારે આધીન છે, હું જાઉં છું, એમના બધા જ સુખો જાય છે, એમનો બધો જ સ્વાર્થ ખતમ થાય છે. માટે તેઓ રડે છે.

હજી તાજા જ લગ્ન થયા હોય, અને પતિ મરણ પામે, તો પત્ની ખૂબ રડવાની. કારણ કે એના તમામ સ્વાર્થો ધવાઈ જાય છે. પણ એક-બે સંતાનો થઈ જાય, એ મોટા થઈ જાય, કમાતા થઈ જાય અને માતા પ્રત્યે ખૂબ લાગણી ધરાવતા હોય અને પતિ મરે, તો હવે પત્નીને બહુ આઘાત નહિ લાગે. એના સુખ પુત્રો-પૌત્રો દ્વારા પૂર્ણ થઈ જાય છે.

હા ! એ પુત્રો જો માતાને ન સાચવે, પરેશાન કરે તો એ જ પત્ની પતિના મૃત્યુ વખતે ખૂબ આઘાત પામશે. કેમકે પુત્રોના ત્રાસ વખતે પતિ તરફથી એને સહારો મળી રહેતો હતો, એ હવે પતિ જવાથી તૂટે છે, માટે ખૂબ દુઃખ થાય છે.

ક્યારેક એવું બને કે પતિના મરણ વખતે પુત્રો-વહુઓ ખૂબ જ સારી રીતે સાચવતા હોય, તો એ વખતે પત્નીને વિશેષ આઘાત ન લાગે. પણ પતિના મરણ બાદ અમુક સમય પછી પુત્રો-વહુઓ તરફથી ઉપેક્ષા થવા લાગે, હેરાનગતિ અને ત્રાસ વધવા લાગે, ત્યારે એ પત્નીને પતિ યાદ આવે, એનો વિરહ એને હવે દુઃખ દેનારો બને. પતિના મૃત્યુ વખતે જેટલો ખેદ થયો ન હતો, એટલો ખેદ એને હવે થાય. શા માટે ? કારણ કે હવે એ દુઃખી બની છે, અને એ દુઃખ દૂર કરનાર એનો પતિ જ હતો. પુત્રો વગેરે હવે દુઃખ આપનારા બનવા લાગ્યા છે.

આવું જ સંયમજીવનમાં પણ બને ને ?

મોટા ગુરુનો કાળધર્મ થાય, તો ઘણા શિષ્યવાળા શિષ્યને વિશેષ આઘાત નહિ લાગે. કેમકે એની પાસે એની સ્વતંત્ર દુનિયા છે, શિષ્યો છે, ભક્તો છે,... એ એમાં મસ્ત છે. એટલે ગુરુ પાસેથી એને હવે કોઈ અપેક્ષા-સ્વાર્થ સાધવાનો રહેતો નથી.

પણ જે શિષ્યો શિષ્ય-ભક્ત વિનાના છે, જેમને સાચવનાર બીજું કોઈ નથી, એમને સખત આઘાત લાગવાનો. અત્યાર સુધી ગુરુ જ બધું સાચવતા હતા, હવે ગુરુ જતા રહ્યા, એટલે “અમારું કોણ ? અમારું શું થશે ?” એ પ્રશ્ન એમને પરાશાન કર્યા જ કરે. અને માટે જ એ આઘાત આંસુરૂપે બહાર આવી પણ જાય.

આ બધામાં ગુરુનો વિરહ રોવડાવે છે ? કે ગુરુવિરહથી ઉત્પન્ન થનારા દુઃખો -

મુશ્કેલીઓ રોવડાવે છે ? એનો નિશ્ચય કોણ કરે ?

આ બધું જો વધારે ખોદી-ખોદીને વિચારીએ, તો કદાચ મોટો પ્રશ્ન એ જ ઉભો થાય કે “શું કોઈને પણ કોઈપણ માટે સાચો સ્નેહભાવ હશે ખરો ? કદાચ હશે, તો ય એ પોતાના ઉપરના સ્નેહભાવ કરતા વધારે હશે ખરો ? શું કોઈપણ પોતાના સ્વાર્થભાવની દુનિયામાંથી બહાર નીકળીને પરાર્થ સાધતો હશે ખરો ?

પ્રશ્ન : આમ તો તમે કહ્યું એ પ્રમાણે જ બધું જોવા મળે છે. છતાં ક્યારેક સ્વાર્થભાવ કરતા ય પરાર્થભાવ - સ્નેહભાવ ખૂબ વધી ગયેલો પણ જોવા મળે છે.

જૂના કાળમાં સતી સ્ત્રીઓ પતિના મૃત્યુ બાદ એની સાથે જ સળગી મરતી હતી ને ? અરે ! ભર્તૃહરિ અને પિંગળા ઝડખામાં બેઠા છે, ત્યાં જ રાજમાર્ગ ઉપરથી એક નનામી જાય છે, એની પાછળ છુટાવાળવાળી સ્ત્રી અને હજારો માણસો જઈ રહ્યા છે. પિંગળા પતિને પૂછે છે, ત્યારે જવાબ મળે છે કે “આ બાઈનો પતિ મરી ગયો છે, એટલે આ બાઈ એની પાછળ જીવતી સળગી મરવા જાય છે. ધન્ય છે એ સતી સ્ત્રીને !”

ત્યારે પિંગળા હસી પડે છે અને બોલી ઉઠે છે “આને સતી શી રીતે કહેવાય ? અરે સતી તો એ જ કે જેને પતિના મૃત્યુના સમાચાર મળતાની સાથે જ મૃત્યુ ઘેરી લે. એણે આ રીતે મરવા જવું જ ન પડે, મોત સામેથી જ આવી ગયું હોય.”

ભર્તૃહરિને પિંગળાની આ વાત સાંભળીને એ અહંકારી લાગી. “પિંગળા ! બોલવું સહેલું છે, બાકી એ તો ખરેખર પ્રસંગ આવી પડે તો તું ય સતી છે કે નહિ, એની પરીક્ષા થઈ જાય.”

પિંગળા બેઝિકર બનીને કહે છે કે “સ્વામી ! એની ચિંતા જ ન કરો. આ સ્ત્રી જેવા ધર્તીંગ કરેવાનો અવસર મારે નહિ આવે. પ્રાણનાથના મૃત્યુના સમાચાર જે પળે મારા કાને અથડાશે, એ જ પળે આ દેહમાંથી પ્રાણ ચાલ્યા જશે, એ નક્કી જાણજો...”

ભર્તૃહરિએ નિર્ણય કર્યો કે “પિંગળાના અભિમાનના ચૂરા કરી નાંખવા.”

એણે થોડાક દિવસ બાદ એક નાટક રિભું કર્યું, શત્રુરાજ સાથે યુદ્ધે જવાનો પ્રસંગ ઉભો કર્યો, અને ખરેખર સૈન્ય સાથે ચાલી પણ ગયો... થોડાક દિવસ બાદ એક ચતુર માણસને પિંગળા પાસે મારતે ઘોડે મોકલ્યો. કાળા ઘોડા પર, ઉદાસ ચહેરે એ માણસ પહોંચી ગયો પિંગળા પાસે !

પિંગળા રોજ પતિદેવના સમાચારની રાહ જોતી હતી. આવનાર માણસના મોઢા ઉપરથી એને અમંગળના ઓંધાણ આવી ગયા.

‘શું સમાચાર ?’

“યુદ્ધમાં તો વિજય મળી ગયો છે, પણ...”

‘પણ શું ?’

“મહારાજા વીરગતિને પામ્યા છે...”

શબ્દો પૂરા થયા ન થયા, ને પિંગળા ત્યાં જ ઢળી પડી, પ્રાણપંખેરુ ઉડી ગયું. પેલો માણસ હેબતાઈ ગયો. આ તો હસવામાંથી ખસવું થઈ ગયું. પિંગળાની વાત સાચી ઠરી. પણ મહારાજાનું શું થશે ? એમને તો સખત આઘાત લાગશે.

માણસ પૂરવેગે પાછો ફર્યો, ભર્તૃહરિ તો કાગડોળે રાહ જોતા ત્યાં જ આંટા મારી રહ્યા હતા. એમને ભારે ઈચ્છા હતી કે મોકલેલો માણસ પાછો આવે, સમાચાર આપે કે “આપના મૃત્યુની વાત સાંભળીને પિંગળા ખૂબ રડ્યા છે...” અને હું જીવતો પહોંચુ, રડતી પિંગળાની સામે ઉભો રહીને કટાક્ષ ભરેલા શબ્દોમાં કહું કે “કેમ પિંગળા ! ક્યાં ગયું તારું સતીત્વ ! હવે બીજાની ઠેકડી ઉડાવવાનું બંધ કરી દેજે...”

પણ ભર્તૃહરિની ધારણા ઉંધી પડી. માણસે આવીને જ્યારે સમાચાર આપ્યા કે ‘પિંગળા મહારાણી ખરેખર મૃત્યુ પામ્યા છે’ ત્યારે તો રાજાના મનમાં અસીમ આઘાત છવાઈ ગયો. પણ હવે શું થાય ?

મારે તો એટલું જ કહેવું છે કે આવો સ્નેહરાગ પણ જોવા મળે છે ખરો ! ધરતીકંપાદિ પ્રસંગોમાં પોતાના સંતાનોને બચાવી લેવા માટે મા-બાપે જાનના જોખમ ખેલ્યાના પણ પ્રસંગો મોજુદ છે. કચ્છમાં થયો ભૂકંપ ! મા-બાપ વગેરે બહાર નીકળી ગયા, પણ ઘરમાં ઘોડિયામાં ઉઘેલો બાળક શી રીતે ભાગીને બહાર આવે ? છેવટે આંચકાઓ ચાલુ હોવા છતાં, મોતનો પૂરો ભય હોવા છતાં મા અંદર દોડી ગઈ, છોકરાને ઉંચકી લઈ ઝડપભેર બહાર દોડી આવી.

શું જાનનું જોખમ ખેલનાર આ માતાનો સ્નેહરાગ ખોટો ગણશો ?

ભારત-પાકિસ્તાનના ભાગલા વખતનો એ સમય ! બંને રાષ્ટ્રોમાં ભયંકર તોફાનો ! પાકિસ્તાનના હિન્દુ પરિવારો જાન બચાવવા ભારત ભાગી આવવા લાગેલા. એમાંના એક પતિ-પત્નીએ પણ શક્ય એટલી અમૂલ્ય વસ્તુઓ ભેગી કરી, ભીની આંખે પોતાના ઘરને કાયમ માટે વિદાય આપી તોફાનોવાળા સ્થાનોમાંથી માંડ માંડ બચતા બચતા રેલ્વે સ્ટેશન પહોંચ્યા, ત્યાં તો માએ ચીસ પાડી, “મારી દીકરી ક્યાં ! અરે, એને તો હું ઘોડિયામાં જ ભૂલી ગઈ. એ બિચારી તો સુઈ ગયેલી.” માના આઘાતનો પાર ન રહ્યો. હવે શું કરવું ?

છેવટે જાનનું જોખમ વહોરીને પણ મા પાછી ફરી, તાળું ખોલી અંદર પ્રવેશી દીકરીને ઉંચકીને છાતી સરસી ચાંપી, ચોધાર હર્ષાશ્રુ સહજ રીતે જ વહેવા લાગ્યા, ભગવાનની કૃપાના પ્રભાવે હેમખેમ સ્ટેશને પહોંચ્યા અને ભારતમાં પણ આવી પહોંચ્યા.

શું માતાના આવા સ્નેહને પણ તમે નકામો, સ્વાર્થ ભરેલો કહેશો ?

મને લાગે છે કે માનો સ્નેહ તો ધરતીનું અમૃત છે. બે-પાંચ-પચીસ પ્રસંગો ખરાબ સાંભળવા મળે, એટલા માત્રથી વિશ્વના આવા લાખો નિર્દોષ સ્નેહભાવને શા માટે ખોટા-

નકામા-સ્વાર્થભરપૂર માની લેવા ? શા માટે એની મીઠાશની મહેંકતી મસ્તીથી અળગા રહેવું ?

ઉત્તર : માની લઈએ કે ખરેખર આ સ્નેહ સાચો છે, અને આવા ઘણા સાંસારિક સ્નેહો સાચા હશે, એ પણ માની લઈએ. પણ એ સ્નેહ સફળ કેટલા ?

સ્નેહ સાચો-સારો હોવો એ અલગ વસ્તુ છે,
સ્નેહ સફળ હોવો એ અલગ વસ્તુ છે.

દર વર્ષે વિશ્વમાં લાખો-કરોડો માણસો યમરાજના શરણે જાય છે, શા માટે એમના સ્નેહીઓ એમને બચાવી લેતા નથી ?

લાખો બાળકો ય મરે છે, શા માટે એ સ્નેહાળ મમ્મીઓ એમને ઉગારી લેતી નથી ? કરોડો લોકો કેન્સર-હાર્ટએટેક વગેરે વગેરે ઢગલાબંધ રોગોથી રીબાય છે, પીડાય છે, ત્રાસ પામે છે... શા માટે એમના આત્મીય લોકો એમને નીરોગી બનાવી દેતા નથી ?

કરોડો ઘરડાઓ ઘડપણની શારીરિક-માનસિક વેદનાઓનો શિકાર બનેલા છે, શા માટે એમના પ્યારા સંતાનો એમને યૌવનની ભેટ આપતા નથી ?

પ્રશ્ન : એમાં એ સ્નેહીઓનો શું વાંક ? આ તો કુદરતનો નિયમ છે, એમાં આ મગતરા જેવા માનવો શું કરી શકવાના ? એમાં કોઈનું કશું જ ન ચાલે.

ઉત્તર : બસ, આ જ વાત તું ધ્યાનમાં લે. શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ પણ આ જ પદાર્થ દર્શાવવા માંગે છે. કે તારા સ્વજનો વધુમાં વધુ સ્મશાન સુધી જ આવી શકવાના, એ પછી તેઓની ઈચ્છા હશે, તો ય તારી સાથે પરલોકમાં આવી શકવાના નથી. કદાચ તેઓ તારી સાથે સળગી મરે, તો ય પરલોકમાં જ્યાં તું જઈશ, ત્યાં જ તેઓ પણ જન્મ લેશે, એવો નિયમ ક્યાં છે ? પરલોકમાં તેઓ તારી સુરક્ષા કરવા ક્યાં આવી શકવાના છે ? મરનારાઓને કંઈ પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે જેવો જોઈએ એવો જ જન્મ તો મળતો જ નથી. એટલે છેવટે બધાએ શ્મશાન સુધી વળાવીને પાછા ફરવું પડે છે. તેઓ ઈચ્છે છે ખરા કે પરલોકમાં તું સુખી થાય... પણ એમાં બધા જ helpless છે.

પરલોકમાં આવી શકે માત્ર પુણ્ય અને પાપ ! સ્વજનો તો દૂરની વાત છે, પણ શરીર પણ આવી શકતું નથી. તો ભરોસો કોના ઉપર રાખવો ? અને એમાં ય આપણને ઉપયોગી થાય છે માત્ર પુણ્ય ! અને આ આવે છે ધર્મથી ! એમાં ય ધર્મ જેટલો વધુ ઉંચો, પુણ્ય એટલું જ વધારે ઉંચું !

સમ્યક્ત્વથી જે પુણ્ય મળે, એના કરતા દેશવિરતિથી મળતું પુણ્ય વિશિષ્ટ ! એના કરતા ય સર્વવિરતિની વિશિષ્ટ આરાધનાથી મળતું પુણ્ય વિશિષ્ટ !

હવે શું કરવું એ તું જ નક્કી કરી લે.

(વધુ આવતા અંકે)

વે રા ગ્ય મિ દુ

(ગતાંકથી ચાલુ)

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

પ્રશ્ન : પણ શું તમે કહો છો, એ પ્રમાણે ધર્મ મારી સાથે પરલોકમાં મને સહાય કરવા આવશે જ, એવો નિયમ પાકો છે ?

ઉત્તર : હા ! ચોક્કસ ! હશે તો આવશે જ.

સાંભળ.

વિહઙ્ઁતિ સુઆ વિહઙ્ઁતિ બંધવા, વલ્લહા ય વિહઙ્ઁતિ ।

इक्को कह वि न विहडइ, धम्मो रे जीव ! जिणभणिओ ॥१२॥

મૃત્યુ વખતે તારા દીકરાઓ તારાથી છૂટા પડી જવાના, ભાઈઓ અલગ પડી જવાના, પત્ની-મિત્રો-બહેનો, તારા પ્યારા સ્વજનો ય રેઢા પડી જવાના. એ બધા ઈચ્છશે, તો ય નહિ આવી શકે તારી સાથે !

પણ, ઓ આત્મન ! એક માત્ર ભગવંતે ભાખેલો ધર્મ જ એવો છે કે જે ક્યારેય તારાથી છુટો નહિ પડે, એ તો પરલોકમાં પણ તારી સાથે જ આવશે.

જુના જમાનામાં જ્યારે રાજકુમારીના લગ્ન થતા, ત્યારે રાજા-રાણી એને પતિના ઘરે વળાવી દેતા. એ વખતે માતા-પિતા વગેરે કોઈપણ એની સાથે ન જતા. પણ એની પ્રિય, વિશ્વાસુ દાસીઓ તો સાસરામાં પણ એની સાથે જતી. પડછાયાની માફક એની સાથે રહેતી. સાસરામાં એને એકલવાયાપણું ન લાગે, એની જવાબદારી આ પ્રિયતમદાસીઓ ખૂબ જ હોંશિયારીપૂર્વક સંભાળી લેતી. ગમે તેવી મુશ્કેલીઓમાંથી પણ સરસ મઝાનો રસ્તો કાઢવાની અને એ રીતે રાજકુમારીને ખુશ રાખવાની ગજબની કુનેહ એમની પાસે રહેતી.

જૈનધર્મ આ દાસી જેવો છે. મરીને જ્યારે આપણે પરલોકરૂપી સાસરે જશું, ત્યારે આપણી સાથે એક સેવકની માફક આપણી સેવા કરવા માટે આ જૈનધર્મ સાથે આવશે, એ જ આવશે. અને પરલોકમાં આપણને બધી રીતે સુખ-શાંતિ આપવાનું કામ એ જ કરશે.

પણ પ્રશ્ન એ છે કે આપણે અહીં જૈનધર્મને આપણો પ્રિય બનાવ્યો છે ખરો ? રાજકુમારી જેવા આપણે એવા બડભાગી છીએ ખરા ? કે આપણે આપણી સાથે સતત જૈનધર્મ નામનો દાસ સાથે રાખ્યો હોય ?

આપણે હોઈએ જો ભિખારી જેવા, અને એટલે જ હિંસા વગેરે પાપકર્મો રૂપી સાવ નકામા માણસો સાથે જ આપણો વારંવારનો સંપર્ક હોય, તો આપણી પાસે જૈનધર્મ નામનો

દાસ નથી જ હોવાનો, અને એ પરલોકમાં નથી જ આવવાનો.

દીકરાઓ-ભાઈઓ પરલોકમાં તો ઠીક, આ લોકમાં ય ક્યાં આપણી સાથે છે ? બિચારા કેટલાય ઘરડા મા-બાપો દીકરાઓ હોવા છતાં સ્વતંત્ર ઘરોમાં કે છેવટે ઘરડાઘરોમાં જીવે છે. ભાઈઓ તો ભેગા રહેવાની વાત જ જવા દો. લગ્ન થયા નથી કે ભાઈઓના ઘરો જુદા થયા નથી. બહેનો-દીકરીઓ તો આમે ય સાસરે જવાની જ છે. આ જીવનમાં ય જો સાથે રહી શકતા નથી, તો પરલોકની તો વાત જ શું કરવાની ?

પ્રશ્ન : પણ 'ધર્મ આપણી સાથે જ આવે છે.' એ વસ્તુ મને બરાબર સમજાણી નહિ.

ઉત્તર : ધર્મ એટલે બાહ્ય ક્રિયાઓ - આંતરિક પરિણતિ - પુણ્યકર્મ... ! આ ત્રણેય વસ્તુ પરભવમાં આપણી સાથે શી રીતે આવે ? એ વિચારીએ.

જો આ ભવમાં પ્રભુભક્તિ-સુપાત્રદાન-પૌષ્ઠ-સામાયિક વગેરે વગેરે ક્રિયાઓ ખૂબ કરેલી હોય, ઉલ્લાસપૂર્વક કરેલી હોય, તો પરભવમાં પણ નિમિત્ત મળતા જ આપણે એ ક્રિયાઓમાં ઉમંગભરે લાગી પડશું. જે જે ક્રિયાઓ આ ભવમાં ખૂબ આચરી, તે તે ક્રિયાઓના એવા સુંદર સંસ્કાર પડવાના કે આવતા ભવમાં એ જ ક્રિયાઓ આપણા જીવનમાં જલ્દી ઉદયમાં આવે.

આ ભવમાં પ્રભુભક્તિ ખૂબ કરી હશે, તો આવતા ભવમાં પણ એ જ જલ્દી આવશે, પણ સામાયિકાદિ નહિ કર્યા હોય, તો એ જલ્દી નહિ મળે.

જેણે સુપાત્રદાનમાં જ ખૂબ રસ લીધો હશે, એને આવતાભવમાં સુપાત્રની ભક્તિ ખૂબ જ મળશે, પણ કદાચ જિનપૂજાદિ નહિ મળે, જો એ ક્રિયાઓ અહીં નહિ કરી હોય.

આવું બધી ક્રિયામાં સમજી લેવું.

હવે વિચારીએ પરિણતિ !

વર્ષો સુધી ક્ષમાગુણ વિકસાવ્યો હશે, તો આવતા ભવમાં ક્ષમાશીલ બનશું.

વર્ષો સુધી અનાસક્તિગુણ ખીલવ્યો હશે, તો આવતા ભવમાં અનાસક્ત બનશું. ગુણોનો અભ્યાસ, ગુણોના સંસ્કાર પાડીને આવતા ભવમાં ફરી ગુણોની પ્રાપ્તિ કરાવી દે છે.

ત્રીજો ધર્મ છે પુણ્ય !

શુભ ક્રિયાઓ અને શુભપરિણતિથી પુષ્કળ પુણ્ય બંધાઈ જ જવાનું અને એ અવશ્ય પરલોકમાં આપણી સાથે દાસની માફક આવવાનું.

શ્રીમંતપરિવારમાં જન્મ આપશે આ પુણ્ય !

આપણને ગર્ભમાં મારી ન નાંખનારી, ખૂબ ચાહનારી, સંસ્કારી માતા આપશે આ પુણ્ય !

રૂપવાન-શક્તિમાન-સૌને ગમે એવો દેહ આપશે આ પુણ્ય !

રોગ જાગે જ નહિ, જાગે તો નાના-નાના જાગે, એ ય તરત દૂર થાય એવી શારીરિક સુખ-સમૃદ્ધિ પૂરી પાડશે આ પુણ્ય !

આપણો પડ્યો બોલ બધા ઝીલે. આપણી ચારેબાજુ પ્રશંસા થાય, આપણને સારામાં સારા ગુરુનો ભેટો થાય... આ બધું જ આપશે આ પુણ્ય !

પુણ્યને દાસની ઉપમા આપવાને બદલે માની ઉપમા આપવી વધુ સારી. પરલોકમાં આપણી બહારની માતા ભલે કોઈ સ્ત્રી બને, કે દેવલોકમાં દેવશય્યા બને, પણ આંતરિક માતા તો આ પુણ્ય જ ! બાહ્યમાતા શું કાળજી કરવાની ? એના કરતા હજાર ગણી કાળજી આ પુણ્યમાતા કરશે. અરે, પેલી બાહ્યમાતા કાળજી કરે છે, એ પણ આ પુણ્યમાતાની પ્રેરણા થવાના લીધે જ ! જો પુણ્યમાતા નબળી પડે, તો એ બાહ્યમાતા જ આપણને ગર્ભમાં કાપી નાંખે. અને આજે વર્ષે લાખો-કરોડો બાળકો આ જ રીતે કપાઈ જ મરે છે ને ? પુણ્યમાતા એમની મરી પરવારી છે, માટે બાહ્યમાતા પણ એને મારી નાંખવા સુધી તૈયાર થાય.

પુણ્યમાતા વિના એકક્ષણ પણ જીવવું ભારે છે, માટે જ એને સતત પાસે રાખવી જરૂરી છે, માટે જ શુભપ્રવૃત્તિ અને શુભપરિણતિ રૂપ ધર્મ અત્યંત આવશ્યક છે. આ સદ્બુદ્ધિ જેને આવશે, એ પછી ક્યાંય ફાંફાં નહિ મારે.

યાદ રાખજો કે સંસારી સ્વજનો હોય કે કોઈપણ હોય એ બધા તો એક કઠપુતળી સિવાય બીજું કશું જ નથી, તેઓ આપણા કર્મોના પ્રેરાયેલા જ આપણી સાથે સારા-નરસા રહેવાના, પણ એ પ્રભાવ એમનો નથી, પુણ્યમાતાનો છે. એટલે વિશ્વાસ મુકવો હોય તો એ પુણ્યમાતા ઉપર મુકવો, બીજા કોઈ પર નહિ.

— x — x —

પ્રશ્ન : આનો અર્થ એ કે પુણ્ય એ જ ઉપાદેય છે, એ આવી ગયું એટલે આપણે કાયમ માટે લીલાલહેર !

ઉત્તર : ના. પુણ્ય પણ છેવટે તો ધર્મને જ આધીન છે. એટલે ધર્મ નહિ હોય, તો તો પુણ્ય પણ નથી જ હોવાનું. અગત્યની વાત તો એ કે પુણ્ય છેવટે તો છેતરામણું જ છે. એ કાયમ રહે, એમ માની શકાય નહિ.

કાયમી ઉપાય તો એક જ છે “પુણ્ય કે પાપ બધું જ ખતમ કરીને મોક્ષમાં પહોંચી જવું.”

એટલે જ ગ્રન્થકાર મહર્ષિ કહે છે -

અડકમ્મપાસબદ્ધો જીવો સંસારચારણ થાડ ।

અડકમ્મપાસમુક્કો આયા સિવમંદીરે થાડ ॥

પુણ્યકર્મને આપણે એલોપથી ગોળીની ઉપમા આપી શકાય.

જેમ એલોપથી ગોળી કોઈપણ રોગને તાત્કાલિક દબાવી દે - મટાવી પણ દે, પણ એ બીજી ઘણી આડઅસરો ઉભી કરી દે.

એમ પુણ્યકર્મ કોઈપણ દુઃખને તાત્કાલિક દબાવી દે, સુખ લાવી દે, પણ એ સુખની સાથે સાથે પાપો પણ ઉભા કરી દે.

પુણ્યપ્રભાવે શરીર નીરોગી મળે, એટલે જીવ સ્ત્રી + ભોજન બંનેના ભોગ બેફામ બનીને ભોગવી શકે.

પુણ્યપ્રભાવે સત્તા-યશ-આદેયતા મળે, એટલે કુર બનીને કેટલાયને કચડી નાંખવાનું કામ સહજ રીતે જ થઈ શકે.

પુણ્યપ્રભાવે સંપત્તિ ખૂબ મળે, એટલે એનો વધુમાં વધુ દુષ્ટ ઉપયોગ થઈ શકે.

આજના વિશ્વમાં ચારેબાજુ સંપત્તિમાનોની, સત્તાધીશોની પાપલીલાઓ જોતા એ ચોક્કસ સમજાઈ જશે કે એ પુણ્યે એમના દુઃખો તો દૂર કર્યા, પણ પાપોના ઢગલા ઉભા કરાવી દીધા.

આવી એલોપથી ગોળી જેવા પુણ્યનો ભરોસો શું ?

શાસ્ત્રીયભાષામાં કહીએ તો પુણ્ય એ ય છેવટે તો સોનાની બેડી જ છે. ‘સોનું છે’ એ સારું, પણ બેડી છે - બાંધી રાખનાર છે - સ્વતંત્રતા છિનવી લેનાર છે... એનું શું ? એમ પુણ્ય સાંસારિક સુખો આપે, મોજ કરાવે, પણ સંસારમાં બાંધી રાખે, શાશ્વત સુખ ન પામવા દે... એનું શું ?

પ્રશ્ન : પણ આ બધું તો પાપાનુબંધી પુણ્ય માટે બરાબર ! પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય તો આવું નથી ને ?

ઉત્તર : એ નુકસાન ન કરે. એ આયુર્વેદિક ગોળી જેવું છે, રોગ મટાડે, આડ અસર ન કરે. એ પછી એ દવા લેવી જ ન પડે.

એમ પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય દુઃખો મટાડે, પાપો ઉભા જ ન થવા દે, છેક મોક્ષની પ્રાપ્તિ સુધી એ આપણને સહાયક બને, એ પછી પોતાની મેળે જ એ દૂર થઈ જાય.

પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય એટલે પેટનો કચરો સાફ કરનારું દિવેલ !

દિવેલ બધો કચરો કાઢી નાંખે, અને પોતેય સાથે જ નીકળી જાય, દિવેલને કાઢવા માટે નવું દિવેલ કે દવા લેવી ન પડે.

એમ પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય બધા દુઃખો-દોષો કાઢી નાંખે, અને પોતે પણ નીકળી જાય, એને કાઢવા માટે કોઈ મહેનત કરવાની જરૂર નહિ.

પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય એટલે ઉકરડો બાળી નાંખનારી આગ ! ઉકરડો બાળી નાંખ્યા બાદ આગ એની મેળે ઓલવાઈ જ જવાની. એમ પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય પણ દુઃખો-દોષોને ખતમ કરી નાંખ્યા બાદ એની મેળે જ ખતમ થઈ જવાનું.

પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય એટલે દુઃખો-દોષો રૂપી કાંટાઓને કાઢવા માટે નંખાતો કાંટો ! નવો કાંટો અંદર ઘુસેલા કાંટાને કાઢીને પોતે પણ જાતે જ નીકળી જાય.

એટલે પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનો તો વાંધો જ નથી, પણ એક વાત તો પાકી જ છે કે જ્યાં સુધી જીવ આઠકર્મોથી બંધાયેલો છે, ત્યાં સુધી જીવ ચારગતિરૂપી સંસારમાં, એક જેલમાં જ બંધાઈને રહેવાનો. આ સંસાર એનું ઘર નથી, એનું ઘર તો છે મોક્ષ ! આત્મિક ગુણો એ જ મોક્ષ ! જીવે એમાં જ રહેવાનું છે, પણ બિચારો દોષોરૂપી સંસારમાં, જેલમાં ફસાયો છે.

જ્યારે છુટા પડશે એ આઠ કર્મો, ત્યારે એ મોક્ષમંદીરમાં, પોતાના ઘરમાં, પોતાના મહેલમાં રહેવા માટે જતો રહેશે.

પ્રશ્ન : આઠ કર્મથી મુક્ત થવાનો ઉપાય શું ?

ઉત્તર : રત્નત્રયી ! છતાં સ્પષ્ટ ભાષામાં કહેવું હોય, તો પહેલા પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય જોઈશે અને એ માટે શ્રી અષ્ટકપ્રકરણમાં ભગવાન હરિભદ્રસૂરિજીએ ખૂબ જ સુંદર કેટલાક ઉપાયો બતાવ્યા છે. **दया भूतेषु वैराग्यं विधिवद् गुरुपूजनम् । विशुद्धा शीलवृत्तिश्च पुण्यं पुण्यानुबन्ध्यदः ।**

(૧) ખટ્કાય ઉપર દયાનો પરિણામ ! એ માટે સર્વવિરતિનું સુંદર મઝાનું પાલન ! એ શક્ય ન બને તો છેવટે વધુમાં વધુ દેશવિરતિનું પાલન !

(૨) પાંચ ઈન્દ્રિયોના પાંચ વિષયોમાં ચોંટી ન પડવું, માતા-પિતા-ભાઈ-બહેન વગેરે સ્વજનો પ્રત્યેની મમતા છોડી દેવી, કદાચહ-મતરાગને તિલાંજલિ આપવી... આમ કામરાગ, સ્નેહરાગ અને દષ્ટિરાગનો ત્યાગ એ જ વૈરાગ્ય !

(૩) અનંતોપકારી સદ્ગુરુના ચરણે સર્વસ્વ સોંપી દેવું, નિર્વિકલ્પ શરણાગતિ સ્વીકારવી, એમની શક્ય એટલી વધુ ને વધુ અને શાસ્ત્રવિધિયુક્ત એવી ભક્તિ કરવી.

(૪) બ્રહ્મચર્યનું નિર્મળ પાલન કરવું. સદાચારોનું નિર્દોષ જીવન જીવવું.

બસ, આ છે ચાર ઉપાયો પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય કર્મના !

આટલું જ તમે કરો, પછી આગળ કશું જ તમારે કરવાનું રહેતું નથી.

- x - x -

(વધુ આવતા અંકે)

વૈરાગ્યભિંદુ

(ગતાંકથી ચાલુ)

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

પ્રશ્ન : તમે જે ઉપાયો બતાવ્યા છે, એ માટે મુખ્યત્વે તો વૈરાગ્યભાવ જ કેળવવો પડે. સર્વવિરતિનું પાલન કે ઈન્દ્રિયોના સુખોથી અળગા રહેવું... એ બધું માત્ર ને માત્ર વૈરાગ્ય હોય તો જ શક્ય છે. ઉપરના ચાર ઉપાયોમાં એક ઉપાય ખુદ વૈરાગ્ય જ છે, ખરું પૂછો તો બાકીના ત્રણ ઉપાયોનો પાયો પણ આ વૈરાગ્ય જ છે.

પણ આ વૈરાગ્ય મેળવવો શી રીતે ? એનો ઉપાય ખરો ?

ઉત્તર : અનિત્યભાવના આત્મસાત કરો, વૈરાગ્યભાવ આત્મસાત થયા વિના નહિ રહે. ગ્રન્થકારશ્રી હવે અનિત્યભાવના જ બતાવી રહ્યા છે.

વિહવો સજ્જણસંગો, વિસયસુહાઈં વિલાસલલિઆઈં ।

નલિણીદલગ્ગઘોલિરજલલલ્લપરિચંચલં સવ્વં ॥

ગાથાર્થ : વૈભવ, સ્વજનોનો સંગ, વિષયસુખો, જલસાઓ - મસ્તી..... કમળના પાંદડાના અગ્ર ભાગ ઉપર લટકતા પાણીના ટીપા જેવું આ બધું જ ચંચળ-અનિત્ય છે.

ભાવાર્થ : બૌદ્ધધર્મના સંસ્થાપક રાજકુમાર ગૌતમ, ભગવાન બુદ્ધે પોતાનો મુખ્ય સિદ્ધાંત દર્શાવ્યો છે સર્વ ક્ષણિકં જગતની તમામ વસ્તુ માત્ર ક્ષણવાર જ રહેનારી છે, નાશવંત છે, અનિત્ય છે.

કેટલાક સજ્જનોને પ્રશ્ન થયો કે વસ્તુ અમુક સમય સુધી તો ટકી જ રહે છે ને ? એ અમે સાક્ષાત જોઈએ પણ છીએ. છતાં આવા મોટા ધર્મગુરુ સર્વ ક્ષણિકં કેમ કહેતા હશે ?

શ્રી યોગદષ્ટિ ગ્રન્થમાં ભગવાન હરિભદ્રસૂરિજીએ જવાબ દીધો છે કે “એમના શિષ્યોમાં રાગની તીવ્રતા વધતી જતી એમને દેખાઈ. ખાવા-પીવામાં, સ્વજનોમાં, ભક્તોમાં, મઠોમાં, ધર્મોપકરણ જેવી વસ્તુઓમાં શિષ્યો જે રીતે રાગ-દ્વેષનો ભોગ બનતા દેખાયા, એ જોઈને એમનું હૈયું દ્રવી ઉઠ્યું અને એક દિવસ શિષ્યોને ભેગા કરીને ભીના હૈયે અને ભીની આંખે એમણે શિષ્યોને આ ઉપદેશ આપ્યો “મારા વિનયી શિષ્યો ! તમે આ તુચ્છ વસ્તુઓમાં રાગી કાં બનો ? આ બધું તો નાશવંત છે, ખતમ થઈ જનાર છે...”

અને એ પછી બુદ્ધની દેશનાનો સૂર મોટાભાગે આ જ રહેતો સર્વ ક્ષણિકં રાગ ખતમ કરવા માટેનું અમોઘ શસ્ત્ર છે આ સૂત્ર સર્વ ક્ષણિકં .

→ યાત્રિકો યાત્રા કરવા નીકળ્યા હોય, ધર્મશાળાના એક રૂમમાં ઉતર્યા હોય, ત્યાં અડધો કાચ ફુટ્યો હોય તો યાત્રિકો શું કરે ? કયા યાત્રિકે નવો કાચ મંગાવીને કાચ નંખાવ્યો ? કારણ એ જ કે ‘રૂમમાં અમારે ક્યાં વધુ રહેવું છે.’ એ વિચાર એમના મનમાં સ્પષ્ટ છે. અર્થાત્ રૂમ સાથેનો સંપર્ક થોડા જ કાળ માટે છે... એટલે રૂમ પર એમને રાગ થતો નથી.

હા ! પોતાના ઘરનો કાય કુટ્યો હોય, તો નવો નંખાવશે.

→ મુંબઈ સ્ટેશન પર ઉતરી ટેક્ષીમાં બેઠા, ટેક્ષીની સીટ થોડીક ફાટેલી હોય, ટેપ થોડુંક બગડેલું હોય... તો કયો ગૃહસ્થ સીટ બદલાવશે ? નવું ટેપ નાંખી આપશે ?

હા ! પોતાની કાર હોય, તો બધું જ કરશે.

→ લગ્નપ્રસંગે કોઈકની પાસેથી ઉછીના કે ભાડુતી ઘરેણા-કપડા લાવ્યા હોય, ખૂબ જ સરસ લાગતા હોય, એમાં થોડોક રાગ પણ થાય... ‘પણ આ તો મારી પાસે કાયમ રહેવાનું નથી...’ એ ધ્યાન પાડું છે. એટલે જ એ ગમ્યું હોવા છતાં ય એ બધું પાછું સહેલાઈથી આપી શકે છે.

બસ, આ જ બુદ્ધિ થોડીક મોટી બનાવવાની છે.

મળ્યો છે બંગલો - કરોડોની સંપત્તિ - બે ચાર ગાડીઓ - મોટી ઓફિસ - અનેક નોકરો... એમાં મન ચોંટી ગયું છે, એ બધું જોઈને, “મારું છે” એ યાદ કરીને, બીજાઓ દ્વારા એની પ્રશંસા સાંભળીને મન ચોંટે છે, પણ ત્યાં કેમ આ વિચાર નથી આવતો ? કે “આ બધું ક્યાં મારી સાથે કાયમ રહેવાનું છે ? કાં તો હું આ બધું છોડીને મરી જઈશ, કાં તો મારા જીવતા જ આ બધું મારી પાસેથી અળગું થઈ જવાનું ? શાને માટે રાગ ?”

ઘરતીકંપના, સુનામીના સપાટામાં કેટલાય કરોડોપતિઓ સેંકડોમાં ભિખારી નથી બની ગયા શું ? શેરબજારની ઉથલપાથલે રાતોરાત કેટલાય અમીરો દેવાદાર નથી બની ગયા શું ?

એમ મોટા પરિવારને જોઈ, સગા-વહાલાઓના લાંબા વિસ્તારને જોઈને શું કુલાવાનું ? અચાનક જ એક ગાડીના અકસ્માતમાં બે મોટા ભાઈઓ, એક નાની બહેન, મા-બાપ પાંચેય મરી ગયા, અને રાતોરાત જ બે વર્ષની ઉંમરનો એ છોકરો બની ગયો અનાથ ! ‘કાં તો પરિવાર જતો રહેશે, કાં તો હું પરિવારને છોડીને જતો રહેવાનો... પણ એક દિવસ એ ઉગવાનો ખરો કે, સ્વજનોનો સંગ કાચા સુતરના દોરાની જેમ એક પળમાં તૂટી જવાનો.’

નાનપણમાં અણસમજના લીધે મને વિચાર આવતો કે “કાકા-પપ્પા વગેરે પરિવારમાં કુલ ૨૫-૩૦ સભ્યો છીએ. એમાં હું સૌથી નાનો છું. એટલે સૌથી છેલ્લે હું મરીશ, મારા પહેલા બધા મરી જવાના. તો જ્યારે બધા મરી જશે, તો છેલ્લે મને સાચવશે કોણ ? મને ખવડાવશે કોણ ?”

મને ખબર ન હતી કે મોટો મોડો મરે, નાનો વહેલો મરે... એ ય બને. પણ એટલી તો ખબર હતી કે આ સ્વજનસંગ કાયમી નથી. પણ અફસોસ ! એ વખતે તો એ વિચારે મને વૈરાગ્યને બદલે ભયની જ ભેટ ધરેલી.

સંસાર સુખો ય ક્યાં સુધી ભોગવી શકવાના ? દાંત ઢીલા થશે, પછી ખાશું શું ? કાન બહેરા થશે, પછી સાંભળશું ? મશીન લગાડીને સાંભળવાની ફોગટ મહેનત કરશું ? આજુ-બાજુવાળા, બહેરા એવા આપણી મશ્કરી કરશે ? આપણી હાજરીમાં જ આપણી ઠેકડી પણ

આપણા નજીકવાળાઓ જ ઉડાડશે, કારણકે આપણે બહેરા - ઓછું સાંભળનારા બની ગયા હશું ? ચશ્માના નંબરો વધ્યા હશે, કશું વાંચવું કે જોવું ય દુર્લભ થઈ જશે, જોતા જોતા આંખો ખેંચાવા લાગશે...

જેમ જેમ રોગો-ઘડપણ વધતા જશે, તેમ તેમ આપણી ઈચ્છા હોવા છતાં ય વિષયસુખોનો ભોગવટો અશક્ય બનતો જશે.

કેટલી સચોટ ઉપમા આપવામાં આવી છે, આ સૌ પદાર્થોને ! કમળના પાંદડાની ટોચ ઉપર લટકી રહેલા ટીપા જેવા આ પદાર્થો ! પળવારમાં તો ખરી જ પડવાના.

આજે મારો જાત અનુભવ તમને કહું ?

મને જ્યારે પણ મારા મૃત્યુનું સ્મરણ થાય કે તરત જ મન એકદમ શાંત પડી જાય, પછી વસ્તુઓ કે વ્યક્તિઓ માટેનો રાગભાવ એની મેળે નાબુદ થઈ જાય. મારે હવે જીવવાનું કેટલું ? આજે ઉઠ થઈ, હવેના જમાનામાં માણસ કેટલું જીવવાનો ? ૭૦ તો લગભગ હદ થઈ ગઈ. એ પહેલા જ ૬૦ની આસપાસ તો એટેક-ડાયાબિટીસ-બી.પી. વગેરે કેટલાય રોગોએ ગભરાટ ફેલાવવાની શરૂઆત તો કરી જ દીધી હોય. એટલે સ્વસ્થ જીવવા જાઉં, તો માત્ર ૨૦ વર્ષની જ હવે ગણાય. અર્થાત્ વીતેલી જીવનની સામે ૩૫% જેટલી જ ! ૨૦ વર્ષ પછી તો આ બધું જ છુટી જ જવાનું. હું ઈચ્છું કે ન ઈચ્છું, કુદરત જ મારી પાસેથી છિનવી લેવાની. તો એનો મોહ શા માટે ? જડ કે ચેતન કોઈપણ વસ્તુ સાથેનો સંયોગ જ્યારે આવો સાવ તકલાદી છે, ત્યારે એમાં ચોંટવાને બદલે જાતમાં જ ચોંટી ન જવું ?

અલબત્ત એટલી બધી અંતર્મુખતા હજી આવી નથી, એ વાત સાચી. પણ એ સાથે એ વાત પણ એટલી જ સાચી કે અનિત્યતાનો વિચાર મનને વૈરાગ્યનો રંગ તો ચોક્કસ લગાડી જ આપે છે.

પ્રવચનો કરવાનો રાગ હોય, શિષ્યો બનાવવાના કોડ હોય, પુસ્તકો લખવાના ક્ષેત્રે વિક્રમ સર્જવાની તમન્ના હોય, સમસ્ત જૈનસંઘમાં ખ્યાતનામ બની જવાની ભાવના હોય, સેંકડો-હજારોને મારા અનુયાયી બનાવવાની ઈચ્છા હોય .. આવું આવું જે કંઈપણ રાગભાવનું તોફાન મનમાં ઉભું થાય, તે બધું જ તોફાન શમાવવાની તાકાત જાતે અનુભવી છે મેં અનિત્યતાની ભાવનામાં !

વિચારો આવી જાય મનમાં કે આ બધું અનાદિકાળથી બધા કરતા જ આવ્યા છે, અને બધા ભુંસાતા આવ્યા છે, બધાના કાર્યો પણ ભુંસાતા આવ્યા છે. તો હું કે મારા કાર્યો ક્યાં કાયમી રહેવાના છે ? થોડાક વર્ષોની તુચ્છ માનસિક પ્રસન્નતા સિવાય શું મળવાનું આ અહંભાવના પોષણમાંથી ? અરે, પૂજ્યપાદ ગુરુદેવશ્રીને તો નજરોનજર આ તમામ કાર્યો કરતા સાક્ષાત જોયા છે અને આજે તમામ કાર્યોથી નિવૃત્ત થઈ ચુકેલા પણ સાક્ષાત જોયા છે. એમના એ ૧૦,૦૦૦ માણસોને વગર માઈકે ધ્રુજાવી દેતા ઝંઝાવાતી પ્રવચનો હવે ક્યાં છે ? એમના પ્રવચનો સાંભળીને વૈરાગ્યની ધારાએ ચડીને પ્રવ્રજ્યાના પાવન પંથે પ્રયાણ કરવાની તીવ્રતમ તમન્નાવાળા એ સેંકડો મુમુક્ષુઓ હવે

એમની પાસે દોડાદોડ કરતા ક્યાં જોવા મળે છે ? રોજના ૮૦-૧૦૦ પાના લખી નાંખતી, એમની એ એક્સપ્રેસ કલમનો કસબ હવે ક્યાં જોવા મળે છે ? અઢીસો ઉપરાંત પુસ્તકોની સર્જન યાત્રા કરી લીધા બાદ હવે એ યાત્રામાં વધુ આગળ વધવાની પ્રવૃત્તિ ક્યાં છે ? ત્રણ-ચાર દાયકાઓ સુધી જૈનસંઘમાં પુષ્કળ પ્રશંસા પામ્યા બાદ આજે એ પવિત્ર દેશનાધારા ક્યાં છે ? હજારોના મનમાં ગુરુ તરીકે બિરાજિત થઈ ચુકેલા એ પૂજ્યપાદ ગુરુદેવશ્રી હવે નવા હજારો યુવાનોના હૃદયમાં ગુરુ તરીકે પ્રતિષ્ઠા પામનારા ક્યાં છે ?

ક્યાં ગયું આ બધું ?

હજી થોડાક જ વર્ષો પહેલા જે બધું જ જોવા મળેલું, એ અચાનક આંખ સામે જ ક્યાં અદૃશ્ય થઈ ગયું ? માનવું જ પડશે કે કાળના પ્રવાહમાં બધું જ તણાઈ ગયું. દુનિયા બદલાઈ ગઈ. હવે નવા પ્રભાવકો-નવા લેખકો-નવા ગુરુજનો... બધું જ નવું.

હવે જો મહાન વિભૂતિની કૃતિઓ પણ સર્વ ક્ષણિકં સૂત્રમાં તણાઈ ગઈ, તો મારા-અમારા જેવાના કાર્યોની તો વિસાત જ શું ? ન તો હું અમર બની શકવાનો, ન તો મારા કાર્યો !

તો પછી શેનો આ રાગ ! શેની આ અઢળક કાર્યો કરી લેવાની ગાંડી ઘેલછા ! શેનો એ બધા પ્રત્યેનો મમતાભાવ !

એક મુનિએ ખૂબ જ માર્મિક વાત કરેલી મને ! એ કહે “અત્યારે આ ધરતી ઉપર જે ૭ અબજ માણસ જીવે છે, એમાંનો એક પણ માણસ ૧૦૦ વર્ષ બાદ આ ધરતી પર જીવતો નહિ હોય. આખી દુનિયા જ બદલાઈ ગઈ હશે.” સાવ સીધી-સાદી-સાચી વાત ! છતાં એને ઉંડાણથી વિચારીએ, તો હૈયું હચમચી જાય, બસ ત્યારે ! છેલ્લે તો બધું જ નાશવંત જ ને !

શાંત સુધારસની એ પ્રથમ અનિત્ય ભાવનાનું ગાન કરો, ખરેખર વૈરાગ્ય મજબૂત બન્યા વિના નહી રહે.

એની કેટલીક કડીઓના ભાવાર્થો !

→ જેની સાથે અમે રમતા હતા, જે વડીલોને અમે આદર-સત્કાર-સન્માન આપતા હતા, જે મિત્રો વગેરેની સાથે કલાકો સુધી સ્નેહ ભરેલી વાતો કરતા હતા... એવા તો કેટલાય માનવોને, માટીના પુતળાઓને નજર સામે જ સ્મેશાનમાં રાખ બનતા જોયા છે, અને છતાં હજી હું જાણે કે ‘મરવાનો જ નથી’ એ રીતે નિઃશંક બનીને જીવું છું. ધિક્કાર હો મારા પ્રમાદને !

→ આ યમરાજ ! કાળ ! જગતના જડ અને ચેતન બધા જ પદાર્થોને સતત ખાધા જ કરે છે. આપણે અત્યારે એના હાથમાં કોળીયા તરીકે તો પહોંચી જ ગયા છીએ. મોઢામાં રહેલો કોળીયો એ ગળામાંથી નીચે ઉતારે, એટલી જ વાર, પછી સીધો આપણો જ વારો આવવાનો છે. આપણે પણ ચવાઈ-ખવાઈ જવાના.

આપણી કિંમત, આપણી તાકાત, આપણી હેસિયત આ મહાકાળ સામે કેટલી ? એ

વિચારીએ તો હાથીની સામે કીડી જેવા ય આપણે ન લાગીએ.

નમસ્કાર મહામંત્રની નવકારવાણીની જેમ સર્વ ક્ષણિકંની પણ ભાવભરી જપમાળા આપણે ગણતા થઈએ, તો વૈરાગ્યભાવ આત્મસાત થયો જ સમજો.

તં કથ્ય બલં તં કથ્ય જુવ્વણં અંગચંગિમા કથ્ય ।

સવ્વમણિચ્ચં પિચ્છહ, દિટ્ઠં નટ્ઠં કયંતેણ ॥૧૫॥

ગાથાર્થ : તે બલ ક્યાં ? તે યૌવન ક્યાં ? તે અંગની મનોહરતા ક્યાં ? જુઓ, બધું જ અનિત્ય છે. હજી જોયું, ત્યાં તો યમરાજે ખતમ કરી નાંખ્યું.

ભાવાર્થ : કોઈક ઘરડા સાધુ-સાધ્વી સાથે બેસીને જુની વાતો પુછશો તો એ કહેશે કે “અમે યુવાન હતા, ત્યારે તો બપોરે ગોચરીમાં ૫૦-૫૦ માળ જેટલું પણ ચડી આવતા. એક-એક કિ.મી. સુધી જઈ આવતા. પાત્રાઓ ભરી ભરીને ઉંચકી લાવતા. વિહારમાં ય પુષ્કળ વજન ઉંચકતા. પણ આજે ? હવે તો ભાઈ ! પહેલા માળે ય જવાતું નથી. ઉપાશ્રયમાં નીચે જ ઉતરવું પડે છે, ચાર-પાંચ દાદરા ચડવા પડે, તો ય શ્વાસ વધી જાય છે.”

ક્યાં ગયું પેલું બળ !

દરેકનો પોતપોતાના પુણ્યોદયનો એક કાળ હોય છે. એ વખતે એ ચારેબાજુ પ્રકાશમાન સૂર્યની માફક પ્રસિદ્ધ તો બની જાય. પણ આ બધું જ કર્મરાજા પાસેથી ઉછીનું લીધેલું ! પોતાનું તો કંઈ જ નહિ, કર્મ ફરે, કાળ ફરે અને પત્તાનો મહેલની માફક બધું જ સાફ !

એ જ હાલત યુવાનીની !

યૌવનમાં શરીર પર એક પણ કરચલી નહિ, ઘડપણમાં આખું શરીર જ જાણે ફરચલીઓનું બનેલું !

યૌવનમાં ગોગલ્સથી કે સાદા છતાં આકર્ષક ચશ્માથી શોભતું મુખ ! ઘડપણમાં જાડા, જોવા ય ન ગમે એવા, મોટા ચશ્માથી મુખની શોભા જ બગડી ગઈ હોય.

યૌવનનો પહેરવેશ ઘડપણમાં પહેરો, તો કેવું લાગે ?

યૌવનમાં ટટ્ટાર ચાલનારો, મજબુતાઈ સાથે પ્રત્યેક પગલા ભરનારો માણસ ઘડપણમાં કેડેથી આખોને આખો વળી ગયેલો, લાકડીના ટેકે કે કોઈકના હાથના ટેકે ચાલતો હોય, ત્યારે બિચારો કેવો લાગે ?

આપણી પાસે અત્યારે યૌવન છે, પણ કોઈક ઘરડા માણસને નજર સામે લાવો, એની દિવસભરની બધી પ્રવૃત્તિઓ નજર સામે જુઓ, પછી જાતને એ જગ્યાએ ગોઠવીને વિચારવાનો પ્રયત્ન કરો તો “થોડાક દિવસ-વર્ષ પછી હું જ આ છું. આ મારું જ મોડેલ છે.”

(વધુ આવતા અંકે)

યે રા ગ્ય મિં દુ

(ગતાંકથી ચાલુ)

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

વૈશાલી મહાનગરીની રાજનર્તકી આમ્રપાલી ! રૂપના અહંકારનો નશો એટલો બધો ભારે ચડેલો કે મોટા માણસોને પણ તુચ્છકારી નાંખે, અને છતાં પુણ્યાઈ એવી કે મોટાઓ પણ એ તુચ્છકારને પોતાનું ભાગ્ય સમજે.

મગરુરીમાં રાયતી એ આમ્રપાલીનો રથ એકવાર રાજમાર્ગ ઉપરથી પસાર થઈ રહ્યો હતો, અને સામેથી યુવાન બૌદ્ધ ભિક્ષુ આવતા એને દેખાયા. અત્યારે સુધી શેઠિયાઓ, વણિકપુત્રો, રાજકુમારો, રાજાઓને ધુત્કારી છુટેલી આમ્રપાલીને આ ભિક્ષુના રૂપમાં રાગ જાગ્યો. રથ ઉભો રાખીને અહંકાર સાથે ભિક્ષુને સીધી વાત કરી દીધી. “એ ય ભિક્ષુ ! હું તને ચાહું છું, તું મારા મહેલ પર આવી પહોંચજે.”

“ના, હું નહિ આવું.” જંદગીમાં પહેલીવાર આમ્રપાલીએ આવો ‘ના’ નામનો સણસણતો તમાચો ખાધો.

“હજારો યુવાનો મારા પાછળ ગાંડા છે, છતાં હું કોઈને દાદ આપતી નથી. તને હું સામેથી બોલાવું છું. મુરખ ! છતાં તું ના પાડે છે.” આમ્રપાલી ધુંધવાઈ ગઈ.

“હા ! અત્યારે નહિ આવું.”

“તો ? તો ક્યારે આવીશ ?”

“જ્યારે તને મારી ખરેખર જરૂર પડશે, ત્યારે !”

અને ભિક્ષુ સડસડાટ આગળ નીકળી ગયો.

વર્ષો પસાર થઈ ગયા. આમ્રપાલી રૂપના, યૌવનના, સત્તાના, અહંકારના નશામાં ચક્ર્યૂર હતી. એને કશું ભાન હતું નહિ. મન ફાવે એમ ભોગો ભોગવતી રહી, અને ભોગો રોગમય એ ન્યાયે ઘડપણ આવતા પહેલા જ ઘડપણ આવી ગયું. હજી તો યુવાની પૂરી પણ થઈ ન હતી, ત્યાં તો એના શરીરે રક્તપિત્તનો ચેપીરોગ લાગુ પડી ગયો. આખા શરીરમાંથી પરુ અને લોહી ટપક્યા કરે, શરીરના અંગો એ રોગથી ખવાઈ જવા લાગ્યા, મોઢાની ચામડી ખરી પડવા લાગી, મોઢા પર રીતસર પરુ અને લોહી પથરાયેલું દેખાય, એને જોતાની સાથે મોઢામાંથી ચીસ નીકળી પડે, એવી અત્યંત કદરૂપી બની ગઈ એની કાયા !

ધીમે ધીમે આખા નગરમાં વાત ફેલાઈ. રોગ અસાધ્ય હતો, રાજાએ વિચાર્યું કે “આને નગરમાં ન રખાય, આના શરીરને લાગેલો પવન પણ રોગચાળો ફેલાવે, એનું સ્નાનજળ પણ જ્યાં જાય, ત્યાં રોગ ઉત્પન્ન કરે. એને નગર બહાર જ કોઈ નાનકડી ઓરડીમાં રાખી દેવી પડે. ત્યાં જ એ પોતાની જંદગી પૂરી કરે. એ વર્ષો સુધી રાજનર્તકી રહી છે, તો ત્યાં એને ખાવા-પીવાની વ્યવસ્થા આપણે પૂરી પાડશું.”

અને રાજ સૈનિકો આમ્રપાલી પાસે જઈ પહોંચ્યા. રાજાનો આદેશ વંચાવવામાં આવ્યો. આમ્રપાલીને તો આ દાઝ્યા પર ડામ લાગ્યો. પણ શું કરે ? આજે કોઈ એની સાથે ન હતું. જે

દાસીઓને એણે લાખો રૂપિયા આપીને સુખી બનાવી દીધેલી, તે દાસીઓ પણ આજે એની પાસે ફરકવા પણ તૈયાર ન હતી. કોણ જીવનું જોખમ વહોરી લે ? પેલા લટ્ટુ ઘઈને ફરનારા કામુક યુવાનોને હવે આમ્રપાલીમાં કોઈ જ રસ ન હતો, એમણે બીજી નર્તકીઓ શોધી લીધી હતી.

આમ્રપાલીને હવે સાચું ભાન આવ્યું, પણ શું કરે ? સૈનિકો પોતાને ચેપ ન લાગે, એ માટે પોતાના શરીર પર મોટા-જાડા કપડા વીંટાળીને અશક્ત આમ્રપાલીને ઉંચકીને ગામની બહાર નિર્જન સ્થાનમાં તૈયાર કરેલી એક કુટિરમાં મુકી આવ્યા. ધરપત (!) આપી કે “રાજ તરફથી તમને નિયમિત ભોજન મળ્યા કરશે.”

આમ્રપાલી સાવ એકલી પડી ગઈ. દિવસોના દિવસો સુધી એની સાથે વાત કરનાર પણ કોઈ ન મળ્યું, ત્યારે તો એ સાવ-સાવ હતાશ થઈ ગઈ. નગરની ખાળનું ગંદુ પાણી કુટિરની થોડેક દૂરથી પસાર થતું હતું, આમ્રપાલીને શરીર સાફ કરવા માટે એ ગંધાતા પાણીનો ઉપયોગ કરવો પડતો.

શરીરમાં ઉભા થવાની તાકાત નહિ, જે ભોજન ખાય, એ બધું રોગના કારણે પરુ બનીને બહાર નીકળે. ભોજન આપવા આવનારો એક પણ પણ ત્યાં ઉભો રહેવા તૈયાર નહિ. આમ્રપાલીના આખા દેહમાંથી ભયંકર દુર્ગંધ વધુટે. પેલો માણસ નાક પર કપડું બાંધીને જ આવે, સામે જુએ પણ નહિ, મોઢું મચકોડી, ભોજન મૂકીને જતો રહે. આમ્રપાલી કંઈક ફરિયાદ કરવા માંગે, તો પણ કોને કરે ?

સવારે-સાંજે આમ્રપાલી ઢસડાતી ઢસડાતી પેલા ખાળના વહી જતા પાણી પાસે પહોંચે. મહા મહેનતે શરીરની થોડી ઘણી શુદ્ધિ કરે, પણ એ વળી ગંદુ પાણી ગંદા શરીરને શું ચોક્કમું કરવાનું ?

એક સાંજે એ આ જ રીતે ખાળ પાસે પહોંચી, હાથથી પાણી લઈ સફાઈ કરવા લાગી... પણ આજે એ હિંમત હારી ગઈ. ભવ્ય ભૂતકાળ નજર સામે દેખાવા લાગ્યો. કેટલીય દાસીઓ મને અત્તરના હોજમાં સ્નાન કરાવતી, મારા દેહ પર મેલનો અંશ પણ કદી ય બાકી રહ્યો જ ન હોય, એટલી શુદ્ધિ મારા દેહની દાસીઓ કરતી. યુવાનોના ટોળેટોળા મારા મહેલે ઉભરાતા. હું માત્ર ઝરૂખામાંથી દર્શન આપું, એમાં તો એ યુવાનો હર્ષની કીકીયારીઓ પાડતા. હું જેને મારા શયનખંડ માટે આમંત્રણ આપું, એ તો મારી પાછળ સર્વસ્વ સોંપી દેવા તૈયાર થઈ જતો. મારા પગ ધોઈને પાણી પી જવાની તૈયારી બતાવતો.

અને આજે ?

એ રડી પડી, દર્દના આંસુઓ પરુની સાથે ટપક ટપક પડવા લાગ્યા. “કોણ જાણે ? મોત ક્યારે આવશે ? હવે મારે જીવીને પણ શું કરવાનું ?” એ હિંમત બરવા લાગી, પણ આ જંગલમાં કોણ સાંભળે એનો દર્દનાદ !

અચાનક એ જ વખતે એને એક અત્યંત સુમધુર સ્વર સંભળાવા લાગ્યો. શરુઆતમાં ધીમો એ અવાજ, ધીમે ધીમે નજીક આવવા લાગ્યો... આમ્રપાલીને જાણે કે ઘણા વખત બાદ સુખાનુભવ થયો. **बुद्धं सरणं गच्छामि.... धम्मं सरणं गच्छामि...** એ પ્રોતાનું બધું જ દર્દ ભૂલી જવા લાગી. એ પવિત્ર શબ્દોની દુનિયામાં ખોવાઈ ગઈ.

એક માનવાકૃતિ એની સામે આવીને ઉભી રહી.

સંન્યાસીના વેષમાં રહેલા એ પુરુષને જોઈને આમ્રપાલીએ મસ્તક નમાવ્યું, હાથ જોડ્યા, પણ ચરણ સ્પર્શ કરવાની હિંમત ન કરી શકી. “મને રક્તપિત્ત થયો છે” એનું ભાન એને બરાબર હતું,

લોકોએ કરાવ્યું હતું.

“પૂજ્યવર ! આપે દર્શન દઈ મારા પર ખૂબ ઉપકાર કર્યો છે.”

“આમ્રપાલી ! મને ન ઓળખ્યો ? જેને તે ભરબજારમાં આમંત્રણ આપેલું, એ હું ભિક્ષુ ! આજે હવે તને મારી જરૂર છે. અને મેં તને વચન આપેલું કે જ્યારે તને મારી ખરેખર જરૂર પડશે, ત્યારે હું આવીશ. જ્યારે તે મને આમંત્રણ આપેલું, ત્યારે તો તારી પાસે ઘણા હતા, મારી જરૂર ન હતી.

આમ્રપાલી ! મારે તને સાચો માર્ગ દેખાડવો છે, એ માટે જ આવ્યો છું. હું તારા રક્તપિત્ત દેહને નહિ, તારા પવિત્ર આત્માને નિહાળી રહ્યો છું. હવે તું ચિંતા ન કરીશ.”

આમ્રપાલી ધ્રુસકે ધ્રુસકે રડી પડી. આજે એને સાચી લાગણી, નિર્મળ સ્નેહના દર્શન થયા. આખી જીંદગી માત્ર સ્વાર્થી માણસો વચ્ચે જ એ જીવેલી, એનો હવે એને બરાબર ખ્યાલ આવી ગયો.

પછી તો ભિક્ષુએ આમ્રપાલીને એના મૃત્યુ સુધી પૂર્ણ સમાધિ આપી...

આ પ્રસંગનો સાર એટલો જ કે

ક્યાં ગયું એ રૂપ ! જે યુવાનીમાં હજારો યુવાનો ઉપર કામણ કરનારું હતું.

એક રૂપવતી છોકરીની એક છોકરા સાથે સગાઈ થઈ. એ પછી છોકરીને પગના ભાગમાં જરાક સફેદ ડાઘાઓ શરૂ થયા. એ ચેપી ન હતા. દવાથી અટકી શકે એમ હતા. છતાં છોકરીએ નિખાલસતાથી છોકરાને સાચી વાત કહી દીધી. છોકરો ત્યારે તો કંઈ ન બોલ્યો, પણ બીજા જ દિવસે છોકરા તરફથી સગાઈ ફોક કરવાના સમાચાર આવી ગયા.

આયનામાં વારંવાર મોઢું જો-જો કરનારા એ સ્વરૂપલંપટ યુવાન-યુવતીઓને કોણ સમજાવે ? કે આ તમારું રૂપ એક દિવસ ભંગાર થઈ જવાનું છે. તમને પણ તમારું ડાયું (!) જોવું નહિ ગમે, એટલી હદે બિભત્સ થઈ જવાનું છે. આ ગાંડપણ છોડી દો હવે !

આપણે બધા તો ગુલામ છીએ ગુલામ ! એ માલિક તો પેલો છે કર્મરાજ ! યમરાજ ! કાળરાજ ! આપટ મારીને આપણું બળ, આપણું યૌવન, આપણું રૂપ ચપટીમાં ચોળી નાંખશે.

હા ! એકમાત્ર આત્માનું જે અરૂપી રૂપ છે, એને ખતમ કરવાની તાકાત એમની પાસે નથી. ચાલો, આપણે સૌ એમાં - શાશ્વતરૂપમાં પાગલ બનીએ.

— X — X —

અનિત્યભાવના જેમ વૈરાગ્યને પુષ્ટ કરે, એમ અશરણભાવના પણ વૈરાગ્યને અત્યંત મજબુત બનાવે.

ગ્રન્થકારશ્રી એ અશરણભાવના હવે બતાવી રહ્યા છે.

घणकम्मपासबद्धो भवनयरचउप्पहेसु विविहाओ ।

पावइं विडंबणाओ जीवो को इत्थ सरणं से ॥१६॥

ગાથાર્થ : કર્મોના ગાઢ પાશથી બંધાયેલો જીવ સંસાર રૂપી નગરના ચાર રસ્તાઓ ઉપર અનેક પ્રકારની વિટંબણાઓને પામે છે. ઓ જીવ ! કોણ તને બચાવનાર છે ?

ભાવાર્થ : કોઈ ચોર-લુંટારા-ખૂનીએ ઘણા બધા અપરાધો કરેલા હોય, રાજા એનાથી ખૂબ ત્રાસી ગયો હોય, અને એ ચોર-ખૂની ઝપટમાં આવે, પકડાય પછી ગુસ્સે ભરાયેલો રાજા એને ફાંસીની સજા

તો કરે, પણ રીબાવી-રીબાવીને મારવાનું જાહેર કરે અને એ માટે એને સાંકળોથી બરાબર બાંધે, આખા નગરમાં બધે જ ફેરવે, ચાર રસ્તાઓ ઉપર ફટકાઓ મરાવે, એના શરીર ઉપર વિષ્ટા-મૂત્ર નંખાવે, રસ્તામાં ઉંઘો પાડી દઈને ધસડી ધસડીને લઈ જાય... નગરના લોકોમાં ભય ઉત્પન્ન કરવા આ બધું જ કરે. છેલ્લે ફાંસીએ લટકાવી દે.

એ વખતે કોણ એને બચાવવા જાય ? પેલો પાણી પાણી કરે, ઉનાળાની ભરબપોરે સળગતી ધરતી ઉપર એને ઢસડીને લઈ જવામાં આવે, ત્યારે એ ચીસાચીસ પણ કરે કે, “કોઈક મને પાણી તો આપો...” પણ બધા સમજે કે આમાં આપણે ડહાપણ કરવા ગયા, તો રાજા આપણને ફાંસીએ ચડાવી દે. બધા નજરે જુએ, અરે ! બધાને દયા પણ આવે, પણ કોઈ એને પાણીનું એક ટીપું ય આપી શકે નહિ. હા ! આંખમાંથી પાણીના ટીપાઓ ઘણા પાડી શકે, પણ પીવડાવી તો ન જ શકે.

બસ, એ ચોર જેવી હાલત આપણી છે.

ઘણા કર્યા છે અજ્ઞાન-પ્રમાદને પરવશ થઈને ભયંકર અપરાધો આપણે ! હવે પેલો કર્મરાજ ગુસ્સે ભરાયો છે આપણા ઉપર ! રીબાવી રીબાવીને મારવા માંગે છે એ આપણને ! આ સંસાર એ જ એનું નગર છે ! આપણને આઠ-આઠ ભયંકર કર્મો રૂપી ગાઢ બંધનથી બાંધીને પછી ભટકાવે છે આ સંસારનગરમાં !

નારકગતિના કારમા દુઃખો સૌ જાણે છે, છતાં વાંચો ઉત્તરાધ્યયનનું મૃગાપુત્રીય અધ્યયન !

તિર્યચગતિના દુઃખો નજર સામે દેખાય છે. કતલખાનામાં પશુઓ જીવતા જીવ કપાય છે, ચીન જેવા દેશોમાં વાંદાઓ જીવતા ને જીવતા જ ચાવી જવામાં આવે છે, જીવતા સાપોને ભજ્યાની માફક કઢાઈમાં તેલમાં નાંખીને તળી લેવામાં આવે છે...

મનુષ્યગતિ આમ ભલે સારી ગણાય, પણ એ સુખમય-શાંતિમય પસાર થાય, એ તો કેટલાકોનું જ સૌભાગ્ય ! બાકી તો હોસ્પિટલો ઉભરાતી જાય છે, આપઘાતના પ્રસંગો હજારોની સંખ્યામાં બનતા જ જાય છે, સામાજિક પ્રશ્નોની હારમાળાઓથી સમાજ ત્રાસી ચુક્યો છે, ઘરની બહાર નીકળો, એટલે હજારો માનવો બિચારા મોઢા-માથા પર ચિંતા લઈને પાગલની માફક આમતેમ દોડતા દેખાય. મુંબઈની લોકલ ટ્રેનની જીંદગી જોઈ લો, એટલે માનવભવની કેવી દુર્દશા છે... એ સમજાઈ જાય.

જોઈ આવો એ રૂંપડપટ્ટીઓ ! જ્યાં ખાવાનું ન મળવાથી બાળકો ટળવળે છે.

જોઈ આવો એ હોસ્પિટલો ! જ્યાં કેન્સરવાળા, સળગેલા, અકસ્માતવાળા... કંઈ કેટલાય પ્રકારના માણસો અસહાય બનીને ચીસો પાડે છે.

જોઈ આવો એ અંધજનોને ! બહેરા મુંગાઓને ! લંગડા-લુલાઓને ! જેઓ પરવશતાની કારમી માનસિક બિમારીમાં નાછુટકે જીવન પસાર કરે છે.

જોઈ આવો એ ઘેર ઘેર સળગી રહેલા ઝઘડાઓને ! સંકલેશોને ! જ્યાં સંપત્તિ-સત્તા-શાણપણ હોવા છતાં હૈયાની હોળીઓ સળગી છે.

તમાચો મારીને મોઢું લાલ રાખવું એમ મોટા ભાગના માણસો ‘પોતે દુઃખી નથી’ એમ દેખાડવા માટે ખૂબ સુખી હોવાનો મિથ્યા પ્રયાસ કર્યા જ કરતા હોય છે. જરાક ઉંડાણમાં ઉતારો, તો બધાનો ભંડો ફૂટી જાય.

(વધુ આવતા અંકે)

વે રા ગ્ય મિ દુ

(ગતાંકથી ચાલુ)

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

માયા-પિય-બંધૂર્હિ, સંસારત્યેર્હિ પૂરિઓ લોઓ ।

બહુજોણિ-નિવાસીર્હિ, ન ય તે તાણં ચ સરણં ચ ॥૧૧॥

ગાથાર્થ : આ આખો લોક ઘણી બધી યોનિઓમાં નિવાસ કરનારા માતા-પિતા-ભાઈ... એ સંસારી જીવોથી જ ભરેલો છે. કોઈ આમાં રક્ષણ કરનાર, શરણ આપનાર નથી.

ભાવાર્થ : “એ બાલમુનિ ! તમારી બા મરી ગઈ.” એક વડીલે શબ્દ ઉચ્ચાર્યા. અને બાલમુનિ “હે ! મારી બા મરી ગઈ...” ખૂબ આઘાત પામી રડવા લાગ્યા. બીજા બધા સાધુઓ પણ બાલમુનિનું દુઃખ જોઈ દુઃખી થઈ ગયા.

“કોણે સમાચાર આપ્યા ?”

“કોઈએ નહિ. મેં જાતે એમની બાને મરેલા જોયા”

“ક્યાં ?”

“રસ્તા પર” બોલી વડીલ હસવા લાગ્યા. બધાને એમની વાત વિચિત્ર લાગી. તરત વડીલ સાધુ બધાને ઉપાશ્રયની બારી પાસે લઈ ગયા, રસ્તામાં મરી ગયેલી કુતરી દેખાડી.

“આ ક્યાં એની બા છે ?”

“અનાદિકાળમાં આ કુતરીનો જીવ અનંતીવાર એની બા બની જ ચૂક્યો છે. એટલે મેં કહ્યું, એમાં ખોટું શું ?”

વડીલે ભલે મશ્કરી કરી, પણ વાત તો ખોટી ન જ હતી. ભૂતકાળ એટલો બધો વિરાટ છે કે, આપણી સામે કોઈપણ જીવ દેખાય, માની જ લેવું કે એ આપણી સાથે પ્રત્યેક સંબંધ અનંતીવાર ભોગવી ચૂક્યો છે. “તમહી હો માતા...” એ સ્તવના ભગવાન પાસે ભલે ભક્તિભાવથી કરીએ, પણ પ્રત્યેક જીવ સામે તો વાસ્તવિકતા દર્શાવવા માટે પણ કરવી. “તું મારી મા છે, બાપ છે, બધું છે, ભાઈ છે.”

બાપ મરીને દીકરાના જ ઘરે દીકરા તરીકે જન્મ્યો, જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. “આ મારો પુત્ર ! આ મારી પુત્રવધુ !” બધી ખબર પડી ગઈ, એ બિચારો મુંઝાયો. વર્ષો સુધી જેને ‘બેટા’ કહ્યો, એને હવે ‘પિતાજી’ શી રીતે કહેવું ? જે પુત્રવધુને વર્ષો સુધી ‘વહુબેટા’ કહીને સંબોધી, એને માટે હવે ‘બા’ શબ્દ જ જીભ પર આવતો નથી.

છેવટે એ બાળકે નક્કી કર્યું કે ‘મારે કશું જ બોલવું નથી.’ બાળક બોલવાની ઉંમરને ઓળંગી ગયો, હવે તો મા-બાપ ચિંતામાં પડ્યા “કેમ અમારું બાળક બોલતું નથી ? મુંગું છે ?”

વૈદ્યોને બતાવ્યું, વૈદ્યો કહે “શરીરમાં, જીભમાં કોઈ ખામી નથી, છતાં કેમ બોલતું નથી. એ ખબર નથી પડતી...”

પણ શી રીતે ખબર પડે ? બાળક જાણી જોઈને મૌન પકડીને બેસી રહે, પછી તો કોઈનું કશું જ ન ચાલે ને ?

પુષ્કળ તપાસ-ઉપચારો થવા છતાં પરિસ્થિતિ એવી જ રહી.

એક દિ'

જ્ઞાની ગુરુ આવ્યા. બાળકની દ્વિધા પામી ગયા, ગંભીર ભાષામાં હિતોપદેશ આપી દીધો, અને બાળકને સાચી સમજણ મળી જતા એ સહજ રીતે જ બોલવા માંડ્યો. મા-બાપને ખૂબ જ આશ્ચર્ય થયું. છેવટે બધા ખુલાસા થયા, વૈરાગ્ય પામી બાળકે દીક્ષા લઈ આત્મકલ્યાણ સાધી લીધું.

પાર્શ્વપ્રભુ અને એમને ઉપસર્ગ કરનાર કમઠ... એ બંને પૂર્વના ભવોમાં તો કમઠ અને મરુભૂતિ નામના સગાભાઈ તરીકે જ રહી ચૂકેલા હતા ને ?

આચાર્ય ભ. ને ડંખ મારવા ધસમસતો દોડી આવેલો સાપ પૂર્વભવમાં એ જ આચાર્યના ગુરુ તરીકે જ હતો ને ? અને પોતાના શિષ્ય પ્રત્યેની ઈર્ષ્યાના કારણે જ એણે સાપનો ભવ લેવો પડ્યો ને ?

મહેશ્વરદત્ત દુકાન ઉપર બેઠો હતો, એક બકરાને લઈ જઈને ત્યાંથી કસાઈ પસાર થતો હતો, ત્યારે બકરો દુકાન પર ચડવા માટે સખત પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો, કસાઈએ એને માર્યો, મહેશ્વરને દયા ન આવી. 'આવા તો કેટલાય મરે-કપાય...'

ત્યાં જ એક મુનિ ત્યાંથી પસાર થયા, આ દશ્ય જોઈ માર્મિક હસ્યા. મહેશ્વરને આશ્ચર્ય થયું. "શા માટે જૈનમુનિ આ રીતે હસ્યા ?"

બપોરે ઘરે જમવા ગયો, બોળામાં નાના છોકરાને ઉંઘાડ્યો હતો, એ મુતર્યો, કપડા પલળી ગયા. છતાં પુત્રવાત્સલ્યથી મહેશ્વર ભોજન કર્યા જ કરે છે. ત્યારે જ પેલા જ સાધુ ત્યાંથી પસાર થયા, એ પાછા એવું મર્મભરેલું હસ્યા...

પેલો મહેશ્વર વિચારમાં પડ્યો, ભોજન કરીને પહોંચ્યો સાધુ પાસે ! હસવાનું કારણ પુછ્યું. "એ બકરો એ જ તમારા મરી ગયેલા પિતાજી ! એમને દુકાન જોઈને જાતિસ્મરણ થયું, એટલે જ એ તમને દીકરો સમજી તમારી આશાએ ઉપર ચડતા હતા, પણ તમે..." મહેશ્વર સીધો દોડ્યો, કસાઈખાને પહોંચ્યો. પણ જેવો પ્રવેશ કર્યો, ત્યાં જ એ બકરા ઉપર છરાનો ઘા પડતો જોયો, મહેશ્વર ચીસ પાડી ઉઠ્યો, પણ ખેલ ખતમ !

એ ભારે ઉદાસ બની ગયો. આવ્યો પાછો સાધુ પાસે ! "મહેશ્વર ! દુઃખી ન થા. જે થવાનું હોય એ થાય જ છે. હવે બીજા હાસ્યનું રહસ્ય ! એકાદ વર્ષ પૂર્વે તારી પત્ની સાથે પરપુરુષને જોઈને તેં એનો ઘાત કર્યો, પણ એ જ પરપુરુષ તારી પત્નીની કુક્ષિમાં એના જ વીર્યમાં પુત્ર તરીકે ઉત્પન્ન થયો. જેને તેં માર્યો, એને જ તું ઝંખે છે - ચાહે છે.

મહેશ્વરને ખૂબ આઘાત લાગ્યો.

"અને છેલ્લી વાત ! તું થોડાક જ દિવસનો મહેમાન છે. હવે વધુમાં વધુ ધર્મારાધના કરી લેવી જોઈએ."

મહેશ્વરે દીક્ષા લીધી, આત્મસાધના સાધીને સ્વર્ગલોકમાં પહોંચી ગયા.

આવા તો કેટલા પ્રસંગો !

કોઈપણ સંબંધ કાયમ રહ્યો છે જ ક્યાં ?

જે માતાને પૂજનીય માની હોય, એ જ માતા અનંતા ભવોમાં પત્ની પણ બની છે. આ કેવી વિચિત્રતા ? માતા ભોગ્ય હોઈ શકે ? એ ભવમાં નહિ, પણ પછીના ભવોમાં ખરી... એમ જ ને ?

સમાજમાં જે જે સંબંધો પવિત્ર મનાયા છે, એ તમામ સંબંધોની મર્યાદા એ ભવમાં ભલે ન તોડી હોય, પણ અન્ય ભવોમાં તો તૂટી-ફૂટી જ ગઈ છે.

અને સૌથી મોટી વાત એ કે “મને મારા સ્વજનો સાચવશે, સુખ આપશે,” એવી આપણી માન્યતા કેવી પોકળ ! અરે, ચારે બાજુ બધા જ તમારા સ્વજનો જ છે. ક્યાં તેઓ તમને બચાવી શકે છે ? ક્યાં તેઓ તમને સુખ આપી શકે છે ?

- x - x -

जीवो वाहि-विलुत्तो सफरो इव निज्जले तडप्फडइ ।

सयलो वि जणो पिच्छइ, को सक्को वेअणाविगमे ॥२०॥

તળાવ સુકાય અને એના આધારે જીવનારા માછલાઓ પાણી વિના બિચારા તરફડે, થોડોક સમય ધ્રુજ્યા બાદ છેવટે મૃત્યુ પામે.

એ તરફડતી માછલીને બરાબર ધ્યાનમાં લો, એ પગ પછાડતી હોય, મોઢું હલાવતી હોય, માંડ માંડ હાલતી ચાલતી હોય... પણ...

માણસ જ્યારે રોગિષ્ઠ બને, ત્યારે એની માફક જ તરફડતો હોય, બધા લોકો એને નજર સામે જુએ, આશ્વાસન પણ આપે, પણ વેદના ખતમ કરવા માટે કોણ સમર્થ બને ?

જ્યારે આપણને મેલેરિયા-ઝેરી મેલેરિયા થયો હતો, ત્યારે આપણી શું હાલત હતી એ યાદ કરો. હું મારો જ જાત-અનુભવ કહું. તપોવનમાં એક રાત્રે અઢિ વાગે મને અચાનક તાવ ચડ્યો. આખા શરીરમાં ધ્રુજારી થવા લાગી. સખત ઠંડી લાગવા લાગી, હવે શું કરવું ? મારી પાસે એક જ કામળી ! એ ઓઢી, પણ આખું શરીર ધ્રુજે, જરાક પગ પણ હલાવું તો ય ભયંકર ધ્રુજારી અનુભવાય. ઉભા થવાની પણ તાકાત નહિ, કોઈને ઉઠાડવા પણ જઈ શક્યો નહિ. બુમ પાડવાની ઈચ્છા થઈ. પણ ‘બધા જ ઉઠી જશે.’ એ ભયથી કશું બોલ્યા વિના પડ્યો રહ્યો. રૂમના એક ખૂણામાં ટુંટીયુ વાળીને એ રાત પસાર કરી. માથું સખત દુઃખે. મારા હાથે જોર જોરથી માથા પર મારવા લાગ્યો, પગ તૂટે... પગ પછાડવા લાગ્યો... પણ એમ કરવામાં ધ્રુજારી વધતી એટલે વધુ પરેશાન થતો.

આખી રાત આમ ને આમ પસાર કરી, રીતસર દુધ્યાન જેવું થયું.

સવારે જ્યારે બધાને ખબર પડી અને સેવા-ચાકરી શરુ થઈ, ત્યારે થોડી ઘણી રાહત થઈ.

એક સાધુ મહારાજને ઘણીવાસ શ્વાસની તકલીફ ઉપડતી, એ પણ મોટા ભાગે રાત્રે જ તકલીફ થાય. શ્વાસ માંડ માંડ લેવાય, આખું શરીર હાંફે. આડા પડી ન શકે, બેસી જ રહેવું પડે, રાતના ત્રણ-ચાર-પાંચ કલાક આવી હેરાનગતિ સાથે પસાર કરવા પડે. ઘણીવાર અમે જોતા, પણ અમે શું કરી શકીએ ? આશ્વાસન આપવા સિવાય આનો બીજો ઉપાય શું ? અને એ આશ્વાસન પણ પેલાને તો ક્યાં વેદનામાંથી મુક્તિ અપાવવાનું જ છે ?

એક જણને પેટમાં ડાબી બાજુ જરાક નીચે પડખાના ભાગે હર્પિસનો રોગ થયેલો. અતિ અતિ ભયાનક પીડા ! એ જગ્યાએ રેશમનો સુંવાળો સ્પર્શ થાય ને, તો પણ ચીસ પડી જાય એવી ધોર વેદના થતી. એ સહન ચોક્કસ કરતા, પણ સાથે સાથે કહેતા પણ ખરા કે ‘મારા પેટ ઉપર કોઈએ ધગધગતો અંગારો મુક્યો હોય, એટલી બધી બળતરા થાય છે.’ ઉંઘમાં પડખું ફેરવતી વખતે પણ એ વેદના વેગ પકડે. તરત જ ઉંહકારો નીકળી જાય. એ ૬૦ દિવસ દરમિયાન કોઈપણ પ્રકારનું ઉપલું વસ્ત્ર તો પહેર્યું

જ નહિ... વચ્ચે વચ્ચે જ્યારે પીડા અસહ્ય બને, ત્યારે પેઈનકીલરનાં ઈજેક્શન લઈ થોડાક કલાક માટે રાહત મેળવી લે.

એક ભાઈને કેન્સરના કારણે માથામાં એટલી બધી સખત વેદના થતી કે ઘણીવાર બેકાબુ બનીને દિવાલ સાથે જોરજોરથી માથું અફાડતા, લવારા કરતા, જ્યારે સ્વજનો એમને બળજબરીથી પકડી રાખે, ત્યારે ચીસો પાડે “મને મારી નાંખો, મારાથી આ સહન થતું નથી.”

લોકોક્તિ એવી છે કે “આપણા શરીરમાં કરોડો રોગો ઉત્પન્ન થવાની સંભાવના છે.” પણ એ બધું કદાચ ન સમજાય તો પણ આજે વિજ્ઞાને જે હજારો રોગોની શોધ કરી છે, માત્ર એનો વિચાર કરીએ અને ‘એ રોગો આપણને થાય તો શું ?’ એ કલ્પના કરીએ, તો ધડકન વધી ગયા વિના ન રહે.

જીભમાં કે ગળામાં કેન્સર થયું હોય, એ પછી બે-બે વર્ષ પણ માણસ જીવે પણ કશું ખાઈ ન શકે. નળી વાટે બધું આપવું પડે... એ કેવી દયનીય દશા !

બિચારા એક ભાઈને એવી તકલીફ કે બધું ખાઈ શકે ખરા, પણ નીચે કાણું જ નહિ. સંડાસ જઈ જ ન શકે, શું કરે ? ઓપરેશન કરાવીને કાણું પડાવવું પડ્યું.

એકને વળી કાણું ઘણું વધારે મોટું ! બધું નીકળી જ જાય, એણે ઓપરેશન દ્વારા સાંધા કરીને કાણું નાનું કરાવવું પડ્યું.

એકને વળી પેટ પાસે કાણું પાડીને ત્યાં નળી ગોઠવવામાં આવી, એ નળી વાટે આંતરડાનો મળ બહાર કાઢવાની વ્યવસ્થા ગોઠવવામાં આવી. બહાર પ્લાસ્ટીકમાં એ બધો મળ ભેગો થતો જાય, પછી સંડાસમાં નાંખી દેવાનો... પેલા ભાઈને આ બધું જોઈને ચીતરી ચડે, પણ...

કોઈકને વળી પેશાબમાં રીતસર લોહી પડે. ઘામાંથી લાલ-લાલ લોહી નીકળતું હોય, એવું જ લાગે.

એક જણે ખાવામાં કોણ જણે શું ગરબડ કરી, પણ એને એવો વિચિત્ર રોગ થયો કે આખા શરીરની ડુંવાટીઓમાંથી, નાના-નાના કાણાઓમાંથી નાની-નાની જીવાતો સતત નીકળ્યા જ કરે, આખું શરીર જીવાતોથી ખદબદે, એના મા-બાપ આ જોઈ જ ન શક્યા. ઘણી દવાઓ કરવા છતાં ફરક ન પડ્યો, ત્યારે મા-બાપે કહ્યું કે “આને આવી હાલતમાં જીવાડવો શી રીતે ? બિચારો એ પણ કેટલી વેદના ભોગવે ? એને ઝેરનું ઈજેક્શન આપીને મારી નાંખો.”

એક જણને કપાળની વચ્ચોવચ મોટું ગુમડું થયું, રીતસર કપાળ પર ચોંટાડેલું લીંબુ ન હોય, એટલું મોટું એ ગુમડું !

સુરતમાં એક બહેનને આખા શરીર ઉપર આવા મોટા મોટા ગુમડા કાયમ માટેના થઈ ગયેલા. એ રસ્તા ઉપર જાય, ત્યારે કોઈને એમનું મોટું જોવું ન ગમે. ગભરાટ લાગે, જુગુપ્સા થાય, બધા એમને તિરસ્કારે, એ ગુમડાઓ પણ પાકીને કાળા કાળા થઈ ગયેલા. મોઢાનો એકપણ ભાગ આવા ઉપસેલા ગુમડાઓ વિનાનો નહિ.

સાંભળ્યું છે કે અમેરિકામાં એક ભાઈને ખાદ્યપદાર્થોમાં ગરબડ થવાદિ કોઈક કારણોસર શરીરમાં જ માખી ઉત્પન્ન થતી, જ્યારે માત્રુ કરે, ત્યારે સૌ પ્રથમ માત્રાના ભાગેથી માખી નીકળે, પછી માત્રુ થાય. એ વખતે પેલા ભાઈ જોર જોરથી ચીસો પાડે, પણ શું કરે ? માત્રુ સખત લાગે, એટલે જવું તો પડે જ. અને એ વખતે આખી માખી નીકળે, એની પીડા કેવી હોય ?

રસોડામાં નાનો બાળક બેઠો-બેઠો રમતો હતો. ઉભા રસોડા પર મમ્મી ગેસ પર કઢાઈમાં પુરીઓ તળતી હતી. કારણસર કપડાથી કઢાઈના બે હેંડલ પકડીને કઢાઈ નીચે ઉતારવા ગયા અને

કઢાઈ હાથમાંથી છટકી, ગરમાગરમ તેલ નીચે બેઠેલા બાળકના માથા પર, પીઠ પર પડ્યું. કાન ફાડી નાંખે એવી ભયાનક ચીસો છોકરાએ તો પાડી જ, પણ મમ્મી પણ હેબતાઈ ગઈ. પીઠની ઘણી બધી ચામડી સાવ જ બળી ગઈ, જુની ભીંત ઉપરનો કલર ઉખડીને ભીંતથી છુટો પડે, એમ ચામડી આખીને આખી શરીરથી છુટી પડવા માંડી.

એ પછી તો દસ-બાર વર્ષો સુધી જાત-જાતની અનેક સારવાર કરાવી, છતાં હજી પણ એ નિશાનીઓ-ડાઘાઓ ગયા નથી. લાખો રૂપિયા મા-બાપે ખર્ચી નાંખ્યા ! એ દીકરાને સારું કરાવવા માટે ! જે મહેનત દસ-બાર વર્ષે માંડ સફળ (!) થઈ.

એક જણને અચાનક બી.પી. વધી ગયું, એમાં બ્રેઈન હેમરેજ ! જમણો ભાગ આખોને આખો લકવાગ્રસ્ત ! ડોક્ટરોએ એમના માથાનું ઉપરનું પડ આખું ને આખું કાઢી નાંખીને અંદર સારવાર કરી, એ પછી એ પડ ફીજમાં રહેવા દેવું પડ્યું. એ ભાગ કપડાથી - પટ્ટીઓથી ઢાંકી રાખવામાં આવ્યો. વારંવારની સારવાર બાદ ફરી પાછું એ પડ ત્યાં ફીટ કરવામાં આવ્યું.

લગભગ છ મહીના સુધી તો સંડાસ-બાથરૂમ પણ જઈ ન શકે. એ તો ઠીક, પણ લકવાની અસર જબરદસ્ત હોવાથી પથારીમાં વાટકામાં સંડાસ ગયા બાદ ચોકખાઈ પણ જાતે ન કરી શકે. મને કે ક-મને સ્વજનોએ એ ચોકખાઈ કરતા રહેવું પડ્યું. ન હાથ ચાલે, ન પગ ચાલે... શી રીતે ખાટલામાં જ છ મહીના પસાર કર્યા હશે ?

મુમુક્ષુઓ ! સંયમીઓ ! આ માત્ર વાંચી જવા માટેના પ્રસંગો નથી, આ અનુભવના સ્તર પર લઈ જવાના પ્રસંગો છે. “મને પણ આમાંનું કંઈપણ થઈ શકે છે. જ્યારે મારા પાપકર્મોનો ઉદય આવશે, ત્યારે હું પણ આવી જ કોઈ કે આનાથી પણ વધુ ખરાબ કોઈ વેદનાનો ભોગ બનીશ. બચાવનારા કેટલું બચાવવાના ? અરે, અંતે તો મોત લાવનારી વેદના વખતે બધાના હાથ હેઠા પડવાના.

એ વખતે બધા દોડાદોડી ચોક્કસ કરવાના, પણ સાવ નકામી !

એ વખતે બધા ચોક્કસ રડવાના, પણ નકામું !

એ બધા પુષ્કળ આશ્વાસન ચોક્કસ આપવાના, પણ નકામું !

“બધું મટી જશે, ચિંતા ન કરશો” એ વાક્ય સેંકડો વાર બોલાશે, પણ નકામા !

વેદના જોઈને મોઢા પર ઉદાસીનતા ધારણ કરનારા એ સંસારીઓ મારી પાસે આવતા પહેલા હસતા હશે, બહાર નીકળીને વળી પાછા ‘હાય ! હેલો !’ની દુનિયામાં જ પહોંચી જવાના, હસાહસી કરવાનાં. મારી વેદનામાં સાચા અર્થમાં સમભાગી થનાર છે જ કોણ ? હું જ્યાં સુધી ન હસું, ત્યાં સુધી નહિ જ હસવાની આત્મીયતા ધરાવનાર એક પણ સ્વજન મારી પાસે છે જ ક્યાં ?

એક બહુ મોટા આચાર્ય ભગવંતની ગંભીર પરિસ્થિતિના સમાચાર ચારેબાજુ જાહેર કરવામાં આવતા, હજારો ભક્તો એમને શાતા પુછવા, અંતિમ દર્શન કરવા દોડી આવ્યા. રોજ સવાર-બપોર-સાંજ બસો-પાંચસો માણસ તો બહારગામથી આવવા માંડ્યું. શ્રીસંઘે એ બધા માટે ત્રણ ટાઈમ ભોજનાદિની વ્યવસ્થા પણ ગોઠવી.

રૂમમાં રહેલા આચાર્યશ્રીને બહારથી જ વંદન કરવા દેવામાં આવતા. લોકો વંદન કરતા, બે ઘડી ખેદ વ્યક્ત કરતા, નીચેના હોલમાં જઈને ખુરશીઓ પર બેસી ગામ-ગપાટા મારતા, એ આચાર્યના શિષ્યોએ આ બધું જોયું, “બધા અલકમલકની વાતો કરે છે, વચ્ચે વચ્ચે હસી લે છે, જમવાનો સમય થતા જમવા પહોંચી જાય છે... અને ત્યાં ગોચરી વહોરવા ગયેલા સાધુઓએ જોયું “બધા મસ્તીથી જમે છે. કોઈના મુખ

ઉપર વૈરાગ્યની રેખા દેખાતી નથી. કોઈને આજે ખાવાનું અણભાવતું બન્યું નથી. કોઈએ આજે આચાર્યદેવ નિમિત્તે આંબિલ કર્યું નથી, કમસેકમ ત્યાગ સુદ્ધા પણ કર્યો નથી. “તમે ક્યારે નીકળવાના છો ?, રિઝર્વેશન મળી ગયું કે ? એ વિના તો ન ફાવે. ગરમી ઘણી છે, એ.સી.નું મળે, તો તો વધારે સારું...” આવા આવા શબ્દોની આપ-લે થતી સંભળાતી.

પણ “કેવો છે આ અસાર સંસાર ! અંતે આપણે પણ...” એવા કોઈ વૈરાગ્ય નીતરતા શબ્દો ન સંભળાયા. કોઈની આંખમાં આંસુના ટીપા બાઝેલા ન દેખાયા. કોઈક વળી રડ્યા, તો સ્નેહરાગથી ! નહિ કે ધર્મરાગથી કે વૈરાગ્યથી પ્રેરાઈને !

‘કોણ આપણને વેદનાથી બચાવી શકવાનું ?’ એ પ્રશ્ન પછી વિચારજો. પહેલા એ તો વિચારો કે “કોણ આપણને વેદનામુક્ત કરવા માટે ખરેખર તડપે છે ?” યાદ રાખજો ‘તડપન’ આખી વસ્તુ જ જુદી છે. વેદનાગ્રસ્ત આપણે જેટલી તીવ્રતાથી વેદનામુક્તિ ઝંખીએ છીએ, એના સોમા ભાગની તીવ્રતાથી પણ આપણને વેદનામુક્ત કરવાની ઝંખના કોને છે ?

જે કેટલાકોને આપણા માટેની ખરી લાગણી છે, એટલે જ જેઓ આપણી વેદનામાં સાવ સૂનમૂન બની ગયા છે. ખાવાનું-હસવાનું ભૂલી ગયા છે. આપણી સામે જ બેસી રહે છે, આપણી સામે વારંવાર સ્નેહાળ નજરે નીરખ્યા જ કરે છે... એ બધા માટે ય છેલ્લે આપણે આ તો વિચારવું જ પડશે કે “આ બધા આપણને બચાવી શકવાના તો નથી જ.”

પ્રશ્ન : તો કોણ બચાવશે ?

ઉત્તર : ધર્મ ! પેલા અનાથી મુનિની તમામ વેદના મટાડી દીધી સર્વવિરત્તિધર્મની ઈચ્છાએ જ ! માનો કે નિકાચિત પાપ કર્મને ધર્મ ખતમ ન કરી શકે અને એટલે વેદના ભોગવવી જ પડે, તો પણ ધર્મ મનમાં વિશિષ્ટ સમાધિ ઉત્પન્ન કરાવી દે, જેનાથી વેદના હોવા છતાં વેદના લાગે નહિ. એ વેદનાને સહન કરવાની પ્રયંડ તાકાત ધર્મ જ ઉભી કરી દે.

ધર્મ ઘણી બધી રીતે વેદનાનો સર્વનાશ કરે છે.

(૧) ધર્મ મોક્ષ અપાવે, એટલે એ પછી તો કાયમ માટે વેદના વિદાય પામે જ છે.

(૨) ધર્મ પુષ્કળ પુણ્ય બંધાવી આપે, પુણ્ય શાતા ને શાતા જ આપે. એટલે જ્યાં સુધી મોક્ષ ન મળે, ત્યાં સુધી પણ ધર્મજન્ય પુણ્યના પ્રભાવે શાતા જ મળતી રહેવાથી મોટા ભાગે વેદનાઓ-દુઃખો ભોગવવાનો અવસર જ ન આવે.

(૩) ધર્મ વેદનાને ઉત્પન્ન કરનારા પાપકર્મોનો જ નાશ કરી નાંખે, એટલે હવે વેદના આવે ક્યાંથી ? ઘણી ખરી આવનારી વેદનાઓ આ રીતે જ આવતા પહેલા જ મરી જાય.

(૪) નિકાચિતકર્મોથી જે વેદનાઓ અવશ્ય આવે, એને તો ધર્મ ન હટાવી શકે, પણ ધર્મ સહનશીલતા નામનો એવો ગુણ ઉત્પન્ન કરી દે કે વેદના વેદના તરીકે લાગે જ નહિ. બખ્તર પહેર્યું હોય, તો દુશ્મને છોડેલી ગોળી લાગે ખરી, પણ ગોળી પોતાનું કામ ન કરી શકે, એ બિચારી બખ્તર સાથે અથડાઈને નીચે પડી જાય. હા ! જરાક ધક્કો લાગ્યો હોય એટલું લાગે.

આ તત્ત્વને ધ્યાનમાં લઈ નિશ્ચય કરીએ કે

જ્યારે વેદનાઓ જાગે, ત્યારે બીજાનો આશરો લઈએ કે ન લઈએ, પણ ધર્મનો આશરો તો લેશું જ લેશું.

(વધુ આવતા અંકે)

વે રા ગ્ય મિ દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

મતાંકથી ચાલુ

મા જાણસિ જીવ ! તુમં, પુત્તવલ્લતાઙ્ગ મજ્ઞ સુહ્રેઝં ।

નિઝણં બંધનમેયં, સંસારે સંસરંતાણં ॥૨૧॥

આ ગાથાનો સીધો અર્થ તો આટલો જ છે કે ‘હે જીવ ! તું એવું માનતો જ નહિ કે દીકરાઓ - પત્ની... એ બધા મને સુખ આપશે.’ ઉલટું સંસારમાં ભટકતા જીવોને માટે તો આ જ એક ભયંકર બંધન છે.

હવે આનો ભાવાર્થ જાણવા પ્રયત્ન કરીએ.

મહાભારતનો પ્રસંગ તો બધા જ જાણે છે કે ભરસભામાં દ્રૌપદીનું વસ્ત્રાહરણ થાય છે, દ્રૌપદી સ્વબચાવ માટે પતિઓની અપેક્ષા રાખે છે, પોતાના હાથ પર ભરોસો રાખે છે. છેવટે દાંતમાં પોતાનું વસ્ત્ર ભરાવી રાખીને દાંત પર ભરોસો રાખે છે... પણ બધે જ મળે છે નિષ્ફળતા ! અને છેલ્લે બધેથી હારીને જૈનેતરોના કહેવા પ્રમાણે કૃષ્ણનું શરણ સ્વીકારે છે... બસ, એ જ સમયે કૃષ્ણની સહાય શરુ થઈ જાય છે, વસ્ત્રોના ધાડેધાડા ઉતરે છે.

સંસારીઓ ‘દુઃખ આવે, ત્યારે દીકરાઓ સાચવશે, પત્ની સેવા કરશે, પૈસો ઘણો છે એટલે હોસ્પિટલના ખર્ચાને પહોંચી વળાશે, ડોક્ટરો પણ ખૂબ જ સારા મળેલા છે. એટલે કોઈ જ વાંધો નહિ આવે...’ વગેરે વગેરે આશાઓના તાંતણે જીવતા હોય છે. અને કદાચ એટલે જ ભગવાન સમાન ધર્મનું શરણ સ્વીકારવાનો વિચાર પણ એમને આવતો નથી...

આ જ છે મોટું બંધન ! મૃત્યુના છેલ્લા સમય સુધી પણ જેઓ ધર્મ ન કરવા દે, ધર્મની બુદ્ધિ ન થવા દે, એ મોટા બંધન રૂપ જ કહેવાય ને ?

દીકરાઓ ન હોત, પત્ની ન હોત, પૈસાની સગવડ ન હોત, ડોક્ટરોની ઓળખાણ ન હોત, સ્વજનવર્ગ ન હોત... તો ‘હવે મને કોણ બચાવશે ?’ એ ચિંતામાંથી ચોક્કસ ભગવાનનું શરણ લેવાનું મન થાત. ચોક્કસ ધર્મારાધના કરવાનું મન થાત.

આપણા સંયમજીવનનો વિચાર કરશું તો

મારે તો ઘણા શિષ્યો છે, સેવાભાવી છે... એટલે મારે ઘડપણની મારી કાળજીની શી ચિંતા ?

વિહારો લાંબા છે, પણ વાંધો શું ? સાઈકલવાળો માણસ સાથે છે જ ને ?

સાથે વ્હીલચેર / ડોળી રાખી જ છે, એટલે રસ્તામાં જરૂર પડે, તો ઉપયોગ કરી લઈશું.

મારો સાંસારિક પરિવાર સુખી-સક્ષમ છે, ગમે ત્યારે મને સાચવી જ લેશે.

મારે કોઈપણ કામ કરાવવા હોય તો શ્રીમંત ભક્તો તૈયાર જ બેઠા છે.

આપણને તો દર વર્ષે દસ-બાર વિનંતિઓ આવે છે, ચોમાસું ક્યાં ન કરવું ? એની ચિંતા

છે, કરવાની નહિ. આગળના ગામમાં જૈનોના ઘરો ઘણા છે, ભાવિક છે, ઓળખીતા છે...
ગોચરીની કોઈ ચિંતા નહિ...

સાચું બોલજો, મુશ્કેલીઓના નિવારણ માટે આપણે ઐહિક વસ્તુ ઉપર જેટલી શ્રદ્ધા રાખીએ છીએ, એટલી શ્રદ્ધા ધર્મ ઉપર, પ્રભુ ઉપર, સંયમ ઉપર ખરી ?

→ મારી પાસે સંયમ છે. પ્રભુ મારું સર્વસ્વ છે... પછી મારે ઘડપણથી માંડીને કશી જ ચિંતા કરવાની જરૂર જ ક્યાં રહે છે ? ← આવી શ્રદ્ધા આપણને પ્રગટે છે ખરી ?

વ્યવહારમાં ભલે બાહ્ય વસ્તુઓનો આધાર - વિશ્વાસ રાખીએ, પણ એ બાહ્યવસ્તુઓ પણ છેવટે તો ધર્મના પ્રભાવથી જ મળે છે... એવું રોમેરોમમાંથી સંવેદન પ્રગટે છે ખરું ?

બસ, આ જ એક મહાન બંધન છે, સાચો સમર્પણભાવ રોકનારું - તોડનારું !

નતિય મે કોઈ ભાવના ધુંટવાનું શા માટે કહ્યું હશે ? એ હવે સમજાય છે. શિષ્યો મારા છે જ નહિ, મારું ઘડપણ તો સુધારશે મેં કરેલી સંયમની આરાધના ! ... એવું બધે જ સમજી લેવું. યાદ રાખજો ‘હું અનાથ છું’ એવી સાચી પ્રતીતિ જ્યાં સુધી નહિ થાય. ત્યાં સુધી પ્રભુ પ્રત્યે, સંયમ પ્રત્યે, ધર્મ પ્રત્યે અનન્ય શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થવી લગભગ અશક્ય જ માની લેજો.

- x - x -

જળણી જાયઙ જાયા, જાયા માયા પિયા ય પુત્તો ય ।

અણવત્થા સંસારે, કમ્મવસા સલ્લજીવાણં ॥૨૨॥

વિચિત્રતા કેવી છે આ સંસારની !

આ ભવની માતા આવતા ભવોમાં પત્ની બને.

આ ભવની પત્ની આવતા ભવોમાં માતા બને.

પિતા મરીને પુત્ર બને.

પુત્ર મરીને પિતા બને.

ભિયારા બધા જ જીવો ! સાવ કર્મને પરાધીન છે. જાણે કે કઠપુતળી જ જોઈ લો. આમાં કોઈની પણ કોઈપણ અવસ્થા સ્થિર નથી. બધું જ બદલાય, બધાનું જ બદલાય, ન ઈચ્છીએ એવું બદલાય.

પેલો બાપ ! મરીને દીકરાના જ દીકરા તરીકે જન્મ્યો. જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. હું મારા પુત્રને ‘પપ્પા’ શી રીતે કહું ? મારી પુત્રવધુને ‘મમ્મી’ શી રીતે બોલું ? ભિયારાની જીભ જ ઉપડતી નથી. મોટો થવા છતાં પણ કશું બોલતો જ નથી. મા-બાપ (પૂર્વભવના પુત્ર-પુત્રવધુ) મુંઝાયા. ‘દીકરો મૂંગો હશે ? જીભમાં ખામી હશે ?’ ઘણા ઉપચારો કરાવ્યા, પણ બધું જ શૂન્ય ! એ દીકરાએ જ જ્યારે મૌનની બાધા લઈ લીધી હોય, ત્યારે બીજું તો શું થઈ શકે ?

આ તો સારું થયું કે જ્ઞાની મુનિએ એ છોકરાને સમજાવ્યો, એ બોલતો થયો, વૈરાગ્ય પામી દીક્ષા લઈ કલ્યાણ સાધી લીધું. બાકી તો...

અરે, પરભવની ક્યાં વાત કરવી ? આ જ ભવમાં સગી મા સાથે જાણે-અજાણે પત્ની

તરીકેનો વ્યવહાર પણ આ કાતિલ કર્મો ઉભો કરાવી દે છે. પેલી કામલતા બ્રાહ્મણી ! પારણે પોઢેલા દીકરાથી વિખૂટી પડી... છેલ્લે વેશ્યા બની અને અજાણતા જ વર્ષો બાદ પોતાના સગા દીકરા સાથે વેશ્યા તરીકે સંસાર સુખો ભોગવ્યા.

નયશીલસૂરિ ! શિષ્ય પ્રત્યેની ગાઢ ઈર્ષ્યાના કારણે મરીને સાપ બન્યા, પોતાના જ શિષ્યને ડંખ મારીને ખતમ કરી નાંખવા ધસમસતા દોડ્યા.

પેલો કોણિક ! પૂર્વભવના વૈરાનુબંધના પાપે જ એક કલંકી પુત્ર પાક્યો. સગા બાપનો જીંદગીભરનો વૈરી !

અરે, સગાભાઈ-બહેનના અને સગા બાપ-દીકરીના સંબંધો પણ ક્યાં નથી બગડ્યા ?

પ્રશ્ન : આ બધી વિચિત્રતાનું કારણ શું ?

ઉત્તર : કર્મ ! આપણે જ પૂર્વભવમાં બાંધેલા કર્મો !

પ્રશ્ન : પણ આવા કર્મો બંધાવાનું કારણ શું ? શા માટે આવા કર્મો બાંધ્યા ?

ઉત્તર : કર્મબંધનું કારણ તો આપણે પોતે જ ! શા માટે આપણે આવા કર્મો બાંધ્યા ? એનો ઉત્તર એ જ કે કોઈપણ વ્યસની માણસ સિગરેટ-તમાકુનું વ્યસન કરે છે. એ કંઈ કેન્સર ઉત્પન્ન કરવા નથી કરતો, પણ એને પડેલી કુટેવના કારણે વ્યસન કરે છે અને કેન્સર થઈ જાય છે.

આપણે કુટેવના કારણે જ પાપમાં લીન બનીએ છીએ, આપણી ઈચ્છા નથી હોતી કે “આ પાપો કરવાના કારણે મને એવા કર્મો બંધાઓ, જે મને ભવિષ્યમાં દુઃખી દુઃખી કરી નાંખે...” પણ કર્મો કંઈ આપણી ઈચ્છા-અનિચ્છાની રાહ જોવા ક્યાં બેઠા છો ? એ તો બંધાવાના અને આ દશા ઉભી થવાની.

શ્રાવકજીવનમાં કે સાધુજીવનમાં જો આપણા મન-વચન-કાયાના યોગો વિષય-કષાયોથી અપવિત્ર રહેશે, તો સમજી જ લેવું કે હજી અનંતકાળ સુધી આ બધી હાડમારીએ આપણા જીવનમાં એક યા બીજી રીતે આવ્યા જ કરશે.

પ્રભુનું વચન છે. અપ્પા ચેવ દમેયવ્વો... તારી જાતને કાબુમાં લે. કારણ કે એ જ કામ કપરું છે. જો જાત કાબુમાં, તો તું સુખી ! નહિ તો દુઃખી !

હા ! આપણને આ રીતે નાચ્યા કરવું ગમતું હોય, દર નવો ભવ એટલે દર નવું નાટક કે પીક્યર ! અને એમાં આપણે નટ તરીકે - એક્ટર તરીકે જાત જાતના રોલ ભજવવાના. પેલો કર્મરાજ જેમ કહે એમ એક્ટીંગ કરતા રહેવાનું... આવી ગુલામી પસંદ હોય તો ઠીક છે બાકી ?

પીક્યરલાઈનમાં તો એક્ટરો ખૂબ પૈસા-યશ કમાય છે, પણ અહીં નાટક કરવામાં કશી જ કમાણી નથી... એ પાછું ધ્યાનમાં લેવું.

— x — x —

ન સા જાઢ ન સા જોણી, ન તં ઠાણં ન તં કુલં ।

ન જાયા ન મુયા જત્થ, સવ્વે જીવા અણંતસો ॥૨૩॥

એકેન્દ્રિયથી માંડીને પંચેન્દ્રિય સુધીની મુખ્ય પાંચ જાતિઓમાંથી દરેક જીવ દરેક જાતિમાં કેટલીવાર ઉત્પન્ન થયો ? આ પ્રશ્નનો જવાબ છે અનંતીવાર !

૮૪ લાખ યોનિઓમાંથી દરેક યોનિમાં જીવ કેટલીવાર જન્મ્યો ? અનંતીવાર !

પૃથ્વી-અપ વગેરેના જે ઉત્પત્તિસ્થાનો પન્નવણા વગેરે આગમોમાં દર્શાવેલા છે ? એ સ્થાનોની વિચારણા કરીએ તો ય જવાબ એક જ અનંતીવાર !

ઉંચા કે નીચા, કોઈપણ કુળમાં પ્રત્યેક જીવની ઉત્પત્તિ અનંતીવાર !

આ જેમ જન્મ માટે વિચારવાનું, એમ મરણ માટે પણ વિચારી લેવાનું.

એમ જ લાગે કે આ જીવ એટલે મેળાની ચગડોળ ! એને ગોળ-ગોળ ફર્યા કરવું જ ગમે છે.

એમ જ લાગે કે આ જીવ એટલે ચંચળતાનું ઘર ! એને એક જગ્યાએ સ્થિર થવું ગમતું જ નથી. ફરી ધ્યાનમાં લેજો કે જીવને આવું ગમે છે ? એવું નથી. પણ એ બિચારો પરાધીન - અજ્ઞાની છે, એટલે એક અસહાય ગુલામની માફક એક જાંદગી નહિ, પણ અનંતા ભવો પસાર કરી ચૂક્યો છે, કરે છે અને કરશે.

(બધી જ યોનિમાં અનંતીવાર ઉત્પત્તિ તો શક્ય નથી ?... એ બધા પ્રશ્નોના ઉત્તર પૂર્વે આપી દીધેલા છે, એ પ્રમાણે સમજી લેવાના.)

ભિખારી જેમ ભીખ માંગવા ઘરે ઘરે ફરે, પણ બધે કંઈ ભિક્ષા મળતી નથી, મોટા ભાગે તો ગાળો જ ખાય, ધક્કાઓ ખાય... માંડ ક્યાંક કંઈક ભિક્ષા મળે, એમાં એ બિચારો સ્વર્ગ મળી ગયા જેટલો આનંદ માણે. પણ એ ટકે કેટલો ? સાંજ સુધીમાં તો એનો આનંદ ખતમ ! વળી ભીખ માંગવા નીકળી પડવાનું, વળી ૯૯ નિષ્ફળતાઓ અને એક સફળતા ! વળી એ ક્ષણિક આનંદમાં મસ્ત બનવું... વળી પાછી ભિખારીની નોકરી શરુ !

આ જીવ આવો ભિખારી જ છે ને ? આખા વિશ્વમાં ભટકે છે, પણ સુખ નામની ભિક્ષા મળે છે જ ક્યાં એને ? મળે છે માત્ર શારીરિક - માનસિક - વાચિક દુઃખો ! હા ! ક્યાંક દેવલોકાદિના ભવમાં શારીરિક સુખો મળી પણ જાય, અને આ ભિખારી એમાં જ રાજી રાજી પણ બની જાય... પણ ભવ પૂરો ને એ તુચ્છ સુખ પણ પૂરું... વળી ભિખારી બનીને બધા ભવોમાં ભટકવાનું... વળી ક્યારેક કોઈક ભવમાં સુખની ભિક્ષા મળે... આ છે દુનિયા ભિખારીની !

પ્રશ્ન : મારે આવા ભિખારી મટીને હવે શ્રીમંત બનવું છે, તો શું કરવું ?

ઉત્તર : મૂડી ભેગી કરો, ધંધો કરો, પૈસા કમાઓ. અર્થાત્ મનુષ્યભવમાં બધી અનુકૂળતા મળી છે, તો વિષયસુખોના ભોગવટા પાછળ સમય-સંપત્તિ-શરીર બરબાદ કરવાને બદલે ધર્મની આરાધનામાં એને જોડી દેવી એ જ શ્રીમંત બનવાનો શ્રેષ્ઠ ઉપાય !

- x - x -

(વધુ આવતા અંકે)

વે રા ગ્ય મિ દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ

તં કિંપિ નતિ ઠાણં લોએ વાલગ્ગકોડિમિત્તંપિ ।

જત્ય ન જીવાં બહુસો સુહદુક્ખપરંપરા પત્તા ॥૨૪॥

પ્રશ્ન : આપણે બધી જાતિ વગેરેમાં અનંતીવાર ઉત્પન્ન થઈ ચૂક્યા છીએ, પણ ૧૪ રાજલોકમાં મોટાભાગની જગ્યાએ તો આકાશ જ છે. તો ખુલ્લા આકાશમાં આપણે જન્મ્યા છીએ ખરા ? મર્યા છીએ ખરા ?

ઉત્તર : ત્યારે તમે સૂક્ષ્મ નિગોદને અને સૂક્ષ્મ પૃથ્વી વગેરેને ભૂલી ગયા લાગો છો. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે સુહુમા હુ સવ્વલોએ સૂક્ષ્મજીવો આખા લોકમાં સર્વત્ર ફેલાયેલા છે. વાળના અગ્રભાગ જેટલી જગ્યા પણ બાકી નથી. અને એ સૂક્ષ્મજીવોની દુનિયામાં આપણે અનંતકાળ વીતાવ્યો છે.

પ્રશ્ન : એ સૂક્ષ્મજીવો તો માત્ર નિગોદના જ ને ?

ઉત્તર : જીવવિચાર ભણ્યા નથી લાગતા કે શું ? પૃથ્વી, અપ્, તેઉ, વાયુ એ ચાર પણ સૂક્ષ્મ હોય છે. અને તે આખા લોકમાં સર્વત્ર ઠાંસી ઠાંસીને ભરેલા છે.

ફરક માત્ર એટલો જ કે સૂક્ષ્મનિગોદમાં અનંતા જીવો ! જ્યારે સૂક્ષ્મપૃથ્વી વગેરેમાં અસંખ્ય !

પ્રશ્ન : પણ આ ગાથામાં તો એમ લખ્યું છે કે એ પ્રત્યેક સ્થાને સુખોની અને દુઃખોની પરંપરા પામ્યા. શું આ સૂક્ષ્મ નિગોદ વગેરેમાં સુખ હોઈ શકે ? ત્યાં તો માત્ર ને માત્ર દુઃખ જ હોય ને ?

ઉત્તર : આમાં નીચે પ્રમાણે સમાધાન સમજવું.

(૧) બધા સ્થાનોમાં સુખ-દુઃખ પામેલા છે, એવો અર્થ નહિ લેવો પરંતુ દેવલોકાદિ સ્થાનોમાં સુખો અને નરકાદિ સ્થાનોમાં દુઃખો પામેલા છે... એ રીતે વિભાગ પાડી દેવો.

(૨) તીર્થંકરોના કલ્યાણક વખતે તો જગતના સર્વજીવો શાતા પામે જ છે ને ? એટલે નિગોદ-નરકાદિમાં રહેલા જીવો પણ શાતા પામવાના. આ રીતે દરેક જીવ દરેક સ્થાનમાં સુખ પામેલો છે.

પ્રશ્ન : પણ એવા કલ્યાણકોનો કાળ તો અતિ-અતિ-અતિ અલ્પ છે...

ઉત્તર : એકદમ સાચી વાત ! એટલે જ આપણે કેટલું વધારે ભટક્યા ? એનો પાકો ખ્યાલ આવે છે. તીર્થકરોના કલ્યાણક ક્યારેક જ થાય, અને એ વખતે જીવ જ્યાં હોય, ત્યાં સુખ પામે. પણ આવી રીતે સુખ પામવાનું પણ આખા લોકમાં બધે જ અનેકાનેક વાર બન્યું છે, એનો અર્થ જ એ કે આપણે બેહદ મુસાફરી કરી નાંખી છે.

જેમ આપણે અત્યાર સુધી ૭૦ જન્મદિવસ આપણા ઉજવ્યા હોય, તો એનો સીધો અર્થ એ જ કે આપણે જીંદગીના ૭૦ વર્ષ પૂર્ણ કરી દીધા છે. નહિ કે ૭૦ દિવસ કે ૭૦ મહિના ! કારણ કે જન્મદિવસ વર્ષમાં ૧ જ વાર આવે, વારંવાર નહિ. એમ અહીં પણ અસંખ્ય સ્થાનોમાં કલ્યાણકો દ્વારા સુખ પામ્યા, વારંવાર પામ્યા... એનો અર્થ જ એ કે આપણે અસંખ્યસ્થાનોમાં વારંવાર ભટકી ચુક્યા છીએ.

દુઃખોની પરંપરાનો તો કોઈ અંત જ નથી. પૂર્વેની ગાથાઓમાં એનું અનેકપ્રકારે વર્ણન કરી જ દીધું છે.

— x — x —

પ્રશ્ન : અમને આ સુખો ગમે છે, એમાં મજા આવે છે. પાંચ ઈન્દ્રિયના સુખો એ કામસુખ ! તો સ્વજનોના સંબંધના સુખો એ સ્નેહસુખ ! એ લાગણીના સંબંધોમાં કેટલી બધી ભીનાશ છે... અને સમૃદ્ધિના સુખોની તો વળી દુનિયા જ જુદી છે. એક મોટો ફ્લેટ કે બંગલો હોય, આપણી પોતાની કાર હોય, ઓફિસ કે ફેક્ટરી પણ સારી એવી મોટી હોય, ઘણા માણસો આપણા હાથ નીચે કામ કરતા હોય...

આપણા આ બાહ્ય પ્રભુત્વના કારણે લોકો પણ આપણને સન્માન આપતા હોય. કેટલાય કાર્યક્રમોમાં આપણને પ્રમુખ-અતિવિશેષ-મુખ્ય મહેમાન તરીકે રહેવા મળતું હોય, અરે ! વ્યાખ્યાનાદિમાં પણ આપણને ‘આગળ બેસો...’ કહીને લોકો બોલાવતા હોય...

આ બધામાં જે પ્રસન્નતા અનુભવાય છે, એ એટલી બધી મીઠી લાગે છે કે એમાં જ અમને તો અમારું સર્વસ્વ આવી ગયું હોય એમ લાગે છે.

ઉત્તર :

सव्वाओ रिद्धिओ पत्ता, सब्बे वि सयणसंबंधा ।

संसारे ता विरमसु, तत्तो जइ मुणसि अप्पाणं ॥२५॥

બચ્ચાને જન્મ આપીને સિંહણ માંતા મરી ગઈ. કોઈ ભરવાડે બચ્ચાને પોતાના ઘેટા-બકરાના ટોળા સાથે બચ્ચાને મોટો કર્યો. બિચારું સિંહબાળ પેલા ઘેટા-બકરાઓની સાથે રહી રહીને એવું જ વર્તન કરવા લાગ્યું.

એક દિવસ તળાવમાં પાણી પીતા પીતા એણે બીજા કોઈક સિંહની ત્રાડ સાંભળી, એણે પોતાનું મોઢું પાણીમાં જોયું, દૂર રહેલા સિંહ જેવો જ પોતાનો આકાર દેખાયો, બીજા બધા તો સાવ અલગ જ લાગ્યા. અંદર તો સિંહત્વ પડેલું જ હતું. એ સમજી ગયો કે ‘હું સિંહ છું. આ બેં બેં કરવું, ભરવાડના ગુલામ બનીને રહેવું, ઘાસ ખાવું... એ મારું કામ નથી.’ અને એણે પ્રયત્ન કરી કરીને મોટી ત્રાડ નાંખી.

પેલો ભરવાડ અને ઘેટા-બકરા... બધા ભાગી ગયા, અને સિંહબાળક (જે હવે તો મોઢું થઈ ચુકેલું) એમના વર્ષોના સ્નેહને તોડી નાંખી, એકલવીર બનીને જંગલમાં જતું રહ્યું. એને એમાં જ સાચો આનંદ લાગ્યો, પેલા વર્ષોના પરિચિતોને છોડવામાં કે ઘાસચારાના ભોજન છોડવામાં એને જરાક પણ મુશ્કેલી ન પડી.

આપણે બધા આ સિંહના બચ્ચા જ છીએ ને ? અત્યાર સુધીમાં ચિત્કાર સંપત્તિ અનંતવાર પામ્યા, તમામ સાથે તમામ પ્રકારના સંબંધો પણ અનંતવાર પામ્યા... આ બધા હતા બેં બેં કરનારા બકરા ! એટલે આપણે પણ આપણી ત્રાડ ભૂલી જઈ બેં બેં કરતા થઈ ગયા.

‘મને ગોચરીમાં આ તો જોઈએ જ, એના વિના ગોચરી શી રીતે વપરાય ? માત્ર આહાર જ મળે અને વ્યંજન-સૂપાદિ ન મળે એ શી રીતે ચાલે ?’ આ છે બેં બેં !

‘હું તો ગરમીના દિવસોમાં હેરાન થઈ જાઉં છું, મારે તો પવનવાળું, ઠંડકવાળું સ્થાન જોઈએ... ઉનાળામાં ગમે તે જગ્યાએ હું ન રહું.’ આ છે બેં બેં !

‘હું ગોચરી ન જાઉં. દૂર દૂર જવાની મારી તાકાત નહિ. વજન ઉંચકાય નહિ. એમાં ય અજૈનોમાં તો મને ખૂબ શરમ આવે. અપમાન સહન કરવાની મારી તાકાત નથી એના કરતા તો માંડલીના અંદરના કામ કરવા ઘણા સારા’ આ છે બેં બેં !

‘હું આમની સાથે નહિ રહું, એમની સાથે મારે મેળ ન પડે, નકામો સંકલેશ જ થયા કરે. હું તો બીજા-ત્રીજા સાથે જ રહીશ.’ આ છે બેં બેં !

આ બધા બકરાઓની સંગાથમાં આપણે ય બની ગયા બકરા જેવા !

પણ હવે આપણે આપણી જાતને ઓળખી છે ખરી ?

જુઓ પરમાત્માને ! એ સિંહ છે, એને જોઈને જો આપણી જાતની ઓળખાણ થઈ જાય, તો આપણે તમામ બેં બેં બંધ કરીને ત્રાડ પાડતા થઈ જઈએ.

જુઓ એવા સત્ત્વશાળી સંયમીઓને ! જેઓ આ બધી બાબતમાં ક્યાંય ઢીલા પડતા જ નથી, આ સંપત્તિ, સ્વજનોને ઘાસ બરાબર માને છે... એમને જોઈને આપણે ય ગર્જના કરશું ‘ન ખપે આ સંપત્તિ ! ન ખપે આ સ્વજનોની મમતા !’

મુમુક્ષુઓ માટે અને સંયમીઓ માટે... બંને માટે સંપત્તિ અને સ્વજનનું સ્વરૂપ થોડુંક જુદું પડશે. મુમુક્ષુ માટે ભૌતિક સમૃદ્ધિ, પુષ્કળ પૈસો, માતા-પિતા, ભાઈ-બહેન. મિત્રો... આ બધા સ્વજનો એને બેં બેં કરતા શીખવાડે છે. સંયમીઓને સુખશીલતા, વધુ પડતી મળી રહેતી અનુકૂળતાઓ... આ બધું એને બેં બેં કરતા શીખવાડે છે. જો સહવર્તીઓ સિંહ જેવા હોય, તો નવો સંયમી સિંહ જેવો જ બની જાય. એમ મુમુક્ષુઓ પણ સિંહ જેવા તો જ બનશે, જો એમણે પસંદ કરેલું શ્રુપ સિંહગર્જના કરનારું હશે.

શ્રુપ સિંહ જેવું હોવું એટલે શું ?

શ્રુપ સિંહગર્જના કરનારું હોવું એટલે શું ?

એટલે એ જ કે સંયમાચારોના પાલનની બાબતમાં શ્રુપ એકદમ પક્ષપાતવાળું હોવું જોઈએ. પ્રતિકૂળતાઓ આવી પડે, તો ય બને ત્યાં સુધી દોષો સેવે નહિ. દોષો સેવવા પડે તો ય એના પ્રત્યેનો અરુચિભાવ સ્પષ્ટ રીતે દેખાઈ જ આવે, સંયમનો નીતરતો રાગ એ શ્રુપમાં દેખાયા વિના ન રહે, વાતે વાતે જિનાજ્ઞા પ્રત્યેનો બહુમાનભાવ પ્રગટ થયા વિના ન રહે.

અહીં રહેશો, તો સિંહોને જોઈ સ્વયં જાતને જાણશો, પિછાણશો... અને તો બધી બેં બેં બંધ કરી દેશો.

— x — x —

एगो बंधइ कम्मं एगो वहबंधणमरणवसणाइं ।

विसहइ भवंमि भमडइ एगुच्चिय कम्मवेलविओ ॥२६॥

અજૈનોમાં એક દષ્ટાન્ત પ્રસિદ્ધ છે. વાલિયો લુંટારો રસ્તામાંથી પસાર થતા ઋષિઓને લુંટવાનો પ્રયત્ન કરે છે, ઋષિ પુછે છે ‘આ બધું કોના માટે ?’ પેલો બિચારો કહે ‘પરિવાર માટે !’ ઋષિ કહે ‘વાંધો નહિ, પણ એ પરિવારને પુછી તો આવ કે આ બધા પાપનું જે ફળ આવે, એમાં એ બધા ભાગીદાર ખરા ને ?’

વાલિયો પુછવા ગયો, જવાબ ‘ન’કારમાં સાંભળીને હેબતાઈ ગયો, સંન્યાસ લઈ વાલ્મીકિ ઋષિ બન્યો, રામાયણની રચના કરી.

એ પરિવારવાળાએ તો ના જ પાડી, પણ માનો કે પરિવારવાળા હા પાડે, તો ય એમના હાથની આ વસ્તુ જ ક્યાં હતી ? તેઓ ઈચ્છે, તો પણ છેવટે તો પાપ કરનાર જ પાપકર્મ બાંધે, બીજાઓ નહિ. હા ! એ લુંટફાટમાં એમની અનુમતિ હોવાથી એ પાપનું પાપકર્મ ભલે તેઓ બાંધે. પણ મારામારી, હિંસા વગેરેમાં વાલિયાને જે દુષ્ટ અધ્યવસાય પ્રગટે, એનું કર્મ તો એને જ બંધાય, એ

પરિવારવાળાને નહિ.

હવે જો કર્મ એ બાંધે, તો એના ફળ પણ એ જ ભોગવે ને ?

શ્રી ઉપદેશમાલામાં કહ્યું છે કે દસગુણિઓ ફક્કસિ કયાણં । એક પાપનું ફળ દસગણું થઈને મળે.

→ એકવાર કોઈને અપશબ્દો કહ્યા, તો ઓછામાં ઓછા દસવાર એવા શબ્દો સાંભળવાના આવે.

→ એકવાર કોઈની ખાનગીમાં નિંદા કરી, તો દસવાર આપણી નિંદા થવાની.

→ એકવાર કોઈને ગુરુ પાસે આડી-અવળી વાતો કરીને હલકા સાબિત કર્યા, તો દસવાર આપણે કોઈકના દ્વારા આવી જ કાનભંભેરણીથી હલકા સાબિત થવાના.

→ એકવાર ગ્લાન સંયમીની સેવાદિમાં ઉપેક્ષા કરી, તો દસવાર આપણે માંદા પડશું, ત્યારે બધા તરફથી આપણી ઘોર ઉપેક્ષા થશે, અને આપણે રીબાશું.

→ એકવાર કોઈકના શિષ્ય-શિષ્યાને પડાવી લીધા, તો દસવાર આપણા શિષ્ય-શિષ્યાને કોઈક પડાવી લેશે...

આ ફળ નજર સામે રાખવું જ, આપણે કોના માટે પાપ કર્યું છે, એ બધું પછી જોવાશે, પણ આપણે પાપ કર્યું છે, તો એનું આવું વિચિત્ર ફળ આપણને મળવાનું જ.

પ્રશ્ન : પાપનું ફળ દસગણું મળે એવો એકાંત છે ?

ઉત્તર : ના. એકાંત નથી. અધ્યવસાય જો વધારે ખરાબ હોય, તો અનંતગણું પણ ફળ મળે. જેમ ગોશાળાએ પ્રભુ ઉપર આગ છોડી, તો અનંતભવોમાં આગથી બળી મરવા રૂપ ફળ એને મળશે. પણ જો અધ્યવસાય એકદમ મંદ હોય, અથવા તો પાપ કર્યા બાદ ખૂબ પશ્ચાત્તાપ વગેરે થાય, તો પછી એ બંધાયેલું પાપ ધોવાઈ જાય અને એટલે જ ફળ ઓછું મળે, ઘણું ઓછું મળે, કદાચ ન પણ મળે.

પણ મોટાભાગે તો પાપ કરતી વખતે પાપના સંસ્કારો આત્મામાં પડી જ જતા હોય છે, એટલે એ સંસ્કારોના કારણે ઉત્તરોત્તર વધુ ને વધુ પાપ ઉત્પન્ન થતું જ જાય... માટે જ ગાથામાં છેલ્લે શબ્દ લખ્યો છે 'કમ્મવેલવિઓ' કર્મો બિચારા જીવને ઠગે છે. ફરી ફરીને પાપ કરવા માટે પ્રેરે છે, એનાથી ફરી ફરીને કર્મ બંધાય છે... બસ, એ જ રીતે સંસાર ચાલ્યા કરે.

બિચારો આ જીવ ! એકલો-અટુલો ભમ્યા જ કરે, ભમ્યા જ કરે આ સંસારસમુદ્રમાં !

— x — x —

(વધુ આવતા અંકે)

વે રા ગ્ય ભિં દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ

પ્રશ્ન : તમે જે પદાર્થ રજુ કર્યો, એના આધારે તો એવું જ લાગે છે કે 'જીવ સ્વયં કર્મ બાંધે, એના જ કારણે દુઃખો પામે, ફરી પાછો દુર્ગતિઓમાં ભમે.' એટલે કે જીવ જ પોતાના જ હાથે બધા દુઃખો ઉભા કરે છે... એવો જ અર્થ થયો ને ?

પણ આ વાત મગજમાં બેસતી નથી.

ચોકખો અનુભવ તો એવો જ છે કે કેટલાય લોકો આપણને હેરાન-પરેશાન કરે છે, માટે જ આપણે દુઃખી છીએ. જો એ આપણા હિતશત્રુઓ હાજર ન હોત, તો આપણને કશી તકલીફ ન પડત.

ટ્રક-ડ્રાઈવર દારુ પીને ટ્રક ચલાવતો હતો, એ બેલેન્સ ચૂકી ગયો, એટલે આપણે અકસ્માતનો ભોગ બન્યા.

કોઈકે આપણા ગુરુને ખોટેખોટી કાનભંભેરણી કરી, એટલે જ ગુરુનો આપણા માટેનો સદ્ભાવ ઘટી ગયો અને આપણને ખખડાવી નાંખ્યા, કાળજી કરવાનું ઘટાડી દીધું.

કોઈએ આપણી પાસે તૈયાર થનારા મુમુક્ષુને ઉંધી-ચત્તી વાતો કરીને ભડકાવી નાંખ્યો, માટે જ એ આપણો શિષ્ય થતો અટકી ગયો.

આપણા જીવનમાં જે કોઈપણ દુઃખો આવે છે, એમાં દરેક સ્થળે આવા હિતશત્રુઓ આપણી નજર સામે દેખાય જ છે. તો પછી એમને જ દુઃખોના ઉત્પાદક માનવા જોઈએ ને ? આમાં વળી કર્મ ક્યાંથી વચ્ચે આવી ગયું ?

ઉત્તર :

अन्नो न कुण्ड अहियं, हियं पि अप्पा करेइ न हु अन्नो ।

अप्यकयं सुहदुक्खं भुंजसि, ता कीस दीणमुहो ॥२७॥

આખો કમ આ પ્રમાણે છે.

(૧) આત્મા = આત્માના અધ્યવસાયો.

(૨) સારા અધ્યવસાયોથી પુણ્યકર્મ ! ખરાબ અધ્યવસાયોથી પાપકર્મ !

(૩) એ પુણ્યકર્મ સારા નિમિત્તોને ખેંચી લાવે, પાપકર્મ ખરાબ નિમિત્તોને ખેંચી લાવે.

(૪) એ સારા નિમિત્તોથી સુખ ! ખરાબ નિમિત્તોથી દુઃખ !

આમાં મુશ્કેલી એ છે કે સુખ અને દુઃખ જ્યારે પણ આવે છે, ત્યારે બહારના નિમિત્તો તો તરત જ દેખાઈ જાય છે, એટલે એના ઉપર આપણને જલ્દી શ્રદ્ધા બેસી જાય છે. પણ એ નિમિત્તો લાવનાર પુણ્ય-પાપ કર્મ તો ત્યારે દેખાતા જ નથી, અને એ કર્મો બંધાવનાર ઘણા કાળ

માતા-પિતા રૂપ સ્વજનોમાં કે બક્ષિવાળા શ્રવણોમાં સ્નેહ થાય (એ દોષ છે)

પહેલાના આપણા જ પોતાના અધ્યવસાયો તો દેખાઈ શકવાનો પ્રશ્ન જ ક્યાં રહે છે ?

બસ, આ જ ભયંકર મોટી ભ્રમણા આપણને સૌને મારી નાંખે છે.

મા-બાપ દીક્ષા માટે રજા ન આપે, તો મુમુક્ષુઓને મા-બાપ પર સખત ગુસ્સો આવે, જેમ તેમ અપશબ્દો બોલવાનું ય બની જાય... પણ એ વખતે એવો વિચાર ન આવે કે પૂર્વભવોમાં મેં કોઈકના મા-બાપ બનીને કે બીજી-ત્રીજી રીતે દીક્ષા અટકાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો જ હશે, અને એનું જ આ ફળ ભોગવી રહ્યો છું. મા-બાપ તો મેં જ બાંધેલા કર્મોના આધારે કામ કરનારા એ કર્મરાજની જ કઠપુતળી જેવા છે.

દીક્ષા લીધા બાદ આપણા સુખમાં આપણી કોઈ કિંમત ન હોય, કોઈ તરફથી વાત્સલ્ય મળતું ન હોય, વારંવાર ઠપકાઓ જ સાંભળવા પડતા હોય, કોઈ આપણી સાથે આવવા તૈયાર ન હોય, શિષ્ય થવા તૈયાર ન હોય, આપણી નિંદા વારંવાર થતી હોય... આ બધું અનુભવીને સુખ ઉપર અસદ્ભાવ થાય, ગુરુ ઉપર અસદ્ભાવ થાય, ગુરુની પાસે વધુ ને વધુ નજીક રહેનારા તરફ અરુચિ પ્રગટે, ગુરુ જેને વધુ મહત્ત્વ આપે, એ વ્યક્તિઓ અણગમતી બનતી જાય, સંકલેશ પારાવાર થાય... એ વખતે એ બધા આપણને દુઃખ દેનારા, સંતાપ જન્માવનારા, આર્તધ્યાનની હોળી સળગાવનારા લાગે, ઉડે ઉડે એ જીવો પ્રત્યે (ના, ના ! સંયમીઓ પ્રત્યે) વૈરભાવ (!) ઘુંટાતો જાય... આ કેટલું ધોર અજ્ઞાન ! કેટલી ગંભીર ભૂલ ! કેટલું મોટું ગાંડપણ !

કેમ એવો વિચાર ન જન્મ્યો ? કે ‘મેં ગુરુ બનીને મારા શિષ્યોને દુઃખી કર્યા હશે, વાત્સલ્યને બદલે આગ વરસાવી હશે ? ડામ જેવા શબ્દો સંભળાવીને, બોલાવડાવીને કોઈકને સખત ત્રાસ ઉત્પન્ન કરાવ્યો હશે, માટે જ એ બધાનું ફળ મારે ભોગવવું પડે છે ને ?’

અરે લોકમાં ય કહેવત છે “જૈસી કરની, વૈસી ભરની”

જેમ દુઃખમાં આ વિચાર કરવાનો છે, તેમ સુખમાં પણ આ જ વિચાર ઉંધી રીતે કરવાનો છે. જો સુખ આપનારા નિમિત્તો જ માત્ર દેખાશે, તો એમાં રાગ ઉત્પન્ન થવાનો જ. ‘આ મારા ઉપકારી ! મારા સર્વસ્વ !’ અને પછી એમની પાછળ આખી જીંદગી વિતાવી દેવી પડે, તો પણ એ જીવ એને મોટામાં મોટું ધર્મકાર્ય જ માનશે.

પ્રશ્ન : તો શું એ ખોટી વાત છે ? મા-બાપ વગેરેએ આપણા ઉપર પુષ્કળ ઉપકાર કર્યો જ છે ને ? એનો બદલો વાળવા માટે આખી જીંદગી આપી દેવી પડે તો પણ શું વાંધો ? એમના ઉપર રાગભાવ પેદા થાય, તો પણ શું વાંધો ?

ઉત્તર : વાહ રે વાહ ! જો મા-બાપનો ઉપકાર છે, તો એના કરતાં ય અનંતગણો તો ધર્મનો ઉપકાર છે. કેમ મા-બાપ આપણને ગર્ભમાં જ મારી નાંખનારા ન મળ્યા ? કેમ આપણા મા-બાપને આપણા ઉપર અનહદ સ્નેહ જાગ્યો અને ટક્યો ? કેમ તેમણે પોતાના તમામ સુખોનો ભોગ આપવાની તૈયારી સાથે આપણને મોટા કર્યા ? એ બધાની પાછળ આપણે પૂર્વભવમાં કરેલો ધર્મ જ મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે ને ? એ ન હોત, તો કેટલાય

દુઃખિયારા બાબકો જેવી આપણી દશા પણ થાત.

એટલે મા-બાપ આપણા ઉપકારી બન્યા, એની પાછળ પણ બધો દોરીસંચાર તો ધર્મનો જ છે, તો એના ઉપકારનો બદલો નહિ વાળી આપવાનો ?

પ્રશ્ન : સાચી વાત. પણ એના માટે શું કરવાનું ?

ઉત્તર : ધર્મની વધુ સારી આરાધના કરવાની, એના દ્વારા સ્વ-પર બંનેમાં ધર્મનો ફેલાવો કરવાનો... એ જ પ્રત્યુપકાર કરેલો કહેવાશે ને ?

પ્રભુવીરે ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાં આ વાત સ્પષ્ટ શબ્દોમાં દર્શાવી છે.

અપ્યા નહં વેયરણી, અપ્યા મે કૂડસામલી ।

અપ્યા કામદુહા ઘેણુ અપ્યા મે નંદણં વણં ।

નારકની વૈતરણી નદી મારો આત્મા જ છે, કરવત જેવા પાંદડાઓ વડે નારકીજીવોને ઉભા ને ઉભા ચીરી નાંખનાર શાલ્મલિ વૃક્ષ પણ મારો આત્મા જ છે.

કામધેનુ ગાય મારો આત્મા જ છે, તો નંદનવન પણ મારો આત્મા જ છે.

આનો સાર એ કે નારકીના દુઃખો મને મળ્યા, તો એમાં પરમાધામી વગેરે કોઈ જ નિમિત્ત નથી, ખરેખર નિમિત્ત છે માત્ર ને માત્ર મારો આત્મા !

એમ સ્વર્ગીય સુખો પણ મારા આત્માએ જ પ્રગટાવ્યા છે, બીજા કોઈ એમાં નિમિત્ત નથી, જે નિમિત્તો દેખાય છે, તે ગૌણ છે. મુખ્ય છે મારો આત્મા !

અપ્યા કલ્પા વિકલ્પા ચ દુઃખાણ ચ સુહાણ ચ ।

અપ્યા મિત્તમમિત્તં ચ, દુષ્પદ્વિયસુષ્પદ્વિઓ ॥

દુઃખો અને સુખોનો કર્તા આત્મા જ છે. ઉન્માર્ગગામી આત્મા શત્રુ છે, સન્માર્ગગામી આત્મા મિત્ર છે.

એટલે હવે જ્યારે દુઃખો ભોગવવાના આવે, ત્યારે દીન ન બનવું, 'મેં કર્યું છે, તો મારે જ ભોગવવાનું છે.' એમ પૂરા ઉત્સાહ સાથે દુઃખો સહન કરવા.

- x - x -

બહુઆરંભવિઢત્તં ચિત્તં વિલસંતિ જીવ ! સયણગણા ।

તજ્જણિયપાવકમ્મં અણુહવસિ યુણો તુમં ચેવ ॥૨૮॥

એકલા માણસને પોતાનું જીવન ટકાવવા માટે કેટલું જોઈએ ? એને પોતાને પણ સહજ રીતે એમ થાય કે 'આ બધું કોના માટે કમાઉં ? હું તો એકલો છું. મારા મર્યા પછી શું ?'

પણ એને પુછીએ કે વિશ્વમાં કરોડો લોકો છે જાને ? તું તારે સખત મહેનત કરીને કમાણી કરી લે ને ? એ બધા પૈસા લોકોના કામમાં તો આવશે ને ?

તો ભાઈ જવાબ આપશે 'એ બધા માટે મારે શું કામ પૈસા ભેગા કરવા ? એ તો બધા પારકા છે...'

માટેથી વચેરે કાઢવા વિના પણ હાથ-પગ વચેરે બોવાથી ચારિત્ર મેલું બને.

બસ ! જેમ વિશ્વના લોકો પારકા લાગ્યા, એમ પત્ની-પુત્રાદિ સ્વજનો પણ પારકા લાગી જાય, તો તો એ બધા માટે ગાંડી દોટ મુકવાનું છોડી દે. પોતાની ફરજ રૂપે જેટલું કરવું પડે, એટલું જ કરે, પરિવારની આવશ્યકતા પૂરી કરે, પણ એમની અનુકૂળતાઓ પોષી આપવા માટે પોતે મહાપાપના બંધા ન વિકસાવે.

પણ આ સમજણ બિચારા સંસારીઓને આવતી જ નથી. એમને સ્વજનો પ્રત્યેનું મમત્વ એટલું બધું હોય છે કે એના માટે ગમે તેવા પાપો કરતા પણ ખચકાટ ન થાય. બે ફેક્ટરી હોય, લાખો-કરોડોની કમાણી હોય, છતાં હજી નવી ફેક્ટરી, નવા ઈન્વેસ્ટમેન્ટ ચાલુ જ ! પછી તો આ ટેવ જ પડી જાય. પોતાને કે સ્વજનોને કશું ખુટવાનું નથી... એ સ્પષ્ટ રીતે ખબર પડવા છતાં પણ અજ્ઞાનતાથી, બંધાકીય સ્પર્ધાથી, સૌથી વધુ શ્રીમંત તરીકેની છાપ ટકાવી રાખવાની ઝંખનાથી... તેઓ બંધો વિકસાવતા જ રહે.

એના સ્વજનો પૂરેપૂરો એનો લાભ લે. ફલેટમાંથી બંગલામાં, મારુતિમાંથી મર્સીડીઝમાં, ટ્રેનમાંથી પ્લેનમાં... બધા ક્ષેત્રે હરણફાળ ભરે. સંપત્તિ એટલી હદે વધી ચૂકી હોય કે એને ક્યાં વાપરવી ? એ જ એમના માટે સૌથી મોટો પ્રશ્ન હોય.

પણ એ બિચારા સ્વજનરાગીને કોણ સમજાવે ? કે આ જે કંઈ પાપ તેં એકઠું કરેલું છે, એનું ફળ તો તારે જ ભોગવવાનું છે.

જુઓ,

- ચક્રવર્તી જો દીક્ષા ન લે, તો ચોક્કસ નરકગામી જ બને. પણ એની હજારો પત્નીઓ કે દીકરાઓ માટે એવો નિયમ નથી. તેઓ દીક્ષા ન લે, તો ય સદ્ગતિગામી બની શકે ખરા. હવે એ બધાએ ચક્રવર્તીની સંપત્તિ જ ભોગવી છે, છતાં એનું ફળ ચક્રવર્તી જેવું તો એમને ન જ મળે. સંપત્તિના ભોગવટાનું ફળ મળે, પણ સંપત્તિની ઉત્પત્તિ કરવા માટે ચક્રવર્તીએ જે પાપો કર્યા હોય, એનું ફળ આ સ્વજનોના ભાગે આવતું નથી.

- આ જ વાત વાસુદેવ અને એના સ્વજનો માટે પણ વિચારી જ લેવી. તમામ વાસુદેવ નક્કી નરકગામી છે. પણ એમના સ્વજનો માટે એવો કોઈ જ નિયમ નથી.

- ‘રાજેશ્વરી તે નરકેશ્વરી’ આ કહેવત પણ મુખ્યત્વે રાજા માટે છે, એના સ્વજનો માટે નહિ.

એના સ્વજનો જો નરકે જાય, તો એ એમણે સ્વયં કરેલા પાપોના કારણે જાય. આ બધી બાબતો જણાવીને ગ્રન્થકાર મહર્ષિ એક જ વાત કરવા માંગે છે કે ‘આપણી જાત સિવાય બીજા કોઈની ઝાઝી પંચાત કરવાની જરૂર નથી. ‘તું તને સંભાળી લે.’ એ જાણે કે મહાન મંત્ર મહર્ષિઓ આપણા કાનમાં સંભળાવી રહ્યા છે.

- x - x -

(વધુ આવતા અંકે)

રે રા ગ્ય મિં દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ

પ્રશ્ન : સ્વજનો પ્રત્યે મમતા ન રાખવી, રાગ ન કેળવવો... એ તો બરાબર ! પણ આપણી ફરજ તો આપણે નિભાવવી જ પડે ને ? મા-બાપ ધરડા હોય, તો એમને અનાથ મુકીને દીકા લઈ લેવાની ? માનો કે ધરડા ન હોય, તો પણ એમને આપણા સિવાય બીજું કોઈ સાચવનાર ન હોય તો શું કરવું ? મા-બાપના હૈયાને ધક્કો લગાડીને ધર્મ કરવો ? આ શું સારું ગણાશે ?

એમ લગ્ન થઈ ચુક્યા હોય, ઘરે યુવાન પત્ની હોય, નાના દીકરા-દીકરીઓ હોય... આ બધાને રખડતા મુકી દેવાના ? એમના માટે અમારી કોઈક ફરજ તો બને ને ?

ઉત્તર :

અહ દુઃખિય્યાઈં તહ મુઃખિય્યાઈં જહ ચિંતિયાઈં ડિંભાઈં ।

તહ થોવં પિ ન અપ્પા, વિચિંતિઓ જીવ ! કિં મળિમો ॥૨૧॥

‘આ મારા છોકરાઓ દુઃખી છે, બિચારા ભુખ્યા છે, એમનું શું થશે ? મારે એમના માટે કંઈક તો કરવું જ જોઈએ...’ આવા બધા પુષ્કળ વિચારો તેં સંતાનો માટે કર્યા. પણ ‘મારા આત્માનું શું થશે ? મરીને હું ક્યાં જઈશ ? હું પહેલા મારું કલ્યાણ તો સાધી લઉં...’ આવો કોઈપણ વિચાર તું કરતો નથી.

ઓ જીવડા ! તને શું કહેવું ?

આ પદાર્થ એક દૃષ્ટાન્ત દ્વારા આપણે સમજીએ.

માનો કે તમે અને તમારો પરિવાર (માતા-પિતા-પત્ની-પુત્રાદિ) ઘરે ઉંઘ્યા છો, અને અચાનક આગ લાગે, તમે જાગી જાઓ, ગંભીર પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ આવી જાય, એ વખતે તમે શું કરો ? તમારી પાસે અમુક વિકલ્પો છે.

(૧) તમારી જાતને અને આખા પરિવારને બધાને બચાવી લો... એ શ્રેષ્ઠ વિકલ્પ !

(૨) જો તમારા પરિવારને બચાવી લો, તો એમાં તમારી જાતને બચાવી ન શકો... એની પરિસ્થિતિ હોય.

(૩) ન તમારી જાતને કે ન તમારા પરિવારને... કોઈને પણ બચાવી ન શકો.

(૪) જો તમારા પરિવારને બચાવવા જાઓ. તો ન તો એ બચે કે ન તમે બચો. એમને બચાવવા જતાં જ તમારું મોત થાય. પણ જો ‘પરિવાર બચી શકવાનો જ નથી.’ એ જાણીને એને દુઃખી હૈયે છોડી દઈને તમારી જાતને બચાવવાનો પ્રયત્ન કરો, તો બચાવી શકો એમ છો...

આ બધામાંથી તમે કયો વિકલ્પ પસંદ કરશો ?

જુઓ, હું જ તમને બતાવી દઉં.

પ્રથમ વિકલ્પ શક્ય હોય, તો તો કોઈ પ્રશ્ન જ નથી.

ત્રીજો વિકલ્પ નકામો છે, કેમકે એમાં કોઈ બચતું નથી.

બીજો વિકલ્પ મોટા ભાગે તો કોઈ ન અપનાવે, પોતે મરવાનું કબુલ રાખે અને પરિવારને બચાવે, એવા ઘણા ઓછા જોવા મળે.

ચોથા વિકલ્પમાં કોઈપણ ડાહ્યો માણસ આટલું જ વિચારશે કે ‘પરિવારને બચાવવાનો પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ જો એ ન જ બચવાનો હોય, ઉલટું એમાં મારે ય મરવાનું હોય, તો એના કરતા તો બહેતર છે કે હું મારી જાતને તો બચાવી લઉં. પરિવાર તો આમે ય બચવાનો નથી. મારે તો સમજણપૂર્વક નિર્ણય લેવાનો છે. એમ કંઈ શહીદ થઈ જવાથી મને શું ફાયદો થવાનો ?’

હવે આ જ વાત આધ્યાત્મિકક્ષેત્રમાં પણ વિચારીએ.

(૧) વૈરાગ્ય પામેલો મુમુક્ષુ એવી ઈચ્છા કરવાનો જ કે ‘આ આખો સંસાર સળગે છે, તો હું તો એમાંથી બહાર નીકળું જ, પણ મારા આખા પરિવારને પણ એમાંથી બહાર કાઢું, બચાવું.’ અને એટલે જ શક્ય હશે, તો એ આખા પરિવારને સમજાવીને બધાને દીક્ષા અપાવશે. અને આ હકીકત પંચસૂત્રમાં દર્શાવેલી પણ છે જ.

(૨) આધ્યાત્મિકક્ષેત્રમાં બીજો વિકલ્પ પ્રાયઃ ઓછો સંભવિત છે. જો આખો પરિવાર દીક્ષા લેતો હોય, તો એની સાથે પોતાને પણ દીક્ષા લેવામાં શું વાંધો ? બધા નીકળી જાય ને ?

(૩) જીવને સ્વયં જ દીક્ષાની ભાવના ન થાય અને પરિવારને પણ એવો કોઈ ઉછાળો ન હોય, તો તો ચર્ચા કરવાનો કોઈ અર્થ જ નથી ને ?

(૪) મહત્વનો વિકલ્પ ચોથો છે, અને મોટા ભાગે બધાને આ જ પ્રશ્ન નડતો હોય છે.

મુમુક્ષુને દીક્ષાની ભાવના થાય, પણ પરિવારને ન થાય. મુમુક્ષુ આખા પરિવારને ઘણું સમજાવે, તો પણ તેમને તો ઈચ્છા ન જ થાય, ઉલટું તેઓ તો મુમુક્ષુને પણ રોકે.

રોકવાના કારણો કયા ?

→ મુમુક્ષુ પ્રત્યેનો અતિશય સ્નેહરાગ ! ગોરેગાંવના એક સુખી બહેનને ત્રણ દીકરીઓ અને બે દીકરા છે, એમાંથી એક દીકરીને દીક્ષાની ભાવના ! પણ આ બહેન વર્ષોના વર્ષોથી અટકાવીને બેઠા છે. આ કેવો વિચિત્ર પ્રકારનો સ્નેહરાગ !

→ દીકરો એકનો એક હોય, આખા ભવિષ્યનો આધાર એ જ હોય, એટલે સ્વાર્થવૃત્તિથી પણ એને ન જવા દે.

→ આર્થિક નબળાઈ હોય, દીકરો કમાઉ હોય, એનાથી સંસાર ચાલતો હોય, માટે પણ ના પાડે...

હવે દીકરો શું કરે ?

જો એ ઘરે જ રહે, તો એ પરિવારને આલોકમાં તો સાચવી જ લેવાનો છે. પણ આ ચર્ચા કંઈ આલોક માટેની નથી. આ ચર્ચા છે પરમલોક માટેની ! શું દીકરો ઘરે રહીને પરિવારને પરમલોક તરફ દોરી જશે ખરો ? ઉલટું સંસારમાં રહીને, એના નિમિત્તોમાં પોતે જ અટવાઈ જવાનો ! એ લગ્ન કરશે, ધંધો કરશે, ધીમે ધીમે આખો ને આખો સંસારમાં ખૂંપી જશે. થોડો ઘણો ધર્મ કરશે ખરો, પણ દીક્ષા ધર્મની સામે એની કિંમત કેટલી ?

એટલે જો મુમુક્ષુ પરિવારને બચાવવા જાય, તો ન તો એને બચાવી શકે કે ન તો પોતે બચી શકે. એમને બચાવવા જતા જ પોતાનું મોત નોતરે.

આ વખતે એણે મક્કમ બનવું પડે. પરિવારનો વિચાર છોડી દેવો પડે, ચોક્કસ એમાં કોઈ મલિનભાવ નથી. પરિવાર પ્રત્યે ધિક્કારભાવ નથી. પણ એમને બચાવવા માટેનો બીજો કોઈ વિકલ્પ જ એની પાસે ન હોય, તો છેવટે જાતને તો બચાવી લે.

એટલે જ મા-બાપને, પરિવારને રડતા મુકીને દીક્ષા લેનારો મુમુક્ષુ એકદમ સાચા માર્ગે જ છે. એણે કશું જ ખોટું કર્યું નથી.

પણ આ સદ્બુદ્ધિ બધાને સુઝવી જોઈએ ને ?

માટે જ આ ગાથામાં પ્રેરણા કરી છે કે તું તારા દીકરાઓની જેટલી ચિંતા કરે છે, એના કરતા લાખમાં લાખની પણ ચિંતા જાતની કરતો નથી. આ તે કઈ જાતનું ગાંડપણ !

પરિવાર મરે છે, માટે હું પણ મરી જ જાઉં. મારે પરિવાર વિના તો જીવવું જ નથી... આવું કયો ડાહ્યો માણસ વિચારે ?

આવો માણસ મૂરખ ગણાય, અને એટલે જ એને ઉપદેશ આપવાનો કોઈ અર્થ નથી. નીતિવાક્ય છે સ્વાર્થઘ્નંશો હિ મૂર્ખતા સ્વાર્થ ગુમાવી દેવો એ મૂર્ખતા છે.

- x - x -

પ્રશ્ન : દીક્ષા લેવામાં પરિવારની મમતા તો નથી નડતી, પણ શરીરની મમતા ખૂબ નડે છે. દીક્ષાજીવનમાં કઠીનાઈ ખૂબ છે. વર્ષમાં બે વાર લોચ, કાયમ માટે વિહાર, પુષ્કળ ઠંડી, પુષ્કળ ગરમી, ખાવા-પીવાની બાબતમાં બધી પ્રતિકૂળતાઓ... આ બધું જોતા ચિંતા થાય છે કે ગૃહસ્થપણમાં જે રીતની અનુકૂળતા છે, એ રીતની તો દીક્ષામાં નથી જ મળવાની, ઉલટું હેરાનગતિનો પાર ન રહે. શરીરને ટકાવી રાખવું દીક્ષાજીવનમાં ભારે પડી જાય.

ઉત્તર :

खणभंगुरं शरीरं जीवो अन्नो य सासयसरूवो ।

कम्मवसा संबंधो निब्बंधो इत्थ को तुज्झ ॥૩૦॥

ચોકખા ઘીનો ડબ્બો ચાર હજાર રૂપિયાનો મળે, એમાં ઘીની કિંમત વધારે ? કે ડબ્બાની ?

મોંઘા ઘરેણાનું બોક્સ લાખ રૂપિયાનું મળે, એમાં ઘરેણાની કિંમત વધારે ? કે બોક્સની ?

તમે કહેશો જ કે ડબ્બાની કિંમત ૨૫ રૂપિયા ! રૂ. ૩૯૭૫ કિંમત ઘીની ! ઘરેણાની કિંમત ૯૯૯૦૦ રૂ. ! ૧૦૦ રૂપિયા બોક્સની !

ખરેખર, તો ડબ્બો કે બોક્સ વધારામાં જ આપવામાં આવે છે. એની કિંમત ઉમેરીને જ હજાર કે લાખની કિંમત ગણાતી જ નથી.

એમ તમે આ શરીરને સાચવવાની પંચાતમાં પડ્યા છો. પણ એની કિંમત કેટલી ? એ શરીર ગમે ત્યારે ખતમ થઈ જનારું છે, ગમે ત્યારે એમાં રોગો જન્મે, ગમે ત્યારે એ કોઈપણ પ્રકારના અકસ્માતનો ભોગ બને, ... એમાં ભરેલું છે વિષ્ટા-મૂત્રાદિ સિવાય બીજું શું ?

શરીર તો ભાઈ ! મ્યુનિસિપાલિટીની કચરાપેટી છે. એમાં આખા ગામનો કચરો ભેગો થાય. કચરાપેટી બહારથી દેખાય સારી, પણ અંદર શું ? એ જ હાલત શરીરની છે.

શરીરમાંથી બહાર નીકળતી એકપણ વસ્તુ સારી ખરી ? ગમે ખરી ? વિષ્ટા-મૂત્ર-ગુંગા-પિયા-સેડા-કફ-ઉલટી... શું સારું લાગે ?

હા ! આ જીવંત શરીરમાં રહ્યો છે જીવ ! એ શાશ્વત છે ! શરીરથી જુદો છે. ખરી કિંમત તો એની જ છે. આ તો કર્મવશ આ મિયાં-મહાદેવનો સંબંધ થયો છે. બાકી જીવને શરીર સાથે શું લાગે વળગે ? બંનેની દુનિયા જ જુદી છે.

છતાં આશ્ચર્ય છે કે તમને એ શરીર પર રાગ છે. એના માટે બિચારા જીવનું ધનોતપનોત કાઢી નાંખવા ય તમે તૈયાર !

ધી ભલે ઢોળાઈ જાય, પણ ડબ્બો તો રહેવો જ જોઈએ... એમ ને ?

ધરેણા ભલે ચોરાઈ જાય, પણ બોક્સ તો ટકવું જ જોઈએ... એમ ને ?

જો આ યોગ્ય નથી, તો પછી

આત્માનું ભલે જે થવાનું હોય તે થાય, પણ શરીરને દુઃખ ન પડવું જોઈએ... એવી માન્યતા પણ ધરાર ખોટી જ જાણવી.

- x - x -

કહ આયં કહ ચલિયં તુમંપિ કહ આગઓ કહં ગમિહી ।

અન્નુન્નંપિ ન યાણહ, જીવ ! કુદુંબં કઓ તુજ્ઞ ॥૩૧॥

ટ્રેન કે બસની મુસાફરી કરતી વખતે નવા નવા મુસાફરોનો પરિચય થાય. 'ક્યાંથી આવો છો ? ક્યાં જવાના છો ? ક્યાં રહો છો ?...' વગેરે વગેરે પ્રશ્નો પણ પુછાય, બંને જણ એકબીજાને જવાબ પણ આપે... પણ પરસ્પરનો આ સંબંધ માત્ર વાતચીત પૂરતો કે વધુમાં વધુ સાથે મળીને નાસ્તો કરવા પૂરતો ! બાકી બંનેની દુનિયા સાવ જ જુદી ! છૂટા પડ્યા પછી એકબીજાને યાદ કરવાની પણ ફરસદ નહિ.

હવે આપણા સ્નેહીઓને-સ્વજનોને મિત્રોને પૂછીએ કે 'તમે કયા પરભવમાંથી અહીં આવ્યા છો, એ તો કહો ! તમે મરીને ક્યાં જવાના છો, એ તો કહો.' આ બેમાંથી એકપણ જવાબ એમની પાસે નથી. એમ તેઓ પણ આપણને આ બે પ્રશ્ન પૂછી શકે છે, પણ એનો જવાબ આપણી પાસે પણ નથી.

હવે નથી આપણે એમને જાણતા કે તેઓ કોણ છે ? કે નથી તેઓ આપણને જાણતા... તો પછી એ બધા આપણું કુટુંબ, પરિવાર, મિત્રવર્ગ શી રીતે બની ગયા ?

ટ્રેન-બસના મુસાફરોનો તો મુસાફરી વખતનો + આગમનસ્થાનનો + ગમનસ્થાનનો બધો જ પરિચય છે, છતાં એ પરિવારના સભ્ય નથી બનતા. તો આ માનવભવની મુસાફરીમાં તે તે માણસોનો માત્ર મુસાફરી પૂરતો જ પરિચય ને ? આગળ-પાછળ કશું જ નહિ, છતાં એ બધા પર આટલું બધું મમત્વ કેમ થઈ જાય છે... એ મોટા સંશોધનનો વિષય છે.

પ્રશ્ન : તમે તો આના ઉપર સંશોધન કર્યું જ હશે ને ?

ઉત્તર : અજ્ઞાન ! જીવની વિચિત્ર તથાભવિતવ્યતા !... વગેરે કારણોના હિસાબે જ આ ગરબડ ઉભી થાય છે. માત્ર આ ભવ જ જોવો, આવંતા ભવનો વિચાર પણ ન કરવો... આ બધું જીવને નુકસાનકારી બને જ છે, પણ એવી પરલોકદૃષ્ટિ સિદ્ધ કરવી એ સરળ કામ તો નથી જ.

- x - x -

(વધુ આવતા અંકે)

છુટા છુટા ત્રસવાળા રસ્તે જવું, વનસ્પતિવાળા રસ્તે નહિ, કેમકે ત્યાં અવશ્ય ત્રસ જીવો હોય.

યે રા ગ્ય મિં દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ

खणभंगुरे शरीरे मणुअभवे अब्भपडलसारिच्छे ।

सारं इत्तियमेत्तं जं किरइ सोहणो धम्मो ॥३२॥

શરીર ક્ષણિક ! ગમે ત્યારે દગો દેનારું ! રોગાદિથી પરેશાન કરનારું !

મનુષ્યભવ પણ આપણો બધાનો નાનો ! અત્યારે તો વધુમાં વધુ ૭૦-૮૦-૧૦૦ વર્ષ જીવવાનું થાય. હજી તો કંઈક સમજણ આવે, ૩૦-૩૫-૪૦ વર્ષની ઉંમરે પરિપક્વ બનીએ, શાસ્ત્રો ભણીને ગીતાર્થ બનીએ, ત્યાં તો મોતના ભણકારા વાગવા માંડે. કેમકે પચાસ ટકા જીંદગી તો પૂરી થઈ ચૂકી હોય. એમાં વળી નાના-મોટા રોગો જો ઘર કરી ગયા હોય, તો તો વાત જ જવા દો.

આમાં શું કરવું ? શું યોગ્ય ગણાય ?

નાસ્તિકો તો કહેશે કે ‘જીંદગીને માણી લેવાની...’ પણ આ તો લાંબુ ન વિચારનારાઓની બૌદ્ધિક જડતાનું પરિણામ છે. તેઓ પરલોક નથી માનતા, એટલે આવું એલફેલ બોલે. પણ એમના ન માનવા માત્રથી તો પરલોક રદ નથી થઈ જતો ને ? આપણે તો પાછા પરલોક માનીએ જ છીએ, અને હવે તો ઢગલાબંધ અનુભવોથી, પ્રમાણોથી પરલોકસિદ્ધિ પણ થઈ ચૂકી છે.

તો હવે જુઓ.

‘ઘડપણ છે’ એમ બધા જ જાણે છે, માટે યુવાનીમાં પણ ડાહ્યા માણસો ઘડપણની ચિંતા કરીને એ માટે સંપત્તિ એકઠી કરતા હોય છે. સરકાર પણ પોતાના માણસોને ઘડપણમાં તકલીફ ન પડે, એ માટે પેન્શન વગેરેની બધી વ્યવસ્થા ગોઠવે છે.

તો ‘પરલોક છે’ એ પણ જો હવે આપણે ખરેખર જાણતા-માનતા હોઈએ, તો માત્ર ઘડપણનો જ નહિ, પરલોકનો પણ વિચાર કરવો જ જોઈએ ને ?

એના માટે શું કરવું યોગ્ય છે ? ધર્મ !

ધર્મ પણ જેવો તેવો નહિ, પણ સુંદર ધર્મ !

અવિધિવાળો ધર્મ વિશિષ્ટફળ ન આપે. અવિધિ મોટી હોય તો ઉંધુ ફળ આપી દે... એટલે સદ્ગુરુ પાસે સદ્ધર્મને બરાબર જાણીને આપણી તમામ શક્તિ કામે લગાડી દઈએ. ધર્મની આરાધના કરવી એ જ ખરેખર સૌથી યોગ્ય કાર્ય કહેવાશે.

- x - x -

जम्मदुक्खं जरादुक्खं, रोगा य मरणाणि य ।

अहो ! दुक्खो हु संसारो, जत्थ कीसंति पाणिणो ॥३३॥

પૂર્વ અચિત્તપૃથિવ્યાં પ્રવિરલત્રસેષુ, તતઃ સચિત્તપૃથિવ્યાં, તતો વનસ્પતિના, તતોડપ્કાયેનાડપિ ગમ્યમ્ ।

મનુષ્યજન્મમાં પાંચ દુઃખો સ્પષ્ટભાષામાં કહી શકાય.

(૧) ગર્ભવાસ (૨) જન્મ (૩) ઘડપણ (૪) રોગ (૫) મરણ.

આનું શાસ્ત્રના આધારે જો વર્ણન કરીએ તો

(૧) ગર્ભવાસ : એક માણસને આખા શરીર ઉપર લેશ પણ જગ્યા બાકી રાખ્યા વિના તપાવેલી સોંય એકસાથે ઘોંચવામાં આવે, એમાં જેટલી વેદના થાય, એના કરતા આઠગણી વેદના ગર્ભમાં રહેલા જીવને થાય.

(૨) જન્મ : જ્યારે જન્મ લે, ત્યારે માતાની યોનિમાંથી માંડ માંડ બહાર નીકળે, એ વખતે આ મોટા શરીરે નાના સ્થાનમાંથી બહાર નીકળવાની વિષમ પરિસ્થિતિના કારણે બાળક પોતે પણ તીવ્ર વેદના અનુભવે અને માતાને પણ તીવ્ર વેદના થાય... પ્રાયઃ દરેક માતાને સંતાનને જન્મ આપતી વખતે એવું તો એકવાર મનમાં થઈ જ જાય કે ‘હવે બીજીવાર આ પ્રસૂતિની વેદના ભોગવવી નથી...’

બાળક પણ રડે અને માતા બહારથી ભલે ન રડે, પણ કદાચ ચીસો પાડી બેસે. મક્કમતાથી ચીસો ન પાડે, પણ માતાના મુખ પરથી જ ખ્યાલ આવી જાય કે જાણે કે એ મોત સાથે બાથ ભીડી રહી છે.

આજે કેટલાક સાધ્વીજીઓ એવા પણ છે કે જેમણે ગૃહસ્થપણામાં પોતાના મોટા બહેન વગેરેની આ કાતિલ વેદનાઓ જોઈને જ નિર્ણય કરી નાંખેલો કે ‘દીક્ષા જ લેવી છે, આ દુઃખદાયક દુનિયામાં મારે જવું નથી.’

શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ લખ્યું છે કે ‘આપણને જો ગઈકાલનું, દસ વર્ષ પહેલાનું પણ યાદ રહે છે... તો મર્યા પછી બીજા ભવમાં ગયેલાને કેમ આગલા ભવનું યાદ નથી આવતું ? આગલા ભવના છેલ્લા દિવસો તો એ તાજા જન્મેલા બાળકને યાદ આવવા જ જોઈએ ને ?’

ત્યારે ઉત્તર આપવામાં આવ્યો કે ‘પૂર્વભવમાં મરતી વખતે ભયંકર વેદના ! અને આ ભવમાં જન્મ લેતી વખતે ભયંકર વેદના ! એ બેનો આઘાત જ એટલો જોરદાર હોય છે કે જીવ પૂર્વભવનું બધું જ ભૂલી જાય છે. જેમ અકસ્માતાદિમાં માણસ યાદશક્તિ ગુમાવી બેસે છે... એવું જ અહીં થાય છે.’

(૩) ઘડપણ : વૃત્તિમાં ઘડપણનું ખૂબ જ માર્મિક વર્ણન કરેલું છે.

→ ઘડપણમાં જંઘાબલ ક્ષીણ થાય, ચાલી ન શકે, પણ ધ્રુજે.

→ આંખે દેખાય ઓછું ! કદાચ આંખો કાયમ માટે જતી રહે.

→ કશું યાદ ન આવે, સવારની વાત સાંજે ભૂલી જવાય...

→ આખું શરીર વાયુરોગના કારણે દુઃખે, જડ બને, આખા શરીરમાં વાયુરોગ ફેલાઈ જાય.

→ કોઈ ઘરડા માણસની વાત માને નહિ, એની યુવાનીમાં એનાથી ગભરાનારા લોકો એના ઘડપણમાં એની બાજુમાં જ ઉભા રહીને એની મશ્કરી કરે, ઠેકડી ઉડાડે.

→ કેટલાકો વળી ‘બિયારો ! શું હાલત થઈ ગઈ આની ! હાય ! ભગવાન કોઈને પણ

પહેલા અચિત્તપૃથ્વી પર છૂટા-છૂટા ત્રસોમાં, તે પછી સચિત્તપૃથ્વીમાં, તે પછી વાસ્તવિકતા રસે, તે પછી પાણી વડે પણ જવું.

ઘડપણ ન આપે' વગેરે વગેરે બોલીને એને માટે શોક વ્યક્ત કરે.

→ ઘરના/ઉપાશ્રયના એક ખૂણામાં પડ્યા રહેવું પડે.

→ દિવસ-રાત ખાંસી ખાઈ ખાઈને પોતે પણ હેરાન થાય, અને બીજાઓ પણ ઉંઘ બગડવાથી હેરાન થાય. કદાચ કોઈ ન બોલે, તો ય મનમાં તો બધાને ઘરડા માણસ માટે અરુચિ પ્રગટી જ જાય. 'આ હવે યમરાજના ઘરે જાય, તો એને પણ શાંતિ ! અને અમારે પણ શાંતિ !' આવા વિચારો પણ કરી બેસે.

→ પત્ની, પુત્ર, પુત્રવધુઓ, સ્વજનો બધા જ ઘરડાનું અપમાન, તિરસ્કાર, ઉપેક્ષા... એવા કરે કે એ બિચારાને આ બધું સહન કરવું ભારે પડી જાય. બિચારાને એમ જ થાય કે 'મારું મોત આવે તો સારું.'

→ ઘરડાને પોતાને જ પોતાના ખખડી ગયેલા શરીર ઉપર તિરસ્કાર છુટે, વૈરાગ્ય થઈ જાય, તો પછી બીજાઓને એના શરીર પર અરુચિ-અણગમો થાય... એમાં વળી શું આશ્ચર્ય !

જિનદાસશ્રાવકે તમામ કારભાર દીકરાઓને સોંપીને નિવૃત્તિ લીધી. પુત્રો અને પુત્રવધુઓ... બધાને એમના પ્રત્યે પૂરો અહોભાવ ! 'આ અમારા ઉપકારી છે, અમને અહીં સુધી પહોંચાડનાર આ પિતાજી જ છે.' એ વિચારને આધારે બધા ખૂબ જ સારી રીતે એમની કાળજી કરતા. દીકરાઓ ધંધાદિમાં ઓતપ્રોત હોવાથી એમણે બધી જ જવાબદારી પોતાની પત્નીઓના માથે નાંખી. એમણે પણ શરુઆતના વર્ષોમાં તો સસરાને સારામાં સારી રીતે સાચવ્યા. પણ છેવટે એ ઘરડા થયા, હવે તો સંડાસ-બાથરૂમ વગેરે બધા જ પ્રશ્નો ઉભા થયા, ... થાકેલી પુત્રવધુઓ સેવા-ચાકરી કરવામાં ઢીલી પડી ગઈ, અને આ ઉપેક્ષા વૃદ્ધ શ્રાવકથી સહન ન થઈ.

એક દિવસ પિતાએ દીકરાઓ આગળ પુત્રવધુઓની ફરિયાદ કરી નાંખી, 'આ તમારી ભૈરીઓ મને સાચવતી નથી.'

પિતૃવત્સલ દીકરાઓએ પત્નીઓને ખખડાવી નાંખી. એટલે આ તો બળતામાં ઘી હોમાયું... પત્નીઓએ કહી દીધું કે 'અમે પૂરી કાળજી કરીએ જ છીએ, પણ પિતાજી ઘરડા થઈ ગયા હોવાથી એમનો સ્વભાવ જ બગડી ગયો છે. તમને વિશ્વાસ ન હોય, તો તટસ્થ માણસને ઘરે રાખીને પરીક્ષા કરી લો.'

દીકરાઓએ પરીક્ષકને ઘરે રાખ્યો, હોંશિયાર પત્નીઓએ એ દિવસોમાં સારામાં સારી કાળજી કરી, પણ વૃદ્ધના મનમાં પેલો ભાવ ઘૂંટાઈ ગયેલો, એટલે જ્યારે દીકરાઓએ પિતાને પૃચ્છા કરી ત્યારે પાછી ફરિયાદ કરી કે 'મારી ધોર ઉપેક્ષા કરે છે.'

તટસ્થમાણસે કહી દીધું કે 'સારામાં સારી કાળજી થાય છે.'

બિચારા વૃદ્ધ ! દીકરાઓને પણ એમના માટે અસહ્યભાવ થઈ ગયો. પછી તો દીકરાઓએ જ પિતાને કજીયાખોર - ઝઘડાખોર જાહેર કરી દીધા...

હવે ન કોઈ એની સાથે વાત કરે, ન કોઈ એની કાળજી કરે. વાતવાતમાં બિચારાને ઉતારી પાડે... 'તમે નવરા છો, અમે નવરા નથી. અમને પરેશાન ન કરો.' આવા આવા શબ્દો સાંભળીને ઘરડાની છાતીના પાટીયા બેસી ગયા.

વાસસિસિરેસુ વાઓ બહિઆ સીઓ ગિહેસુ તુ સ ઊંહો । વિવરીઓ પુણ ગિહે દિઅરાઈ સત્થમન્નુત્તં ।

આ છે ઘડપણની દુનિયા !

(૪) રોગ : આજે તો આનું વર્ણન કરવાની વિશેષ જરૂર જ નથી, એટલો બધો રાફડો ફાટ્યો છે રોગોનો ! ભલભલાને અસમાધિ કરાવી દે એવી આ રોગિષ્ઠશાથી બચવાનો ઉપાય એક માત્ર ધર્મ દ્વારા મોક્ષપ્રાપ્તિ !

(૫) મરણ : મરણની વેદના તો ભયંકર છે જ, પણ એ વખતે ભવિષ્યનો વિચાર પણ એ જીવને વધુ પીડા ઉત્પન્ન કરે છે. પાપિષ્ઠ જીવોને જો કંઈપણ પરલોકાદિનું ભાન હોય, તો મરણ વખતે વિચારે 'આખી જીંદગી મેં પાપો જ કર્યા છે. સમ ખાવા પુરતું ય પુણ્ય ક્યાં કર્યું છે મેં ? હવે જ્યારે મરણ નજીક આવી ગયું છે, તો પરલોકમાં દુર્ગતિમાં જતા મને કોણ અટકાવશે ?'

એ પાપીજીવો રાત્રે શાંતિથી ઉંઘી જ ન શકે. એમને તો મરણ પછી આવનારી નરકની વેદનાઓનું સ્મરણ પણ થર-થર ધ્રુજાવી નાંખે.

ઘડિયાળમાં સેકંડ કાંટો સતત ફર્યા જ કરે, એમ પ્રત્યેક જીવને વારાફરતી આ પાંચ વસ્તુઓ સતત ફર્યા જ કરતી હોય છે. એક જાય અને બીજું આવે... એટલે બિચારા જીવો દુઃખી દુઃખી દુઃખી જ રહે.

- x - x -

જાવ ન ઇંદિયહાણી, જાવ ન જરારક્ષસી પરિપ્ફુરડ ।

જાવ ન રોગવિઆરા, જાવ ન મચ્ચૂ સમુલ્લિયડ ॥૩૪॥

ધર્મ કરવા માટે આમ તો માત્ર આત્માની જ જરૂર છે. પણ સહકારિકારણો વિના આત્મા બિચારો ધર્મ કરી શકતો નથી.

એ સહકારિકારણો આ છે. (૧) સારી ઈન્દ્રિયો. (૨) યૌવન (૩) નિરોગિતા (૪) જીવન...

→ આંખો સારી હશે, તો ગ્રન્થો વાંચીને ભાવોલ્લાસ પ્રગટશે. પ્રભુદર્શન કરીને સમ્યક્ત્વને નિર્મળ કરશે. ગુરુદર્શન કરીને સંયમની શુદ્ધિને પામશે. પણ આંખો કામ કરતી બંધ થશે તો ?

→ કાન સારા હશે, તો સદ્ગુરુના મુખે જિનવચનો સાંભળી, માણી શકાશે. અરે, છેલ્લી પળોમાં ય જો કાન બહેરા થઈ ગયા હશે, તો નવકારાદિનું શ્રવણ શી રીતે કરશે ? ક્ષમાપનાદિના શબ્દો શી રીતે આત્મસાત કરશે ?

એમ યૌવન હોય, તો મજબૂત હાથો વડે પુસ્તકલેખન, ગ્રન્થરચનાદિ અનેક કાર્યો થઈ શકે. પણ ઘરડા થઈ ગયા પછી તો નાનકડો પત્ર લખવો પણ ભારે પડી જશે.

તો રોગગ્રસ્ત દશામાં વળી કોણ મસ્તીથી ધર્મ કરી શક્યું છે ? કોઈ જ નહિ ને ?

મૃત્યુ પામ્યા બાદ તો ધર્મ કરવાનો પ્રશ્ન જ નથી રહેતો.

માટે ગ્રન્થકાર કહે છે કે આ ચારમાંથી એકેય જ્યાં સુધી ચડી ન બેસે, ત્યાં સુધી ધર્મારાધના કરી લેવી સારી.

- x - x -

યે રા ગ્ય મિં દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ

જહ ગેહંમિ પલિતે કૂવં खणिठं न सक्कए कोइ ।

तह संपत्ते मरणे धम्मो कह कीरण ? जीव ॥३५॥

આગ લાગે, ત્યારે કૂવો ખોદવા ક્યાં જવું ?' એ કહેવત પ્રસ્તુત ગાથામાં દર્શાવી છે. 'આગ લાગવાની જ છે', એવો કંઈ નિર્ણય નથી. છતાં 'આગ લાગી શકે એમ છે. અને લાગે તો જો એનો પ્રતિકાર કરવામાં ન આવે, તો મોટું નુકસાન થઈ શકે એમ છે.' આવો ખ્યાલ હોવાથી ડાહ્યા માણસો પહેલેથી કૂવો ખોદી રાખે.

અત્યારના જમાનામાં મોટા બિલ્ડીંગો બને, એમાં દરેકે દરેક માળ ઉપર અગ્નિશામક યંત્રો મૂકવામાં આવે છે. એમના પ્લાનમાં આ બધું પહેલેથી પાકું જ હોય છે.

હવે જો ધાર્મિકદૃષ્ટિએ વિચારીએ, તો આગ જેવું મોત અને પછી પરલોક આવવાના જ છે, એ પાકું છે. તેમ છતાં એના માટે કોઈ જ પ્રયત્ન ન કરવો. 'મોત આવે, ત્યારે વાત ! ધડપણમાં. કર્મ કરશું...' વગેરે વિચારવું એ કેટલું બેહુદું લાગે ?

ખરેખર તો એ રીતે ધર્મકરણી શક્ય જ નથી.

પૂ.આ.જયધોષસૂરિજી મ.એ ૮૪ વર્ષના અન્ય સ્વસ્થ આચાર્ય ભ.ને જણાવેલું કે "તમારું આરોગ્ય અત્યારે સારું છે. છતાં હવે ઉંમર પાકી ગયેલી ગણાય. હવે તમારે અધ્યાપનાદિ કાર્યોમાંથી પણ નિવૃત્તિ લઈ લેવી. વધુ ને વધુ અંતર્મુખ બનીને જીવવું."

હવે જો પ્રશસ્ત કાર્યોમાંથી પણ નિવૃત્તિ લેવાનું એ મહાપુરુષ જણાવતા હોય, તો પછી અપ્રશસ્ત કાર્યોની તો વાત જ ક્યાં રહી ? છેલ્લી ઘડી સુધી જેઓ શુભ કે અશુભ પ્રવૃત્તિમાં જોડાયેલા જ રહે છે, તેઓને મોટી મુશ્કેલી એ જ પડે છે કે છેલ્લે શરીરની પ્રતિકૂળતાઓના કારણે એ પ્રવૃત્તિઓ તો છુટી જ જાય છે. પણ એ પ્રવૃત્તિઓ આચરવાનો તીવ્ર ભાવ છુટતો નથી, આ પરિસ્થિતિમાં સમાધિ વધવાને બદલે ઘટે છે.

માટે વહેલામાં વહેલી તકે સૌપ્રથમ તો અશુભપ્રવૃત્તિઓમાંથી નિવૃત્તિ લઈ જ લેવી. એ પછી જો મૃત્યુ નજીક આવતું દેખાય, તો શુભપ્રવૃત્તિઓમાંથી પણ નિવૃત્તિ લઈ લેવી.

- x - x -

रूढमसासयमेयं विज्जुलयाचंचलं जए जीयं ।

संज्ञाणुरागसरिसं खणरमणीयं च तारुणं ॥३६॥

આ દેખાતું મનોહર રૂપ અશાશ્વત છે.

જીવન વિજળીના જેવું એકદમ ચંચળ છે.

યૌવન થોડાક સમય પુરતું સારું... પછી નહિ. સાંજના સમયે આકાશમાં સારા રંગ દેખાય. પણ એ કેટલો સમય ? થોડીક જ વારમાં ઘોર અંધારુ છવાઈ જાય.

જેને પોતાના રૂપનો અહંકાર હતો, તેનું મોઢું આગમાં લપેટાઈને એટલું બધું બિભત્સ બની ગયું કે પત્ની-સંતાનો વગેરે બધા જ એમને જોવા માટે પણ તૈયાર ન થયા. જાણે કે રાક્ષસ, જાણે કે ભૂતડું જોતા હોય, એમ એ બળેલા મોઢાવાળા માણસને જોઈને ભડકે.

ક્યાંક વળી એવું જોવા મળે કે ઘડપણના કારણે રૂપ બિભત્સ બને, મોટા નંબરવાળા ચશ્મા-કરચલીઓવાળું મોઢું... વગેરે કોને ગમવાનું ?

બાલાસિનોરમાં પૂ. ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનમાં પચાસેક વર્ષની આસપાસના ભાઈ આવેલા, એકદમ તંદુરસ્ત ! પણ હજી તો વ્યાખ્યાન પૂરું થયું અને સેંકડો લોકો ઉપાશ્રયમાં ઉભા ઉભા વાતો કરે છે. એ જ વખતે આ ભાઈ ત્યાં પટકાયા. On the Spot મૃત્યુ પામ્યા.

યૌવન આમ જોવા જઈએ તો સોળેક વર્ષથી શરુ થયેલું ગણાય, અને ૪૫ સુધી માણસ યુવાન છે... એમ સામાન્યથી વ્યવહાર થાય છે. એટલે આખી જીંદગીના ત્રીસેક વર્ષ તો યૌવનના ગણાય, પણ એ કુલ જીંદગીની અપેક્ષાએ તો ૪૦% જેટલું જ ગણી શકાય ને ? વળી યૌવનકાળમાં જીવ એટલો બધો મદમસ્ત હોય છે કે એ બધો સમય પસાર કરવામાં એને ખબર જ નથી પડતી. જાણે કે ‘પળવારમાં જ યૌવન પસાર થઈ ગયું’ એમ લાગે.

ઘડપણની પળ-પળ કલાકો, દિવસો જેટલી મોટી લાગે.

યૌવનનો વિરાટકાળ પણ પળ-પળ જેટલો નાનો લાગે.

આ જ કારણસર આ ત્રણના ઉપર ભરોસો રાખવો નહિ.

સિદ્ધ ભગવંતોનું આત્મિકરૂપ શાશ્વત !

સિદ્ધ ભગવંતોનું જીવન શાશ્વત !

સિદ્ધ ભગવંતોને ઘડપણ-બાળપણ જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી.

- x - x -

ગયકર્ણચંચલાઓ લચ્છીઓ તિયસચાવસારિચ્છં ।

વિસયસુહં જીવાણં બુજ્ઝસુ રે જીવ ! મા મુજ્ઝ ! ॥૩૭॥

હાથીના મોટા મોટા કાન તો જોયા છે ને ? સતત હલ્યા જ કરે. આપણને મળેલી તમામ સંપત્તિઓ-સમૃદ્ધિઓ-સિદ્ધિઓ આવી ચંચળ છે. ક્યારે હાથતાળી દઈને આપણને રોતા મૂકીને ચાલી જાય એની ખબર નહિ પડે.

યોમાસામાં આકાશમાં જોવા મળતું સપ્તરંગી ઈન્દ્રધનુષ્ય ! લાગે ઘણું જ સરસ, જાણે કે જોતા જ રહીએ. પણ એ જોતા રહેવાનું લાંબુ ન ચાલે, આપણી આંખો કરતા એની ચંચળતા આગળ ધપી જાય અને પળવારમાં તો ખતમ થાય. સંસારમાં મળેલા પાંચેય ઈન્દ્રિયોના વિષયસુખો આવા જ છે, એ લાગશે ઘણા સારા, પણ બહુ જ ઝડપથી

વિધ્વંસ પામશે.

ઓ જીવ ! માટે જ આ તુચ્છ વસ્તુઓમાં મોહ ન પામ, અટવાઈ ન જા. ઉઠ, ઉભો થા, દોડતો થા. આ ભવમાં ધર્મ કરવા માટેની જે અદ્ભુત સામગ્રી તને પ્રાપ્ત થઈ છે, એ ફરીથી મળશે કે કેમ ? એ મોટો પ્રશ્ન છે. તો જે મળ્યું છે, એને બરાબર આત્મસાત કરી લે.

- x - x -

જહ સંજ્ઞાઐ સઠ્ઞાણ સંગમો જહ પહે અ પહિઆણં ।

સયણાણં સંજોગો તહેવ રાજામંગુરો જીવ । ॥૩૮॥

આખો દિવસ આમથી તેમ ઉડતા રહેતા પક્ષીઓ સાંજના સમયે કોઈપણ ઝાડ ઉપર વિશ્રામ કરી લે, પોતાનો મુખ્ય માળો તો દૂર પણ હોઈ શકે, ... એ ઝાડ પર સાંજે ઘણા પક્ષીઓ ભેગા થાય, સવાર પડે... એટલે બધા પોતપોતાના રસ્તે પડી જાય.

એક કવિએ સુંદર ગીત બનાવ્યું છે.

એક પંખી આવીને ઉડી ગયું, એક વાત સરસ સમજાવી ગયું....

આ દુનિયા એક પંખીનો મેળો, કાયમ ક્યાં રહેવાનો છે...

એમ ધર્મશાળામાં મુસાફરો ભેગા થાય, એક-બે દિવસ માટે પરસ્પરનો પરિચય થાય, પણ એની મર્યાદા એટલી જ ! છુટા પડ્યા પછી શું ?

અમે હમણાં ઘણા બધા તીર્થસ્થાનોમાં ફર્યા. ભોંયણી, પાટણ... વગેરે. ત્યાં અચાનક આખી ધર્મશાળા ભરાઈ જાય, બે-પાંચ-દસ બસો, પાંચ-પચીસ ગાડીઓ આવી જાય... આખું વાતાવરણ ભરચક બની જાય, દેરાસરમાં કીડીયારું ઉભરાય... પણ બે-પાંચ કલાક થાય અને બધું ખાલીખમ ! શૂન્યાવકાશ ! થોડાક સમય પહેલાનો રાજમહેલ જણે હવે ભૂતિયો બંગલો, ખંડિયેર જ બની જાય.

આપણા પ્યારા, મનગમતા, વહાલા, લાડીલા સ્વજનો-મિત્રોનો સંબંધ પણ આવા જ પ્રકારનો છે હોં ! થોડાક વર્ષો આખું વાતાવરણ ભર્યું ભર્યું રહે, એ પછી સ્વજનો ઘટતા જાય... દીકરીઓ લગ્ન કરીને સાસરે જાય, મા-બાપ પરલોકમાં જાય, દીકરો-પુત્રવધુ-પૌત્રો-પૌત્રીઓ પત્ની સાથે (સાસુ સાથે) અણબનાવ બનવાથી નવો બંગલો લઈને છુટા રહેવા જાય... બિચારા પિતાએ ૧૫-૨૦ જણના મોટા પરિવાર માટે જે વિશાળ બંગલો સજાવ્યો હોય, એમાં હવે માત્ર બે જ જણ બાકી રહી જાય 'પોતે અને પત્ની !' હવે આખા બંગલામાં ભય લાગે, નોકરો રાખે તો તેઓ ખૂન કરીને સંપત્તિ ચોરીને ભાગી જવાનો પણ ભય ઓછો નહિ. ચોવીસ કલાક કેવી રીતે પસાર કરવા ? એ પ્રશ્ન ! છેવટે આપઘાત કરવાનો વિચાર પણ આવી જાય અને ઘણા લોકો આજે આ રીતે માત્ર એકલવાયાપણાથી કંટાળી જઈને આપઘાત કરનારા ય નીકળે છે.

આ બધું કેમ બન્યું ? સ્વજનો પ્રત્યેનો કેળવેલો મમત્વભાવ મારક બની ગયો. સ્વજનો સાથે જ રહેવા કેળવાયેલો જીવ પછી એકલવાયાપણામાં રઘવાયો બની જાય.

બધાની વચ્ચે રહેવા છતાં પણ બધાથી અલગ રીતે જીવન જીવતા આવડવું જ જોઈએ. બહારથી બધાની સાથે ! અંદરથી સાવ એકલા ! સાવ સાવ એકલા !
કોઈનો પણ વિયોગ આપણને વેદના જન્માવી જ ન શકે, એવી માનસિક સિદ્ધિ આપણે મેળવવી જ જોઈએ.

જીવ ! ‘સ્વજનસંયોગ ક્ષણિક છે’ આ ભાવનાને ધૂંટી ધૂંટીને આત્મસાત કરજે.

— x — x —

નિસાવિરામે પરિભાવયામિ, ગેહે પલિત્તે કિમહં સુયામિ ।

ડજ્ઞંતમપ્પાણમુવિક્ખયામિ, જં ધમ્મરહિઓ દિઅહા ગમામિ ॥૩૧॥

વૈરાગ્યશતકની મને સૌથી મનગમતી પ્રસ્તુત ગાથા ! આત્માને ખૂબ જ શાંતિ આપતી, તમામ પાપવૃત્તિઓ - પ્રવૃત્તિઓ તરફ ઉપેક્ષા ઉત્પન્ન કરાવતી આ ગાથા ! ભલે જીવનમાં એનો અમલ જલ્દી ન પણ થાય, પણ એકવાર તો એમ થઈ જાય કે ‘આ બધું જ છોડી દઈએ...’ અરે, ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ, શાસનલક્ષી પ્રવૃત્તિઓથી પણ નિવૃત્તિ લેવાનું મન થઈ જાય.’ આ બધી પ્રવૃત્તિઓમાં પણ રાગ-દ્વેષ તો નાના-નાના અંશમાં થયા જ કરે છે ને ? તો એ બધું જ છોડી દઈને શા માટે નિવૃત્તિમય જીવન ન જીવવું ?

જો કે એવી નિવૃત્તિની પાત્રતા કેટલી ? એ પ્રશ્ન ! ખરેખર અત્યારે નિવૃત્તિ લેવી એ યોગ્ય કે અયોગ્ય ? એ પણ એક પ્રશ્ન ! પણ નિવૃત્તિ ગમવી, નિવૃત્તિ તરફ મન ખેંચાવું એ તો ખરેખર ખૂબ-ખૂબ સરસ !

રાત્રે આરામ કરી લીધા બાદ વહેલી સવારે ચાર-પાંચ વાગે હું ઉઠું છું, અને વિચારું છું. ‘આ ઘર બળે છે, છતાં હું શા માટે ઉઘ્યો છું. મારે તો ઉભા થઈને ભાગી જવાનું છે. હા ! આ કંઈ મારા ઈન્ટ-સીમેન્ટના ઘરની વાત નથી. આગ એને નથી લાગી, આગ લાગી છે મારા આત્મારૂપી ઘરને !

વિષયોની આસક્તિ-ઈર્ષ્યાની આગ-ક્રોધની બળતરા... આ બધામાં બળી રહ્યો છે આ આત્મ ! છતાં હું મૂઢબનીને એની ઉપેક્ષા કરું છું. ‘ભલે બળતો મારો આત્મ !’ એવું જ જાણે મારા મનમાં સ્થિર બની ગયું છે.

હા ! હું ધર્મ કરતો હોત, તો તો આવું ન માનત. ધર્મ જ તો પાણી છે પેલી આગ ઠારવા માટેનું ! તો તો હું આનંદમાં જ હોત. ‘આગ લાગી છે અને બંબાવાળો બનીને પાણી છાંટું છું.’ એવો ઉલ્લાસ હોત... પણ એવું નથી. દિવસો, મહિનાઓ, વર્ષો વીતતા જાય છે, નજીક ને નજીક જ મૃત્યુ આવી જાય છે... છતાં ધર્મની લાગણી, પ્રમાદ-સુખશીલતા છોડવાની તૈયારી જલ્દી થતી નથી.

પ્રભો ! મારું આ ચિંતન માત્ર ડોશીમાના ખાલી રૂદન જેવું ન બની રહ્યો, પણ નક્કર સફળતાને આપનારું બનો, તારી કૃપાથી જ એમાં મને સફળતા મળશે.

— x — x —

યે રાગ્ય મિં દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ

જા જા ષચ્ચઙ્ગ રયણી, ન ચ સા પઢિનિયત્તઙ્ગ ।

અહમ્મં કુળમાણસ્સ અહલા જંતિ રાઙ્ગો ॥

દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ ! આ ચારમાં વિશ્વનો સમાવેશ થઈ જાય છે. એમાં દ્રવ્ય ચોરાઈ જાય, ખોવાઈ જાય, જતું રહે તો ય એ પાછું મળી શકે છે. વીંટી ગુમ થઈ, પાછી મળી શકે. દીકરો ખોવાયો, પાછો મળી શકે. એમ ક્ષેત્ર અને ભાવ પણ ખોવાય અને પાછા મળે... એ બંને શક્ય છે. યુદ્ધમાં ગુમાવેલું સામ્રાજ્ય વર્ષો બાદ પાછું મળી શકે છે, સમ્યક્ત્વથી પતિત થયા બાદ એ જ સમ્યક્ત્વ રૂપ ભાવ ફરી પાછો પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

પણ કાળ એક એવું તત્ત્વ છે કે જે સતત આપણે ગુમાવીએ જ છીએ. અને જે પળ ગઈ, એ કદી પાછી આવી શકતી જ નથી.

જે વર્તમાન કે ભવિષ્યકાળ એકવાર ભૂતકાળ બની ગયો, એ કાયમ માટે ભૂતકાળ જ રહે છે. એ પુનઃ વર્તમાન કે ભવિષ્ય કદી પણ બની શકતો નથી જ. એટલે અપેક્ષાએ કાળની કિંમત ઘણી વધી જાય છે.

એમાં પણ દેવાદિ બાકીની ત્રણ ગતિનો કાળ ઝાઝી કિંમત ધરાવતો નથી, કેમકે ત્યાં મોક્ષની એવી કોઈ વિશિષ્ટ સાધના જ નથી. જ્યારે માનવભવમાં તો પ્રત્યેક સમયે વિરતિ વગેરેની મજબુત આરાધના દ્વારા અનંત અનંત પાપકર્મોની નિર્જરા કરી શકાય છે, એટલે માનવભવનો પ્રત્યેક સમય, કલાક, દિવસ અત્યંત અત્યંત કિંમતી છે.

પ્રસ્તુત ગાથામાં 'આ સમય વેડફી ન નાંખો' એ ઉપદેશ આપવા માટે કહે છે કે જે જે રાત્રિ પસાર થઈ ગઈ, તે તે પાછી ફરતી નથી. જે જીવ અધર્મ કરશે, એની તે તે રાત્રિ નિષ્ફળ જશે.

પ્રશ્ન : ગાથામાં રાત્રિનો જ ઉલ્લેખ શા માટે કર્યો ? શું સમય, કલાક, દિવસ માટે પણ આવો ઉલ્લેખ ન કરી શકાય ?

ઉત્તર : કરી જ શકાય, અને એ પ્રમાણે જ સમજવાનું છે. છતાં રાત્રિનો ઉલ્લેખ કરવાનું કારણ એ છે કે મોટા ભાગે બધા જ લોકો રાત્રિ તો ઉઘવામાં જ કાઢતા હોય છે, સંસારીઓ વળી અબ્રહ્મ નામનું મોટું પાપ રાત્રે જ આચરતા હોય છે. દિવસના થાકથી કંટાળેલાઓ રાત્રે આળસ-પ્રમાદને પરવશ બનીને અપ્રમત્તતા ગુમાવીને હસી-મજાક-વાતોચીતોમાં જ રસ લેતા હોય છે. આ બધાના કારણે રાત્રિનો સમય સાવ નકામો જવાની શક્યતા ઘણી ! એટલે જ એનો ઉલ્લેખ કરીને ઉપદેશ આપ્યો છે.

બીજી વાત એ કે રાત્રિના સમયમાં મોટાભાગના સંસારીઓ ઉંઘી ગયા હોય, નીરવ શાંતિ હોય... એટલે એમાં ધ્યાનાદિ કરવાની ખૂબ મજા આવે. એ વખતે ભાવવૃદ્ધિ ખૂબ થાય. યોગી અને ભોગી બંને માટે રાત્રિ પોતપોતાના કામ માટે શ્રેષ્ઠ કાળ છે. હવે સંયમી આત્માઓ આવા શ્રેષ્ઠ કાળને

માત્ર સાત કલાકની ઘસઘસાટ ઉંઘમાં બગાડી નાંખે, એ કેમ પોષાય ? જરૂર પડે તો પાંચેક કલાકની ઉંઘ લઈને બાકીનો રાત્રિસમય સ્વાધ્યાય-ધ્યાન વગેરેમાં જ પસાર કરવો જોઈએ. એકાંત સ્થાનમાં બેસીને એ કાળનો સદુપયોગ કરી લેવો જોઈએ.

આપણે રાત્રિના સમયનો શું ઉપયોગ કર્યો છે ? એ કદી વિચાર્યું છે ખરું ? હાલ તો ચોમાસું ચાલે છે ને ? સાડા છ સુધીમાં અંધારુ થઈ જાય છે, સાડા સાત સુધીમાં પ્રતિક્રમણ થઈ જાય. હવે સવારે પ્રકાશ પણ સાડા છ આસપાસ થાય. ધારો કે આપણે પાંચ વાગે સવારે ઉઠીએ, તો પણ પ્રતિક્રમણ + પડિલેહણ બંને માટે પૂરતો સમય મળે. એટલે હવે રાત્રે સાડાસાતથી સવારે પાંચ વાગ્યા સુધીના જે સાડા નવ કલાક છે, એનું ગણિત આપણે માંડવાનું છે. આપણા માટે અત્યારે છ કલાક કે વધુમાં વધુ સાડા છ કલાક એ પૂરતી ઉંઘ ગણાય. તો એ બાદ કરતા ચોકખા ત્રણ કલાક આપણી પાસે ખાલી બચે છે.

હવે જાતને પુછીએ, આ ત્રણ કલાક આપણે શું કરીએ છીએ ? ગોખેલી ગાથાઓનો પાઠ, દિવસ દરમ્યાન વાંચેલા ગ્રન્થોના પદાર્થોની ભેગા મળીને પુનઃ વિચારણા - ચિંતન, એકલા બેસીને સ્તવનાદિના માધ્યમે ચિંતન-ધ્યાન... આ બધામાં આપણો સમય પસાર થાય છે ? તો તો ખૂબ સરસ !

પણ

પ્રતિક્રમણ બાદ ગૃહસ્થો સાથે વાતોચીતોમાં, મીટીંગોમાં સમય જાય છે ખરો ?

સંયમીઓ સાથે પણ આત્માને અનુપયોગી વાતોચીતોમાં સમય બગડે છે ખરો ?

સાડા-છને બદલે સાત-આઠ કલાક ઉંઘવામાં સમય બગડે છે ખરો ?

એકલા બેસીને આર્તધ્યાન કરવામાં, ધડ-માથા વિનાના વિચારો કરવામાં સમય જાય છે ખરો ?

તો પછી આપણી રાત્રિ પણ નિષ્ફળ જ ગઈ.

જરાક વિચારો,

બંને પ્રતિક્રમણો જો અનુપયોગદશામાં, અનેક વિચારોમાં જ થતા હોય, સવારનું પડિલેહણ જો ક્રિયા પૂરી કરવા રૂપ જ, અવિધિસભર બની ગયું હોય, બાકીનો સમય ઉપર જણાવ્યા મુજબ નકામો જતો હોય...

તો આપણે રાત્રિમાં કમાયા શું ?

હવે જો આવી જ બધી રાત્રિ જતી હોય, જવાની હોય તો સંયમજીવનનો કુલ ૫૦% સમય નફા વિનાનો + નુકસાનવાળો ગયો, એમ જ માનવું પડે ને ?

સમયં ગોયમ ! મા પમાયે શબ્દનો વાસ્તવિક અર્થ શાંતિથી વિચારવાની ખાસ જરૂર છે.

- X - X -

પ્રશ્ન : તમારી આ વાત સાચી તો લાગે જ છે. પણ અમને ઘણીવાર એવા વિચારો આવે છે કે 'આ કામ આવતીકાલે, સારા દિવસે, ઓળીમાં, પજુસણમાં કરશું...' અને એમ વિચારીને તે તે દિવસ-રાત્રિએ એ ધર્મારાધના કરવાની મોકુફ રાખીએ છીએ.

ઉત્તર : તમને શું તમારો આ વિચાર ઉચિત લાગે છે ખરો ?

જસ્સ ત્થિ મચ્ચુણા સક્કં, જસ્સ વત્થિ પલાયણં ।

જો જાણે ન મરિસ્સામિ, સો હુ કંઠે સુણ સિયા ॥

એક સદ્ગુરુએ મળવા આવેલા ગૃહસ્થને પ્રેરણા કરી કે 'ભાગ્યવંત ! હવે સામાયિક કરવાનું ક્યારે શરૂ કરવાના છો...'

પેલા ભાઈ બોલ્યા કે 'બસ, સાહેબ ! હમણા ધંધાનું સેટીંગ કરું છું. એ થઈ જાય, દીકરાના લગ્ન માથે છે એ પત્ની જાય એટલે પછી રોજ એક-એક સામાયિક શરુ કરી જ દેવી છે.'

સદ્ગુરુ હસી પડ્યા, ગૃહસ્થની પીઠ થાબડી... 'શાબાશ ! શાબાશ ! તમે તો બહુ મોટા મહાન પુરુષ બની ગયા. તમે ત્રિકાળજ્ઞાની બની ગયા. વાહ રે વાહ ! ખૂબ ખૂબ ધન્યવાદ !'

ગૃહસ્થ મુંઝાયા, ખ્યાલ તો આવી જ ગયો કે ગુરુ કટાક્ષમાં બોલી રહ્યા છે. એટલે નમ્ર બનીને પુછ્યું 'કેમ આવું કહો છો ?'

'તને એ ખબર પડી ગઈ લાગે છે કે જ્યાં સુધી ધંધાનું સેટીંગ અને પુત્રના લગ્ન ન થાય, ત્યાં સુધી તારું મોત આવવાનું જ નથી. અને એ પછી પણ અમુક વર્ષો સુધી તું મરવાનો નથી અને માટે એટલો સમય તું ઘણા સામાયિક કરી શકવાનો... માટે જ તું આવું બોલી શકે ને ? એટલે તું તો ભાઈ ! ત્રિકાળજ્ઞાની કહેવાય...'

પેલા ગૃહસ્થ શરમાઈ ગયા.

ગાથામાં સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહે છે કે

+ આત્મન ! શું મોત તારો દોસ્તાર છે ? તું કહે એ પ્રમાણે કરનારો છે ?

+ દોસ્તાર ન હોય, તો પણ જ્યારે મોત આવે, ત્યારે તું એનાથી ભાગી શકવાની તાકાત ધરાવે છે ? પકડાપકડી રમવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે ?

+ તને સ્વયં એવું જ્ઞાન થઈ ગયું છે ? કે 'હું મરવાનો નથી' કે કોઈક સર્વજ્ઞે તને કહી દીધું છે ? કે 'તારું મોત અમુક વર્ષો સુધી નથી' જો એવું હોય, તો ખુશીથી તું એમ બોલે કે 'હું આ ધર્મ ભવિષ્યમાં કરીશ.'

પણ જો એમ ન હોય, તો આ વાક્ય બોલવાનો તને અધિકાર જ નથી.

ખરી હકીકત તો એ છે કે આ પડતા કાળમાં, ભયંકર નિમિત્તોની વચ્ચે જીવતા લોકોને આ બધો ઉપદેશ કેટલો અસર કરશે ? એ યક્ષપ્રશ્ન છે. આ તો માંદાને નહિ, પણ મડદાઓને = મૃતકોને ઈજેક્શન આપીને બેઠા કરવા જેવું કામ થઈ પડ્યું છે. રાગના નિમિત્તો એટલા બધા ઘેરાયેલા છે, કે જીવોમાં વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરવો અશક્ય બનવા લાગ્યો છે. પ્રમાદના, અધર્મના અવસરો જીવોને એટલા બધા મળવા લાગ્યા છે, કે એમને હવે ધર્મમાર્ગે વાળવા લોઢાના ચણા ચાવવા જેવું કપરું કામ થઈ પડ્યું છે.

હા ! હજી ક્રિયાત્મક ધર્મ ગમે તે રીતે એમને પમાડી શકાશે, પરંતુ ભાવાત્મક ધર્મ પમાડવો તો... બાપ રે બાપ !

મારા પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના શબ્દો ! 'સાધુઓ ! મારા કરતા તમારી કામગીરી ઘણી જ કપરી છે. કેમકે મેં જે કાળમાં કામ કર્યું છે, એ કાળ આટલો બધો બગડેલો ન હતો. છેલ્લા પંદરેક વર્ષમાં વિજ્ઞાનની શોધખોળને કારણે ભોગવાદનો જે વ્યાપક ફેલાવો થયો છે, એના કારણે લોકોની રગેરગમાં જે 'ભોગ-ભોગ'ની ધૂન ઉભી થઈ ચૂકી છે, એને નાથવી હવે કપરું કામ છે, અને તમારે એ કામ કરવાનું આવ્યું છે.'

છતાં આત્માર્થી જીવો, આવું કંઈક વાંચીને પ્રતિબોધ પામે, વૈરાગી-અપ્રમત્ત બને એ માટેનો આ પ્રયત્ન છે. ભલે, એક તો એક ! પણ કોઈક બચ્યો, તો એનો અપાર આનંદ મારા મનને થશે.

(વધુ આવતા અંકે)

યે રા ગ્ય મિં દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ

दंडकलियं करिंता, वच्चंति हु राइओ य दिवसा य ।

आउसं संविल्लिता, गया य न पुणो नियद्वंति ॥

વણકરને ત્યાં કાપડ વણવા માટેનો દંડ સૂતરને ઉખેડતો જાય અને એ રીતે કપડું વણાતું જાય. દિવસ અને રાત એ પેલા દંડ જેવું કામ કરે છે. આયુષ્ય સૂતરના દોરા જેવું છે, દિવસ અને રાત રૂપી દંડ એ આયુષ્ય રૂપી દોરાને રોજે રોજ ઉખેડતા જાય છે, એટલે કે આયુષ્યનો કુલ જેટલો જથ્થો છે, એમાંથી ધીમે ધીમે ઘટાડવાનું કામ કરે છે.

વળી આ દિવસ અને રાત એક વાર ગયા, પછી ક્યારેય પાછા આવવાના નથી. કોઈપણ વર્તમાનકાળ કે ભવિષ્યકાળ એકવાર ભૂતકાળ બની ગયો, પછી ખલાસ ! પછી એ વર્તમાન બની શકતો જ નથી, માટે જ એની કિંમત સમજવી જોઈએ.

ક્રિકેટ મેચમાં વ્હાઈટ બોલ પડે, તો એ પાછો મળે... એટલે કે ૫૦ ઓવરની મેચમાં એ બોલ ઓછો ન થાય, ફરીથી નાંખવો પડે. એમ નો બોલ... પડે, તો એમાં પણ એ બોલ ફરીથી નાંખવો પડે. એ બોલમાં યોગ્ગો લગાવ્યો હોય, તો બે ફાયદા ! એક તો યોગ્ગાના ચાર રન મળે, અને એ બોલ તો એક્સ્ટ્રા જ મળે.

પણ જે બોલ વ્હાઈટ કે નો નથી, એ બોલ એકવાર નંખાઈ ગયો, એટલે એ બાદ જ થઈ જાય. એ બોલમાં રન કરો, તો રન મળે. આઉટ થયા, તો આઉટ ! અને શાંતિથી એ બોલને પાસ કરી દો, તો નહિ નફો, નહિ નુકસાન !

એમ આ એકે એક દિવસ સાચા બોલ જેવા છે. એ વ્હાઈટ કે નો બોલની જેમ પાછા મળી શકતા નથી, એ તો ગયા એ ગયા, એમાં જો ધર્મ કરી લીધો, તો નફો ! અધર્મ કરી લીધો તો નુકસાન ! કશું જ ન કર્યું, તો એ દિવસ કે રાત નકામા !

— x — x —

जहेह सीहो व मियं गहाय, मच्चू नरं णेइ हु अंतकाले ।

न तस्स माया व पिया व भाया, कालंमि तंमंसहरा भवंति ॥४३॥

જંગલમાં તળાવ કાંઠે પાણી પીવા આવી ચડે છે હરણોનું ટોળું ! છે ઓછામાં ઓછી પચાસેકની સંખ્યા ! બધા એક જ પરિવારના ભાઈ-ભાંડુઓ ! મા-બાપ-દીકરો-દીકરી-કાકા-મામા... વગેરે સંબંધે જોડાયેલા ! પરસ્પર લાગણીના તંતુઓથી બંધાયેલા !

મસ્તીથી પી રહ્યા છે પાણી !

ત્યાં એક ત્રાડ સંભળાઈ, બિયારા પચાસે ય હરણિયાઓ ગભરાઈ ગયા. સમજી ગયા કે આપમા સૌનો કાળ આવી પહોંચ્યો છે વનરાજ સિંહ ! અલબત્ત એ કોને ઉપાડી જશે ? એ કોઈને ખબર ન હતી.

પચાસને ખબર છે કે આપણે આટલા બધા છીએ, તો પણ વનરાજને પડકારી શકવાના નથી, જાતને બચાવી શકવાના નથી.

બધાની પહેલી ઈચ્છા એ જ કે ‘મને ન પકડી જાય, તો સારું’
હા ! પોતાનો બચાવ થઈ ગયા પછી બીજી ઈચ્છા એ જ કે ‘મારા સ્વજનોને ન લઈ જાય તો સારું.’

પણ વનરાજને કોણ સમજાવે ?

એણે તો તરાપ મારી, એક હરણને મોઢામાં પકડી લીધો. હરણ બિચારું બચવા માટે તરફડાટ કરવા માંડ્યું, ચીસો પાડવા માંડ્યું, પોતાના સ્વજનો તરફ દયામણી નજરે જોવા માંડ્યું, ‘મને કોઈક બચાવો, આ મને મારી મારી નાંખશે, કોઈક તો રક્ષા કરો મારી !’

બિચારા સ્વજનો !

સાચા પ્યારવાળા સ્વજનો ! પણ શું કરે ? એ બધા દુઃખી છે. પણ તદ્દન અસહાય ! તદ્દન Helpless !

હા ! કોઈકને કદાચ એવી ઈચ્છા થાય કે ‘હું બલિદાન આપી દઉં અને આને બચાવી લઉં...’
પણ એવું તો કોઈને ન સુઝ્યું. જીવતર તો બધાને સૌથી વહાલું ! પછી બીજા બધા સ્વજનો !

કદાચ કોઈ બલિનો બકરો બનવા તૈયાર થાય પણ ખરો, પણ વનરાજને કોણ સમજાવે કે, ‘તું આને છોડી દે, અને આ બલિ બનવા તૈયાર છે, એને ખાઈ જા.’

વનરાજની ભાષામાં બોલતા કોને આવડે ? તો હરણાની ભાષા વનરાજ ક્યાંથી સમજવાનો ?

અંતે ઢસડીને લઈ જાય છે વનરાજ પેલા હરણાને !

જોઈ રહ્યું છે જલનું ટોળું એ કરુણાસભર દશ્યને !

પડી રહ્યા છે ટપક ટપક આંસુ એ પ્રત્યેકના નેત્રોમાંથી !

રડે છે એ હરણાના મા-બાપ-પત્ની-દીકરો વગેરે !

છતાં સ્વીકારી લીધું છે એમણે પ્રાણપ્યારા સ્વજનનું મોત !

વિચારી રહ્યા છે અંતરમાં ‘એક દિન આપણો ય આવો જ ઉગવાનો !’

કેવું બિહામણું છતાં ૧૦૦% સાચું સત્ય !

સંસારમાં ય આવું જ બને છે ને ?

આપણા સ્વજનો તો ઘણા છે હોં ભાઈ !

આપણા માટે લાખો રૂપિયા ખર્ચી નાંખવા તૈયાર ભક્તો વગેરે પણ ઘણા છે હોં ભાઈ !

મેડીકલ સાઈન્સ એકેએક રોગોની દવાઓ શોધી શોધીને માણસને અમર બનાવવાના મરણિયા પ્રયત્નો પણ કરી રહ્યું છે હોં ભાઈ !

આપણને ડાયાબિટીસથી, કેન્સરથી, હાર્ટ-એટેકથી, બી.પી.થી... હજારો રોગોથી બચાવી લેવા અતિ-આધુનિક મશીનો, શસ્ત્રક્રિયાઓ શોધાઈ ચૂક્યા છે હોં ભાઈ !

છતાં વિશ્વમાં છે એકે ય બચ્યો એવો ! જે આપી દે બાંહેધરી આપણને કે બની જાઓ બિન્દાસ્ત ! નહિ મરવા દઉં તમને ! મોતને મારીને જંપીશ હું ! કરો જલસા તમ-તમારે !

નથી ને ? તો એનો મતલબ સમજી લો હવે !

આપણે બધા છીએ હરણાઓનું એક ટોળું !

મોતને સમજી લો સિંહ !

જાત જાતના રોગોને સમજી લો... એ સિંહના દાંત, સિંહના નખ !

સાધુને સ્વેજ પણ સુંદર દેખાવાનો વિચાર આવે તે કામવાસનાનો એક પ્રકાર છે.

એને ભૂખ લાગશે, ત્યારે એ ત્રાડ નાંખીને ત્રાટકશે, ઉપાડશે આપણામાંથી એકને ! રોગોથી ઘેરાઈ જશું આપણે, મરણપથારીએ રીબાતા હશું આપણે, આપણા માનેલાઓ તરફ દયામણી દૃષ્ટિએ જોતા હશું આપણે, એ દૃષ્ટિમાં પડી હશે એક વિનંતિ કે ‘મને બચાવી લો’ અને એ વિનંતિ કરી રહ્યા હશું આપણે !

આપણા માનેલા અનેક લોકો પણ ખરેખર આપણને બચાવવા ખૂબ મહેનત કરશે. અરે, આપણી કીડની ફેલ થઈ હશે, તો કોઈક વળી પોતાની એક કીડની આપવા પણ તૈયાર થઈ જશે, આપણને ય રાહત થશે-આશ્વાસન મળશે કે ‘હું બચી જઈશ.’

પણ એ આશ્વાસન ઠગારું નીવડશે.

આપણું સ્વાસ્થ્ય વધુ કથળશે, પછી તો આપણને ય અંદાજ આવી જશે કે ‘હવે આપણે બચવાના નથી.’

બધા સ્વજનો રડશે, બધા આપણા નિમિત્તે કોઈ ને કોઈ ધર્મ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લેશે, એ રીતે આપણને શાંતિ-પ્રસન્નતા બક્ષવાનો સારો પુરુષાર્થ આદરશે... પણ અંતે જે થવાનું છે, એ થવાનું જ છે.

લઈ જશે મોતરાજ આપણને !

પડ્યું હશે મૃતક આપણું !

આપણા માટે અતિલાડ ધરાવનારાઓ પોક મૂકીને ધ્રુસકે ધ્રુસકે રડશે.

આખું વાતાવરણ શોકગ્રસ્ત બની જશે.

હજારો લોકો આપણા અંતિમ પ્રસંગ પર ભેગા થઈ જશે.

આપણા જીવનના બાકીના સારા-નરસા પ્રસંગોમાં ય હાજર નહિ રહેનારાઓ આ પ્રસંગ પર તો હજાર થશે જ.

આપણા સાથે વૈર-વિરોધવાળાઓ ય આ પ્રસંગે બધું ભૂલી જઈને આપણને શ્રદ્ધાંજલિ આપવા માટે પધારશે.

પણ એ બધાનો આપણને શું લાભ !

શું એક સેકન્ડની પણ જીંદગી વધારી શક્યા આપણા એ સ્વજનો !

તો પછી શેનો આ સંસારમોહ ?

શેની આ સંસાર માટે ખોટે ખોટી દોડધામ ?

શા માટે ધર્મનિરપેક્ષતા ?

શા માટે પાપ-ચક્ર્યૂરતા ?

ચાલો, ફેર વિચાર કરીએ.

ખોડશકમાં મૃત્યુપરિભાષનં ચૈવ એ શબ્દ દ્વારા સતત મૃત્યુનો વિચાર કરવાનું જે જણાવેલું છે, એ આજ્ઞાને, એ સૂચનાને અમલમાં ઉતારીએ.

આવશ્યક ક્રિયાઓની માફક મૃત્યુના ચિંતનને પણ આવશ્યક બનાવી દઈએ, તો જ આપણો વૈરાગ્ય ટકશે, વધશે, ગગનચૂંબી બનશે.

- x - x -

(વધુ આવતા અંકે)

વૈરાગ્યભિદુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ

જીઅં જલબિન્દુસમં, સંપત્તીઓ તરંગલોલાઓ ।

સુમિળયસમં ચ પિમ્મં, જં જાણસુ તં કરેજ્જાસુ ॥

ધાસના અગ્રભાગ ઉપર વહેલી સવારે પાણીનું ટીપું બાઝેલું દેખાય, મંદમંદ પવનના કારણે સહેજ હલનચલન કરતું દેખાય, અને જરાક પવન વેગ પકડે એટલે ટીપું અસ્તિત્વ ગુમાવે.

આવું જ છે આપણું આ જીવન ! નાના મોટા રોગો રૂપી પવનથી હાલમડોલમ થતું જીવન ! અકસ્માતો અને ચિંતાઓથી અંદરથી ચિરાઈ જતું જીવન ! જ્યારે એક જોરદાર ફટકો આવે, ત્યારે આપણે હતા ન હતા થઈ જઈએ. હજી સવારે તો તૈયાર થઈને બહાર નીકળેલો યુવાન રાત સુધીમાં રાખ બની ચૂક્યો હોય.. એવું આજે તો અનેક પ્રસંગોમાં જોવા મળે છે ને ?

નદીમાં ઉત્પન્ન થતા પાણીના તરંગો જોયા છે ? કેટલો સમય ટકે ? અરે, પોતાના સ્થાને એ તરંગ ટકે જ નહિ, એ તો આગળ ને આગળ વધતા જાય.

એમ સંપત્તિઓ પણ જ્યાં ઉત્પન્ન થઈ, ત્યાં ટકે નહિ, જ્યાં ગઈ, ત્યાં પણ ટકે નહિ... એ તો સ્વભાવથી જ ચંચળ ! આજે આપણી પાસે, તો આવતી કાલે બીજા પાસે, પરમ દિવસે ત્રીજા પાસે !

દીક્ષા બાદ અલગ અલગ સ્થાનોમાં વિચરીએ, ત્યારે નવા નવા શ્રાવકોનો પરિચય થાય, આપણને એમ લાગે કે 'આ અમુક શ્રાવકો આપણા ભક્ત બની ગયા છે.' પણ થોડાક વખત બાદ એ જ શ્રાવકો બીજે પણ જાય, બીજાની પણ પ્રશંસા કરે, બીજાની પાસે પણ સારો એવો પૈસો ખર્ચે... આ બધું જોઈને તરત યાદ આવી જાય સંપત્તિઓ... આપણા માટે તો આ ભક્તો જ સંપત્તિ છે ને ? પણ એની આ ચંચળતા નિહાળીને અલિપ્ત થવાનું છે આપણે !

ત્રીજી વાત છે સ્નેહની-પ્રેમની !

લગ્ન બાદ પતિ-પત્નીને પરસ્પર ઘણો સ્નેહ હોય. 'હું તારા વગર જીવી નહિ શકું, મરી જઈશ....' વગેરે વગેરે શબ્દો બોલે. પણ દિવસો-મહીનાઓ-વર્ષો પસાર થતા જાય, તેમ એ સ્નેહ પણ ઓસરતો જાય. શરુઆતના દિવસોમાં શણગાર સજીને પતિના આવવાની રાહ જોતી અને હોંશે હોંશે જમાડતી પત્ની અમુક સમય પસાર થયા બાદ ન તો રાહ જોતી હોય, ન તો શણગાર સજતી હોય, ન તો હોંશથી જમાડતી હોય.

આવું દરેક ક્ષેત્રમાં સમજી લેવું.

કેવું સુંદર વાક્ય છે કે સુમિળયસમં ચ પિમ્મં પ્રેમ સ્વપ્ન જેવો છે. સ્વપ્નું સાચું પડે નહિ, સ્વપ્નું લાંબુ ટકે નહિ... એ મિથ્યાસુખ ઉત્પન્ન કરાવીને પાછળથી દુઃખી કરે.

દેખાય સપનામાં કે મારે સરસ બંગલો છે, રૂપાળી પત્ની છે, ગાડી છે... અને બિચારો ભિખારી ખુશ ! પણ જ્યાં સપનું પૂરું થાય, ઉંઘ ઉડે ત્યાં પોતાની ભિખારીદશા નજર સામે દેખાય, અને આઘાતનો પાર ન રહે... મારું બધું ખોવાઈ ગયું... બિચારો ડીપ્રેશનમાં આવે.

આ પદાર્થ અતિ અગત્યનો છે.

માણસ માત્રની એક નબળી કડી એ છે કે એ બીજાના સ્નેહને ઝંખે છે. બીજા એને ચાહે, એને સારો માને, એના માટે સારું માને - બોલે... એ બધું પ્રત્યેક માણસને જોઈએ છે. એની આ નબળી કડી જ એના માનસિક ત્રાસમાં મોટું નિમિત્ત બની જાય છે.

વે રા ગ્ય મિં દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ...

આત્મીય સંયમીઓ! મુમુક્ષુઓ!

આજે આપણે સાથે મળીને આપણા આત્માને નિર્મળબોધ રૂપ આયનામાં નિહાળીએ.

આપણે બધા સંબોધસિત્તરીગ્રન્થ ગોખી ચૂક્યા છીએ...

એમાં મજ્જં વિસય... એ ગાથામાં આટલું સમજી ચૂક્યા છીએ કે મદ્ય, વિષય, કષાય, નિદ્રા અને વિકથા આ પાંચ પ્રમાદો જીવને સંસારમાં પાડે છે.

આપણે એવું પણ સમજી ચૂક્યા છીએ કે 'જઇ ચઝદસપુલ્લધરો...' ચૌદપૂર્વી પણ માત્ર ઉંઘના પાપે નિગોદમાં અનંતકાળ ભમ્યા છે.

આવું આવું ઘણું જાણીએ છીએ.

માત્ર કષાયના પાપે કરોડ પૂર્વ સુધી પાળેલું સંયમ નિષ્ફળ જાય... એવું પણ કોપની સજ્જાયમાં ભણી ચૂક્યા છીએ.

આ બધો શ્રુતાત્મક જિનધર્મ આપણે પામી ચૂક્યા... બરાબર ને ?

કદાચ એમાં આપણે શ્રદ્ધા પણ મૂકી દીધી... કેમકે પ્રભુવચન પર અશ્રદ્ધા કરીએ, એવા નપાવટ-હલકટ-પાજી તો આપણે નથી જ... બરાબર ને ?

એમાં ય મારા જેવા તો બાપ રે બાપ! ક્યાં ના ક્યાં પહોંચી ગયા...

સંવિગ્નસંયમીઓની નિયમાવલિ, મહાપ્રતો, અષ્ટપ્રવચનમાતા, ધન તે મુનિવરા રે, આત્મસંપ્રેક્ષણ... વિશ્વની આધ્યાત્મિક અજાયબી, સામાયારીપ્રકરણ સંસ્કૃત ટીકા, યોગવિશિકા સંસ્કૃત ટીકા, મુમુક્ષુઓને માર્ગદર્શન, ૩૫૦ ગાથાના સ્તવનો ઉપર ૩ ભાગ, ઓધનિર્યુક્તિનું અને દસવૈકાલિક હારિભદ્રી વૃત્તિનું વિરાટ ભાષાંતર... દસ દસ વર્ષથી દર મહિને વિરતિદૂતનું લખાણ... વાહ! વાહ!

ઢગલાબંધ ગ્રન્થો વાંચી લીધા...

ઢગલાબંધ ગ્રન્થો, ઢગલાબંધ લોકોને વંચાવી દીધા...

ચિંતામણીરત્ન સમાન જૈનધર્મ બધી રીતે મેળવી લીધો...

પણ, પણ, પણ...

આ ગાથા આંખો ખોલી આપે છે.

આ ગાથા ચાબખાઓ મારે છે.

આ ગાથા મનને-આત્માને ઢંઢોળે છે.

દારુ તો નથી પીધો, એટલે એ પ્રમાદથી તો બચ્યો હું!

પણ ઉંઘ!

ઉંઘ ઘટી ખરી ? ના!

ઉંઘ શ્વાન જેવી બની ખરી ? ના!

ઉંઘ સરસ આવે, તો આઘાત લાગ્યો ખરો ? ના!

જ્યારે જ્યારે ઉંઘ ન આવી, ત્યારે શાસ્ત્રીયપદાર્થોનાં ચિંતનમાં ડુબી ગયો ખરો ? ના!

કોઈ અવાજ કરીને ઉંઘ બગાડી નાંખે, ત્યારે 'સારું થયું, પ્રમાદથી બચ્યો...' એવું થયું ખરું ? ના!

વધુ ઠંડીમાં તો આમ પણ ઉંઘ ન આવે, પણ ઓછી ઠંડીમાં ઉંઘ લાવવા માટે કરાતો ધાબડાદિનો ઉપયોગ ઘટાડ્યો ખરો ? ના!

મચ્છરો ઉંઘ બગાડી જ નાંખે, છતાં ઉંઘ લાવવા માટે કરાતો મચ્છરદાનીનો ઉપયોગ ઘટાડ્યો ખરો ? ના!

બપોરે પુષ્કળ માખીઓ હોય, ત્યારે પણ મચ્છરદાની લગાડી દીધી, એ ખોટું લાગ્યું ખરું ? ના!

જે ઉંઘ નામનો પ્રમાદ જિનશાસન પામ્યા પહેલા જીવતો-જાગતો હતો, એ જ ઉંઘ નામનો પ્રમાદ હજી એટલો જ તગડો છે ? તો પછી મેં શું કર્યું ?

હા ! → શરીર ટકાવવા માટે ઉંઘવું તો પડેને ? હું કંઈ ઉંઘવા માટે નથી ઉંઘતો, પણ ભવિષ્યમાં સંયમયોગી સાધી શકાય, એ માટે ઉંઘું છું. એ માટે જ મચ્છરદાની (માખીદાની...) ધાબડા વગેરે વાપરું છું... ← આવા આવા ગોખી મારેલા બચાવો તો ઘણા કર્યા મેં, હજી પણ કરું છું... પણ પૂછ તારી જાતને! ખાનગીમાં પૂછ... ઉડે ઉડે આ ઉંઘ તને ગમતી નથી ? સ્ત્રી માત્રનો ત્યાગ કરનારો તું આ નિદ્રાદેવી પ્રત્યે ગાઢ રાગવાળો નથી બની ગયો શું ?

સંસારી સ્ત્રી સાથેનો સંબંધ એ જો અબ્રહ્મ છે,

તો ઉંઘ નામની લોકોત્તર સ્ત્રી સાથેનો રાગસભર સંબંધ એક પ્રકારનું અબ્રહ્મ નથી શું ?

ચાલો,

હવે વિચાર કરીએ વિકથાનો!

પ્રતિક્રમણ પછી અલકમલકની વાતો કરવી ગમે ખરી ને ?

નાની-મોટી મશ્કરીઓ કરવી ગમે ખરી ને ?

કોઈક એવી મશ્કરી કરતું હોય, તો સાંભળવું ગમે ખરું ને ?

નાની-નાની વાતોમાં હસી પડવું ગમે ખરું ને ?

બધા જાત-જાતની કોમેન્ટ કરતા હોય, ત્યારે એકાદ બૌદ્ધિક કોમેન્ટ કરી હૉશિયાર દેખાવું ગમે ખરું ને ?

ઉપાશ્રયાદિમાં પડેલા આડા-અવળા પુસ્તકો વાંચવા ગમે ખરા ને ?

છાપાઓ, મેગેઝીનો, ઉત્તેજક સમાચારો (યુદ્ધાદિના) વાંચવા ગમે ખરા ને ?

નવા નવા સ્થાને નવા નવા લોકોનો પરિચય ગમે ખરો ને ?

Time Cuter સમાન કેટલાય લોકો આપણો અમૂલ્ય ટાઈમ તુચ્છવાતો કરીને કાપી જાય, એ ગમે ખરું ને ?

વિહારમાં એકલા/મૌન ચાલવાને બલદે અલક-મલકની વાતો કરતા ચાલવું ગમે ખરું ને ?

મૌન ભારભૂત લાગે, માટે જ સહવર્તીઓ બોલકણા હોય એ ગમે ખરું ને ?

આપણી પ્રત્યેક ચર્ચાઓનો અંત લગભગ ગોચરીની વાતોથી જ આવે, એ ગમે ખરું ને ?

કોઈક ગચ્છની નિંદા-ટીકાના શબ્દો સાંભળવા ગમે ખરા ને ?

અરે, આપણી સાથે રહેનારાના દોષોનો કસુબો નિંદારૂપે ઘુંટાતો હોય, એ સાંભળવો ગમે ખરો ને ?
કોઈકના માટે ગંદી પત્રિકાઓ છપાઈ હોય, એ વાંચવી ગમે ખરી ને ?
વિવાદાસ્પદ લખાણો વાંચવા ગમે ખરા ને ?

આ ગમો એ જ આપણો આંતરિક વિકલા નામનો પ્રમાદ છે.

આપણે ક્યાં પહોંચ્યા ?

આપણા દીર્ઘ દીક્ષાપર્યાયનું ફળ શું આ છે ?

આપણા વિરાટ શ્રુતજ્ઞાનનું ફળ શું આ છે ?

આપણી વિદ્વતા, હોંશિયારીનું ફળ શું આ છે ?

ક્યાં અટવાઈ ગયા, આપણે ?

શા માટે અટવાઈ ગયા, આપણે ?

કોણે અટવાવી નાંખ્યા, આપણને ?

કદી અંદર નજર કરી ખરી ?

હજી ય એ બાબત ગંભીરતાથી નથી વિચારવી શું ?

અમૂલ્યભવના બાકીના અમૂલ્યવર્ષો ફોતરા જેવા તુચ્છ બનાવી દેવા છે... આપણે ?

ઉભા રહેજો, હજી વિષય અને કષાય માટે પણ જરાક વિચારી લઈએ, હા! જરાક જ!

જ્યાં સ્વાદ ઉભો થાય, ત્યાં આહારસંજ્ઞા પોષાય, ચિક્કાર પાપબંધ થાય... એ તો આપણે
બધા માનીએ જ છીએ ને ? એમાં તો કોઈને મતભેદ નથી ને ?

અને માટે જ તિર્યચગતિમાં તડપાવનારી આહારસંજ્ઞાના વિનાશ માટે, એને ભૂખી મારી
નાંખવા માટે રસાસ્વાદથી અળગા રહેવું... ખાવું છતાં એવી રીતે કે જેમાં સ્વાદ ન પોષાય... એમ
કરવું... આમાં તો કોઈને મતભેદ નથી ને ? આમાં તો કોઈને ગચ્છીય સામાયારીઓ અલગ અલગ
નથી પડતી ને ? આમાં તો ચાર ફિરકાઓની એકતા જ છે ને ?

તો બોલો, આપણે બધા જ

દૂધ વાપરવું જ પડે, તો પણ એમાં ઉપરથી ખાંડ નાંખવાનું બંધ કરી દેવાનું શરૂ કરશું ?

ભાત કોરા જ વાપરવાનું અને દાળ એકલી વાપરી જવાનું શરૂ કરશું ?

રોટલી-રોટલા કોરા ચાવી જવાનું શરૂ કરશું ?

શીરો દાળમાં ભાતની જેમ એકદમ એકમેક કરીને વાપરાવાનું શરૂ કરશું ?

મોઢામાં કોઈપણ એક જ બાજુથી ચાવીને ઉતારી જવાનું શરૂ કરશું ?

દૂધપાકમાં પાણી ભેગું કરીને બેસ્વાદ બનાવીને વાપરવાનું શરૂ કરશું ?

મીઠા વિનાની વસ્તુ આવી જાય, તો ય બલવણ ઉપરથી લેશ પણ ન નાંખવાનું શરૂ કરશું ?

સાધ્ય સાથે સાધન તો જોઈએ જ... (ખાખરા સાથે દૂધ/મગ/મસાલો/ચટણી-રોટલા સાથે શાક/
દાળ/છુંદો/મુરબ્બો/જીવન...) આવી માનસિક નબળાઈને એક ઝાટકે તોડી નાંખીને પૂરા સાત્ત્વિક
બનીને સાધ્ય-સાધનની પરાધીનતાની હત્યા કરવાનું સુકૃત શરૂ કરશું ?...

વિષયપ્રમાદનો એક બીજો અંશ છે, ભયંકર અંશ છે, ચારિત્રનું મોત લાવનાર અણુબોમ્બ
સમાન અંશ છે વિજાતીયત્ત્વ! (સાધુ ભગવંતો માટે સ્ત્રી, સાધ્વીજી ભગવંતો માટે પુરુષ...)

વધુ આવતા અંકે...

૧૩-૧૪માં ઉજાગર!

પ્રશ્ન : આવો વિભાગ શેના આધારે ?

ઉત્તર : ગ્રન્થકાર ભગવંતો અમુક ચોક્કસ કારણોસર ચોક્કસ પ્રકારની વિવક્ષાઓ કરતા હોય છે. એમાં તે તે અપેક્ષાએ જ તે તે વાત સમજવાની હોય છે. આવી વિવક્ષાઓ દ્વારા તાત્વિક પદાર્થો અનેક પ્રકારે જાણવા મળે, એના દ્વારા આપણો બોધ વિશદ થાય, ઘણી ઘણી સમજણ ખીલે... એ જ એક માત્ર આની પાછળનો આશય હોય છે.

પ્રશ્ન : ગાથામાં કહ્યું છે કે આ ચાર દશા અવિતથા=સાચી છે. શું આ સાચી દશાઓ છે ? આ તો કર્મોદયાદિથી જન્ય દશાઓ છે, આ તો ખોટી દશા છે...

ઉત્તર : એમ નહિ. આ ચારદશા છોડીને સિદ્ધદશા મેળવવાની છે. એ અપેક્ષાએ તમારી વાત સાચી કે આ ખોટી=હેયદશા છે.

પણ આ ચારદશા અસત્ છે ? કાલ્પનિક છે ? ગપ્પા છે ? ના. કર્મસંયોગના કારણે ઉભી થયેલી આ દશાઓ વાસ્તવિક છે, માત્ર કોઈ કવિની કલ્પનારૂપ નથી. એ દર્શાવવા માટે આ અવિતથા શબ્દ વાપરેલો છે.

બીજી એક વાત...

ફીલ્ટર કરેલું ચોકખું પાણી... એનો સ્વાદ કેવો ? મીઠો!

મીઠાનો એકલો ગાંગડો... એનો સ્વાદ કેવો ? ખારો!

પાણીમાં મીઠું સાવ ઓગાળી નાંખો... એ મિશ્રિત પાણીનો સ્વાદ કેવો ? ચોકખા પાણી જેવો મીઠો ? કે એકલા ગાંગડા જેવો ખારો ? કે એ બેના મિશ્રણથી ઉત્પન્ન થયેલો કંઈક ત્રીજો જ!

ભલે તમે એ પાણીને ખારું કહો, પણ એ ખારાશ એકલા ગાંગડા કરતા તો અલગ જ ને ?

આમ

ચોકખા પાણીમાં મીઠાવાળા પાણીનો સ્વાદ નથી જ,

ગાંગડામાં મીઠાવાળા પાણીનો સ્વાદ નથી જ,

મીઠાવાળા પાણીમાં ચોકખાપાણીનો સ્વાદ નથી જ,

મીઠાવાળાપાણીમાં ગાંગડાનો સ્વાદ નથી જ,

મીઠાવાળાપાણીમાં કોઈક સંયોગજન્ય અલગ જ, ત્રીજો જ સ્વાદ છે.

પ્રસ્તુતમાં

એકલા આત્મામાં ચારમાંની એકપણ દશા નથી, શુદ્ધતમ દશા છે.

એકલી કાર્મણવર્ગણામાં ચારમાંની એકપણ દશા નથી, પુદ્ગલ દશા છે.

પણ આત્મા અને કર્મના સંયોગની વિચિત્રતાને આધારે આ ચારદશા ઉત્પન્ન થાય છે.

આમ એ આત્માની એકલા પોતાની દશા ન હોવા છતાં પણ એ વાસ્તવિક તો છે જ.

— X — X —

વધુ આવતા અંક...

યે રા ગ્ય મિં દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ...

અબ્રહ્મ બાબતમાં જૈનશાસ્ત્રો કોઈપણ અપવાદ આપતા નથી, એ તો સૌને માન્ય જ છે ને ? 'એ પાપ છે જ, એ પાપ જ છે.' આવું આપણે બધા અંતરથી માનીએ છીએ ને ? મૈથુનસંજ્ઞા ભલભલા મહારથીઓને ધૂળ ચાટતા કરી નાંખે છે... એવું આપણે રહનેમિ વગેરેની વાર્તાઓ દ્વારા સમજી જ ગયા છીએ ને ? તો આ પ્રમાદથી આપણે બચવું છે ને ? ચિંતામણીરત્નસમાન જૈનધર્મ પામ્યા અને સમજ્યા પછી તો ખરેખર બચવું છે ને ? તો એના માટે પ્રભુએ દર્શાવેલી મર્યાદાઓના પાલક બનશું ?

એ ભોળી સીતા સંન્યાસીને દાન દેવાની ધર્મબુદ્ધિથી લક્ષ્મણરેખા ઓળંગીને હાથે કરીને પરેશાન થઈ... એમ આપણે તો પ્રભુએ ધરેલી મર્યાદારેખાને મુગ્ધપણામાં કે સારી દેખાતી, સારી લાગતી ધર્મબુદ્ધિ હેઠળ ઉલ્લંઘવી નથી ને ?

લક્ષ્મણરેખાને જો ન ઓળંગાય, તો મહાવીરરેખાનું ઉલ્લંઘન કેમ કરાય ?

તો બોલો, આપણે બધા જ

વિજાતીયના ફોટા પર નજર પણ ન નાંખવાનું શરૂ કરશું ?

પત્રિકામાં છપાયેલા તપસ્વી વિજાતીયો પર નજર ન કરવાનું શરૂ કરશું ?

એકલા વિજાતીય સાથે વાતો-ચીતો બંધ કરવાનું શરૂ કરશું ?

સૂર્યાસ્ત પછી ઉપાશ્રયમાં કે એની બહારની લોબીમાં વિજાતીયનો પ્રવેશસુદ્ધા અટકાવવાનું શરૂ કરશું ?

સંવિગ્ન (હા! વૈરાગ્યસંપન્ન) ગીતાર્થ આચાર્ય ભ. કે એમની સંમતિથી અન્યે એવા જ કોઈક મુનિ ભગવંતાદિ સિવાય બીજા કોઈપણ વિજાતીય સાથે પરિચયાદિમાં ન ઉતરવાનું શરૂ કરશું ? (આ મુખ્યત્વે સાધ્વીજી ભગવંતો માટે છે...)

એકલા કસારેય વિજાતીયના ઉપાશ્રયમાં ન જવાનું શરૂ કરશું ?

મલિનવસ્ત્રો ન ફાવે, તો છેવટે ચોકખાચટ, ધોળા-ધબ વસ્ત્રોનો વપરાશ અટકાવવાનું શરૂ કરશું ?

થોડું સહન કરીને પણ સ્થૂલ-જાડા વસ્ત્રો વાપરવાનું શરૂ કરશું ?

સજાતીય પાસે પણ માંદગી વગેરે ગાઢ કારણો વિના પીઠ-પગ-માથું દબાવવાદિ બંધ કરવાનું શરૂ કરશું ?

નવ બ્રહ્મચર્યની વાડોનું શ્રી ઉતરાધ્યયનસૂત્રની વૃત્તિમાંથી તલસ્પર્શી જ્ઞાન મેળવીને એનું શક્ય એટલું મજબુત પાલન કરવાનું શરૂ કરશું ?

છોડી શકશું આ વિષયપ્રમાદના એક વિનાશક અણુબોમ્બ સમા અંશને ?

બસ, થાકશો મા.

હવે છેલ્લો એક જ પ્રમાદ વિચારી લઈએ... કષાય!

વડીલ કે ગુરુની સામાન્ય સૂચના સાંભળીને પણ અણગમો થાય એ કષાય!

કોઈએ આપણી સૂચનાનો અમલ ન કર્યો, અને એટલે એના પ્રત્યે અરૂચિ થાય એ કષાય!

કોઈએ આપણી નિંદા કરી, એટલે હવે એના દોષો જોવાવા લાગ્યા... એ કષાય!

કોઈએ આપણી અનુમોદના ન કરી, એટલે આપણે પણ એના સુકૃતો વખતે મૌન જ રહ્યા એ કષાય!

વ્યવસ્થાપકે આપણને વધુ કામ-અણગમતું કામ સોંપ્યું, એ ન ગમ્યું, પેલા પક્ષપાતી લાગ્યા એ કષાય!

અન્ય ગચ્છમાં પુષ્કળ દીક્ષાઓ થતી સાંભળી ખેદ થયો, એ કષાય!

અન્ય સુપમાં, આપણા સુપમાં ય અન્ય મુનિનો વિકાસ જોઈ-સાંભળી ખેદ થયો, એ કષાય!

અન્ય ગચ્છમાં ઉભા થયેલા ઝઘડાઓ સાંભળી, જોઈ આનંદ થયો એ કષાય!

બીજાનો દોષાનુવાદ કર્યો, સાંભળ્યો, લખ્યો, ફેલાવ્યો... એ કષાય!

બસ, અટકું છું.

મીઁચી દેજો આંખ બે કલાક માટે!

બેસી જજો ઉપાશ્રયના એકાંત ખૂણામાં, નીરવશાંતિ હોય ત્યારે બે કલાક માટે!

ચારશરણા લઈ ઉંડા ઉતરવાનો પ્રયત્ન કરજો આ આત્મા નામના ઉંડા કુવામાં!

જોવા માંડજો એમાં પડેલા સાપો-અજગરો-દેડકાઓ-અળસીયાઓ જેવા દોષોને!

ભલે કદાચ એ સંજવલનના જ હશે,

પણ એમ સમજીને આ દુશ્મનોની ઉપેક્ષા ન કરશો,

શત્રુ તો ભાઈ! ઉગતો જ ડામવો સારો.

કહી રહ્યા છે મહાપુરુષ આપણને!

જીવ!

જો તું આ જ પ્રમાદમાં ખૂંપેલો રહીશ,

તો પાછો તું પડીશ એ જ સંસારમાં! જ્યાંથી તું માંડ માંડ છટક્યો છે.

પાછો તું એ જ ભયાનક દુઃખનો ભોક્તા! જેનું સ્વપ્ન પણ અત્યારે તને ચીસ પડાવી દે છે.

જેનો વિચાર પણ તને વગર ઠંડીએ થરથર ધ્રુજવી દે છે.

સાવધાન ! આત્મન્ ! સાવધાન !

- X - X -

उवलद्धो जिणधम्मो ण य अणुचिण्णो पमायदोसेणं ।

हा जीव! अप्पवेरिअ! सुबहुं पुरओ विसूरिहिसि ॥ ५३ ॥

ગાથાર્થ : તે જિનધર્મ મેળવ્યો, પણ પ્રમાદદોષથી આચર્યો નહિ, ઓ જીવ! આત્મવૈરી! ભવિષ્યમાં તું ખૂબ ખેદ કરીશ.

ભાવાર્થ : ધારો કે જિનધર્મ મળી ગયો, એમાં શ્રદ્ધા પણ થઈ ગઈ... પણ હવે ચોથી સૌથી વધુ દુર્લભ વસ્તુ મળવી જોઈએ ને ? એ છે વીર્યોલ્લાસ! ધર્મ આચરવા માટે સખત પ્રયત્ન!

કોણ અટકાવે છે આ સખત પ્રયત્નને ?

ઉપદેશરહસ્યકાર કહે છે કે મોટા ભાગના જીવો અજ્ઞાનના કારણે માનવભવાદિ સામગ્રી હારી જાય છે. જેઓ પાસે જ્ઞાન-શ્રદ્ધા છે, તેવા કેટલાક જીવો પ્રમાદના કારણે માનવભવાદિ હારી જાય છે. સરવાળે બે ય નુકસાન પામે છે.

ઉપદેશમાલાકાર કહે છે કે સુચ્ચા તે જીવલો... જેઓ જિનવચનને જાણતા નથી, તેઓ બિચારા છે, દયાપાત્ર છે. પણ જેઓ બધું જાણ્યા પછી પણ એનું આચરણ નથી કરતા... તેઓ તો અતિ-અતિ-અતિ દયાપાત્ર છે.

મુખ્યત્વે નડે છે પ્રમાદ!

એ પ્રમાદ પણ પાંચપ્રકારના છે, પણ જે વધુ પરિપક્વ બનેલા હોય, તેઓને વિષય-કષાય ન પણ ન નડે, વિકથા પણ કદાચ ન નડે... એને નડે માત્ર આળસ! કંટાળો! અનુલ્લાસ!

એને પુછવામાં આવે કે 'તું શા માટે નથી કરતો?' તો એનો કોઈ સ્પષ્ટ જવાબ ન તો એ આપી શકે, ન તો આપણે શોધી શકીએ.

હા! એ આળસ પાછળ પણ સુખશીલતા, દેહરાગાદિ કામ કરતા હોય... પણ સીધો જો કોઈ શબ્દ વાપરવો હોય તો આળસ!

પ્રતિક્રમણ બેઠા-બેઠા કેમ ? આળસ!

દરેક ખમાસમણા પંચાંગપ્રણિપાત નહિ કેમ ? આળસ!

ટેકો લઈને કેમ બેસવાનું ? આળસ!

ગુર્વાદિના પ્રતિલેખનમાં સમયસર કેમ નહિ પહોંચવાનું ? આળસ!

વાચના-પ્રવચનાદિમાં સમયસર કેમ નહિ પહોંચવાનું ? આળસ!

માંડલીના કામમાં હા-ના, હા-ના કેમ ? આળસ!

બપોરે ગમ્પા હોય, તો જાગવાનું નહિ... નહિ તો બે કલાક લંબાવી દેવાનું કેમ ? આળસ!

જરાક તડકામાં, જરાક કાંટાળા સ્થાનમાં, જરાક ઠંડીમાં પગમાં જોડાદિ કેમ ? આળસ!

માત્ર સંથારા-ઉતરપટ્ટાને બદલે જાડું આસન શા માટે ?... આળસ!

ગોખતા ગોખતા ય વિચારે ચડી જવાનું.... આળસ!

શાસ્ત્રો વાંચતા વાંચતા ય બે-ચાર ઝોકા ખાઈ લેવાના... આળસ!

(આળસ-કંટાળો-રસાભાવ... આ બધું એક સમજીને જ ઉપરની વાતો કરી છે.)

બિચારો જીવ!

આત્મહત્યા જ કરી રહ્યો છે.

પોતે જ પોતાનો કટ્ટર ક્ષત્રુ બની રહ્યો છે.

જે વખતે એ મરવા પડશે, તે વખતે પેલું બધું જ્ઞાન એને વધુ દુઃખી બનાવશે.

કારણ કે 'હું ઘણું મેળવી શકત, પણ મેં કંઈ ન મેળવ્યું' એ વિચાર આને જ આવવાનો. નાગાને નાહવાનું શું અને નીચોવવાનું શું ?

કપડા પહેરતો હોય એને કપડા ધોવા, ચોકખા રાખવા વગેરે પંચાત ને ?

પેલો શશિરાજ!

નાનાભાઈએ ઘણો સમજાવ્યો, પણ ભોગસુખોની લંપટતામાં ભાન ભૂલ્યો, અંતે આવ્યું મોત ! થઈ નારક! વિભંગજ્ઞાનથી જુએ છે... બધું! પૂર્વભવ દેખાયો, પોતાની ભયાનક ભૂલ દેખાઈ... પોતાના દેવ બનેલા અને ત્યાં આવેલા ભાઈને વિનંતી કરી 'હજી મારું મૃતક મર્ત્યલોકમાં પડ્યું છે. તું એને ખૂબ કષ્ટ આપ, તો મારા પાપ ખપે... હું છૂદું આ નરકમાંથી ?

ખેદ સાથે દેવ બોલ્યો

‘ગાંડા! હવે એ મડદાને કષ્ટ આપવાનો કોઈ જ અર્થ નથી. જ્યારે જીવતો હતો તું, ત્યારે તે મારી વાત માની હોત, તો તું નરકમાં જ ન પડત... પણ હવે શું ?

માટે જ પેલા અનુત્તરવાસી દેવો અપેક્ષાએ સૌથી વધારે દુઃખી કહેવાય છે ને ?

“માત્ર એક છટ્ઠ જેટલી આરાધના ઓછી પડી, એમાં મોક્ષ અટકી પડ્યો. અસંખ્ય વર્ષોનો સંસાર માથે ઠોકાયો...” એ વેદના એમના દેવી સુખોને ય દુઃખ રૂપ બનાવી દે છે.

પણ કહેવત છે ને ?

કાર્ય કરવાના અવસરે બુદ્ધિ ન થાય, પછીથી સૂઝ પડે કે ‘આમ કર્યું હોત, તો સારું થાત.’ પણ એ પાછળથી થયેલી બુદ્ધિ સાચી હોવા છતાં ય ભ્રમણા જ છે. કેમકે હવે એ શા કામની ?

ખોટી-ખરાબ છોકરી સાથે લગ્ન થઈ ગયા, હવે એ છોકરો હેરાન થાય, તલાક લેવા પ્રયત્ન કરે ‘હું ખોટો રૂપમાં મોહાઈ ગયો.’ ‘એમ પણ વિચારે પણ એનો અર્થ શું ?’

ખોટા ગુરુ પકડાઈ ગયા, પછી ખબર પડી, પણ હવે શું ?

એમ સંયમજીવનના અમૂલ્ય વર્ષો નકામાં જવા દીધા, સમજો કે બગાડી જ નાંખ્યા... હવે છેલ્લે સાચી સમજણ આવે કે ‘મેં આટલું કરી લીધું હોત, તો સારું હતું.’ પણ હવે શું ? છેલ્લી દશામાં શું ફેરફાર થઈ શકવાનો ?

તો મર્યા પછી સ્વર્ગલોકમાં તો જીવ બિલકુલ પરાધીન છે. ત્યાં વિરતિ છે જ નહિ, પતનકારક નિમિત્તોની હારમાળા છે. દેવભવ પોતે જ સૌથી મોટો શત્રુ છે. હવે અવધિ – વિભંગથી બધું જુએ, રડે, પણ એનો ફાયદો શું ?

‘રાંડ્યા પછીનું ડહાપણ શા કામનું ?’ એ કહેવત આવા જ કારણસર પાડવામાં આવી છે.

પ્યારા સંયમીઓ! મુમુક્ષુઓ!

આપણને આ પૂજ્ય પુરુષ કહે છે કે

ખંખેરી નાંખો આળસને!

સિંહ કેસરા ખંખેરીને, શરીરને ઝાટકો આપીને ગર્જના કરતો ઉભો થાય, અને પૂરી તાકાત સાથે તૂટી પડે દુશ્મનો ઉપર... એવી ખુમારી, એવું સત્ત્વ, એવું સાહસ દેખાડવાનો અવસર તમારી પાસે આવી ગયો છે, હા! આવીને જતો રહેવાની તૈયારીમાં છે, એ જાય, એ પહેલા પળ સાધી લો...

— X — X —

વધુ આવતા અંકે...

વે રા ગ્ય મિં દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ...

સોચંતિ તે વરાયા, પચ્છા સમુવટ્ઠિયંમિ મરણંમિ । ।

પાવપમાયવસેણં, ન સંચિઓ જેહિં જિણા ધમ્મો ॥ ૫૪ ॥

ગાથાર્થ : જેઓએ પાપી પ્રમાદને વશ બનીને જિનધર્મનો સંચય નથી કર્યો, તે બિચારાઓ છેલ્લે મરણ આવે ત્યારે શોક કરતા હોય છે.

ભાવાર્થ : ભારતમાં સમ્રાટ સિકંદરને એક યોગીનો ભેટો થઈ ગયો, સિકંદરના ગુરુ એરિસ્ટોટલે એને કહેલું કે 'યાદ રાખજે, ભારત સંતોની ભૂમિ છે. ત્યાંના સંતો દુનિયાભરમાં શોધ્યા ન જડે એવી ઉચ્ચતમ આરાધના-સાધનાના માલિક હોય છે.'

અને એવો એક અનુભવ સિકંદરને થઈ ગયો. છેલ્લે સંતે એને સાવધ કરી દીધો... 'સિકંદર! ભલે, તું વિશ્વવિજેતા બન્યો, પણ એનો મિથ્યાનંદ પણ ઝાઝો સમય તારા ભાગ્યમાં નથી. તારું મોત બહુ દૂર નથી. તું તારા દેશ સુધી નહિ પહોંચી શકે. રસ્તામાં જ તારી દશા બગડશે, અને આ દુનિયા તારે છોડવી પડશે.'

ખૂબ આઘાત લાગ્યો સિકંદરને! અને ખરેખર એ જ પ્રમાણે નાની ઉંમરમાં, નજીકના જ સમયમાં મોત નજર સામે આવી ઉભું, ત્યારે એને આઘાત પણ ઘણો લાગ્યો, પણ શું કરે? એની પાસે કોઈ ઉપાય ન હતો. પશ્ચાત્તાપ તો ઘણો થયો. પણ હવે શા કામનો?

આજે પણ ઘણી જગ્યાએ એવું જોવા મળે...

શ્રીમંતો આખી જીંદગી સુધી કંજુસાઈ કરીને જીવ્યા હોય, મરવા પડે ત્યારે દાનવીર બનવાની ભાવના થાય... પછી એમની ભાવનાઓ એમના દીકરાઓને જણાવતા જાય...

આખી જીંદગી ખા-ખા કરનારાઓ છેલ્લે પોતાના પરલોક માટે તપશ્ચર્યાદિમાં સારો એવો ખર્ચો કરીને લાભ લે.

જ્યારે ધર્મ કરવાની શક્તિ, સૂઝ હોય, ત્યારે અધર્મમાંથી જ ઉંચા ન આવે,

જ્યારે એ શક્તિ, સૂઝ ખતમ થાય, ત્યારે ધર્મ કરવાની ભાવના જાગે.

પ્રશ્ન : છેલ્લે છેલ્લે ય પશ્ચાત્તાપ થાય, તો સારું જ ને?

ઉત્તર : છેલ્લે સુધી અધર્મના જ રસવાળા, નિષ્ફુર આત્મા કરતા કદાચ સારું ભલે હોય, બાકી એવા પશ્ચાત્તાપથી ખુશ થઈ જવા જેવું નથી.

એના ઘણા કારણો છે.

★ ગોશાળાને છેલ્લે જોરદાર પશ્ચાત્તાપ થયો, સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ પણ થઈ ગઈ, દેવલોક પણ મળી ગયો... પણ આખી જીંદગી કરેલા પાપોનું ફળ એમને એમ તો શી રીતે જતું રહે? એ બિચારો અનંતાભવો હજી ભમશે, પ્રાય: દરેક ભવોમાં શસ્ત્ર અને અગ્નિથી મરશે... એના પશ્ચાત્તાપનો કેટલો ફાયદો ગણવો?

★ શ્રેણિકને પણ છેલ્લે ઘોર પશ્ચાત્તાપ થયો, પણ એની નારક કોણ અટકાવી શકે?

★ પાપોનો પશ્ચાત્તાપ અલગ વસ્તુ છે, અને હવે પરલોકના ભયાનક દુઃખો નજર સામે દેખાવાથી એના કારણે ઉભો થયેલો મરણ વખતનો ગભરાટ અલગ વસ્તુ છે. એ વખતે એ મરનારો માણસ ચોક્કસ એમ બોલશે કે 'મેં જીવનમાં ઘણા બધા પાપો કર્યા છે, શું થશે મારું? કઈ ગતિમાં જઈશ...' આને આપણે પશ્ચાત્તાપ માની લઈએ છીએ.

પણ આમાં ખરેખર તો દુઃખોનો ભય પ્રબળ છે. પાપોનો ભય નહિ. પાપો એને પાપ તરીકે ખરાબ નથી લાગ્યા, પણ ‘દુઃખ આ પાપોથી આવવાનું...’ એ રીતે ખરાબ લાગ્યા છે.

ડાયાબિટીસવાળો માણસ મીઠાઈનો એકપણ ટુકડો મોઢામાં ન મૂકે. એટલા માત્રથી આપણે એને મીઠાઈનો વૈરાગી માની શકશું ખરા ? નહિ ને ? એને મીઠાઈનો સખત રાગ છે, પણ મોત પ્રત્યે દ્વેષ છે, એટલે મોત લાવનાર મીઠાઈ પ્રત્યે ના-છુટકે એણે મોઢું બગાડવું પડે છે.

એમ મરનારા માણસને જો પાપ પ્રત્યે ધિક્કાર-પશ્ચાત્તાપ ન હોય, પણ ‘એ પાપ દુઃખ લાવનાર છે.’ એ વિચારના કારણે જો એ પાપથી ગભરાતો હોય... તો એને અત્યારનો ભય એ ખરેખરો પશ્ચાત્તાપ નથી.

જો ડાયાબિટીસવાળાને કોઈક દવાથી રોગ મટી જાય, તો એ બમણા જોરથી મીઠાઈ ઉપર તૂટી પડવાનો.

એમ મોતના મુખમાંથી ભૂલેયૂકે આ માણસ બચી જાય, અથવા તો એક-બે ભવ પછી વળી દેવલોકાદિ રૂપ ભવમાં પહોંચી જાય... તો બમણા જોરથી પાપ ઉપર તૂટી પડવાનો.

એટલે જેનો આત્મા આવા પ્રકારનો હોય, એને માત્ર દુઃખનો શોક છે, એમ કહેવાય... પણ પાપોનો પશ્ચાત્તાપ છે... એમ ન કહેવાય.

ટુંકમાં

દુઃખાત્મક ફલના કારણે પાપો ખરાબ લાગે એ નબળી ભૂમિકા છે.

પ્રશ્ન : તો પછી તિર્યંચ, નારકના દુઃખો દેખાડીને પાપોનો ગભરાટ ઉભો કરાવવાનું શું કારણ ? ‘જો પાપ કરશો, તો નરકમાં જશો...’ એ રીતે શા માટે પાપનો ત્યાગ કરાવાય છે ?

ઉત્તર : કારણકે જીવ દુઃખદેષી છે. એ સીધો પાપદેષી બનવાનો નથી.

કેવી વિચિત્રતા છે.

ધર્મસ્ય ફલમિચ્છન્તિ, ધર્મ નેચ્છન્તિ માનવાઃ । એ સૂત્ર એમ કહે છે કે જીવ ધર્મના ફલને=સુખને ઈચ્છે છે, પણ ધર્મને ઈચ્છતો નથી.

એ જ રીતે

જીવ દુઃખને ધિક્કારે છે, પણ દુઃખના કારણભૂત પાપને સત્કારે છે.

એટલે જીવને સીધો જ પાપધિક્કાર ઉભો કરાવવો અઘરો છે.

એ માટે એને પહેલા તો આ જ સમજાવવું પડે કે “તું જે દુઃખને ધિક્કારે છે. એનું કારણ આ પાપ છે... માટે પાપ છોડો.”

એ પછી ધીમે ધીમે એક એવી પળ આવશે કે ‘જીવ પાપને સહજ રીતે જ ધિક્કારશે જ. એનો સ્વભાવ જ એવો પડી જશે કે એને પાપ ગમશે જ નહિ.’

આપણને કોઈ પૂછે... ‘કરિયાતું ભાવે ? જવાબ... ‘ના’.

શા માટે ? કડવું છે માટે!

કડવાશ ગમે ? ભાવે ? જવાબ... ‘ના’.

શા માટે ? એનો જવાબ નથી.

એમ જીવને કોઈ પૂછે ‘પાપ ગમે ?’ જવાબ ‘ના’.

શા માટે ? ‘દુઃખનું કારણ છે માટે!’

આ નીચલી ભૂમિકા છે.

પણ એવી ભૂમિકા આવે કે જેમાં કડવાશની માફક પાપ પણ સહજ રીતે જ ન ગમે... એ સાચો, શ્રેષ્ઠ પાપધિક્કાર!

— X — X —

ધી ધી ધી સંસારં, દેવો મરિકુળ જં તિરી હોઈ ।

મરિકુળ રાયરાયા, પરિપચ્ચઈ નિરયજાલાહિ ॥ ૫૫ ॥

ગાથાર્થ : સંસારને ધિક્કાર હો! ધિક્કાર હો! ધિક્કાર હો! કેમકે એમાં દેવ મરીને તિર્યંચ બને. ચક્રવર્તી રાજા મરીને નરકની જ્વાળાઓ વડે પકાવાય.

ભાવાર્થ : એક સંસ્થામાં મેનેજરની સીટ ખાલી પડી હતી. ઘણી બધી જાહેરાતો આપવામાં આવતી, ઘણા બધા લોકો નોકરી માટે અરજી કરતા, ઈન્ટરવ્યુ આપવા પણ આવતા. પરંતુ કોઈ એ નોકરીમાં રહેવા તૈયાર ન થતું.

કારણ ?

પગાર ઓછો હતો ? ના રે ના! તગડામાં તગડો પગાર!

તો ?

એક જ શરત!

સંસ્થા એને ગમે તે ઘડીએ મેનેજર પદ પરથી નીચે ઉતારી શકે અને એ જ સંસ્થામાં ચપરાસી તરીકેની નોકરીએ રાખી શકે... અને એ નોકરી સ્વીકારવી જ પડે... એ સંસ્થામાં હવે તમે ગુલામ! હવે તમારે એક અક્ષર પણ ઉચ્ચારવાનો નહિ... તમે કોર્ટમાં જઈ શકો નહિ... આ શરત મંજૂર હોય તો નોકરીમાં રહેવાનું.

બોલો, મોટામાં મોટો પગાર મળતો હોય, તો પણ ક્યો ડાહ્યો માણસ આ શરત મંજૂર કરે ?

પેલા સરકારી નોકરોની હાલત જોઈ છે કે ? રાજકારણીઓ વીફરે, તો બિયારાઓને ઉંચકીને એવા ખૂણામાં નોકરી માટે મૂકી દે કે 'જ્યાં જીંદગી જીવવી એના માટે ભારી પડી જાય.' એ અમદાવાદનો કમિશ્નર એક દિવસમાં તો કોઈક ગામડાના ઈન્સ્પેક્ટર તરીકે ગોઠવાઈ ગયો હોય અને વધુ ડાહ્યો થવા જાય, તો એને કશાંક ગુહનામાં ફસાવી દઈને જેલમાં નાંખી દેતા પણ વાર ન લગાડે, કદાચ મરાવી ય નાંખે.

માટે જ સજજનો આ દુનિયામાં પ્રવેશ કરવા ઈચ્છતા નથી.

બોલો, આપણે હોઈએ તો આવી સંસ્થામાં રહીએ ખરા ? નહિ જ ને ?

તો સંસાર નામની સંસ્થામાં રહેવું કેમ ફાવે છે ?

આજે જે દેવ છે, એ મરીને બીજી-ત્રીજી પળે તો બિયારો તિર્યંચ બની ગયો હોય, આજે જે ચક્રવર્તી છે, એ મરીને બીજી-ત્રીજી પળે તો બિયારો નારકી બની ચૂક્યો હોય...

આજે આપણે માનવ છીએ, સાધુ છીએ, સુખી છીએ, સેટ છીએ... પણ

ગમે તે ઘડીએ આપણું મોત! અર્થાત્ પદ ઉપરથી બરતરફ!

ગમે તે ગતિમાં આપણી ઉત્પત્તિ! અર્થાત્ ગમે તે પદ ઉપર ફરી નોકરી!

આવી ગુલામી ભોગવવી ગમે છે ?

નહિ જ...

તો નક્કી કરીએ, નથી કરવી આ સંસારસંસ્થામાં નોકરી!

અરે આવી સંસ્થાને તો બંધ જ કરાવવી જોઈએ.

પણ આપણું કોણ માને ?

કમ સે કમ આપણે તો આ ગુલામીમાંથી મુક્ત થઈએ.

- X - X -

વધુ આવતા અંકે...

પ્રશ્ન : એ કેવી રીતે કરવો ?

ઉત્તર : બતાવું ?

★ ભોજનમાં મીઠા વિનાની વસ્તુ આવી, એ વખતે વિચારો કે “શુદ્ધ આત્માને તો રાગ-દ્વેષ હોય જ નહિ. આવી મોળી દાળ વાપરતા એને અરૂચિ થાય જ નહિ...” અને મોઢું બગાડ્યા વિના, ફરિયાદ કર્યા વિના, મીઠું ઉપરથી ભભરાવ્યા વિના વાપરી જવું... આ નિશ્ચયનો અનુભવ કરેલો કહેવાય. અનાસક્તિ એ જ શુદ્ધાત્માનું સ્વરૂપ!

★ રૂપવાન સ્ત્રી નજર સામે આવે, એનો ફોટો પત્રિકાદિમાં છપાયેલો હોય, જોવા માટેની પૂરી અનુકૂળતા હોય, સમાજની શરમ નડે એવી કોઈ પરિસ્થિતિ ન હોય... એ વખતે વિચારો કે “શુદ્ધાત્મા માટે તો ડાકણ કે દેવી બંને સમાન ! અપ્સરા કે અનાડીસ્ત્રી બંને સમાન ! ઘરડી કે ઘોડી જેવી યુવાન સ્ત્રી બંને સમાન!...” અને લેશ પણ નજર એ તરફ ન પાડવી, સાવ સ્વાભાવિક રીતે જ મનનું નિયંત્રણ થવું એ નિશ્ચયનો અનુભવ કરેલો કહેવાય. નિર્વિકારિતા એ જ શુદ્ધાત્માનું સ્વરૂપ !

★ ઠંડીમાં ધાબડાઓની, ગરમીમાં બારીઓની, મચ્છરોમાં મચ્છરદાનીની, ઉનાળામાં ઠંડા પાણીની, શિયાળામાં ગરમ ગોચરીની... અપેક્ષાઓ ત્યાગવી, જતી કરવી... ચલાવી લેવું એ છે નિશ્ચયનયનો અનુભવ! કેમકે સુખશીલતા-અભાવ એ જ શુદ્ધાત્માનું સ્વરૂપ!

★ કોઈએ ગાળો દીધી, ખોટા આક્ષેપ મુક્યા, પત્રિકાબાજી કરી, ભૂલો કાઢી કાઢીને આપણને હલકા ચીતર્યા... એ વખતે એ કોઈપણ પ્રત્યે લેશ પણ અપ્રીતિ ન થવા દેવી એ જ નિશ્ચયનો અનુભવ! કેમકે ક્ષમા એ જ શુદ્ધાત્માનું સ્વરૂપ!

આવી હજારો બાબતો છે.

ખેદ સાથે કહેવું પડે છે કે નિશ્ચયના નામે જ નિશ્ચયની હત્યા થાય છે. ઓધનિર્યુક્તિકારે માટે જ લખવું પડ્યું...

નિચ્છયમવલંબંતા, નિચ્છયઓ નિચ્છયમજાણંતા ।

નાસંતિ ચરણકરણં, બાહિરકરણાલસા કેઙ્ઠ ॥

જેઓ બાહ્ય કઠિન આચારોના પાલનમાં આગસુ છે, એવા કેટલાકો નિશ્ચયનું આલંબન લઈ લે છે. (આત્માની વાતો, પરિણતિની વાતો, જ્ઞાનની વાતો... ક્રિયા આચરવા માટેનો શબ્દોચ્ચાર પણ નહિ...)

એ બિચારાઓ પરમાર્થથી નિશ્ચયને જાણતા નથી. (કારણકે શરીરની શક્તિ પ્રમાણે શાસ્ત્રોક્ત ક્રિયાનું પાલન હોય, ત્યાં જ સાચો નિશ્ચય હોય. જ્યાં યથાશક્તિ પાલન નહિ, ત્યાં સાચો નિશ્ચય નહિ...)

એ બિચારાઓ પોતાના અને બીજાઓના સાચા ચારિત્રનો ઘાત કરનારા બને છે.

જેઓ પણ આ વાંચી રહ્યા હોય, એ તમામને મારી વિનંતી છે કે મહેરબાની કરીને ક્યાંક ઉંચી વાતોમાં અટવાઈ નહિ જતા. તમે સમ્યક્ત્વથી પણ ભ્રષ્ટ થઈ જશો. આવા વખતે સંવિગ્ન-ગીતાર્થ મહાત્માનો આશરો લેજો.

- x - x -

વધુ આવતા અંકે...

વૈ રા ગ્ય ધિં દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ...

जाइ अणाहो जीवो दुमस्स पुष्कं व कम्मवायहओ ।

धणधन्नाहरणाइं घरसयणकुडुंबमिल्हे वि ॥ ५६ ॥

ગાથાર્થ : કર્મરૂપી પવનથી હણાયેલો અનાથ જીવ ધન, ધાન્ય, આભૂષણ, ઘર, સ્વજન, કુટુંબને મૂકીને (અન્યગતિમાં) જતો રહે છે.

ભાવાર્થ : વૃક્ષ પર લટકતા નાના નાના પુખ્તો! પાંદડાઓ!

લીલા અને સૂકા બંને પ્રકારના!

આવ્યો પવનનો એક જોરદાર ઝપાટો!

સૂકાઓએ તો પડવાનું જ હતું અને આ નિમિત્ત પામીને પડ્યા...

લીલાઓ સૂકા થઈને પડવાના હતા, પણ એક ઝપટમાં કેટલાક લીલા પણ પડી ગયા...

કેટલાક લીલા વળી બચી ગયા, પણ સમજી ગયા “એક દિવસ આપણો પણ વારો!”

એમને જન્મ આપનાર વૃક્ષ,

એમના પ્રત્યે સ્નેહાળ પશુ-પંખીઓ...

કોઈ ન બચાવી શક્યું એ પડતા પાંદડાઓને!

બધા જોતા રહ્યા, માત્ર જોતા જ રહ્યા.

આખરે એક દિવસ એ બધાએ પણ આ કે બીજા નિમિત્તે પડવાનું તો હતું જ....

નીચે પડેલા એ પાંદડાઓ...

કોઈકના પગમાં રગદોળાયા...

કોઈક વળી શિયાળાની ઠંડી ઉડાડવામાં તાપણ તરીકે ઉપયોગી બન્યા...

બધા છેલ્લે તો એક યા બીજીરીતે વિનાશ જ પામ્યા.

આ કેવું સચોટ સત્ય!

વિચારો, ખરેખર વિચારો... આપણી આ દુનિયા!

સંસારીઓ ઘર, પરિવાર, સંપત્તિના આધારે જીવી રહ્યા છે.... ઘરડાઓ અને યુવાનો!

સંયમીઓ ઉપાશ્રય, ગચ્છ, શિષ્ય-વિદ્વતા-ભક્તો....ના આધારે જીવી રહ્યા છે.... વૃદ્ધો

અને યુવાનો!

આવશે ક્યારેક અશાતાવેદનીયાદિ કર્મો રૂપી પવનનું વાવાઝોડું!

લાવશે એ શારીરિક માંદગી, માનસિક સંતાપ, ચિંતાઓની ચિંતા, પીડાઓનો ઢગલો!

બિચારા ઘરડાઓ તો જાણે એવા કોઈક નિમિત્તની રાહ જોઈને જ બેઠા હોય, એમ ટપોટપ

ઉપડી જશે. સંસારીઓ કે સંયમીઓ!

યુવાનોમાં ય જે આ વંટોળીયા સામે ટક્કર નહિ ઝીલી શકે, એ ય ઉપડી જશે.

જે બચશે, તે પણ અવારનવાર નજર સામે થનારા આ મોત જોઈને સમજી તો જશે જ, 'એક દિવસ આપણો પણ આવવાનો ! કાં તો લીલાને લીલા જ ઉપડી જશું, નહિ તો છેવટે સુકા થઈને તો ઉપડી જ જવાના!'

નહિ બચાવી શકે ત્યારે આપણને

આપણો ઉપાશ્રય !

આપણા શિષ્યો !

આપણા શ્રીમંત ભક્તો !

કરોડો રૂપિયાની સાધન સામગ્રીઓ !

વૈયાવચ્ચ ખાતાની લાખો રૂપિયાની રકમો !

અનેકોએ રાખેલી આપણા જીવતરની વૃદ્ધિ માટેની બાધાઓ !

અનેકોએ નિશ્ચિત કરેલી આપણા જીવતરની સુરક્ષા માટેની આરાધનાઓ !

આપણા સેંકડો-હજારો-લાખો અનુયાયીઓ મૂઢ બનીને જોયા કરશે,

આપણા શિષ્યો-પ્રશિષ્યો-ભક્તો હતાશ બનીને રડવા કરશે,

આપણા વર્ષોના સેવાભાવી ડૉક્ટરો સમ ખાવા પૂરતા છેલ્લા મરણિયા પ્રયત્નો કર્યા કરશે... આપણા ભવિષ્યવેત્તાઓ લોકોને આશ્વાસન આપવા માટે મોટી મોટી ડંફાસો માર્યા કરશે...

બીજી બાજુ

'આપણે મરી જઈએ તો ?' એમ વિચારીને આપણા જીવતા જ

આપણી પાલખી તૈયાર કરવામાં આવશે,

આપણા અગ્નિદાહ માટેની જગ્યા નક્કી કરવામાં આવશે,

કદાચ આપણા અગ્નિદાહના ચડાવાની રકમનો અંદાજ પણ મુકાવા મંડાશે,

'ચડાવો કોણ લેશે ?' એની ચર્ચાઓ પણ ખાનગીમાં થવા માંડશે,

અને એક ગોઝારી પળે

આ ફૂલ, આ પાંદડું લીલું કે સૂકું... હવાની એક થપાટ ખાઈને છૂટું પડી જશે.

ભલે, વ્યવહાર કરનારાઓ ખોટા ન હોય, સાચી ભાવનાવાળા હોય... તેઓ ખરેખર પોતાની કક્ષા પ્રમાણે બધું ઉચિત જ કરી રહ્યા છે...

પણ

વૈરાગ્ય જન્માવવા માટે આ વ્યવહાર એકવાર નજર સામે લાવવો જરૂરી છે.

આચાર્ય હરિભદ્રસૂરિજીએ ખોડશકપ્રકરણમાં કેવી અદ્ભુત વાત કરી છે મૃત્યુપરિભાવનં ચૈવ મોતનો સતત વિચાર કરવો... આ કર્તવ્ય બતાવ્યું છે. પછી કહ્યું છે કે एतस्मिन् खलु

યલો વિદુષા સમ્યક્ સદૈવ કર્તવ્યઃ । આમાં સતત સારી રીતે પ્રયત્ન કરવો.

પ્રતિક્રમણાદિની જેમ મૃત્યુના ચિંતનને પણ જાણે કે એક આવશ્યક કર્તવ્ય રૂપ દર્શાવી દીધું.

કારણ ?

જીવ ક્યાંય રાગાદિના નિમિત્તોમાં લપેટાઈ ન જાય, માટે !

આમ પણ આપણા મૃત્યુ વખતે બધા આપણા ઉપર હેતુ વરસાવવાના, જૂના વેરઝેર ભૂલી જવાના, ...દૂરવાળા નજીક આવવાના, નજીકવાળા વધુ નજીક આવવાના, વધુ નજીકનાઓ અભિન્ન બનવાના... કારણ ? આપણી છેલ્લી ઘડીઓ હશે.

કોઈક દયાથી, કોઈક સ્નેહથી, કોઈક કૃતજ્ઞતાથી, કોઈક ઔચિત્યથી, કોઈક ફરજ=કર્તવ્યથી... આવા અવનવા ભાવોથી પ્રેરાઈને બધા આપણને ત્યારે તો વહાલા બનવાના જ... એ વખતે એ બધા પ્રત્યે સ્નેહરાગ ન બંધાઈ જાય... એ માટે આ મૃત્યુના ચિંતનની ધારા વેગવંતી બનાવવી જોઈએ.

તારું ધન રે જોબનિયું...

ઉંચા તે મંદીર માળીયા...

ઓ જીવડા ! તારે જાવું જરૂર મરી...

મરણ ન છૂટે રે પ્રાણીયા...

હંસા ! રાજા... રહી જાઓ આજની રાત...

વણઝારો ! ધુતારો ! કામણગારો !... સુંદરવર કાયા છોડી... ચાલ્યો વણઝારો...

સાંભળજો કોઈક વેદનાસભર હૈયાના માલિક સંગીતકારના મુખે !

ચોધાર આંસુએ રડી પડશો તમે !

મન ઉઠી જશે આ સંસાર ઉપરથી ! સંયમજીવનની બાહ્ય પ્રવૃત્તિઓ ઉપરથી !

તમે હોવા છતાં તમે ન હોવા બરાબર બની જશો...

એમ ને એમ આ જીંદગી જવા ન દેશો...

આવી કોઈ સંવેદનાઓને સ્પર્શ્યા વિના મરવું એ તો અપમૃત્યુ છે.

કાઢજો કાઢજો કાઢજો ક્યારેક સમય !

અંધારી રાતનો !

મધ્ય રાતનો !

નીરવ શાંતિનો !

આત્માનંદના અનુભવ માટે ખૂબ ઉપયોગી થશે આ પ્રયત્ન !

- x - x -

વધુ આવતા અંકે...

યે રા ગ્ય મિં દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ...

વસિયં ગિરિસુ વસિયં દરીસુ વસિયં સમુદ્દમજ્ઞમિ ।

રુક્ષગ્ગેસુ ય વસિયં, સંસારે સંસરંતેણં ॥ ૫૭ ॥

ગાથાર્થ : સંસારમાં ભટકતો જીવ પર્વતોમાં રહ્યો, ગુફાઓમાં વસ્યો, સમુદ્રની વચ્ચે રહ્યો, વૃક્ષના અગ્રભાગ ઉપર રહ્યો...

ભાવાર્થ : આપણે તીર્થયાત્રાઓ કરી, એનું વર્ણન કરી શકીએ ? હા !

આપણે સંયમયાત્રા પણ કરી, એનું વર્ણન કરી શકીએ ? હા !

અમે રણયાત્રા કરી, રદ ફૂલસ્કેપ ભરીને એનું વર્ણન પણ કર્યું...

આ ગાથામાં વાત છે સંસારયાત્રાની !

અનંતકાળ સુધી કરી છે આ યાત્રા ! ભવયાત્રા !

એક પણ તીર્થ બાકી નથી, અનંતીવાર બધા સ્થાનોમાં ફરી આવ્યા.

ક્યારેક પર્વત ઉપર ઝાડ બનીને વર્ષો સુધી ઉભો જ રહ્યો, જાણે કે કાયોત્સર્ગ! પ્રભુવીરે તો બાર વર્ષની જ સાધના કરી, મેં વૃક્ષ બનીને હજારો વર્ષોની સાધના કરી. ટાઢ-તડકા ય સહ્યા અને ક્યારેક કોઈકની કુહાડીથી કપાઈને મર્યો...

ક્યારેક કોઈક ગુફામાં સિંહ-વાઘ-ચિત્તા રૂપે જન્મ્યો, મોટો થયો... નાનપણમાં મારી માએ સિંહણે કે વાઘણે મને માંસ લાવી લાવીને ખવડાવ્યું, મોટા થઈને મેં જ સ્વાવલંબન અપનાવી લીધું. સંસારના વ્યવહારનું ભાન ન હોવાથી અને મોરો તિર્યચગતિનો વ્યવહાર જ અલગ હોવાથી મારી મા સાથે પણ સંસાર સુખો ભોગવ્યા.

આખું જંગલ ગભરાતું હતું મારી ત્રાડથી!

મારા પગલા પડે ને લોકો નાસભાગ કરે! લોકો મને વનરાજ કહેતા, ગુફા એ મારો રાજમહેલ! કોઈની તાકાત ન હતી કે મારી કેસરાનો એક વાળ પણ તોડી શકે.

મને ગુમાન હતું મારી આ સત્તાનું! આ સર્વોપરિતાનું !

પણ એક દા'ડો મારો ય આથમ્યો...

જંગલમાં આવેલા શિકારીઓએ છળ-કપટથી મને જીવતો પકડ્યો, પાંજરામાં પૂર્યો... મારી કલ્પનામાં પણ ન આવી શકે કે હું વનરાજ કોઈકનો કેદી બનું...

મેં ચીસો પાડી, ત્રાડો પાડી... તેઓ ગભરાતા, મારી નજીક ન આવતા... પણ છતાં તેઓ હસતા... મને ખ્યાલ આવી ગયો કે ત્રાડો પાડ્યા સિવાય હું કશું જ કરી શકવાનો નથી.

મારો ક્રોધ આસમાનને આંબ્યો, મેં ખૂબ ધમ-પછાડા કર્યા... પણ બધું વ્યર્થ!

તેઓએ મને શાંત પાડવા માટે ભૂખ્યો રાખ્યો...

દિવસો વીતી ગયા. છેવટે ભૂખ-તરસના કારણે મારી હિંમત ખૂટી, ત્રાડ પાડવાની તાકાત ન રહી... છતાં મનનો આવેશ ઓછો ન થયો...

એ શિકારીઓએ-હિંસકોએ કૂરતાપૂર્વક મારા પગના નખ ખેંચી કાઢ્યા... મેં કારમી ચીસો પાડી... પણ હું કશું કરી શકું એમ ન હતો. આમ છતાં મને એ વિચાર ન આવ્યો કે 'મને જો એ હત્યારા લાગે છે તો જંગલના નિર્દોષ પ્રાણીઓને હું કોણ લાગતો હોઈશ? હું પણ હત્યારો જ હતો ને?...

મારા દાંત પણ કાઢી લેવામાં આવ્યા.

હવે હું માત્ર નામનો સિંહ! કામનો નહિ.

એક દિવસ

પાંચ-છ માણસો તરસી આંખે હાથમાં છરા લઈને મારી પાસે આવ્યા.

હું બંધાયેલો હતો. દોરડાઓથી! પીંજરાઓથી!

તેઓ મારું લોહી પીવા માંગતા હતા.

તેઓ મારો શિકાર કરી ઘાતકી આનંદ મેળવવા માંગતા હતા.

એક સાથે એ બધાએ મારા પેટમાં છરાનો જોરથી ઘા કર્યો.

મેં અતિ ભયાનક ચીસ નાંખી... પણ વાંઝણી!

લોહીની ધાર ઉડી,

મોઢા ઉઘાડા રાખીને તેઓએ લોહીના ટીપા ચાખ્યા.

એમના મોઢા પર પણ લોહીના છાંટા ઉડ્યા, તે તેઓએ ચાટી લીધા.

ખંજર બહાર ખેંચી, ફરી એકવાર જોરદાર ઘા!

ફરી એક ચીસ!

વાસણમાં લોહી ભરતા પણ ગયા અને પીતા પણ ગયા.

અતિ ભયંકર રીબામણ સાથે મેં એ દેહ છોડ્યો... કદાચ સારું થયું કે હું મરી ગયો.

પણ એમ છુટકારો ક્યાં થવાનો હતો...

દરિયાના પેટાળમાં એક સુંવાળી ચામડીવાળી, મોટી માછલી તરીકે મારો જન્મ થયો.

મારી સુંવાળપ મને ખૂબ ગમતી. લીસી લીસી, અડવી-પંપાળવી ગમે એવી ચામડી!

નવો ભવ! નવી દુનિયા! નવા સ્વજનો!

ભૂતકાળનું વિસ્મરણ!

નાની માછલીઓને ચાવી ખાવી એ જ મારો ખોરાક!

મારા કરતા મોટી માછલીઓ અને મગરમચ્છો પણ હતા... પણ એ બધાથી તો હું સતત બચતી જ રહેતી. મારી એ આવડતનું મને અભિમાન હતું.

પણ દરિયાના મગરોથી બચી શકનારી હું ધરતીના મોટા મગરમચ્છોની જાળમાંથી બચી

ન શકી..

એકવાર માછીમારોની જાળમાં લપેટાઈ.

એમના મોઢા ઉપર ખૂબ આનંદ છવાયેલો દેખાતો હતો.

કુદકા મારી મારીને, તાળીઓ દઈ દઈને, ચીસો પાડી પાડીને તેઓ નાચતા હતા... કદાચ મારા જેવી મોટી-સુંવાળી માછલી એમને જીંદગીમાં નહિ મળી હોય. એટલે 'મોટી કમાણી થશે.' એ વિચાર એમને આનંદ અપાવતો હશે...

પણ મારા માટે તો એમનો આનંદ મહાભયનું કારણ બની ગયો.

પાણી વિના પણ થોડુંક તો જીવી જ શકું... એવી મારી શરીરરચના હતી, જે મારા માટે શ્રાપરૂપ થઈ પડી. સુંવાળી ચામડીએ મારો સત્યાનાશ કાઢી નાંખ્યો.

હું હજી મરી ન હતી, અને કુશળ કારીગર સમા તેઓએ મારી ચામડી ઉતારવા માંડી, ચીસ તો હું શું પાડું? પણ વેદનાનું વર્ણન કરવાની મારી પાસે તાકાત નથી. મને લાગે છે કે અડધી ચામડી ઉતરી હશે, અને હું ત્યાંથી પણ છૂટી... મારા શરીરનું એમણે શું કર્યું હશે? એ હવે કલ્પી શકું છું. તેઓ માછલીના બજારમાં મને લઈ ગયા હશે, જેમ જેમ ઘરાકો માંગતા જાય, તેમ તેમ મારા શરીરના ભાગ કાપી-કાપીને વજન કરી કરીને વેંચતા હશે. આખરે એ એમનો ધંધો હતો, એ બિચારા શું કરે? મારું શરીર એમના કુટુંબના પોષણમાં અને માંસાહારીઓના પેટ ભરવામાં કામમાં આવ્યું... એ જ મારું સૌભાગ્ય! પણ મને એનું કોઈ પુણ્ય નથી બંધાયું. ક્યાંથી બંધાય ? એવો પરોપકાર કરવાનો પરિણામ મારો ક્યાં હતો ?

છટક્યો તો ખરો, પણ આખરે સંસારની પ્રત્યેક ગતિ ચોરના ભાઈ ઘંટીચોર જેવી જ છે ! કોને સારી કહેવી ?

એક ઝાડ ઉપર કબુતરના માળામાં મારો જન્મ થયો, મારી મા કબુતરીએ ખૂબ મહેનત કરીને માળો બાંધેલો. બાપે પણ સખત પુરુષાર્થ કરેલો, બિલાડી અમારા સુધી પહોંચી ન શકે તે માટે છેક ઝાડના ઉપર, ઘણે ઉપર માળો બાંધેલો.

મારો જન્મ થયો, હજી નાનું બચ્ચું હતું...

મારા મા-બાપની ધારણા ખોટી પડી...

એક દિવસ બિલાડી ઝાડની ડાળીઓના ટેકે ટેકે ચડતી ચડતી છેક ઉપર આવવા લાગી. મારા મા-બાપને ખબર પડી, તેઓ તો માળામાંથી ઉડી ગયા, પણ મને સાથે લઈ જવાની તાકાત ન હતી. અને મને પાંખ આવી ન હોવાથી હું ઉડી શકું એમ ન હતો. મા-બાપે આકાશમાં ઉડતા ઉડતા ઘણી કિકિયારીઓ કરી, તેઓને મારા તરફ પુષ્કળ લાગણી હતી, મારા માટે કેટલી મહેનત કરીને માળો તૈયાર કરેલો... પણ આખરે કોણ એમની વાત સાંભળે, સમજે ? કદાચ મારું જ ભાગ્ય ઓછું હશે...

બિલાડીએ માળામાં મોઢું નાંખ્યું, મને મોઢામાં પકડ્યું, મેં જીવ બચાવવા માટે મારી શક્તિ પ્રમાણે પુરુષાર્થ કર્યો, મારા મા-બાપ આકાશમાંથી જોતા રહ્યા... ખૂબ દુઃખી હતા એ...

પણ વધારે દુઃખી તો હું હતો... બિલાડીએ મને ચીરી નાંખ્યો, મારા પોચા પોચા દેહના પોચા પોચા માંસને મસ્તીથી આરોગી ગઈ.

આવી કેટલી યાત્રાઓ હું વર્ણવું ? અનંતસ્થાનોની અનંતયાત્રાનું વર્ણન કરવા માટે અનંતકાળ જોઈએ, જે મારી પાસે નથી...

- x - x -

દેવો નેરઙ્ગો તિ ય, કીડપયંગુત્તિ માણુસો एसो ।

रूवस्सी य विरुवो सुहभागी दुक्खभागी य ॥ ૫૮ ॥

ગાથાર્થ : દેવ, નારક, ક્રીડો, પતંગીયો, માણસ, રૂપવાન, કદરૂપો, સુખી, દુઃખી (આ પ્રમાણે જીવ પરાવર્તન પામે છે.)

ભાવાર્થ : એક જ એકટર! કેટલી બધી એકટીંગ કરે...

એક અમિતાભ બચ્ચન

શોલેમાં ચોર બને...

પરવરીશમાં પોલીસ બને...

કુલીમાં માલ-સામાન ઉંચકે...

દિવારમાં સ્મગલર બને...

ડાયરેક્ટર એને જે રોલ ભજવવાનું કહે, એ ભજવ્યા કરે... આમ જોવા જઈએ, તો એક જાતની ગુલામી! પૈસા ખાતર નાટકો ભજવ્યા કરવાના, હા! એને તો હજી સારું છે કે પુષ્કળ પૈસા મળે, યશ-કીર્તિ મળે, અને એ રોલ ભજવવામાં ય દુઃખ ન અનુભવાય...

પણ એવું અહીં નથી.

જીવ આવા એકટર જેવો છે,

કર્મસત્તા છે ડાયરેક્ટર!

ક્યારેક બિચારો જીવ દેવ બનીને દૈવીસુખો અને ઈર્ષ્યાદિ દુઃખો ભોગવે.

ક્યારેક બિચારો જીવ નારકી બનીને એકપણ મરણ વિના અસંખ્ય મરણો જેવી વેદના પામે.

ક્યારેક બિચારો જીવ વિષ્ટાનો કીડો બને, વિષ્ટામાં જ જન્મે, બદબદ થાય, છેલ્લે મરે, ભૂંડના પેટમાં!

ક્યારેક વળી બને રૂપવાન! જાહેરાતના પાટીયા પર ચડનારો! એ માટે લાખો રૂપિયા મેળવનારો!

ક્યારેક બને કદરૂપો! લોકોને તો શું, સગી માને પણ અળખામણો! ચીતરી ચડે એવો!

ક્યારેક સુખોનો ભોક્તા! નકરું સુખ, સુખ અને સુખ !

ક્યારેક દુઃખના મહાસાગરમાં ડુબેલો! શારીરિક, માનસિક હજારો સંતાપોથી ઘેરાયેલો!

- x - x -

વધુ આવતા અંકે...

અને દશમાનું નામ આ રાખીને એ જણાવી જ દીધું છે કે ૭-૮-૯માં બાદરસંપરાય છે જ. એટલે ત્યાં પણ સર્વત્ર અશુદ્ધપરિણામની હાજરી સૂચિત થઈ જ ગઈ છે.

અગ્યારમાનું નામ છે ઉપશાન્તકષાય છદ્મસ્થ વીતરાગ!

બારમાનું નામ છે ક્ષીણકષાય છદ્મસ્થ વીતરાગ!

આ બંનેમાં ઉપશાન્ત અને ક્ષીણ શબ્દ શુદ્ધપરિણામના સૂચક છે, છદ્મસ્થ શબ્દ અજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ અશુદ્ધ પરિણામનો સૂચક છે. બંનેમાં વીતરાગતા તો છે જ, પણ એક જગ્યાએ ઉપશમથી છે, એક જગ્યાએ ક્ષયથી છે... એ દર્શાવવા માટે જ ઉપશાન્ત અને ક્ષીણ... એ બે શબ્દો વાપરેલા છે.

આ પદાર્થ ગહન છે, શાંતિથી વિચારશો... તો ઘણી દિશાઓ ખુલશે.

આપણી વાત માત્ર એટલી જ છે કે

બધા ગુણસ્થાનકમાં શુદ્ધ પરિણામ પણ છે અને અશુદ્ધ પણ છે. જે શુદ્ધ છે, એ માત્ર ને માત્ર જીવનું કાર્ય છે. જે અશુદ્ધ છે, એમાં જીવ ભલે ઉપાદાનકારણ ખરો, પણ એ કાર્ય જીવ+કર્મના સંયોગનું કાર્ય છે... એટલો વિભાગ સ્પષ્ટ કરી લેવો.

જેમ જેમ સંયોગ ઘટતો જાય, તેમ તેમ અશુદ્ધ પરિણામ ઘટતો જાય અને શુદ્ધપરિણામ પ્રગટ થતો જાય... એમ કરતા છેવટે સંપૂર્ણ શુદ્ધપરિણામ પ્રગટે.

મહોપાધ્યાયજીએ ૧૨પગાથાના સ્તવનમાં એકદમ સરળભાષામાં આ વસ્તુ રજૂ કરી દીધી છે. જે જે અંશે નિરુપાધિકપણું, તે તે જાણો રે ધર્મ...

કર્મ રૂપી ઉપાધિ જેટલા જેટલા અંશમાં ઘટે, એટલા એટલા અંશમાં ધર્મ પ્રગટ થાય.

ધર્મ એટલે આત્માનો મૂળ સ્વભાવ! અર્થાત્ શુદ્ધપરિણામ!

સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણઠાણા થકી, જીવ લહે શિવશર્મ.

જીવ સમ્યક્ત્વ ગુણઠાણે આવ્યો, એટલે મિથ્યાત્વ નામની ઉપાધિ ટળી... એટલે એટલા અંશમાં ધર્મ ચાલુ થયો... છેલ્લે મોક્ષસુખની પ્રાપ્તિ થાય, ત્યારે સંપૂર્ણ શુદ્ધપરિણામ પ્રગટે.

(નૈગમનયની દૃષ્ટિએ તો છેક પહેલે પણ શુદ્ધપરિણામ પ્રગટે જ છે... હા, અંશથી જ.)

પ્રશ્ન : જેમ રાગાદિપરિણામને આપણે માત્ર કર્મજન્ય કે માત્ર જીવજન્ય નથી માનતા, તેમ સમ્પક્ત્વાદિ શુદ્ધપરિણામને પણ આપણે માત્ર જીવજન્ય માનવાની જરૂર નથી.

રાગાદિપરિણામ રૂપ અશુદ્ધપરિણામ જો કર્મ-જીવસંયોગથી જન્ય છે,

તો સમ્યક્ત્વાદિ પરિણામ રૂપ શુદ્ધપરિણામ પણ કર્મ-જીવસંયોગથી જન્ય માનો ને? બંને જગ્યાએ સંયોગ તો હાજર જ છે, તો પછી શા માટે અશુદ્ધ પરિણામ સંયોગજન્ય અને શુદ્ધપરિણામ માત્ર જીવજન્ય માનવો... આ પ્રશ્નનો જવાબ હજી અમને મળતો નથી. કૃપા કરીને આપ એના ઉપર પ્રકાશ પાડો...

- x - x -

વધુ આવતા અંકે...

વે રા ગ્ય મિ દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ.

ગતાંકથી ચાલુ...

રાગત્તિ ય દમગુત્તિ ય, એસ સપાગુત્તિ એસ વેયવિઙ્ગ ।

સામી દાસો પુજ્જો, યલો ત્તિ અધણો ધણવટ્તિ ॥ ૫૯ ॥

ગાથાર્થ : રાજા, ભિખારી, ચંડાળ, વેદવેત્તા, સ્વામી, દાસ, પૂજ્ય, દૂર્જન, નિર્ધન, ધનવાન... (આ પ્રમાણે જીવ પરાવર્તન પામે છે.)

ભાવાર્થ : વિશ્વ જેના નામથી કંપે, એવો મહા ભડવીર, પરાક્રમી, ઘાતકી નેપોલિયન જેવો રાજા બને છે, ક્યારેક !

મંદીરની બહાર પગથિયા પર ફાટેલા કપડે બેસીને, કપાયેલા હાથ-પગવાળો ભીખ માંગતો ભિખારી બને છે, ક્યારેક !

પશુઓને કાપનારો, રાજાના આદેશ પ્રમાણે ગુન્હેગારોને ફાંસી કે મસ્તકકાપની સજા કરનારો ચંડાલ બને છે, ક્યારેક !

યજ્ઞો કરાવતો, પૂજા-પાઠ કરાવતો, ગામડે-ગામડે જ્ઞાનપ્રચાર કરતો તત્ત્વવેતા બ્રાહ્મણ બને છે, ક્યારેક !

સેંકડો નોકરોની સલામ, સેવા, ભક્તિને ભોગવતો શેઠીયો બને છે, ક્યારેક !

એવા કોઈક શેઠની પગચંપીથી માંડીને હલકામાં હલકા કામ કરનારો દાસ બને છે ક્યારેક !

જેના પગમાં જોડા પહેરાવવામાં ય લોકો જાતને ધન્ય માને, એવો પુષ્પાદિની પૂજા પામતો પૂજ્ય બને છે, ક્યારેક !

ગાળો, પથરાઓ, જોડાઓનો માર ખાનારો, બધેથી કુતરાની માફક હડધૂત કરતો પાજી બને છે, ક્યારેક !

એક ટંકમાં જ એક-બે ચીજ ખાઈ લઈને શરીર ટકાવવાની મહેનત કરતો ગરીબ બને છે, ક્યારેક !

— x — x —

ન વિ ઇત્થ કોઙ્ઙ નિયમો, સકમ્મવિણિવિટ્ઠસરિસકયચિટ્ઠો ।

અનુનરૂવવેસો, નડુ વ્વ પરિઅત્તણે જીવો ॥ ૬૦ ॥

ગાથાર્થ : અહીં કોઈ નિયમ નથી. અહીં તો જીવ પોતાના કર્મોની પ્રકૃતિ વગેરેની રચનાને સમાન ચેષ્ટા વાળો બનીને નટની જેમ અલગ અલગ આકારના રૂપવાળો બનીને પરાવર્તન પામ્યા કરે છે.

ભાવાર્થ : આનો અર્થ એ જ છે કે જીવ ગમે તે આકાર ધારણ કરી શકે છે. એટલે એવું જે માનવામાં આવે છે કે પુરુષ મરીને પુરુષ જ થાય. તિર્યચ મરીને તિર્યચ જ થાય... એ બધું

ખોટું સમજવું. આવો કોઈપણ નિયમ છે જ નહિ.

પ્રશ્ન: નિયમ જો ન હોય, તો અમુક જીવ મરીને દેવ જ થાય, અમુક તિર્યંચ જ થાય... આ બધો નિર્ણય કોણ કરે ? કંઈપણ કાર્ય પાછળ કંઈક કારણ તો હોવું જ જોઈએ ને ? કાં તો બધા દેવ જ કેમ ન બને ? અથવા બધા નારક જ કેમ ન બને ?

એના કરતા અમે માનેલો નિયમ બરાબર છે કે જે જે હોય, તે તે બને...

ઉત્તર : ના. જીવ શું બને ? એનો નિર્ણય જાણે-અજાણે એ પોતે જ કરે છે.

પ્રશ્ન: શું વાત કરો છો ? એ જીવ ક્યાં ભગવાન છે કે...

ઉત્તર : પોતાની જાત માટેનો તો પોતે ભગવાન જ છે, એમ સમજ લો.

જીવ આ ભવમાં જેવી મન-વચન-કાયાદિની પ્રવૃત્તિ કરે, તેવા પ્રકારનું કર્મ બાંધે. સારી પ્રવૃત્તિ હોય, તો સારી ગતિના કર્મો! ખરાબ પ્રવૃત્તિ હોય, તો ખરાબ ગતિના કર્મો!

હવે એ કર્મો જેવા પ્રકારના બંધાયેલા હોય, તેના ઉદય વખતે એવા પ્રકારના જ ફળો જીવને પ્રાપ્ત થાય.

જો નારકના કર્મો બાંધ્યા હોય, તો નારક થાય...

જો પતંગીયાના બાંધ્યા હોય, તો પતંગીયો...

આમ આવતા ભવમાં એણે ક્યો રોલ ભજવવાનો છે, એ જીવ સ્વયં જ આ ભવમાં નક્કી કરી લે છે.

આજે જેમ એક્ટર પૂછે કે 'મારે ક્યો રોલ ભજવવાનો...' અને પછી એને ગમે, તો હા પાડે અને રોલ ભજવે.

આવું કંઈક અહીં થાય. ભલે જીવને સીધી ખબર નથી કે મારી આ પ્રવૃત્તિના કારણે મારા માથે આ રોલ આવવાનો છે. પણ એ પ્રવૃત્તિ જીવ પોતે જ કરે છે. એનાથી પરભવનો નિર્ણય થાય છે..

બસ, પછી તો નવા નવા આકારો ધારણ કરતો જાય, આ જીવ!

અને નટડાની જેમ અવનવા ખેલ કરતો જાય આ જીવ!

'હું તો નટડો થઈને કેવા નાટક નાચ્યો હો જિનવરિયા!' એ સરસ મઝાની સજાયા કંઠસ્થ કરીને ઘુંટશો, તો વૈરાગ્યભાવ મજબુત બનશે.

- x - x -

નરણસુ વેઅણાઓ અણોવમાઓ અસાયબહુલાઓ ।

રે જીવ! તણ પત્તા, અણંતરખુત્તો બહુવિહાઓ ॥ ૬૧ ॥

ગાથાર્થ : ઓ જીવ! નરકમાં તે અનેક પ્રકારની વેદનાઓ અનંતવાર પ્રાપ્ત કરી છે. જે અશાતાથી ભરેલી હતી, જે ઉપમા ન આપી શકાય તેવી હતી.

ભાવાર્થ : શાસ્ત્રમાં આ પ્રમાણે પાઠ આવે છે.

પ્રશ્ન: હે ભગવાન! નારકીઓ કેટલા પ્રકારની વેદનાઓને અનુભવતા હોય છે ?

ઉત્તર : ગૌતમ! દસ પ્રકારની!

શીત: પોષ-મહામાસમાં અડધી રાત્રે બરફના વરસાદની વચ્ચે હિમાલય ઉપર એને ખુલ્લા શરીરે સુવાડવામાં આવે, તો એને એમ લાગે કે ‘મને સારો ગરમાટો મળ્યો. હાશ!’ એટલી ભયંકર ઠંડી નારકમાં બિચારાઓ અનુભવે.

ઉષ્ણ : જેઠ માસમાં ભર બપોરે બે વાગે કચ્છના મોટા રણમાં વચ્ચોવચ સૂરજની નીચે ખુલ્લા શરીરે એને સુવાડવામાં આવે, તો એને એમ લાગે કે ‘હાશ! અહીં ઘણી ઠંડક છે...’ એટલી ભયંકર ગરમી નારકી જીવો અનુભવે.

ભૂખ : આખા જગતના ઘી વગેરે તમામ પુદ્ગલો ખાઈ જાય, તો પણ એમની ભૂખ શાંત ન થાય.

તરસ : આખા જગતનું બધું પાણી પી લે, તો પણ એમની તરસ શાંત ન થાય.

ખજાજ : છરીથી ખણે, ઉઝરડા પડે, ચામડી ઉખેડી નાંખે... તો પણ ખજવાળ ચાલુ ને ચાલુ!

પરાધીનતા : પરમાધામીઓને, ત્યાંના ક્ષેત્રને, પોતાના પાપકર્મોને સંપૂર્ણ પરાધીન! ધારેલું કશું કરી જ ન શકે. જે ધારે, તે ઉંધુ પડે.

તાવ : અહીંના ઉત્કૃષ્ટ તાવ કરતા અનંતગુણો તાવ!

ભય : આવનારા પરમાધામી વગેરેના દુઃખોને વિભંગજ્ઞાનથી જાણી લઈને સતત ભયમાં જીવે... મુસ્લિમો કોઈક હિન્દુને દોરડાથી બાંધી દઈને છરાઓ, આગ લઈને એની સામે દોડ્યા આવતા હોય, તે વખતે એ હિન્દુનો ભય કેવો હોય ? એના કરતા અનંતગણો ભય!

શોક : અકસ્માતાદિમાં લાડીલા બે દીકરાઓ, પતિ, દીકરી, પુત્રવધુ, પૌત્રો, પૌત્રીઓ... બધા એક સાથે મોત પામે, એ વખતે એ ચાલીસ આસપાસની ઉંમરવાળા કુટુંબપ્રેમી બહેનનો શોક કેવો હોય ? એના કરતા અનંતગણો શોક!

દાહ : હર્પિસના રોગવાળાને આખા શરીરમાં કેવો દાહ હોય... ઠંડક માટેના કેવા કેવા ઉપચારો સતત એણે કરવા પડે... એના કરતા અનંતગણો દાહ!

આ દસ વેદનાઓ નારકના જીવોને હોય છે.

આપણે અહીંની વેદનાઓના દૃષ્ટાન્ત આપીને એ વેદનાઓને સરખાવવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ, પણ ખરેખર તો બિંદુના દૃષ્ટાન્તથી સિન્ધુને સરખાવવા જેવું છે. આને માટે કોઈક ઉપમા આપી શકાય એમ જ નથી. પણ બાલજીવોને સમજાવવા માટે કંઈક તો બતાવવું પડે ને ? એટલે અહીંના લોકોને જે દુઃખ સૌથી મોટામાં મોટું લાગેલું હોય, એની સાથે એ નરક દુઃખોની સરખામણી કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. એટલે જ ‘એના કરતાય અનંતગણી...’ એમ શબ્દો વાપરીને સંતોષ માનવામાં આવ્યો છે.

પ્રશ્ન: બીજું બધું તો બરાબર! પણ શીત-ઉષ્ણ બે પીડા એક સાથે શી રીતે હોઈ શકે ? બંને વિરોધી છે.

ઉત્તર : શાબાશ. તારી વાત સાચી છે.

પહેલી બીજી નારકમાં સંપૂર્ણ ઉષ્ણવેદના છે,

ત્રીજીમાં અમુક સુધી ઉષ્ણ છે... એ પછી બધે જ શીતવેદના છે.

એટલે એક જીવને બંને ભેગી ન હોય, પણ અહીં તો બધા જ જીવોની ભેગી વાત કરવાની છે ને ? એટલે બંને વેદના દર્શાવવામાં આવી છે.

હા! બાકીની વેદનાઓ તો દરેકે દરેક જીવને હોય જ, સતત હોય જ.

પ્રશ્ન: પણ આખા વિશ્વના તમામ પુદ્ગલો ખાઈ લે, તો પણ ભૂખ શાંત ન થાય... એવું સંભવી શકે ખરું ? આ તો સાવ તુચ્છ વાત લાગે છે.

ઉત્તર : કોઈપણ નારકી બધા પુદ્ગલો ખાઈ શકવાનો જ નથી, પણ ધારો કે ખાય તો પણ ભૂખ ન શમે એ વાત પાક્કી!

એનું કારણ શું ? એ વિચારીએ.

એમનું ક્ષુધાવેદનીય કર્મ જ એવું તીવ્રતમ છે, કે ગમે એટલું ખાવા છતાં પણ ભૂખ ન શમે, ન શમે, ન જ શમે.

તમે ગરમપ્રદેશમાં અગ્નિ પેટાવો, કે હિમાલયમાં અગ્નિ પેટાવો, અગ્નિ તો ગરમ જ રહેવાનો. અગ્નિમાં બરફ નાંખશો, તો પણ અગ્નિનો પોતાનો સ્પર્શ ઠંડો નથી થવાનો. અરે, એનો ગરમસ્પર્શ ઓછો પણ નથી થવાનો. કારણકે ગરમસ્પર્શ એનો સ્વભાવ જ છે.

એમ નારકીના જીવોને ખોરાક મળે કે ન મળે, પાણી મળે કે ન મળે... એમને સતત ભૂખ, સતત તરસ ચાલુ જ રહેવાની. એ ઘટવાની નહિ, અટકવાની નહિ.

પ્રશ્ન: પણ અહીં જો ૮ ડીગ્રી તાવમાં માણસ મરી જતો હોય, તો ત્યાં એના કરતા અનંતગણી વેદનામાં તો એ જીવો મરી જ જવા જોઈએ ને ?

ઉત્તર : નથી મરતા, એમનું નિકાચિત-અનપવર્તનીય આયુષ્ય એમના માટે શ્રાપરૂપ બની રહે છે. મરવું-મારવું એમના કે પરમાધામીના હાથમાં છે જ નહિ. એ હવે માત્ર કાળના હાથમાં છે. આયુષ્યનો કાળ પૂરો થાય ત્યાં સુધી એમણે સહન કર્યા જ કરવાનું... વેદના વધે-ઘટે-સ્થિર રહે... ગમે તે થાય મરવાનું નહિ.

પ્રશ્ન: વેદનાઓ સહન કરે, તો બધા પાપકર્મો ખપી જાય ને ?

ઉત્તર : જુના બાંધેલા ખપે, પણ સહન કરતી વખતે જો આર્તધ્યાન કરે, રૌદ્રધ્યાનમાં પડે... તો વળી નવા પાપકર્મો બંધાય. એટલે દુર્ગતિની પરંપરા ચાલુ જ રહે.

હા! જો સાચી સમજણ પામીને સમ્યક્ભાવે સહન કરે. તો નવા પાપ ન બાંધે, જૂના પણ મોટા પ્રમાણમાં ખપાવે... જૂનું દેવું ચૂકતે થાય, નવું દેવું ઉભું ન થાય. તો છેવટે સદ્ગતિની પરંપરાને પ્રાપ્ત કરનારા બને.

આ પદાર્થોને ગપ્પા ન માનશો.

સર્વજ્ઞ મહારાજાઓએ ભાખેલા પદાર્થો ગપ્પા ન હોઈ શકે.

શ્રદ્ધા કરશું, તો વૈરાગ્યવાસિત બની, પાપોથી અટકી વહેલી મુક્તિ પામશું !

— x — x —

વધુ આવતા અંકે...

વે રા ગ્ય બિં દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ...

(આધાર : વૈરાગ્યશતક)

દેવતે મણુઅત્તે પરાભિઓગત્તણં ઉવગણં ।

મ્મીસણદુહં બહુવિહં અણંતખુત્તો સમણુમ્મૂઅં ॥૬૨॥

ગાથાર્થ : દેવપણામાં અને મનુષ્યપણામાં બીજાના નોકરપણાને પામેલા તેં અનેક પ્રકારનું ભયંકર દુઃખ અનંતીવાર અનુભવ્યું છે.

ભાવાર્થ : આત્મન ! તને કદાચ એમ લાગતું હોય કે ‘નારક અને તિર્યચ ગતિમાં ભલે દુઃખ હોય, પણ મનુષ્ય અને દેવગતિમાં તો શાંતિ છે ને ? તો હું થોડો થોડો ધર્મ કર્યા કરીશ, જેથી મારો જન્મ મનુષ્ય અને દેવગતિમાં જ થયા કરે, એટલે મારે દુઃખી થવાનો વારો ન આવે. સુખનું સુખ અને ધર્મનો ધર્મ ! એકલા પાપ કરું તો મારે પ્રશ્ન ઉભો થાય ને ? દુર્ગતિમાં જવાનો ! આ એકલા પાપ તો કરવા નથી, પછી ક્યાં વાંધો ?’

તો આત્મન ! સમજી લેજે...

પહેલી તો વાત જ એ કે આવી માન્યતાવાળાને લાંબા કાળ સુધી સદ્ગતિ મળતી જ રહે, એ શક્ય જ નથી. એ જે થોડો ઘણો પણ ધર્મ કરે, તે એને પુણ્ય ભલે બંધાવે, પણ અંદરની આ ભોગલાલસાઓની તીવ્રતા એને પાપાનુબંધી પુણ્ય બંધાવે. એટલે જ એક-બે ભવો સદ્ગતિ (!) મળ્યા બાદ તો લાંબા સમય સુધી પાછી દુર્ગતિઓ જ પ્રાપ્ત થાય.

છતાં

એકવાર તને એ પણ બતાવી દઉં કે ‘મનુષ્ય અને દેવગતિમાં સુખ છે’ એમ તું જે માને છે, એ પણ તારી મોટી ભ્રમણા છે.

મનુષ્યપણામાં રોગાદિ દુઃખો તો પ્રત્યક્ષ દેખાય જ છે, એટલે એની ચર્ચા નથી કરતો, પણ આ બંને કહેવાતી સારી ગતિઓમાં મોટામાં મોટું દુઃખ છે પરાભિયોગત્વ !

પ્રશ્ન : પરાભિયોગત્વ એટલે શું ?

ઉત્તર : પરાધીનતા - પરતંત્રતા - ગુલામી...

જો પેલા લાખો ભંગીઓને ! જેઓ બિચારા ગંદામાં ગંદી ચીજ વિષ્ટાને ઉપાડવાનું - નાંખવાનું - ચુંથવાનું કામ કરે છે... પૈસાને માટે સરકારને - શેઠને પરાધીન છે, માટે જ ને ?

જો પેલા મુંબઈના લાખો લોકોને ! રોજ સવારે પાંચથી માંડીને રાત્રે દસ વાગ્યા સુધી પશુ કરતા પણ બદતર જીંદગી જીવી રહેલા, રોજ ચાર-ચાર કલાક ટ્રેનની ઉભા-ઉભા મુસાફરી કરનારા, ભીડમાં-ગરમીમાં રીબાતા-પીસાતા...

પૈસાને માટે તે તે કંપનીઓમાં, ઓફિસોમાં નોકર બનીને રહ્યા છે, માટે જ ને ? એમને પરિવારનું સુખ શું ? એમને ખાવા-પીવા-હરવા-ફરવાના સુખ શું ? માત્ર ને માત્ર બિન્દુ જેટલા સુખને માટે સિન્ધુ જેટલા દુઃખોમાં ડુબતા બિચારા એ જીવોને એ ય ભાન નથી આવતું કે ‘અમે ખરેખર દુઃખી છીએ, સુખી નહિ, સુખનો રસ્તો હોવા છતાં પણ અમે દુઃખમાં જ ગરકાવ છીએ.’

મનુષ્યોની અંદરની દુનિયામાં તું નજર તો કર... અરે, જે કરોડો-અબજોપતિઓ છે, તેઓ પણ પોતાની સંપત્તિ ટકાવવા અને વધારવા માટે સરકારના ગુલામ છે, વ્યસનોના ગુલામ છે, કોઈક સ્ત્રીના ગુલામ છે... સ્વતંત્રતાનો શ્રેષ્ઠ દેખાવ કરનારા તેઓ પાસે પરતન્ત્રતા વિના, ગુલામી વિના કશું બાકી બચ્યું નથી.

આજે વિશ્વમાં રોજ હજારોની સંખ્યામાં આત્મહત્યા થાય છે, (ખૂન નહિ, મૃત્યુ નહિ... પણ આત્મહત્યા !) પૈસાની તંગીમાં, લેણદારોની દાદાગીરીમાં, પરિવારને પોષી શકવાની શક્તિના અભાવમાં, ચારેબાજુ અસહાયતાના દર્શનમાં છેવટે એ હજારો લોકોને એક જ રસ્તો સૂઝે છે, મરી જવાનો ! જે માનવભવને તું શ્રેષ્ઠ માને છે, તું સારો માને છે, એ જ માનવભવને હજારો લોકો રોજેરોજ સામે ચાલીને છોડી દેવાનો સફળ પ્રયત્ન કરે છે... તો શું તને એમ લાગે છે કે આ મનુષ્યભવમાં કંઈક સ્વાદ હોઈ શકે ?

તને એક વાત કરું. આખા વિશ્વમાં દુઃખને કારણે રોનારા માણસો એટલા બધા છે કે એમના આંસુઓ જો ભેગા કરવામાં આવે ને, તો કદાચ રોજેરોજની ડોલો ભરાય... આવા માનવભવને તું શું કરીશ ?

આ જ હાલત દેવોની છે...

ભલે દેવોમાં આમ તને સુખ સુખ લાગે, પરંતુ એ લોકોમાં ય પરાધીનતાના કારણે માનસિક દુઃખની સીમા નથી.

અરે, માણસોમાં તો ગરીબ ધનવાન બની શકે, અશક્ત સમર્થ બની શકે, સત્તાહીન સત્તાધીશ બની શકે... દેવોમાં તો એ ય શક્ય નથી. એને જે સંપત્તિ, જે શક્તિ, જે સત્તા મળી એ વધી શકતી નથી. એટલે જ પોતાના કરતા વધુ સંપત્તિમાન દેવોની સામે એણે કાયમ નીચું મોઢું રાખવું જ પડે, દીનતાનો અનુભવ કરવો જ પડે...

એટલે જ પોતાના કરતા વધુ શક્તિમાન દેવોના કડવા-મશ્કરી ભરેલા - ઉતારી પાડનારા શબ્દો એણે સાંભળવા પડે, સહેવા પડે, મન બળવો કરે... છતાં સહન કરવા પડે.

ગુંડાઓ પતિને બાંધી દઈને એની પત્ની ઉપર બળજબરી ગુજારે, એ વખતે પતિની હાલત કેવી ? શું કરી શકે બિચારો ?

બિચારા આ દેવોની પત્નીઓનો ઉપભોગ વધુ શક્તિમાન દેવો કરે, ત્યારે આ ઓછી શક્તિવાળાઓ માનસિક ત્રાસ અસહ્ય થવા છતાં માત્ર જોયા કરે, ખુન્નસ ઘુંટ્યા કરે, ‘મારી નાંખુ...’ એવા રૌદ્રધ્યાનમાં રીબાયા કરે...

ઘણા બધા લોકોની વચ્ચે કોઈક આપણને ઉતારી પાડે, ત્યારે સ્વમાન ઘવાઈ જવાથી કેવી

પીડા થાય ?... એવું તો એ બિચારા દેવોને વારંવાર થાય... પોતાની દેવીઓની સામે જ શક્તિમાન દેવો એની મશ્કરી કરે, ખખડાવે, દબડાવે... બિચારો દેવ સમસમીને સહન કર્યા કરે.

એ જ હાલત દેવીઓની...

ગમે ત્યારે ગમે તેનો ભોગ બની જવા તૈયાર રહેવાનું... ન ગમે કે ગમે... બસ, કોઈકના વિકારોની આગમાં પતંગીયાની જેમ સળગી જઈને રાખ બનવા માટે તૈયાર રહેવાનું... આવું આખી જીંદગીમાં કરોડો વાર રાખ થવા છતાં ય પાછા જીવતા તો રહેવાનું જ...

આત્મન !

અપેક્ષા ન રાખતો આ બે દુનિયાની !

જ્યાં આત્માના દોષો પડ્યા છે, ત્યાં દુઃખ જ દુઃખ છે...

જ્યાં આત્મા ગુણવાન બની ગયો, ત્યાં સર્વત્ર સુખ જ સુખ છે...

સાર :

દોષવાન માટે તમામ ગતિઓમાં દુઃખ, દુઃખ, દુઃખ !

ગુણવાન માટે તમામ ગતિઓમાં સુખ, સુખ, સુખ !

દોષો એ જ દુઃખ ! ગુણો એ જ સુખ !

આ સૂત્રનો અનુભવ કરી લે.

- x - x -

તિરિયગઈં અણુપત્તો, ભીમમહાવેઅણા અણેગવિહા !

જમ્મણમરણડરહટ્ટે અણંતખુત્તો પરિભ્મમિઓ ॥૬૩॥

ગાથાર્થ : તું તિર્યંચગતિને પામ્યો, ત્યાં અનેક પ્રકારની ભયાનક મોટી વેદનાઓ તેં ભોગવી. જન્મ અને મરણ રૂપ અરહટ્ટયન્ત્રમાં તું અનંતવાર ભમ્યો.

ભાવાર્થ : નારકની દુનિયાના દુઃખો પ્રત્યક્ષ નથી, માત્ર શ્રવણથી અનુમાન કરી શકાય છે. દેવો અને મનુષ્યોના દુઃખો આમ પ્રત્યક્ષ થાય, તો પણ એમાં એટલી બધી તીવ્રતા ન દેખાય. મોટાભાગે એ દુઃખો તો જાતે જ અનુભવવાથી એની ભયાનકતા સમજાય.

જ્યારે તિર્યંચના દુઃખો પ્રત્યક્ષથી પણ અતિભયંકરકોટિના દેખાય છે, જે દુઃખો જાતે અનુભવવાની જરૂર જ નથી. માત્ર એ જોવાથી પણ આપણા મુખમાંથી ચીસ નીકળી જાય... એવા એ ભયાનક છે.

ચીનમાં તેલમાં ભજીયાની જેમ જીવતાને જીવતા સાપ તળી નાંખવામાં આવે, હાથીઓના ચારેય પગો મોટી તલવારોથી કાપીને એના દાંત લેવામાં આવે, આખા ને આખા વાંદાઓ મોઢામાં નાંખીને દાંતથી ચાવી-ચાવીને ખાવામાં આવે... બીજી વાત...

દેવો અને નારકો શું ખાય ? કશું જ નહિ. એમને ઔદારિક આહાર જ નથી.

માણસો જે કંઈપણ ખાય-પીએ છે, એ બધું જ ૯૯% તિર્યંચના જીવો કે તેના મડદાઓ

છે, માણસો કંઈ દેવ કે નારકને તો ખાઈ શકવાના નથી. માણસો માણસનું માંસ ખાય, એ પણ બહુ ઓછું શક્ય છે. છેવટે એમને માટે એક જ દુનિયા બાકી રહે છે, તિર્યચની !

પ્રશ્ન : પણ અન્નાહારી જૈનો વગેરે તો માંસ ખાતા નથી, તો તેઓ ક્યાં તિર્યચોનો ભોગ કરે છે ?

ઉત્તર : અરે, ભાગ્યશાળી ! તમે જીવવિચાર નથી ભણ્યા ? એકેન્દ્રિયો કઈ ગતિમાં ગણાય ? તિર્યચગતિમાં જ ને ? અને આ અન્નાહારીઓ પોતાના માટે પાંચેય એકેન્દ્રિયોનું કચ્ચરઘાણ કાઢે જ છે ને ? અન્નાહારીઓના વપરાશમાં આવતી એવી એકાદ વસ્તુ તો બતાવો કે જે તિર્યચગતિનું જીવંત કે મૃતક શરીર ન હોય ? સચિત્તત્યાગીઓ વસ્તુને અચિત્ત કહીને વાપરશે, બીજાઓ સચિત્ત વાપરશે, પણ બંનેય રીતે તિર્યચજીવો તો મરવાના જ...

આમ તિર્યચોને માણસો દ્વારા ભયંકર વેદનાઓ સહન કરવી જ પડવાની.

ખાણમાં સુરંગો ફોડીને પથ્થરો મેળવવામાં આવે છે. ત્યાં એ પૃથ્વીજીવોને કેવી પીડા થતી હશે ? આપણા શરીર પર ટાઈમબોમ્બ બાંધીને કોઈ ફોડે, તો એની પીડા આપણને કેટલી થાય ? તો એ પથ્થરના જીવોની હાલત શું ?

આપણા શરીર ઉપર એસીડ પડે તો ? તો એ જ રીતે પાણી ઉપર સાબુ-શેમ્પુ ઘસવામાં આવે, ત્યારે એ જીવોને કેવી પીડા થતી હશે ?

આપણા ગળાને કોઈક તલવારના એક ઝાટકે કાપી નાંખે તો ? તો પંખા રૂપી તલવાર દ્વારા કપાતા અસંખ્ય વાયુજીવોને કેવી અને કેટલી પીડા ?

આપણા શરીરના કોઈ નાના નાના ટુકડા કરે તો ? તો શાકભાજી કે ફળોને સમારવામાં એ જીવોની શી હાલત થાય ?

બીજી વાત...

તિર્યચો પણ ખોરાક તરીકે કોનો ઉપયોગ કરે ? તિર્યચોનો જ ને ? શાકાહારી ગણાતા ગાય વગેરે પશુઓ વનસ્પતિ રૂપી તિર્યચને ચાવી ખાશે ને ? તો માંસાહારી પશુઓ તો નબળા પશુઓને મારી મારીને જ જીવનનિર્વાહ કરવાના... એ સ્પષ્ટ વાત છે. જોઈ લો નદીની, સરોવરોની, દરિયાની દુનિયાને ! જોઈ લો જંગલોની દુનિયાને...

આ બધું વિચારતા લાગે કે બિચારા તિર્યચો ખરેખર ભયાનક મોટી વેદનાઓ ભોગવે છે.

અને એ ય પાછું એક ભવ નહિ, અનંતા ભવો ! એકાદવાર મરીને છૂટકારો થતો હોત, તો તો સમજ્યા... પણ એ ત્યાં શક્ય નથી, દુઃશક્ય છે.

તિર્યચની દુનિયા એટલે ચક્રવ્યૂહ જ સમજી લો. અભિમન્યુ જેવા અનંત આત્માઓ આમાં પ્રવેશ તો સહેલાઈથી કરી શકે, પણ અંદર ગયા બાદ એમાંથી પાછા નીકળવું એમના માટે લોઢાના ચણા ચાવવા જેવું કપરું કામ બની રહે.

- x - x -

વધુ આવતા અંકે...

વે રા ગ્ય મિં દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ

(આધાર : વૈરાગ્યશતક)

જાવંતિ કે વિ દુઃખા, સારીરા માણસા વ સંસારે ।

પત્તો અણંતખુત્તો જીવો સંસારકંતારે ॥૬૪॥

અર્થ : સંસારમાં જેટલા પણ, જે કોઈપણ શારીરિક અને માનસિક દુઃખો છે, તે તમામ દુઃખોને સંસારરૂપી જંગલમાં જીવ અનંતીવાર પામ્યો છે.

ભાવાર્થ : જીવ જ્યાં સુધી ચરમાવર્તમાં ન આવે, ત્યાં સુધી આધ્યાત્મિક સુખ તો એના માટે સ્વપ્નસમાન જ છે. એટલે ત્યાં સુધી એને સતત આધ્યાત્મિક દુઃખ તો હોય જ છે. પરંતુ શરીર અને મનના સુખ પુણ્યાધીન છે, દુઃખ પાપાધીન છે... એટલે અચરમાવર્તકાળમાં એ સુખ અને દુઃખની સાઈકલ ચાલ્યા જ કરે.

પણ એમાં એક વાત નક્કી કે કોઈપણ અચરમાવર્તી એવો ન મળે કે જેને શારીરિક-માનસિક સુખો જ વધારે મળ્યા હોય. એ દુઃખો મળ્યા જ ન હોય, કે ઓછા મળ્યા હોય.

ગાથામાં સ્પષ્ટ કહે છે કે 'એવું એકપણ દુઃખ નથી, કે જે દુઃખ જીવે અનંતીવાર પ્રાપ્ત ન કર્યું હોય.'

અચરમાવર્તમાં જીવને પાપનો બંધ, અનુબંધ ઘણો જ રહેવાનો, પરિણામે એને સતત દુઃખ, દુઃખ, દુઃખ જ મળ્યા કરવાનું. માટે દરેક દુઃખની પ્રાપ્તિ અનંતીવાર થાય, એમાં આશ્ચર્ય નથી.

પ્રશ્ન : બધા જ જીવ માટે આ સમજવું ?

ઉત્તર : ના. મરુદેવામાતાએ નિગોદ સિવાયના દુઃખો ક્યાં અનુભવ્યા છે ? એ તો એકપણ વાર નરકાદિમાં ગયા જ નથી.

એ જ રીતે જેઓ અનાદિ નિગોદમાંથી સંખ્યાત-અસંખ્યાત કાળ પૂર્વે જ નીકળ્યા હોય, એમને પણ અનંતવાર બધી વેદનાઓનો સંભવ નથી.

આ તો જે જીવો અનંતાનંતકાળથી વ્યવહારરાશિમાં આવી ચૂકેલા છે, તે જીવો માટે જ આ હકીકત જાણવી.

- x - x -

તળ્હા અણંતખુત્તો સંસારે તારિસી તુમં આસી ।

જં પસમેઝં સવ્વોદહીણમુદયં ન તીરિજ્જા ॥૬૫॥

ગાથાર્થ : સંસારમાં અનંતવાર તને એવા પ્રકારની તરસ હતી કે જેને શમાવવાને માટે તમામ સમુદ્રોનું પાણી પણ સમર્થ ન બને.

ભાવાર્થ : એક ગામથી બીજા ગામ જતો એક માણસ રસ્તામાં તરસ્યો થયો, પાણી ન

પીવાથી ખૂબ પીડા પામ્યો. પણ એને પાણી ક્યાંય ન મળ્યું. થાકીને એક ઝાડની નીચે આરામ કરવા માટે લાંબો પડ્યો, અને એમાં જ એને ઉંઘ આવી ગઈ.

તૃષ્ણા સાથે ઉંઘેલો હોવાથી એને પાણીના સ્વપ્ન ચાલુ થયા. વિરાટ દરિયા પાસે એ પહોંચ્યો. આખો દરિયો પી લીધો, પણ તરસ ન મટી... પછી નદીઓ, તળાવો, કુવાઓ... બધાના પાણી પીવા છતાં પણ તરસ મટી નહિ.

અંતે એક ખાબોચિયા પાસે આવ્યો, કાદવ-કીચડવાળું એ સ્થાન ! મરેલા પશુઓની ચરબીઓની દુર્ગંધથી ભરેલું એ સ્થાન !

એણે નાક બંધ કરી, હાથમાં એ કાદવ-કીચડ-ચરબીનો લોંદો લઈને, એને નિયોવીને એમાંથી પાણીના ટીપા કાઢી કાઢીને પીવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

ભગવાન આદિનાથે ૯૮ દીકરાઓને આ નાનકડી ઘટના કહીને પ્રશ્ન કર્યો કે ‘એ માણસની તરસ આ પાણી પીવાથી શાંત થાય ખરી ?’

બોલ્યા દીકરાઓ ‘ના પ્રભુ ! દરિયા, નદી... ના પાણી પીને પણ જો તરસ શાંત ન થઈ, તો આવા પાણીથી તો શી રીતે શાંત થાય ?’

‘તો સાંભળો ! અનંતકાળમાં તમે અનંતાનંતવાર રાજ્યાદિ સુખો મેળવી લીધા છે, હવે આ ભવમાં ફરી એકવાર એ તમને મળે, એનાથી શું તમારી તૃષ્ણા શાંત થશે ? તમને શાંતિ મળશે ?’

‘ના પ્રભુ !’

‘તો શા માટે એની અપેક્ષા રાખો છો ?’

અને પ્રભુના ઉપદેશને પામીને ૯૮ એ દીક્ષા લીધી...

આ ગાથામાં આવી જ કોઈક વાત છે ને ?

અનંતવાર તને એવી તરસ લાગી છે, કે આખા વિશ્વનું પાણી પણ, એ તરસ મીટાવી ન શકે...

નરકાદિમાં ક્ષેત્રાદિપ્રભાવે આ બધી વેદનાઓ કાયમ હોય છે અને દૃઢ હોય છે, એમાં ગમે એટલું પાણી વાપરે, તો પણ શાંતિ ન જ મળે...

- x - x -

આસી અણંતખુત્તો સંસારે તે છુહા વિ તારિસિયા ।

જં પસમેઝં સવ્વો, પુગ્ગલકાઓ વિ ન તીરિજ્જા ॥૬૬॥

ગાથાર્થ : સંસારમાં તને તેવા પ્રકારની ભૂખ પણ અનંતવાર લાગી છે, કે જેને શાંત કરવાને માટે બધો પુદ્ગલકાય પણ સમર્થ ન બને.

ભાવાર્થ : બીજા બધા ભવોની વાત તો પછી કરીએ, પણ માત્ર આ ભવની વિચારણા કરીએ... દરેક જણ પોતપોતાના માટે વિચાર કરે, હું મારા માટે વિચાર કરું.

મારી ઉંમર કેટલી ? ૩૮ વર્ષ !

સંસારમાં રોજનો ખોરાક કેટલો ?

સવારે ૩-૪ ખાખરા, બપોરે ૩-૪ રોટલી, સાંજે ૩-૪ ભાખરી-પરોઠા... વધારાનો નાસ્તો વગેરે તો અલગ...

શાક-ભાત-નાસ્તો વગેરે બધો અલગ અલગ ગણવો નહિ ફાવે, એટલે એ બધો જ ખોરાક રોટલી રૂપે ફેરવી નાંખીએ, એટલે કે અમુક પ્રમાણમાં શાક એ અમુક સંખ્યાની રોટલી... આ રીતે કરતા સામાન્યથી એમ કહી શકાય કે દિવસની ઓછામાં ઓછી ૨૦ રોટલી જેટલો ખોરાક તો થયો જ હશે. (દૂધ-ચા-મીઠાઈ વગેરે બધું રોટલીમાં ફેરવવાનું...)

હવે ૧ દિવસની ૨૦ રોટલી, તો ૩૬૦ દિવસની (?) $૩૬૦ \times ૨૦ = ૭૨૦૦$ રોટલી આ થયો એક વર્ષનો હિસાબ...

જો ૧ વર્ષની ૭૨૦૦ રોટલી, તો ૩૮ વર્ષની (?) $૭૨૦૦ \times ૩૮ = ૨૭૩૬૦૦$ રોટલી આ જીવનમાં કુલ બે લાખ ૭૩ હજાર ૬૦૦ રોટલી વાપરી.

નાની ઉંમરમાં ખોરાક ઓછો હોય, એમ સમજીને કુલ ૧૦ વર્ષ $\times ૭૨૦૦$ રોટલી = ૭૨૦૦૦ રોટલી ઓછી કરો, તો ય આશરે બે લાખ રોટલી તો વાપરી જ ને ?

છતાં હજી ભૂખ લાગે છે ને ?

છતાં હજી ખાધા વિના બેચેની લાગે છે ને ?

તો ભૂખ શાંત ક્યાં થઈ ?

પ્રશ્ન : જુઓ, તે તે વખતે તો ભૂખ શાંત થઈ જ હતી, અરે ! એવી શાંત થયેલી કે ત્યારે તો કોઈ જરાક વધારે ખાવા આપે, તો પણ ન ખાઈ શકાય. પણ સમય જતા પાછી ભૂખ લાગે, એટલે ભૂખ શાંત જ ન થાય, એવું તો બન્યું નથી.

ઉત્તર : જુઓ, ઉપર જે દૃષ્ટાન્ત આપ્યું, એ તો એ દર્શાવવા માટે કે મનુષ્યાદિભવોમાં જે ભૂખની શાંતિ થાય છે. તે ક્ષણિક છે, એ કાયમી નથી. આવી ભૂખશાંતિને શાંતિ જ ન કહેવાય.

હા ! નરકમાં જે ભૂખ લાગે, તે આવી જ હોય કે એમાં તો તત્કાળ પણ ભૂખની શાંતિ નહિ જ. તમે ગમે એટલું ખાઓ, પણ એ ભૂખ ક્યારેય ન જ મટે.

નદી હજી પાણીથી તૃપ્ત થાય.

દરિયો કદી પાણીથી તૃપ્ત થતો જોયો છે ખરો ?

બસ, નારકોની ભૂખ એટલે આ દરિયો જ સમજી લો ને...

- x - x -

કાઝળમળગાઈં જમ્મળમરણપરિઅટ્ટણસયાઈં ।

दुःखेण माणुसत्तं जइ लहइ जहिच्छियं जीवो ॥६७॥

ગાથાર્થ : અનેક સેંકડોવાર જન્મ-મરણના પરિવર્તનને કરીને જીવ જો પામે, તો પણ દુઃખથી પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણેના મનુષ્યપણાને પામે.

ભાવાર્થ : ઉપદેશરહસ્યની બીજી ગાથામાં કહ્યું છે કે લઘુણ માણુસત્તં સુદુલહં... વૃત્તિમાં મહોપાધ્યાયજીએ અર્થ કર્યો છે કે

મનુજત્વં = ધર્મશ્રવણાદિસામન્ન્યુપહિતં નરભવમ્

માત્ર મનુષ્યભવ નહિ, પણ ધર્મશ્રવણ, શ્રદ્ધા, સંયમમાં ઉલ્લાસ આ બધી મોક્ષસામગ્રીથી યુક્ત એવો મનુષ્યભવ...

પ્રસ્તુત ગાથામાં પણ જહિચ્છયં શબ્દ એ માણસત્તં શબ્દનું વિશેષણ મુકેલ છે, તે આ જ સુચવવા માટે કે માત્ર મનુષ્યભવ તો હજી કદાચ મળી જાય, પણ જેમાં ધર્મનું શ્રવણ મળે, જેમાં પ્રભુવચનાદિ પર શ્રદ્ધા જાગે, જેમાં વિરતિપાલનનો ઉલ્લાસ જાગે... આ બધું મળે, એવો મનુષ્યભવ જ ઈચ્છનીય છે.

અને આવો માનવભવ દુર્લભ છે.

ઉપદેશ રહસ્યની ટીકામાં સુદુલ્લહં શબ્દનો અર્થ કરવામાં એ જ વસ્તુ બતાવી છે કે જીવો અજ્ઞાનથી જો મનુષ્યભવ હારે.

જીવો પ્રમાદથી જો મનુષ્યભવ હારે.

તો તેઓ અતિ લાંબાકાળ સુધી એકેન્દ્રિયાદિમાં ભટક્યા જ કરે, એ કાળ અસંખ્ય કે અનંત પણ હોઈ શકે છે, અને એ પછી શ્રેષ્ઠ માનવભવ પાછો મળે.

આમ, દુઃખેથી કેમ મળે ? એના બે કારણો આપણને સ્પષ્ટ રીતે મળી રહે છે.

(૧) અજ્ઞાન.

(૨) પ્રમાદ.

મોટા ભાગના જીવો તો અજ્ઞાનમાં જ એવા ખુંપેલા હોય છે કે તેઓ માત્ર પાપો જ ભેગા કરીને અતિ દીર્ઘકાળ માટે વિશિષ્ટ માનવભવ ગુમાવે.

કેટલાકો એવા હોય કે અજ્ઞાન તો ન હોય, પણ પ્રમાદ પુષ્કળ હોય, તેઓ પોતાના પ્રમાદના કારણે માનવભવ હારી જાય.

પ્રશ્ન : બેમાંથી કયો દોષ ખરાબ ?

ઉત્તર : જો પશ્ચાત્તાપાદિ ન હોય, તો જ્ઞાનીનો પ્રમાદ વધુ ખરાબ દોષ ! જો પશ્ચાત્તાપાદિ હોય, તો હજી નુકસાન ન કરે, અજ્ઞાની કરતા ઓછું નુકસાન કરે.

ઉપદેશમાલામાં શ્લોક છે...

સુચ્ચા તે જીવલોઽ, જિણવયણં જે નરા ન જાણંતિ ।

સુચ્ચાણ વિ તે સુચ્ચા, જે નાઝણ ન વિ કરંતિ ॥

જેઓ જિનવચનને જાણતા જ નથી, તે માણસો શોકપાત્ર છે...

પણ જેઓ જિનવચનને જાણીને પણ એ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ નથી કરતા, એ વધારે શોકપાત્ર છે.

આ શ્લોક ઉપરથી ખ્યાલ આવે છે કે,

અજ્ઞાનીઓ દયાપાત્ર છે,

પ્રમાદીઓ વધુ દયાપાત્ર છે.

પણ એ મિથ્યાત્વી પ્રમાદીઓ લેવા, સમ્યક્ત્વી પ્રમાદીઓ નહિ.

- x - x -

વધુ આવતા અંકે

ધીમે ધીમે જગતના પદાર્થોનું વિશિષ્ટજ્ઞાન પ્રગટે. (સમ્યગ્જ્ઞાન)
આ રત્નત્રયી છેવટે સમાપત્તિની પ્રાપ્તિ કરાવીને મોક્ષ આપી દે છે.

- x - x -

જેહ અહંકાર-મમકારનું બંધનં, શુદ્ધનય તે દહે દહન જિમ ઈધનં;

શુદ્ધનય દીપિકા મુક્તિમારગ ભણી, શુદ્ધનય આથી છે સાધુને આપણી. ॥૧૦॥

ગાથાર્થ : અહંકારનું અને મમત્વનું જે બંધન છે. તેને શુદ્ધનય બાળી નાંખે છે. જેમ આગ ઈધનને બાળે... તેમ ! શુદ્ધનય મોક્ષમાર્ગમાં અંધારુ દૂર કરનાર દીપક સમાન છે, આથી જ શુદ્ધનય સાધુની પોતાની સંપત્તિ છે.

ભાવાર્થ : મહોપાધ્યાયજીએ જ્ઞાનસાર અષ્ટકમાં એક અદ્ભુત રહસ્ય પ્રગટ કર્યું છે.

માણસને બે આંખ છે, એ બે આંખને અંધાપો લાવનાર બે દોષ છે અહંકાર + મમકાર.

જે માણસ આંધળો બની ગયો, એ તો પછી ડગલે ને પગલે થાપ ખાવાનો.

આમાં સૌથી પહેલા અહંકાર જાગે,

પછી એના આધારે મમકાર જાગે,

હું દીકરો છું... આ અહંકાર...

આ મારી મમ્મી છે, આ મારા પપ્પા છે... આ અહંકારથી જાગેલો મમકાર...

હું ભાઈ છું... આ અહંકાર...

આ મારા ભાઈઓ છે, આ મારી બહેનો છે... આ અહંકારથી પ્રગટેલો મમકાર...

‘હું સાધુ છું’ આ અહંકાર...

‘આ મારા શ્રાવકો, એટલે કે મારા સેવકો...’ આ મમકાર...

‘હું ગુરુ છું’ આ અહંકાર...

‘આ મારા શિષ્યો છે.’ આ મમકાર...

આવા તો ઢગલાબંધ અહંત્વ + મમત્વ ઉત્પન્ન થયેલા છે, એ જ પછી રાગ-દ્વેષને ઉત્પન્ન કરે છે.

પણ જેમ જેમ આ શુદ્ધનય આત્મસાત કરતા જઈએ, તેમ તેમ આ બંને દોષો ખતમ થતા જાય.

શુદ્ધાત્મદ્રવ્યમેવાહં શુદ્ધજ્ઞાનં ગુણો મમ ।

નાન્યોઽહં ન મમાન્યે ચેત્યદો મોહાસ્રમુલ્વણમ્ ॥

હું કોણ છું ? માત્ર શુદ્ધ આત્મદ્રવ્ય છું.

મારું કોણ ? શુદ્ધજ્ઞાન એ જ મારો ગુણ છે, મારું સર્વસ્વ છે.

હું શુદ્ધ-આત્મદ્રવ્ય સિવાય બીજું કશું જ નથી,

તો શુદ્ધજ્ઞાન વિના મારું કશું નથી,

આનું વારંવાર ચિંતન-મનન-ધ્યાન એ મોહનીયને ખતમ કરનાર જબરદસ્ત શસ્ત્ર છે.

- x - x -

વધુ આવતા અંકે

વે રા ગ્ય મિં દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ

(આધાર : વૈરાગ્યશતક)

તં તહ દુલ્લહલંભં વિજ્જુલયાચંચલં ચ મણુયત્તં ।

ધમ્મંમિ જો વિસીયઇ, સો કાઝરિસો, ન સપ્પુરિસો ॥૬૮॥

ગાથાર્થ : આ પ્રમાણે વિજળી જેવા ચંચળ, દુર્લભ મનુષ્યપણાને પામીને જે આત્મા ધર્મમાં શિથિલ બને, તે કુપુરુષ છે, એ સત્પુરુષ નથી.

ભાવાર્થ : એક તો વિશિષ્ટ માનવભવ આમ પણ દુર્લભ !

એમાં વળી એ વિજળી જેવો ચંચળ !

મળ્યા પછી લાંબો સમય ટકતો હોત, તો તો હજી પણ બરાબર ! પણ એવું તો છે નહિ. આમ પણ આ કાળમાં આયુષ્ય નાનું, અને અનિશ્ચિત ! શાંતિથી જીવવા મળે, તો ય ૮૦-૯૦થી વધારે નહિ, બાકી રોગાદિનો ભોગ બન્યા, તો ગમે તે પણે ઉપડી જવાનું થાય.

મુંબઈ એસેલવર્લ્ડમાં ઈલેક્ટ્રીક ગાડીઓ ચલાવવાની એક રમત છે. એમાં પડાપડી ખૂબ થાય. નાની ગાડીમાં બેસવાનું, બધી ગાડી પરસ્પર અથડાય, તો પણ કોઈ નુકસાન નહિ. બધું યાંત્રિક ! ચિક્કાર ગીદી હોય, કલાક-કલાક સુધી લાઈનમાં ઉભા રહેવું પડે. પછી નંબર લાગે, અને એ પણ માત્ર ત્રણેક મિનિટ માટે જ ! પછી બીજાનો વારો !

એ એક કલાકની રાહ જોયા બાદ ત્રણ મિનિટ જે મળે, એ પણ એટલી બધી મોંઘી લાગે કે જ્યારે ત્રણ મિનિટ બાદ ગાડી અટકે, ત્યારે ત્રણ મિનિટની મજાના આનંદ સાથે એ મજા બંધ થઈ જવાનો ખેદ ખૂબ હોય.

ગાડીમાં બેસનારાઓ ત્રણ મિનિટનો એવો લ્હાવો લઈ લેવા માંગતા હોય છે કે એ ચાલુ થાય, કે એ જ પળથી ધડાધડ ગાડી ચલાવવામાં, સ્ટીયરીંગ ફેરવવામાં લાગી જાય.

એની સામે આ માનવભવની તુલના કરીએ તો ?

અબજો અબજો અબજો વર્ષ પછી માંડ ૬૦/૭૦ વર્ષ હાથમાં આવે,

દર કલાકે પ્રાપ્ત થતી ૩ મિનિટની કિંમત કેટલી ?

તો અસંખ્યાદિ વર્ષો પછી પ્રાપ્ત થતા ૬૦/૭૦ વર્ષની કિંમત કેટલી ?

એ વખતે એ સમજી માણસને કેવો ઉલ્લાસ હોય ?

બસ, માનવભવ ચાલુ થાય, એટલે આરાધના કરવા લાગી જાઉં, એક મિનિટ પણ બગાડું નહિ, બધું સાધી લઉં...

આવું જ થવું જોઈએ ને ? અને છતાં જો એમ ન થતું હોય, તો સમજી જ લેવું કે એ સમજી માણસ નથી, મુરખ છે, પાગલ છે, કુપુરુષ છે.

- x - x -

माणुस्सजम्मे तडिलद्धियंमि, जिणिंदधम्मो न कओ य जेणं ।

तुट्टे गुणे जह धाणुक्कएणं, हत्था मलेव्वा य अवस्स तेणं ॥

ગાથાર્થ : સંસાર સમુદ્રના કિનારા સમાન માનવભવ પામી ગયા બાદ જે જૈનધર્મનું આચરણ ન કરે, એણે 'ધનુર્ધારીએ જેમ ધનુષ્યની દોરી તૂટી ગયા બાદ હાથ જ ઘસવાના બાકી રહે', એમ માત્ર હાથ ઘસવાના રહે.

ભાવાર્થ : ગાંડીવ ધનુષ્ય છે પાસે અર્જુનની !

ચડાવ્યું છે બ્રહ્માસ્ત્ર જેવું કોઈક મહાન બાણ !

કાન સુધી ખેંચી છે ધનુષ્યની દોરી !

દોરી છૂટે અને બાણ છૂટે, એટલી જ વાર, શત્રુઓ મર્યા જ સમજો...

પણ

એક વિચિત્ર ઘટના બની ગઈ...

દોરી અચાનક જ તૂટી ગઈ. હવે બાણ છોડવું શી રીતે ? શત્રુઓને મારવા શી રીતે ?

હાથમાં આવેલી બાજી ગુમાવવી પડે, શત્રુઓને મારીને જીતવાને બદલે શત્રુઓના હાથે મરીને હારવાનો પ્રસંગ ઉભો થાય.

એ વખતે કેવો અફસોસ થાય ?

એ અફસોસ વ્યક્ત કરતી એવી બે હાથ કચકચાવીને ઘસવાની ક્રિયા કેવી થાય ? આત્મન !

તને જે માનવભવ મળ્યો છે,

એ નથી જેવો તેવો...

પાંચ ઈન્દ્રિયો-બુદ્ધિમતા-સારા નિમિત્તો વગેરે બધું જ છે.

વાચનાઓનું શ્રવણ-શાસ્ત્રોનું વાંચન... આ વગેરે પણ બધું જ છે.

તને પછી આ બધા જ પદાર્થો પર શ્રદ્ધા છે, પ્રીતિ છે, રુચિ છે...

તો અટક્યો ક્યાં ?

માત્ર એક પ્રમાદમાં, એક આળસમાં, એક કંટાળામાં...

અટવાઈ ગયો તું શરીરના સુખોમાં, શરીરના જ દુઃખોના નિવારણમાં...

ફસાઈ ગયો તું સંસારની માયાજાળમાં...

એટલે જ તું જિનાજાઓનું પાલન કરતો નથી.

‘પછી વાત, પછી ભણીશ-પછી તપ કરીશ...’ આમ કાળ પસાર કરતો જ જાય છે.

પણ આવશે એક એવો દિવસ...

જેમાં આયુષ્યની દોરી તારી તૂટશે...

છેલ્લા વર્ષો, છેલ્લા મહીનાઓ, છેલ્લા દિવસો ગણાશે...

કાં તો કેન્સર.... કાં તો ડાયાબિટીસ... કાં તો B.P..... હજારોમાંથી કોઈક એકાદ જીવલેણ રોગ તને ધીમે ધીમે અજગરની માફક ગળી જતો હશે... બિચારા લોકો તારા માટે કરુણાથી બોલતા હશે કે ‘હવે આ મરે, તો સારું. એનું જીવતર મૃત્યુથી ય ભૂંડુ !’

ત્યારે તને ખૂબ પશ્ચાત્તાપ હશે... ‘અરે ! મેં આ ન કર્યું, તે ન કર્યું... મારી શક્તિ હોવા છતાં પણ એનો સદુપયોગ ન કર્યો. ઓ ભગવાન ! મેં ગંભીર ભૂલ કરી.’

પણ એ આંસુ

પણ એ પશ્ચાત્તાપ

પણ એ હાથ મસળવા દ્વારા પ્રગટ કરાતો ખેદ.

શા કામનો ?

અબ પછતાવે क्या होवत है, जब चीडिया એ નાનકવચન જ ત્યાં સાચું ઠરશે.

આત્મન ! કૃપા કર. આવું ન થવા દેજે.

તારે

ખેદાશ્રુ સાથે નહિ, હર્ષાશ્રુ સાથે મરવાનું છે...

પશ્ચાત્તાપ સાથે નહિ, પરમભાવ સાથે મરવાનું છે....

હાથ મસળતા નહિ, હાથ લલાટે પંચપરમેજિને સ્મરણમાં લાવીને, જોડીને મરવાનું છે. તો ઉભો થઈ જા....

ભૂતકાળ ભૂલી જા...

ભવ્ય ભવિષ્યને નજર સામે લાવ...

વર્તમાનને સુધારી દે...

— x — x —

રે જીવ ! નિસુણિ ચંચલસહાવ, મિલ્લે વિ ણુ સયલ વિ બજ્જભાવ ।

નવભેયપરિગ્ગહવિવિહજાલ, સંસારિ અત્થિ સહુ ઇંદયાલ ॥૭૦॥

ગાથાર્થ : હે જીવ ! સાંભળ.... તને નવ પ્રકારનો પરિગ્રહ વગેરે જે અલગ અલગ પ્રકારનો સમૂહ મળેલ છે, તે તમામ બાહ્ય વસ્તુઓ ચંચળસ્વભાવની છે.

આખો સંસાર ઈંદ્રજાળ છે.

ભાવાર્થ : કે.લાલ જાદુગરને જોયો છે ? સાંભળ્યો તો હશે જ... ભલભલા ખેલ કરે.

સ્ટેજ ઉપર મોટો હાથી ઉભો હોય, અને પળવારમાં ગુમ...

પોતે સ્ટેજ પર ઉભો હોય, એક જ સેકંડ બાદ હજારોની પબ્લિક વચ્ચેથી બહાર નીકળે... સ્ટેજ પર માણસને બોક્સમાં પૂરીને બોક્સના ટુકડાઓ કરે, છેલ્લે માણસ તોય જીવતો.

આવી તો ઢગલાબંધ બાબતો !

એ હતો જૈન, એકવાર પૂ.ગુરુદેવશ્રી પાસે આવેલો, એણે કહેલું કે 'મ.સા. ! આમાં મેલી વિદ્યાનો ઉપયોગ હોય છે, લોકોની અમે નજરબંધી કરી દઈએ, પછી અમે જે બોલીએ, એ જ એને દેખાય... વગેરે.'

શાસ્ત્રો આને ઈન્દ્રજાળ નામ પણ આપે છે.

દેખાય બધું, હોય કંઈ જ નહિ...

અચાનક જાણે બધું જ અલોપ...

રાત્રે દેખાતું સપનું... સારું કે ખરાબ... ચાલે ત્યાં સુધી સુખ કે દુઃખનો અનુભવ થાય, પછી શું ? જાગ્રત થતોની સાથે બધું હવામાં...

આત્મન !

પરિવાર, શરીર, સંપત્તિ, સત્તા... આ બધું શું આવી ઈન્દ્રજાળ જેવું જ નથી ? ભલે એ સાચું લાગે, પણ આખરે એ ટકે છે કેટલું ? દૃષ્ટમાત્રમેવ વિનષ્ટં એમ કહીએ તો ચાલે. હજી તું એને જુએ, જાણે, અનુભવે... એમાં તો એ ખતમ થાય.

સર્વ ક્ષણિકં સૂત્ર... ગૌતમબુદ્ધે પોતાના શિષ્યોને આપેલું, તેનું કારણ આ જ કે એના શિષ્યોમાં ભોગો પ્રત્યેની રુચિ વધતી જતી હતી, વૈરાગી હોવા છતાં પણ રાગભાવના સાપોલિયા ક્યારેક ક્યારેક સળવળી જતા હતા, એ પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં લઈને એમણે સૌને ઉપદેશ આપ્યો 'સર્વ ક્ષણિકં...'.

શિષ્યો ! જે બધું ખતમ જ થવાનું છે, એમાં વળી શેના માટે રાગ ?

- x - x -

વધુ આવતા અંકે

વૈરાગ્ય મિંદુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ

(આધાર : વૈરાગ્યશતક)

પિયપુત્તમિતઘરઘરણિજાય ઇહલોઙ્ય સઘ્વ નિયસુહસહાય ।

ન વિ અત્થિ કોઙ તુહ સરણિ મુક્ષ્વ ! ઇક્કલ્લુ સહસિ તિરિનિરયદુક્ષ્વ ॥૭૧॥

ગાથાર્થ : પિતા, પુત્ર, મિત્ર, ઘર, પત્ની... આ બધા જ તને માત્ર પોતાના સુખને માટે આ લોકમાં સહકારી થાય છે. હે મૂર્ખ ! તારે માટે કોઈ શરણ નથી, તું એકલો જ તિર્યંચ અને નરકના દુઃખોને સહન કરીશ.

ભાવાર્થ : ભારતના કેટલાક જૈનો = અજૈનો ચાઈનામાં ધંધો કરતા હતા, કોઈક અપરાધમાં પકડાયા, ચાર-પાંચ વર્ષ જેલની સજા ભોગવી આવ્યા, મહામુશ્કેલીથી એમનો છુટકારો થયો.

પ્રશ્ન એ થાય કે ચીનસરકાર જાણે જ છે કે 'આ બધાએ ધંધામાં જે કંઈપણ દાણચોરી વગેરે કરી. એનાથી કમાયેલા રૂપિયાનો ઉપયોગ એમણે એકલાએ તો કર્યો જ નથી. પરંતુ એમના પરિવારે પણ કરેલો છે. અને 'પરિવારવાળા કશું જાણતા જ નથી.' એવું પણ આ કાળમાં નથી. તો પછી આ અપરાધની શિક્ષાનો હકદાર તો આખો પરિવાર જ બને ને ? તો બધાને જેલમાં નાંખવા જોઈએ ને ?

જેમ ચોર પકડાય, તો એ તો શિક્ષાપાત્ર બને જ છે, પણ ચોર પાસેથી માલ લેનારાઓ પણ ગુન્હેગાર ગણાય છે. એમ આ સરકારની આંખમાં ધૂળ નાંખનારાઓ જેમ સરકારના ગુન્હેગાર ગણાય છે, તેમ એનો આખો પરિવાર પણ શિક્ષાને પાત્ર બનવો જોઈએ ને ?

પણ લૌકિક જગતમાં પણ આ સ્પષ્ટ અનુભવ થાય છે કે સરકાર ચોરને - લુંટારાને, ધંધામાં ગોલમાલાદિ કરનારાને શિક્ષા કરશે, પણ આ બધું એણે જેમના માટે કરેલું છે, એ પરિવારને તો સરકાર પણ કશું કરતી નથી, બરાબર ને ?

જો આ લોકમાં ય આ પરિસ્થિતિ છે,

તો પરલોકની તો વાત જ શું કરવી ?

અહીં તેં જે જે પાપો કર્યા, એ બધાનું ફળ દુર્ગતિઓમાં તારે એકલાએ જ ભોગવવું પડશે. ત્યાં તારા કહેવાતા એક પણ સ્વજનો તારી સુરક્ષા કરવા આવવાના નથી.

અરે, તેઓ આજે તને સહાયક થાય, તેનું કારણ પણ એ જ છે ને કે તું એમને સુખ આપે છે.

શું કોઈ છોકરીએ લંગડા-લુલાને પતિ તરીકે સ્વીકાર્યો ખરો ? સેવા કરવા...

શું કોઈ છોકરીએ કાળા-કુબડાને સ્વામી બનાવ્યો ખરો ? વૈરાગ્ય વધારવા...

શું કોઈ છોકરીએ ગરીબ-ભિખારીને અપનાવ્યો ખરો ? ગરીબાઈ અનુભવવા...

નહિ ને ?

એનો મતલબ એ જ કે લગ્ન કરતા પૂર્વે એ બધા જોઈ જ લે છે કે ‘મને કોણ સુખ આપશે ?’
પછી જ એ લગ્ન કરે છે.

માત્ર સામેના સુખ માટે લગ્ન કરવા કોણ તૈયાર છે ?

અરે, લગ્ન પછી પણ પત્ની પતિની વધુમાં વધુ કાળજી ક્યારે કરે છે ?

પતિ તરફથી પોતાના તમામ સ્વાર્થ પોષાય, સારામાં સારા પોષાય ત્યારે જ ને ? એમાં
ખામી આવી, એટલે ઉપેક્ષાનો પ્રારંભ !

મા-બાપને પણ ક્યો દીકરો વધુ લાડલો, કમાઉ દીકરો જ ને ?

ભાઈઓને - બહેનોને ક્યો ભઈલો વધુ પ્યારો, સ્વાર્થપોષક જ ને ?

કાકા-કાકી, મામા-મામી, ફઈ-ફુંઆ, માસા-માસી... આ બધા લોહીના સગાઓને
નિહાળજો બરાબર ! એમને કઈ લોહીની સગાઈ વધુ સ્પર્શે છે ?

ગરીબ-નકામો-બિયારો-બેકાર-અણપઢ ભત્રીજો-ભાણિયો... કોને લાડલો બન્યો છે...

ખબર છે તમને ? આ ગૌશાળાઓમાં ગાયોની ખૂબ-ખૂબ-ખૂબ સારી કાળજી શા માટે
કરવામાં આવે છે ? કારણ કે એ દૂધ આપે છે...

પણ જ્યારે એ દૂધ આપતી બંધ થાય, ત્યારે એ બાપડી બની જાય હરાયા ઢોર ! નધણિયાતા
ઢોર ! ભટકું ઢોર ! કાં પછી પાંજરાપોળના ખોડા ઢોર !

મારી ન શકાય એમને, માટે એમને મારવામાં ન આવે. બાકી એમના મોત પર આંસુ
સારંનાર કોણ ? ‘જગ્યા ખાલી થઈ’ એવું માનનારા ઘણા...

આવા જ કોઈ ઢોર જેવા નથી ને આ સંસારમાં આપણે ?

જ્યાં સુધી બીજાને ઉપયોગી, ત્યાં સુધી ગૌશાળાની તાજી-માજી ગાય જેવા !

જ્યારે બીજાને માટે નકામા, ત્યારે રખડતા ઢોર જેવા....

યાદ કરો નમિરાજનો ઉત્તર !

કહે છે ઈન્દ્ર ‘આ મોટો વડલો તૂટી ગયો, માટે પક્ષીઓ ચીચીયારીઓ પાડે છે.’

કહે છે નમિરાજ ‘ઈન્દ્ર ! વડલો તૂટ્યાનો એ પક્ષીઓને કોઈ વાંધો નથી. પણ વડલો
તુટવાથી વડલા પરના પોતાના માળા તૂટી ગયા, ઘર ફૂટી ગયા... માટે આ બિયારાઓ
ચીચીયારી પાડે છે. માટે જ જોઈ આવો ઈન્દ્રરાજ ! જે પક્ષીઓના માળા બીજા વડલાઓ પર છે,
તે પક્ષીઓ ચીચીયારીઓ નહિ પાડતા હોય.’

કેવું નગ્ન સત્ય !

આપણા મોત પર, નિષ્ફળતા પર રડનારાઓ ખરેખર આપણાથી પૂરા થતા એમના
સ્વાર્થનો વિનાશ થવાથી રડે છે... એ જ વાસ્તવિકતા તો નથી.

કેવો સરસ શબ્દ મૂક્યો છે ગ્રન્થકારે !

નિયસુહસહાય... પોત-પોતાના સુખને માટે તેઓ તમારા સહાયક છે.

સર્વઃ સ્વાર્થ સમીહતે આ સૂત્રને ભૂલશો નહિ ને ?

- x - x -

કુસંગે જહ ઓસબિંદુએ, થોવં ચિટ્ઠઈ લમ્બમાણએ ।

એવં મણુઆણ જીવિઅં, સમયં ગોચમ ! મા પમાયએ ॥૭૨॥

ગાથાર્થ : જેમ ઘાસના અગ્રભાગ ઉપર લટકતું ઝાકળનું બિંદુ થોડોક સમય ટકે, એમ માણસોનું જીવન પણ થોડોક સમય ટકે,... ગૌતમ ! એક સમય પણ પ્રમાદ ન કરીશ.

ઉત્તર : ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રના ૩૬ અધ્યયનમાંનું આ એક અધ્યયન ! જેમાં લગભગ તમામે તમામ ગાથાઓનું અંતિમ સૂત્ર આ છે સમયં ગોચમ !....

પ્રભુવીર ગૌતમને ઉદેશીને જગતને ઉપદેશ આપે છે.

પ્રભુવીર વર્ષ-માસ-દિન-પ્રહર-કલાક-મિનિટ-સેકન્ડને બદલે એના કરતા પણ વધુ સૂક્ષ્મ એવા સમયનો ઉલ્લેખ કરીને કહે છે કે 'ગૌતમ ! એક ક્ષણ પણ પ્રમાદ ન કરીશ.

વહેલી સવારે ખાસ કરીને શિયાળામાં ઘાસ ઉપર નજર કરશો તો ઉપરના ભાગ પર ટીપા બાઝેલા દેખાશે.

કવિઓ, ચિત્રકારો, સાહિત્યકારો, ફોટોગ્રાફરો એને અલગ અલગ દૃષ્ટિથી જોતા હોય છે... પણ પ્રભુ તો પ્રત્યેક પદાર્થને મોક્ષસાધક બનાવવાનો જ પ્રયત્ન કરે ને ?

પ્રભુએ એમાં અનિત્યત્વ ધર્મનો આવિષ્કાર કર્યો.

જોયા કરો એ સોડામણા લાગતા બિંદુને, જોયા જ કરો, આનંદ પામ્યા કરો... પણ પળ-બે પળ-પાંચ પળ... પવનની એક લહેરખી આવી, ને બિંદુ પડ્યું નીચે... એ જગ્યા પાછી ખાલી...

આ જગત એટલે ઘાસનો અગ્રભાગ !

આપણા જેવા જંતુઓ એટલે પાણીના બિંદુ !

આપણો જન્મ થયો, બધા ખુશ થયા... પણ એક દિવસ એક લહેરખી આવશે પવનની ! અને આ બિંદુ જેવા જંતુઓ બિયારા ખરી પડશે... ફરી પાછી આપણી એ જગ્યા ખાલી !

આ અલ્પકાળ માટે જે માનવભવ મળ્યો છે; ગૌતમ ! તેમાં એક સમય પણ પ્રમાદમાં ન પડીશ હોં ! એને એળે ન જવા દઈશ. પળેપળનો હિસાબ સાધી લેજે.

વર્તમાનમાં ક્રિકેટ દુનિયામાં ૨૦-૨૦ ઓવરની મેચ શરૂ થયેલી છે. ઘણી ઓછી ઓવર હોવાથી બેટીંગ કરનારાઓ ધનાધની જ કરતા હોય છે. ૨૦ ઓવરમાં ૧૫૦, ૨૦૦ રન પણ કરી લે. એ પછી બીજી ટીમનો વારો આવે, એણે જીતવા માટે દરેક ઓવરમાં ૮-૧૦ થી પણ વધારે રન કરવાના હોય, માથે સખત બોજો હોય, પહેલી ઓવરના પહેલા જ બોલથી તેઓ રન લેવા માટે યત્નગતતા હોય. એકાદ બોલ પણ જો ખાલી જાય, રન ન થાય... તો હો-હા મચી જાય. બેટ્સમેન જો બે-ત્રણ બોલ ખાલી જવા દે, તો તો ખેલ ખલાસ !

જેમ ત્યાં ૧-૧ બોલમાં કોઈપણ હિસાબે વધુમાં વધુ રન લેવાના હોય છે, ભલે દરેક બોલમાં છગ્ગો-ચોગ્ગો ન લાગે, પણ એકપણ બોલ ખાલી તો ન જ જવી જોઈએ. એમ અહીં મનુષ્યજીવનમાં, એમાં પણ સંયમજીવનમાં એકે એક સમયમાં વધુ ને વધુ નિર્જરા, વધુ ને વધુ પુણ્યબંધ કરવાનો હોય છે.

ધારો કે દરેકે દરેક સમયે એવો વિશિષ્ટતમ ભાવ ન જાગે, તો ય એકપણ સમય અશુભભાવવાળો તો પસાર ન જ થવો જોઈએ, દરેક સમયમાં અલ્પ પણ શુભભાવની ધારા ચાલવી જ જોઈએ.

મહોપાધ્યાયજી ઉપદેશરહસ્યમાં ફરમાવે છે કે આર્તધ્યાનનિષેધ-સદધ્યાના-દરાપ્રમાદપ્રધાનત્વાત્ ચારિત્રપરિણામસ્ય ચારિત્રનો પરિણામ સાચો હોય, તો એમાં (૧) કોઈપણ.... હિસાબે આર્તધ્યાન નિવારણ, (૨) કોઈપણ હિસાબે શુભધ્યાનનો આદર, (૩) અપ્રમાદ... આ ત્રણ તો સાધી લેવાનો જબરદસ્ત ભાર હોય જ છે.

આપણે સંયમી છીએ, તો આપણે આટલો તો દૃઢ સંકલ્પ કરવો જ જોઈએ કે મારી પ્રત્યેક પણ શુભધ્યાનની ધારામાં પસાર થાય.

બસ, આ જ બની જશે આપણા માટે અપ્રમાદ !

તો પ્રભુવીરની આજ્ઞાનું - ઈચ્છાનું પાલન કરવાનો લાભ આપણને પ્રાપ્ત થશે.

- x - x -

સંબુજ્ઞહ કિં ન બુજ્ઞહ, સંબોહી ખલુ પેષ્વ દુલ્લહા ।

નો હુ ઉવળમંતિ રાઝો, નો સુલહં પુણરવિ જીવિયં ॥૭૩॥

અર્થ : સંબોધ પામ ! કેમ બોધ નથી પામતો ? પરલોકમાં સંબોધિ દુર્લભ છે. રાત્રિઓ પાછી આવતી નથી, આ જીવન ફરી સુલભ નથી.

ભાવાર્થ : S.S.C.ની ફાઈનલ પરીક્ષા નજીક આવી ચૂકી હોય અને દીકરો ગંભીર બન્યા વિના રમવામાં-ફરવામાં - ટી.વી. જોવામાં પાગલ બન્યો હોય, તો મા-બાપ શું કરે ? એને વારંવાર ટોકે ને ? ઠપકો પાડે આપે ને ?

રાત્રે ઘસઘસાટ ઉંઘેલો માણસ ધરતીકંપ કે આગના પ્રસંગ બનવા છતાં પણ જો જાગ્રત ન થાય, તો સ્વજનો એને જોર જોરથી ઢંઢોળે ને ? થોડાક આવેશમાં આવીને પણ એને ઉઠાડે ને ?

રેલ્વેની મુસાફરીમાં સ્ટેશન આવવાની તૈયારી હોય, ત્યાં ઉતરવાનું હોય, ગાડી અલ્પસમય જ ત્યાં રોકાઈને આગળ વધવાની હોય, ત્યારે પણ આરામ કરનારાને આજુ બાજુના માણસો જોર જોરથી ઢંઢોળીને ઉઠાડે ને ?

શાસ્ત્રકારો જાણે કે એ રીતે આપણને ઢંઢોળી રહ્યા છે, ૭૨ ગાથા સુધી વૈરાગ્યોત્પાદક પુષ્કળ ઉપદેશ આપ્યા પછી હજી આપણા જેવા રાગનિદ્રામાં ઉંઘતા જ હોય, તો એમને જગાડવા માટે કંઈક પ્રયત્ન તો કરવો જ પડશે ને ?

એટલે કહે છે શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ... કે

બોધ પામ, કેમ બોધ પામ્યા વિના અબુઝ બનીને બેઠો છે ?

પ્રશ્ન : બોધ પામવો એટલે શું ? ધર્મારાધના કરવી એ જ ને ? એ હું આવતા ભવમાં કરીશ, આ ભવમાં વિષયસુખોની અનુકૂળતા મળી છે, તો એનો ભોગવટો પહેલા કરી લઉં, પછી આવતા ભવમાં ધર્મ...

ઉત્તર : એમ કંઈ પરલોકમાં ધર્મપ્રાપ્તિ સહેલાઈથી ન થઈ જાય...

એ તો જેણે આ ભવમાં ધર્મારાધના કરેલી હોય, તેને એ ધર્મારાધનાના પ્રભાવે આવતા ભવમાં ધર્મપ્રાપ્તિ સુલભ થાય.

ઉપદેશમાલામાં કહ્યું છે કે 'લઙ્કિલ્લિયં ચ બોદ્ધિ...' જે આ ભવમાં મળેલા જૈનધર્મની આરાધના ન કરે, એને આવતાભવમાં જૈનધર્મની પ્રાપ્તિ ન થાય.

પ્રશ્ન : આલોકમાં તો જિનધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ શકશે ને ? તો અમે પરલોકની ઈચ્છાને છોડીને આલોકમાં જ ધર્મપ્રાપ્તિની અપેક્ષા રાખશું, બોલો, પછી શું વાંધો છે ?

ઉત્તર : આ ભવમાં ક્યારે ? તમે તો 'આવતીકાલથી ધર્મ કરશું' એમ રોજેરોજ બોલે જ રાખો છો. તમારી આવતીકાલ ક્યારેય પણ આજ તો થતી જ નથી... જાતને જ છેતરો છો.

તમે એટલું તો સમજી જ શકશો કે

આ ભવની જે જે રાત્રિઓ પસાર થઈ ગઈ, એ કંઈ પાછી આવવાની નથી.

અને એમ એક-એક રાત્રિ કરતા, એક આખો ભવ પસાર થઈ જશે, અને એકવાર ભવ હાથમાંથી ગયા બાદ એ પાછો હાથમાં આવવાનો નથી.

યાદ રાખજો.

જે પૈસા-પૈસાની બચત કરે, એ રૂપિયાઓ બચાવી શકે, રૂપિયાથી સેંકડો, સેંકડોથી હજારો, હજારોથી લાખો, લાખોથી કરોડો...

પણ જે 'એક પૈસાની શું કિંમત ?' એમ પૈસાની ઉપેક્ષા કરે છે, એ રૂપિયાની પણ ઉપેક્ષા કરતો થઈ જ જાય છે, અને એક દિવસ એવો આવે છે કે એને ગરીબ થવાનો વારો આવે.

કંજુસાઈ દોષ છે, પણ કરકસર તો ગુણ છે. પૈસે-પૈસાની કિંમત સમજવી જોઈએ. એમ સમય-સમયની કિંમત જે કરી શકશે, એ જ મિનિટોની, દિવસોની, મહિનાઓની, વર્ષોની અને છેવટે જીંદગીની કિંમત કરી શકવાનો.

પણ

करिष्यामि करिष्यामि करिष्यामीति चिन्तयन् ।

मरिष्यामि मरिष्यामि मरिष्यामीति विस्मृतम् ॥

'હું કરીશ, હું કરીશ, હું કરીશ' એ વિચારમાં ને વિચારમાં 'હું મરી જઈશ...' એ ભૂલાઈ ગયું.

એમ લગભગ જીવોનો સ્વભાવ આ જ છે કે ધર્મ કરવાની વાત આવે, ત્યારે ના ન પાડે, તો ય વિલંબમાં ને વિલંબમાં જ કાળ બરબાદ કરી નાંખે, પછી ? પછી શું ? જો મૂર્ખતાનું ભાન થાય, તો પોક મૂકીને રડે, ભાન ન થાય, તો ય કરેલી ભૂલોના કડવા વિપાકો તો ભોગવ્યે જ છુટકો ને ?!

- x - x -

વધુ આવતા અંકે

વૈ રા ગ્ય મિં દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ

(આધાર : વૈરાગ્યશતક)

ઢહરા વુઢ્ઢા ય પાસહ, ગઢ્ઢત્થા વિ ચયંતિ માણવા ।

સેણે જહ વઢ્ઢયં હરે, એવમાઝઘ્ઢયંમિ તુઢ્ઢ ॥૭૪॥

ગાથાર્થ : જુઓ તો ખરા ! નાનાઓ, ઘરડાઓ, અરે ! ગર્ભસ્થ માણસો પણ મરી જાય છે. જેમ બાજ પક્ષી તેતરને પકડીને લઈ જાય, એમ આયુષ્યનો ક્ષય થાય ત્યારે યમરાજ જીવને પકડીને લઈ જાય છે.

ભાવાર્થ : શ્રી આચારાંગસૂત્રકાર કહે છે કે ણત્થિ કાલસ્સ અણાગમો મોતના અનાગમનનો કોઈ કાળ નથી. અર્થાત્ મોત ગમે તે ક્ષણે આવી શકે છે.

જૂનાકાળમાં તો

રોગો ઓછા...

વાહનવ્યવહારાદિની અલ્પતાના કારણે અકસ્માતો ઓછા...

ખોરાક-પાણીની શુદ્ધતાના કારણે તેનાથી થનારા મોત ઓછા...

હાડમારી ઓછી હોવાથી પણ શરીરને ઘસારો ઓછો...

એટલે હજી ય માણસો જીવી શકતા.

આ કાળમાં બધું વિપરીત થયું...

રોગોની સંખ્યા, સ્વરૂપ, ભયંકરતા સાંભળીએ તો આંખ ફાટી જાય...

મુસાફરીમાં ગયેલો માણસ હેમખેમ ઘરે આવશે કે કેમ ? એ કાયમનો પ્રશ્ન...

કેમીકલથી સડેલા, બગડેલા ખોરાક ખાનારાઓનું મોત રોજ ઝડપથી નજીક આવતું જાય...

મોંઘવારી વગેરેને પહોંચી વળવાને માટે પશુની જેમ જીવનારાનું શરીરમશીન જલ્દી ઠપ થવાનું જ.

આમાં માણસ ક્યારે મરશે ? એ ભગવાન જ જાણે.

આજે દેખાયેલો માણસ તમને બીજા દિવસે દેખાય, એટલે આશ્ચર્ય જ માનવું કે ‘આ હજી જીવતો છે ખરો...’

ઘરડાઓની તો યાત્રા નીકળે જ.

પણ યુવાનો અને નાના બાળકોની પણ ઠેર યાત્રાઓ નીકળે...

અરે, જન્મ્યા જ નથી, એવા ગર્ભસ્થો લાખોની સંખ્યામાં મરે...

ના ! એ જાતે ન મરે. પણ એને નિર્દય બનીને મારી-કાપી નાંખવામાં આવે...

આ જીંદગીમાં ગર્ભમાં મરવાનું તો દુર્ભાગ્ય આપણે લલાટે નથી આવ્યું. પણ એ જોઈને

એટલું તો વિચારી શકીએ ને ? કે 'અચાનક દુનિયાત્યાગી' રૂપ દુર્ભાગ્ય લલાટે આવવાની શક્યતા તો પાકામાં પાકી છે.

વળી, વળી, વળી એ જ વાત...

આત્મનું !

સતત મોતને નજર સામે રાખ.

પ્રત્યેક પળ માત્ર ને માત્ર ધર્મની કમાણી કરવામાં પસાર કરી લે.

- x - x -

તિહયણજણં મરંતં દટ્ટુણ નયંતિ જે ન અપ્પાણં ।

વિરમંતિ ન પાવાઓ, ધી ! ધી ! ધિત્રતણં તાણં ॥૭૫॥

ગાથાર્થ : ત્રણ ભુવનના લોકોને મરતા જોઈને જેઓ આત્માને ધર્મમાં જોડતા નથી, પાપથી અટકતા નથી, તેઓની ધૃષ્ટતાને ધિક્કાર હો, ધિક્કાર હો.

ભાવાર્થ : કરુણાનિધાન શાસ્ત્રકારો શું ધિક્કારની ભાષા વાપરે ખરા ?

છતાં જુઓ તો ખરા, આ ગાથાને ! કેવી ભાષા વાપરી છે !

હા ! જીવોને નથી ધિક્કાર્યા, એમના દોષને - નિર્લજ્જતાને - ધૃષ્ટતાને ધિક્કારી છે.

આ છે ૭૫મી ગાથા !

૭૪ ગાથા સુધીમાં કેટલો બધો ઉપદેશ આપી દીધો...

વર્તમાનકાળમાં શત્રુઓને ગભરાવવા માટે અંતિમશસ્ત્ર જેમ અણુબોમ્બ...

ભૂતકાળમાં શત્રુઓને ગભરાવવા માટે અંતિમશસ્ત્ર જેમ બ્રહ્માસ્ત્ર...

એમ કોઈપણ કાળમાં વૈરાગ્ય જન્માવવા માટે અંતિમશસ્ત્ર છે મોત !

એ શસ્ત્રનો વપરાશ પણ શાસ્ત્રકારે તો કરી લીધો, છતાં જ્યારે એમને દેખાયું કે હજી રાગ નામનો શત્રુ મરતો નથી, ખિલખિલાટ કરતો ઉભો છે, એને આ અંતિમશસ્ત્ર પણ કશું કરી શકતું નથી.

એટલે છેવટે જાણે કે થાકીને, જાણે કે હારીને મહાપુરુષ આ ગાથા ઉચ્ચારી રહ્યા છે.

અરે, માણસો અને તિર્યંચો તો મરે છે, પણ અસંખ્યવર્ષાયુષ્યવાળા દેવો-દાનવો ય મરે છે... અને એ બધું જોવા-જાણવા-માનવા છતાં પણ આ જ્ઞાની માણસો નથી તો પાપત્યાગ કરતા, નથી તો પુણ્યકાર્ય કરતા...

હવે શું કરવું ?

એ જીવોને ગાળ દેવી ? ના, ના ! એ બિચારા તો નિર્દોષ છે, એમના એ દોષને જ ધિક્કાર આપીને સંતોષ માનવો, જેના પાપે તેઓ આવા બન્યા છે.

એ છે ધૃષ્ટતા ! નિર્લજ્જતા ! તો એને જ ધિક્કાર હો.

પ્રશ્ન : પણ એને ધિક્કારવાથી શું ફાયદો ?

ઉત્તર : બે ફાયદા !

→ આપણા મનનો બળાપો ઠલવાઈ જવાથી શાંતિ મળે. કોઈ આપણી ૧૦૦% સાચી સલાહ પણ ન માને, ત્યારે આપણે શું કરીએ ? કોઈક પાસે ઉભરો ઠાલવી દઈને, પેલા માટેની બે-ચાર ફરિયાદો કરી લઈને શાંત થઈ જઈએ કે નહિ ?

→ ઘણીવાર આવા શબ્દો જ જીવોને ઉત્સાહિત કરવાનું કામ કરી દે. આપણે આવા શબ્દોથી હવે ઉપેક્ષા કરીએ છીએ, હતાશ બનીએ છીએ... આપણી આ નીતિ પેલાને આંચકો આપે, એવી શક્યતા ઘણી છે.

ગુરુ આપણને કહે કે ‘હું હવે તારાથી થાક્યો, હવે ક્યારેય પણ તને કશું નહિ કહું.’ ત્યારે આપણને મુંઝવણ થાય કે નહિ ? એ મુંઝવણ ‘હવે મને કોઈ નહિ કહે, તો મારું અહિત થશે.’ એવા સારા-સાચા ભાવની પણ હોય, પણ એના કરતા વધારે તો એવું બને કે ‘મારી ઉપેક્ષા કરવામાં તો મારી અપાત્રતા જ સિદ્ધ થાય છે...’ આ વિચારથી અહંકાર ધવાય. ‘શું હું અપાત્ર છું ?’ એ વિચાર સહન ન થાય. કોઈપણ માણસ થોડોક પણ સ્વાભિમાની હોય, તો કોઈ પોતાને અપાત્ર કહે-માને, એ એનાથી સહન ન થાય, એટલે છેવટે પાત્ર બનવાનો, પાત્ર દેખાવાનો પ્રયત્ન કરે જ.

એટલે જ જ્યારે આ રીતે એની ઉપેક્ષા થાય, ત્યારે એ પ્રમાદ ખંખેરીને, થનગનતા ઘોડાની જેમ શુભયોગોમાં લાગી પડે, એવી શક્યતા ઘણી !

પ્રશ્ન : તમારી આ ચાલાકી સીધી ઉતરે, તો તો ઠીક ! પણ માનો કે તમે જેને ઉપદેશ આપો છો, એ નિષ્કૃષ્ટતાનો બેતાજ બાદશાહ હોય તો ? એને કશી અસર ન થતી હોય તો ? અને એટલે જ તમારી આવી ચાલાકી બાદ પણ એનામાં કોઈ જ સુધારો ન થાય તો ? તો તમે શું કરશો ?

ઉત્તર : તો એનો મતલબ એ થયો કે એ જીવ ભારેકર્મી છે. ચીકણા કર્મોવાળો છે, કદાચ નિકાચિત કર્મોવાળો છે. એને હવે ઉપદેશ આપવાનો કોઈ જ અર્થ નથી.

પ્રશ્ન : બરાબર. પણ તમે તો કરુણાના સાક્ષાત્ અવતાર છો, તમે એ જીવને પાપોમાં રગદોળાતો જોઈ શકશો ? ઉપદેશ આપ્યા વિના રહી શકશો ? તમારો તો સ્વભાવ જ છે કે કરુણાથી પ્રેરાઈને બધાને હિતોપદેશ આપવો...

ઉત્તર : કરુણાથી પ્રેરાઈને જ હું હિતોપદેશ ન આપવાનું કામ કરીશ, ઉલટું કોઈ એને હિતોપદેશ આપતા હશે, તો હું એને અટકાવીશ, અને એ પણ કરુણાથી પ્રેરાઈને જ...

હું મારી જાતને અને અસ્થાને ઉપદેશ આપનારાને આ પ્રમાણે સમજાવીશ કે

મા મા જંપહ બહુયં, જે બદ્ધા ચિવ્વકળેહિં કમ્મેહિં ।

સવ્વેસિં તેસિં જાયઙ્ગ, હિઓવણ્ણો મહ્હાદોસો ॥૭૬॥

ગાથાર્થ : જેઓ ચીકણા કર્મોથી બંધાયેલા છે, તેઓને બહુ ઉપદેશ ન આપીશ, ન આપીશ. કેમકે તે બધાને હિતોપદેશ મોટાદોષવાળો બની રહે છે.

ભાવાર્થ : જેઓ ચીકણા કર્મોના ઉદયવાળા છે, એમને વધુ ઉપદેશ ન આપવો.

પ્રશ્ન : વધુ ઉપદેશ ન આપવો, એટલે ? એટલે એમને ઓછો ઉપદેશ આપી શકાય શું ?

ઉત્તર : ના, ઓછો ઉપદેશ પણ નથી આપવાનો...

પ્રશ્ન : તો પછી **बहुयं** શબ્દ શું કામ લખ્યો ? સીધું એમ જ કહી દો ને, કે એને ઉપદેશ ન આપવો.

ઉત્તર : એના બે કારણ છે.

→ આપણને ખબર જ ન હોય કે ‘આ જીવ ચીકણાકર્મવાળો છે.’ ત્યાં સુધી તો એને ઉપદેશ આપવો જ પડે ને ! ઉપદેશ ચાલુ કર્યા બાદ થોડા જ સમયમાં ખ્યાલ આવી જાય, કે આ ભારેકર્મી છે, તો પછી વધારે ઉપદેશ ન આપવો.

→ જે જીવ માટે આપણને ખ્યાલ આવી ગયો કે આ ભારેકર્મી છે. એ જીવ પણ કંઈ કાયમ તો ચીકણા કર્મવાળો રહેવાનો નથી. કર્મો ભોગવાઈ જાય, પછી એ પાછો અચીકણા કર્મવાળો બની જાય.

નંદિષેણે ૧૨ વર્ષ સુધી ચીકણા કર્મો ભોગવ્યા, પણ પછી ?

બાહુબલિજીએ ૧ વર્ષ સુધી માનકષાયના ચીકણા કર્મ ભોગવ્યા, પણ પછી ?

ગોશાળાએ આગ છોડવાનું પાપ કરવા સુધી ચીકણા કર્મ ભોગવ્યા, પણ પછી ?

આમાં બાહુબલિ-ગોશાળાના પ્રસંગમાં તો સામે કેવલજ્ઞાની પ્રભુ હતા, એટલે એમને ખ્યાલ હતો જ કે આમના કર્મો ક્યારે એમને ઉપદેશની અસર થશે, એટલે આદિપ્રભુએ બ્રાહ્મી-સુંદરીને એક વર્ષ બાદ અને વીરપ્રભુએ ગૌતમસ્વામીજીને આગના પ્રસંગ બાદ ઉપદેશ આપવા મોકલ્યા. એ પૂર્વે ન મોકલ્યા. કારણ કે એ પૂર્વે એ ઉપદેશ નિષ્ફળ જ જવાનો પ્રભુને તો નિશ્ચય જ હતો.

પણ આપણે બધા તો છદ્મસ્થ છીએ ને ? એટલે સામેવાળા જીવના ચીકણા કર્મો ક્યારે ભોગવાઈ ગયા, એ ખબર શી રીતે પાડે ? એટલે એક-બે-ત્રણ વારનો અનુભવ થયા પછી પણ આપણે કાયમી ઉપેક્ષા ન કરી શકીએ, હા ! આપણે એવું જાણી લઈએ કે ‘એ અભવ્ય છે, અથવા તો અચરમાવર્તી જ છે, અથવા તો એના ચીકણા કર્મો ઘણા બધા લાંબાકાળ સુધી રહેવાના છે. તો એ વાત બરાબર કે આપણે સંપૂર્ણ ઉપેક્ષા કરીએ, પણ શું એવું શક્ય છે ?

એટલે

જેમ સવારે ઉકાળેલું પાણી વહોરવા જઈએ, સગડી પર પાણી ઉકાળવા મુકેલું હોય, આપણે ચકાસણી કરીએ કે ‘ત્રણ ઉભરા આવ્યા કે નહિ ?’ ન આવ્યા હોય, તો થોડી રાહ જોઈએ. ફરી ચકાસણી કરીએ કે ‘ત્રણ ઉભરા આવ્યા કે નહિ ?’... એમ વારંવાર ચકાસણી કરતા જ રહીએ... અને જેવી ખબર પડે કે ‘ઉભરા આવી ગયા છે.’ કે તરત જ પાણી વહોરી લઈએ.

એમ પાપીજીવોને પમાડવાની આપણી ભાવના છે, ફરજ છે, કર્તવ્ય છે. એટલે ઉપદેશ આપ્યો, પણ પેલાનો કાળ પાક્યો ન હોવાથી કોઈ ફાયદો ન થયો, તો આપણે ધીરજ રાખવી જ પડે...

થોડાક સમય પછી વળી પાછો એક પ્રયત્ન... થોડોક ઉપદેશ આપો, અવસર જોઈને આપો, બરાબર મુખ્યસ્થાન પર આપો... છતાં જો સીધુ ન પડે, તો સમજી લેવું કે હજી પણ

ચીકણા કર્મો છે... એટલે થોડોક જ ઉપદેશ આપીને અટકી જવું.

આમ વારંવાર પ્રયત્ન કરવો, પણ અવસરે-અવસરે કરવો. સાવ ઉપેક્ષા ન જ કરાય.

(૧) આપણે પાણી વહોરવું જ છે, તો વારંવાર ચકાસણી કરવાની જ.

આપણે પેલાને તારવો જ છે. તો વારંવાર અલ્પ-અલ્પ ઉપદેશ આપવાનો જ.

(૨) આપણે ત્રણ ઉકાળ્યા ન આવ્યા હોય, તો ચકાસણી કરીને અટકી જવાનું...

આપણે અલ્પ ઉપદેશ આપ્યા પછી જો લેશપણ અસર ન દેખાય, તો વધુ ઉપદેશ ન આપવો...

(૩) આપણે ચકાસણી કરવાનું બંધ નહિ કરવાનું.

આપણે ઉપદેશ આપવાનું બંધ નહિ કરવાનું.

(૪) દર બે-ચાર સેકન્ડે ચકાસણી કરવી એ યોગ્ય નથી... એક-બે-ચાર મિનિટે કરાય...

અલ્પ-અલ્પકાળે ઉપદેશ આપવો એ યોગ્ય નથી, યોગ્ય અવસરે વારંવાર ઉપદેશ આપવો જ.

(૫) નીચે ગેસ બંધ થઈ ગયા પછી ચકાસણી કરવાનો કે રાહ જોવાનો અર્થ જ નથી.

જીવ અભવ્યાદિ હોવાનો નિશ્ચય થયા પછી લેશ પણ ઉપદેશ નકામો જ સમજવો.

(૬) ત્રણ ઉભરા ન આવ્યા હોય, છતાં પાણી વહોરીએ, તો સચિતનો દોષ લાગે ને? એમ વારંવાર અકાળે = બે-બે સેકન્ડે પાણીની ચકાસણી કરીએ, તો ઉકાળનારો માણસ ગુસ્સે થાય કે નહિ?

એમ જે જીવને ઉપદેશની લેશ પણ અસર ન જ પહોંચે, એને વારંવાર ઉપદેશ આપો, તો એ ભડકવાનો. એ કાયમ માટે ગાંઠ મારી દેવાનો કે 'આને ઉપદેશ આપવાની કુટેવ છે, મારે કશું સાંભળવું નથી.'

અને ઘણીવાર તો નિજીર બનીને પેલા ઉપદેશકની બોલતી બંધ કરવા માટે પૂર્વના પાપને વધારી દઈને બમણું પાપ કરી નાંખે. ઉપદેશક હેરાન થાય, ગાળો દે... પેલો હસે.

પાણીના ત્રણ ઉભરાની ચકાસણી સાથે જીવોની ઉપદેશની પાત્રતાની ચકાસણીને સરખાવીને પ્રયત્ન કરવામાં આવશે, તો ઘણો મોટો લાભ થશે... આ પદાર્થ સ્પષ્ટ સમજાશે.

બીજું,

પાણીમાં ત્રણ ઉભરા ન આવે, એમાં દોષ કોનો? અગ્નિ ધીમો હોય, ઓછો હોય, ઓલવાઈ ગયો હોય... એટલે ઉભરો ન આવે... પણ એમાં બિચારું પાણી શું કરે? આપણે પાણી વહોરવા જનારાએ પાણીને ગાળો દીધી? કે 'આ હરામી છે, લબાડ છે, હજી ઉકળતું જ નથી...'

આપણે એટલું જ વિચારીએ કે

→ આજે પાણી મોડું ઉકાળવા મૂક્યું લાગે છે... માટે સમયસર ઉકળ્યું નથી.

→ આજે પાણી વધારે પ્રમાણમાં ઉકાળવા મુકેલું છે... માટે સમયસર ઉકળ્યું નથી.

→ નીચેથી એને અગ્નિ બરાબર નથી મળતો, માટે ઉકળતું નથી.

→ ઉપર તપેલું ઢાંકેલું નથી, માટે ઉકળતું નથી...

બરાબર ને ?

એમ

આપણે સરસ ઉપદેશ આપીએ, છતાં પેલો વ્યક્તિ પ્રતિબોધ ન પામે, તો શું કરવું ?

→ એનો કાળ હજી પાક્યો નહિ હોય, નિયતિ એનો કાળ મોડો પકાવશે, માટે એ સુધરતો નથી.

→ કાળ પાક્યો હોય, તો ય ચીકણા કર્મો હોય, તો પ્રતિબોધ ન પામે. (અચરમાવર્તમાં તો કર્મ ગમે તેવા હોય, પેલો પ્રતિબોધ નથી જ પામવાનો. જ્યારે ચરમાવર્તમાં સમ્યક્ત્વાદિ પામ્યા બાદ પણ નિકાચિત કર્મોદયવાળો પતિત બને, ઉત્થાન ન પામે... વગેરે શક્ય છે જ.)

→ કાળ પાક્યો હોય, કર્મો ચીકણા ન પણ હોય, પણ મારો ઉપદેશ રૂપી અગ્નિ તીવ્ર હોવો જોઈએ ને ? મારા ઉપદેશમાં કોઈ દમ ન હોય, અસ્થાને હોય, અકાળે હોય... તો પેલાને એની અસર ન થાય.

→ કાળ પાક્યો છે, કર્મો ચીકણા નથી, ઉપદેશાગ્નિ પણ જોરદાર છે... પણ બહારના અશુભનિમિત્તોનું જોર ભયંકર છે. એ જીવ રૂપી પાણીને શુભનિમિત્તો રૂપી ઢાંકણથી ઢાંકી દેવાની જરૂર છે. હવે જો ઢાંકણ ન હોય, તો બહારના વાતાવરણની અસર એના ઉપર થાય જ. એટલે એમાં ધાર્યા પ્રમાણે યોગ્ય કાળે પરિવર્તન આવવું શક્ય નથી. વાર લાગે જ. (આજે ભોગવાદના વ્યાપક પ્રચારને કારણે સાચા ધર્મમાં લોકોને જોડી દેવા એ કપરું જ પડે છે ને ?)

પણ ક્યારેય આપણે પાણીને ગાળો દેતા નથી.

તો જ્યારે પણ કોઈપણ જીવ ન પામે ત્યારે ઉપર મુજબ

કાળની ખામી...

ચીકણાકર્મોની પ્રબળતા...

સ્વ-ઉપદેશની અવિશિષ્ટતા...

વિપરીતનિમિત્તોનું... વાવાઝોડું...

આ બધા કારણોને નજર સામે લાવીને મન શાંત રાખવું. પણ એ જીવને દોષિત ન ઠેરવવો. ત્યાં એના હિત માટે જ મૌન ધારણ કરવું.

પ્રશ્ન : સંસ્કૃતમાં શ્લોક છે કે **उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपाय, न शान्तये ।**

મૂર્ખોને ઉપદેશ એ પ્રકોપને માટે થાય, શાંતિને માટે નહિ.

આમાં તો લેશ પણ ઉપદેશ આપવાની ના પાડી છે.

ઉત્તર : ના. એવું નથી. થોડોક ઉપદેશ આપ્યા બાદ એવું લાગવા માંડે કે 'આને ગુસ્સો આવશે, અરુચિ થશે...' તો તરત જ ઉપદેશ અટકાવી દેવો.

પૂર્વે જે સાર બતાવ્યો છે, એ જ સાર આનો પણ સમજી લેવો.

અને માટે જ જુઓ...

૭૬મી ગાથામાં આ વાત કર્યા બાદ

આગળ ૭૭મી ગાથામાં પાછો ઉપદેશ તો ચાલુ જ રાખે છે, બંધ નથી કરતા.

- x - x -

વધુ આવતા અંકે

યે રાગ્ય મિં દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ

(આધાર : વૈરાગ્યશતક)

કુણસિ મમત્તં ધણસયણવિહવપમુહેસુ અણંતદુઃખેસુ ।

સિદ્ધિલેસિ આયરં પુણ અણંતસુઃખંમિ મુઃખંમિ ॥૭૭॥

ગાથાર્થ : અનંત દુઃખોના કારણભૂત એવા ધન-સ્વજન-વૈભવ વગેરેમાં તું મમતાને કરે છે, અને અનંતસુખવાળા મોક્ષમાં તું આદરને નબળો કરે છે. (અનાદર કરે છે.)

ભાવાર્થ : વિલાસી શ્રીમંત યુવાનના ખાનદાન સંસ્કારી રૂપવાન સાત્ત્વિક કન્યા સાથે લગ્ન થયા, બધું જ છે, સાથે મર્યાદા પણ છે... અને એટલે જ એનામાં માદકતા નથી. એનું સુખ સાત્ત્વિક સુખ છે. પેલો યુવાન છે વિલાસી ! એને વિલાસ જોઈએ છે, રાજસસુખ જોઈએ છે...

એટલે બિચારો ચેનચાળા કરનાર, શણગાર વધારે પડતો કરનાર વેશ્યા તરફ આકર્ષાય એ સ્વાભાવિક છે.

પણ અંતે ?

વેશ્યા પાસે શું સુખ મળવાનું ? ભ્રમાત્મકને ? મિથ્યા ને ? ક્ષણિક જ ને ?

વિલાસી યુવાન આ સમજે કે ન સમજે, પણ આ નક્કર હકીકત છે.

હા ! જ્યારે એ થાકશે, ત્યારે એ વળશે પોતાની સાત્ત્વિક પત્ની પર ! સાત્ત્વિક સુખ આપનાર તરફ !

આ જ ઉપમા અહીં પણ સમજી લેવી.

મોક્ષમાં અનંતસુખ છે, આત્મિકસુખ છે...

સંસારમાં અનંતદુઃખ છે, આત્મિકદુઃખ છે...

પણ એ જ સંસારના સુખો વેશ્યાની જેમ આકર્ષણ ઉભું કરી દે છે, પરિણામે બિચારો મોહવશ જીવ એની પાછળ દોડ દોડ કરે છે.

ઘરે જ બેઠું છે રૂપવતી - સંસ્કારી-ખાનદાન-શ્રેષ્ઠતમ પત્ની સમાન આત્મિક સુખ ! પણ જીવને એમાં રસ નથી પડતો, કારણ કે મોહાધીન છે, અને બિચારો પેલા વેશ્યા જેવા સાંસારિક સુખો પાછળ દોડે છે.

એને સંપત્તિ 'મારી' લાગે છે.

એને સ્વજનો 'મારા' લાગે છે.

એને ઘર 'મારું.' લાગે છે.

પણ આ બધા વેશ્યાતુલ્ય પદાર્થો એને એક દિવસ તરછોડશે, એનું એને ભાન નથી,

એની એને સાચી સમજ નથી, શું થાય ?

એની સામે આત્મિક સુખ તો જીવને આવકારવા, ભેટવા તૈયાર જ છે... પણ જીવને એ ગમવું જોઈએ ને ?

સતી પત્નીની કિંમત તો ભાગ્યવંત પતિ જ કરી શકે, વિલાસી-વ્યભિચારી પુરુષ નહિ. આત્મિકસુખની કિંમત ઉત્તમ આત્માઓ જ કરી શકે, દુર્ભવીઓ નહિ.

પ્રશ્ન : તમારી વાત ઉપમા પ્રમાણે તો સાચી લાગે છે, પણ વાસ્તવિકતામાં અનુભવ નથી થતો. સંસારસુખો જ સુખ લાગે છે. આત્મિકસુખ સુખાભાસ લાગે છે. પ્રવચનમાં સાંભળીએ, શાસ્ત્રોમાં વાંચીએ... પણ અનુભવમાં કશું નથી.

ઉત્તર : સાચી વાત છે, તમારી ! નિયતિના પાક વિના, કાળના પાક વિના, તથા-ભવ્યત્વના પાક વિના લાખ મહેનત કરવા છતાં પણ આ વસ્તુની પ્રાપ્તિ સંભવિત નથી.

જેને આ બધા કારણો અનુકૂળ બને, તેને મોક્ષમાં આદર ઉત્પન્ન થાય.

પ્રશ્ન : જો આ બધા કારણો ન હોય, તો તો ઉપદેશ આપવા છતાં પણ મોક્ષનો આદર પ્રગટ થવાનો નથી જ.

અને જો આ બધા કારણો હોય, તો પછી ઉપદેશ વિના પણ મોક્ષનો આદર પ્રગટ થઈ જ જશે. તો પછી આ ઉપદેશની જરૂર શી છે ? કે 'તમે મોક્ષમાં આદર કરો...'

ઉત્તર : તમારી વાત સાચી છે.

પણ આટલું ધ્યાનમાં લો કે નિયતિપાકાદિ બધા જ કારણો આવી ગયા બાદ ઉપદેશ નામનું નિમિત્ત કારણ જો ન મળે, તો ગુણોની પ્રાપ્તિ ન થાય. એટલે નિમિત્તકારણ તરીકે ઉપદેશ જોઈશે તો ખરો જ.

બીજી રીતે એમ પણ કહી શકાય કે

નિયતિ વગેરે કારણો જ ગુણપ્રાપ્તિ વગેરે કાર્ય કરે છે, પણ એ માટે એમને ઉપદેશની જરૂર પડે છે. ભલે તે કારણો જ ઉપદેશને લાવનારા હોય, પણ એમને ઉપદેશને લાવવો પડે છે, એ વસ્તુ ધ્યાનમાં લેવી જરૂરી છે.

એટલે ઉપદેશ આવશ્યક તો ખરો જ.

— x — x —

સંસારો દુહહેઋ, દુઃખફલો દુઃસ્સહદુઃખરૂવો ય ।

ન ચયંતિ તંપિ જીવા, અઙ્ગબદ્ધા નેહનિઅલેહિ ॥૭૮॥

અર્થ : સંસાર દુઃખહેતુક છે, દુઃખફલક છે, દુઃસ્સહદુઃખસ્વરૂપ છે. તો પણ સ્નેહની સાંકળો વડે અત્યંત બંધાયેલા જીવો આવા સંસારને પણ છોડતા નથી. = છોડી શકતા નથી.

ભાવાર્થ : દરેક વસ્તુ ત્રણ પ્રકારની છે. હેતુ-સ્વરૂપ-અનુબંધ. (ફલ).

દા.ત.: ઘટનો હેતુ માટી ! ઘટનું સ્વરૂપ ઘટ પોતે ! ઘટનું ફળ પાણી લાવવું - ઠારવું વગેરે...

એમ સંસાર પણ ત્રણ પ્રકારો છે. હેતુ-સ્વરૂપ-ફલ.

સંસારનું કારણ કોણ ? દુઃખ !

સંસારનું સ્વરૂપ શું ? દુઃસહ દુઃખ !

સંસારનું ફળ શું ? દુઃખ !

પ્રશ્ન : આ શી રીતે ? એ સ્પષ્ટ કરો.

ઉત્તર : મમ્મીનો નાનો દીકરો અચાનક મરી ગયો. એ હૈયાફાટ રૂદન કરે છે... આ છે દુઃખ ! એના કારણે એ મમ્મીનો આત્મા નવા પાપકર્મો બાંધે, એનાથી પાછું દુઃખ આવે, આ દુઃખ !

એ દુઃખ વખતે વળી પાછું આર્તધ્યાન, નવા પાપકર્મો, નવું દુઃખ આવવું... આ દુઃખ !

આમ જોઈએ તો પ્રત્યેક દુઃખ એ હેતુદુઃખ છે, સ્વરૂપદુઃખ છે, ફળદુઃખ છે.

એટલે કે પ્રત્યેક દુઃખ એ હેતુસંસાર છે, સ્વરૂપસંસાર છે, ફળસંસાર છે.

કારણ કે સંસારમાં એક સરખી દુઃખની પરંપરા જ ચાલે છે ને ?

દા.ત. : નં. ૧ દુઃખ, નં. ૨ દુઃખ, નં. ૩ દુઃખ, નં. ૪ દુઃખ, નં. ૫ દુઃખ...

આમાં નં. ૨ દુઃખ, નં. ૩ દુઃખનું હેતુ છે.

નં. ૨ દુઃખ, સ્વયં દુઃખસ્વરૂપ છે.

નં. ૨ દુઃખ, નં. ૧ દુઃખનું ફળ છે.

આવી રીતે તમામ દુઃખો સમજી લેવા.

પ્રશ્ન : પણ નં. ૧ દુઃખ એ તો કોઈ દુઃખનું ફળ નહિ બને ને ?

ઉત્તર : નં. ૧ દુઃખ છે ખરું ? દુઃખ અનાદિકાળથી ચાલુ જ છે, એટલે કોઈપણ દુઃખ એ કોઈક દુઃખનું ફળ છે જ.

પ્રશ્ન : પણ દુઃખો દુઃખમાંથી જ ક્યાં જન્મે છે ? એ તો સાંસારિકસુખમાંથી પણ જન્મે છે ને ? તો ત્યાં એ દુઃખ સુખનું ફળ છે, દુઃખનું નહિ.

ઉત્તર : ભાગ્યવંત ! સંસારનું સુખ સુખ છે જ ક્યાં ? એ માત્ર ને માત્ર દુઃખ જ છે,... એ તો આપણે એને સુખ માનીએ છીએ. પીળીયાવાળો ધોળાને પણ પીળું દેખે, એમ આપણે દુઃખને પણ સુખ માનીએ... એવી આ પરિસ્થિતિ છે.

પ્રશ્ન : પણ જો બધી જ રીતે સંસાર દુઃખ જ હોય, તો પછી જીવો કેમ એને છોડતા નથી ? દુઃખ તો એને અત્યંત અપ્રિય છે.

ઉત્તર : જેલમાંથી ભાગવું હોય, પણ સાંકળથી બંધાયેલો હોય, તો શી રીતે ભાગે ? એમ જીવ સંસારમાંથી ભાગવા ઈચ્છે ને ? તો પણ સ્વજનાદિના સ્નેહ રૂપી સાંકળ વડે એવો ગાઢ બંધાયેલો છે કે એ બિચારો બહાર નીકળી જ શકતો નથી.

બિચારો કમભાગી કેદી !

- x - x -

વધુ આવતા અંકે

વે રા ગ્ય મિં દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ

નિયકમ્મપવણચલિઓ, જીવો સંસારકાળને ઘોરે ।

કા કા વિડંબણાઓ, ન પાવણ દુસહદુઃખાઓ ॥૭૧॥

અર્થ : આ સંસાર રૂપી ઘોર જંગલમાં પોતાના પાપકર્મ રૂપ પવનથી પ્રેરાયેલા આત્માએ દુઃસહ એવી કઈ કઈ વિડંબણાઓ પ્રાપ્ત નથી કરી ?

ભાવાર્થ : એક વખતની વાત. મારી જ પોતાની યાદ આવી, હું નવો હતો... વિહારના દિવસો હતા, ઉનાળાનો કાળ હતો. એમાં એક દિવસે સાંજનો વિહાર જલ્દી કરવો પડે તેમ હતો, અમો બધા તૈયાર થઈ approx ૩-૦૦ વાગે મુકામમાંથી નીકળ્યા. ગામની બહાર Highway પર ચડ્યા.

નીચે તપેલી ધરતી... ઉપર સૂર્યની ગરમીથી તપેલું ખુલ્લું આકાશ...

થોડું ચાલ્યા બાદ... Highway છોડી અંદરનો માર્ગ લેવાનો હતો...

મારા હાથમાં ઘડો, સ્કંધ ઉપર ઉપધિ ઉંચકેલી, ઉઘાડા પગ અને એકાસણું કરીને નીકળેલા... પરસેવાથી શરીર રેલમછેલ થઈ ગયેલું...

આમ મનમાં વિચાર આવતો હતો કે કષ્ટ લાગી રહ્યું છે, થોડું અસહ્ય થઈ રહ્યું છે, જો કે વડીલોના સુસંસ્કારોથી ભાવિત થયેલું માડું મન હતું, તેથી સાવ અધમ વિચારો તો ન જ આવ્યા, ન આવવા દીધા, પણ ચિત્ત જરાક મ્લાનિ પામ્યું... હવે જ્યારે દ્વન્દ્વ-મય ચિત્ત થયું ત્યારે જ...

સામેથી એક ૮૦ વર્ષ, આસ-પાસની ડોસી આવતી દેખાઈ.

સાવ ગળી ગયેલાં વસ્ત્રો,

શરીરે કરચલીઓ પડેલ,

સાવ ઉઘાડા પગે,

બહુ કષ્ટથી થાકી ગયેલ હોય તેવી દેખાતી,

પરસેવાથી લેપાયેલ ગાત્રવાળી,

વિખરેલા વાળ વાળી અને

માથા પર લાકડાનો અતિ દુઃસહ ભારવાળી - માંડ - માંડ ચાલતી...

આ આખું દૃશ્ય જોઈને મનમાં જાણે વિજળી પડી, લાગણી-દયા-ભાવનાશીલ માડું મન ખરેખર પ્રવિત થઈ ગયું...

ક્યાં મારી હૃષ્ટ-પુષ્ટ કાયા, ક્યાં આની જર્જરીત કાયા... કેવી કરૂણ દશાને પામેલી છે... તેમ છતાં વિચારતા એવું લાગ્યું કે આનાથી પણ કરૂણ દશા મારી છે... જિનશાસનનું કેટલું ઉચ્ચ પદ પામ્યો છું, છતાં નિઃસત્ત્વતાગ્રસ્ત બની ગયો, એક નાનકડા વિહારના પ્રસંગે ચિત્ત ચલિત કર્યું... અને તરત જ ભાવનાશીલ માડું હૃદય સ્વસ્થતા તરફ ઢળી ગયું. પછી તો, ના કોઈ થાક, ના કોઈ વિચાર ! સડસડાટ ઉલ્લાસપૂર્વક વિહાર કર્યો. પણ વિચારો ચાલુ હતા. હવે વિચારોએ નવી દિશા પકડી. આ

જ વૈરાગ્યશતકની ગાથા યાદ આવી કે આ જીવે કેવી-કેવી વિડંબનાઓ સહી છે...

આજે કેટલાય ભવ્ય આત્માઓને ચારિત્રની ઝંખના થાય છે, ચારિત્ર ગમે છે, પણ આવા જ કોક નબળા વિચારોથી મન અટકી જતું હશે, સત્ત્વ ફોરવવામાં પાછળ પડી જતું હશે, પણ વિચારણીય ! કે દેવલોકનું સુખ વિજળીના ઝબકારાની જેમ પુરૂ થતું હોય છે, મનુષ્યપણું તો શાસ્ત્રમાં અતિ દુર્લભ કીધું છે... તો હવે બચું શું ? માત્ર નરક અને તિર્યચભવ... એમાં જીવે કેટલી ભયંકર યાતનાઓ સહન કરી હશે. અંત્યારે આપણી સામાન્ય જીંદગીના સામાન્ય પ્રસંગો પણ, (જે દુઃખેથી સહ્યા હોય તે) યાદ કરીએ તો પણ કંપારી છુટી જાય. તો તો, તેની આગળ આ ભવોની અતિ-અતિ અસહ્ય વેદનાઓ કેવી રીતે સહી હશે...??

માટે જ,

ચારિત્ર સ્વીકારવામાં મન જો પાછું પડતું હોય, ઢીલું પડતું હોય તો સજજ કરી દેવું. આ દુઃખની આગળ તો આ કષ્ટ તૃણ સમાન પણ નથી અને જો ચારિત્ર લઈ લીધા બાદ પણ મન ઢીલું પડતું હોય તો શાસ્ત્રોની પંક્તિઓને ઘુંટવી...

નેરઙ્ગયાણ વિ દુઃખં જિજ્ઞાસુ કાલેણ કિં પુણ નરાણં ।

તા ન ચિરં તુહ હોઙ્, દુઃખમિણં મા સમુજ્જિયસુ ॥૭૧॥

અર્થાત્ : નારકીઓનું દુઃખ પણ કાલે કરી ક્ષય પામે છે, તો પછી મનુષ્યનું દુઃખ ક્ષીણ ન થાય ? તેથી તને આ દુઃખ ઘણો કાળ રહેશે નહીં, એમ વિચારીને તું લીધેલા ચારિત્રનો ત્યાગ ન કર... (અરે ! એવો વિચાર પણ ના કર)

બસ ! માત્ર વિવેકચક્ષુ ઉઘાડો. કેવલી ભગવંતો કેવળજ્ઞાન રૂપી ચક્ષુ વડે આખા વિશ્વને વિડંબણામય જોઈ રહ્યા છે. તેમ આપણે પણ શાસ્ત્રચક્ષુથી જોવા ક્યાં અસમર્થ છીએ ?... માત્ર ભાવિત કરવાની વાર...

વિશ્વમાં જોવાતું એક પણ દુઃખ એવું નથી જે,

આપણા આત્માએ અનંત વખત સહ્યું ના હોય !!!

સિસિરંમિ સીયલાનિલ, લહરિસહસ્રેર્હિ ભિન્નઘણદેહો ।

તિરિય-ત્તણંમિ રણ્ણે, અણંતસો નિહણમણુપત્તો ॥૮૦॥

અર્થ : તિર્યચભવમાં જંગલમાં શિયાળાના કાળમાં ઠંડા પવનની હજારો લહરીઓથી શરીર ભેદાયુ છે અને એથી તું અનંતવાર મૃત્યુને પામ્યો છે. ॥૮૦॥

ભાવાર્થ : આંખો બંધ કરીને Just imagine કરો કે, આપણે ખુદ કોક પશુના ભવમાં હોઈ નિરાવરણ દેહે, કોક ઠંડાગાર પ્રદેશમાં રહેલા સમુદ્રના કાંઠે,

મહા મહિનાની શીત રાતડી,

ટુંટીયું વાળીને માટીમાં ખાડો કરી પડેલા હોઈએ,

ઉપરથી અતિ ભયંકર શીત પવન વહી રહ્યો હોય ત્યારે,

કેવી હાલત થાય ? જરાક વિચાર્યું છે કદી ?? અને એ પવનના દુઃસહ્ય વહેણથી કેટલીયે વાર

મૃત્યુનું શરણું આપણે સ્વીકારેલું છે...

આ ભયંકર વેદનાને ઘણી વાર સહન કરી છે, પણ હજી સુધી ઠેકાણું પડ્યું નથી.

કર્મો હળવા થયા નથી... એનું શું કારણ હોઈ શકે વિચાર્યું છે ??

શાસ્ત્રકારો તો ફરમાવે છે કે આત્મા દુઃખ તો ઘણું સહન કરે છે પણ એ સમજણ + સમાધિપૂર્વકનું નહીં પણ અજ્ઞાન અને હાયવોય પૂર્વકનું ! નહીંતર, તો એક નિર્ગ્રંથ મુનિના સહન કરવામાં અને એક સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવામાં તત્પર જીવના સહન કરવામાં ફરક શો ? અર્થાત્ મુનિ પણ આવી ઠંડીમાં નિરાવરણ દેહે સામે ચાલીને સહન કરે અને સંસારી જીવો પણ આવું જ ઉલ્ટાનું ક્યારેક આનાથી પણ વધુ સહન કરે છે, બરોબર ને ?

ફરક અહિંયા પડે છે. મુનિ જે સહન કરે છે એ સમજણપૂર્વક કે આનાથી કર્મોના ભૂક્કા બોલાશે. આત્મા વીર્યોલ્લાસ ફોરવશે તો મોક્ષ સુખ પામશે અને તેથી જ સામે ચાલીને આ સહન કરવામાં સમાધિ automatically પ્રાપ્ત થઈ જાય છે... અને પરંપરાએ સુગતિ + પંચમગતિનો ભોક્તા બને છે અને સંસારીજીવોને તો ઉંડા બોધનો અભાવ જ હોય, સમજણ પછી ક્યાંથી આવે અને માટે જ એમને રજ જેવું દુઃખ પણ ગજ જેવું લાગે, અને એના કારણે ભયંકર આર્તધ્યાનમાં પડી પોતાનું સર્વનાશ નોતરે...

માટે આ સમજણના સંસ્કારને પામવા મુનિપણું આશ્રય કરવા જેવું છે, અને આનાથી જ અનંતાભવોથી ચાલી આવતી અત્યંત દુઃસહ્ય વિડંબનાઓનો અંત આવશે... અને આ સંસ્કાર મનુષ્યભવમાં જ પ્રાપ્ત થવાના છે... વિશાલ + અનંત સુખને પામવાને બદલે તુચ્છ ને નગણ્ય સુખની લાલસામાં શા સારૂ ખેદ પામવું...

ગિમ્હાયવસંતત્તો, રણ્ણે છુહિઓ પિવાસિઓ બહુસો ।

સંપત્તો તિરિયભવે, મરણદુહં બહુ વિસૂરંતો ॥૮૧॥

અર્થ : તિર્યંચભવમાં ગરમીના તાપથી સંતપ્ત બનીને ઘણી ભૂખ અને તરસ સહીને ઘણી રીતે ખેદ પામતો તું મરણ દુઃખને પામ્યો છે.

ભાવાર્થ : આ શ્લોકના પૂર્વે જે શ્લોક હતો, તેના જેવી જ આમાં પણ વાત છે. ત્યાં શીતની વાત હતી, અહીં તાપની વાર્તા છે... દુઃખો તો બન્નેમાં અષધ ઘર્ષ થઈ જાય એવા ભયંકર કોટીના સહ્યા છે. જેમ ભવિષ્ય અનંતકાળ પ્રમાણ છે તેમ ભૂત પણ અનંતકાળ પ્રમાણ વિતી ચૂક્યું છે. જેમાં આપણા જ આ બિચારા જીવે ત્રાહિ મામ્ પુકારી-પુકારીને દુઃખો-દર્દો સહ્યા છે...

ઉનાળાનો કાળ... તાપથી બાળી નાંખે એવી કાળી બપોર...

રણ પ્રદેશ... (મને મારી રણયાત્રા વખતે આ જ ગાથા યાદ આવેલી, મારી રણયાત્રા તમોને પૂર્વે વિસ્તારથી કહી જ ચૂક્યો છું.)

ક્યાંય છાંયડો આપી શીતલતા પ્રસારી શકે એવું એક પણ વૃક્ષ નહીંવત્...

એમાંય તિર્યંચનો અસહાય-દયનીય ભાવ...

ભૂખ-તરસનો પાર નહીં...

તરસ મટાડવા મૃગલાનું નીર... તેની પાછળ દોટ,

તેના કારણે વધુ ને વધુ પીડા - આર્તતા... અને એવી જ અસહ્ય વેદનાને સહન કરતા - કરતા કરૂણ મોતના આશ્રયમાં આપણે સાંપડ્યા... ઘણી ઘણી વાર એ કલ્પના કરતા પણ હાડકાં ધ્રુજી જાય, પણ એની માટે... અર્થાત્ આવી કલ્પના કરવા માટે વિચારશીલ મન અને સંવેદનશીલ હૃદયની આવશ્યકતા છે...

કારણ કે આજે પુણ્યોદય (!)ના કારણે સુખ સાહ્યબી ઘણી મળી ચૂકી છે,

મારા ખ્યાલથી એવી સાલ્મબી કદાચ શ્રેણિક મહારાજા ને પણ નહીં મળી હોય, અર્થાત્...
શ્રેણિક મહારાજાને જો સાતમાં માળે કે આઠમી મંઝીલે જવું હોય તો પોતાના પગે ચઢીને જવું પડે.
અને આ કાળમાં તો electronic lift તમારૂં એ કામ ઝાટકે કરી નાંખે without any પરિશ્રમ
કે થાક...

શ્રેણિક મહારાજાને જો અગત્યના સમાચાર મોકલવા હોય તો વધારેમાં વધારે સાંઢણી મોકલી...
દૂતને રવાના કરે, તો યે લગભગ મહીનો લાગી જાય જવા-આવવામાં...

અને આ કાળમાં તમારા હાથે લાગેલા mobile's ના નીત નવા sysken's જે માણસને msg
તો શું web-cam દ્વારા હૂબહૂ પેશ કરી દે...

શ્રેણિક મહારાજાને કેટલો પણ થાક લાગ્યો હોય, ગર્મી લાગતી હોય, તોયે પંખાના વિઝણા
સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય ન હતો...

આજ ના તમારા કાળમાં બાપ ! રે બાપ ! પહેલા Fan આવ્યો પછી Cooler આવ્યું પછી A.C.
આવ્યું અને હવે તો Central A.C....

શ્રેણિક મહારાજાને માટલાનું શીત પાણી, કેવા પણ ઉનાળે... તમારે... તો જાણે India (Asia)
ની ગર્મીમાં બેઠા-બેઠા પણ Antartica નું Chilled - અત્યંત Cold પાણી પીવાની સુલભતા

શ્રેણિક મહારાજાને હરવા-ફરવા માટે રથ-હાથી-ઘોડા.

તમારે ૧૮૦ ની Speed માં ચાલનારા હિંસક વાહનો - Scooter; Bike; Four Wheeler,
યાવત્ Plane

હવે To the Point.

તમે સાંભળ્યું જ છે કે આપણો જન્મ હુંડા અવસર્પિણીના ભૂંડા કાળમાં થયો છે અને આવી હુંડા
અવ. અનંત કાળે આવે... બરોબર ? તો આને હુંડા. કેમ કહી હશે ? વિચાર્યું છે કદી ?

એટલા જ માટે કે આ કાળમાં પાપ કરવાના - કરાવવાના ચિક્કાર સાધનો વધશે, ઘણી
શક્તિઓનો દુરુપયોગ થશે... થઈ જ રહ્યો છે. મેં જે ઉપર મોટું list આપ્યું છે, તે આ પાપસાધનોનું
જ... જે વૈજ્ઞાનિકોની છાપ દ્વારા પૂજાતા પાપીઓ દ્વારા એક પછી એક બહાર પડી રહ્યું છે... અને
માટે જ આ Luxrious item's સગવડતાઓ પામીને હરખાવા જેવું નથી...

મૂળ વાત પર આવીએ,

એ જ મારે કહેવું છે... કે કેમ આપણું હૃદય સંવેદનશીલ થતું નથી... વિચારતા, ઉપરોક્ત
સાલ્મબીનું unlimited પ્રમાણ કારણ લાગે છે...

હવે બેસે છે મગજમાં ? બોલો, તો શું કરવું છે ?? બનવું છે સંવેદનશીલ ? તો... આશ્રય કરો
ગુરુભગવંતોનો ! જે આવા કાળમાં બધું છોડીછાંડી... પરમ-સુખનો અનુભવ કરી રહ્યા છે... મેળવો
અગાધ જ્ઞાન અને બનો સંવેદનશીલ હૃદયી... પછી વિચારજો આવી ગાથાઓના મર્મને...

જે ખરેખર ભૂતકાળ યાદ અપાવી હૈયું હચમચાવી નાંખે અને ભાવી એવું ન થાય એની સંભાળ
કરી આપે...

મનુષ્યભવ અતિ દુર્લભ છે, એવું શાસ્ત્રકારોએ સૂચવ્યું જ છે, તેથી નક્કી થાય છે કે ભૂતનો
વિરાટ કાળ તિર્યંચના ભવની અધિકતા સૂચવે છે... બસ ! આટલું ખ્યાલ આવતા અને ભયંકરતા
ભાસતા પણ હવે પાપથી અટકશું... બરોબરને ???

(વધુ આવતા અંકે)

ઉત્તર : કારણ કે તેઓ મોક્ષનું રહસ્ય, મોક્ષના કારણભૂત જ્ઞાન અને ક્રિયાનું રહસ્ય સમજતા જ નથી.

પ્રશ્ન : શું છે એ રહસ્ય ?

ઉત્તર : એ રહસ્ય એટલું જ છે કે જ્ઞાનયોગ સાથે ક્રિયા કરતા જવાનું, તો મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય.

— શક્તિ હોવા છતાં બાહ્યક્રિયા ન કરે, તેનો ભાવ ભ્રમાત્મક હોય છે.

— ભાવોલ્લાસ - સદ્ભાવાદિ વિના બાહ્યક્રિયા કરે, તેની ક્રિયા ભ્રમાત્મક હોય છે.

પણ

શક્તિ પ્રમાણે તમામે તમામ બાહ્યક્રિયા કરે,
પ્રત્યેક ક્રિયામાં ભાવોલ્લાસ - સદ્ભાવાદિ ઉમેરે,
તે આત્મા મોક્ષને પામી શકે.

— x — x —

સરળભાવે પ્રભો ! શુદ્ધ એમ જાણતા હું લહું સુજશ તુજ વચન મન આણતા...

પૂર્વ સુવિહિતતણા ગ્રન્થ જાણી કરી, મુજ હજો તુજ કૃપા ભવપયોનિધિતરી. ॥૨૫॥

ભાવાર્થ : પ્રભુ ! ક્રિયાને જ જડતાથી પકડનારાઓને જ્ઞાન માટેની મહેનતથી કંટાળો આવતો હતો, એટલે એમણે ક્રિયાને પકડી, તો જ્ઞાનમાર્ગીઓને ક્રિયાથી કંટાળો આવતો હતો, એટલે એમણે જ્ઞાનમાર્ગને પકડ્યો.

આ તો તેઓ કપટ જ કરે છે ને ?

પણ હું તો એવું કપટ નથી કરતો, મેં મારા મનને એકદમ સરળ બનાવી દીધું. અને એટલે જ જ્ઞાનક્રિયાઓનાં મોક્ષ : આ શુદ્ધ માર્ગ મને જણાયો છે.

પ્રભુ ! મને વિશ્વાસ છે કે તારા વચનો હું જેમ જેમ મારા મનમાં ઉતારતો જઈશ, તેમ તેમ મને સુંદર યશની પ્રાપ્તિ થયા જ કરવાની.

બસ, મારે તો એક જ વસ્તુ જોઈએ છે.

તારી કૃપા....

સંસાર સમુદ્રને તરવા માટે ઉપયોગી નાવડી સમાન તારી કૃપા...

પણ એ કૃપા એમને એમ નહિ મળે.

એ માટે મારે તારી આજ્ઞા સાચા અર્થમાં પાળવી પડશે.

એ માટે મારે પૂર્વકાળના ઉત્તમોત્તમ મહાત્માઓના ગ્રન્થોનો અભ્યાસ કરવો પડશે. પ્રભુ ! તારી ગેરહાજરીમાં તારી આજ્ઞાની સાચી સમજ આપનાર તો એ લોકો જ છે. પણ એ હાજર નથી. તો એમના ગ્રન્થો છે... એ ભણીશ, આજ્ઞા જાણીશ, પાળીશ અને તારી કૃપા પામી સંસારનો પાર પામીશ.

— x — x —

વૈ રા ગ્ય મિં દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ

વાસાસુ રણમજ્જે, ગિરિનિજ્ઞરણોદગેહિ વજ્જંતો ।

સીયાનિલડજ્જવિઓ, મઓસિ તિરિયત્તણે બહુસો ॥૮૨॥

અર્થ : તિર્યયપણામાં વર્ષાઋતુના સમયે જંગલમાં ગિરિઝરણાનાં પાણીથી તણાતો અને ઠંડા હિમથી દાઝતો ઘણીવાર મર્યો છે.

ભાવાર્થ : તિર્યયભવને વિશે બે ઋતુ આપણે જોઈ ગયા... હવે આ ત્રીજી વર્ષા ઋતુની વાત આવી... આમ તો આ ઋતુ લોકમાં ગમે તેવી છે, પણ... તિર્યયભવમાં તો આ પણ અસહ્ય જ હોય છે...

આપણા આત્માએ કેવી રીતે સહી હશે તે અત્યારે આપણી memory માંથી ભલે Delete થઈ ગયું છે, પણ જ્ઞાની ભગવંતોના જ્ઞાનમાં બધું તાજેતર છે જ, જો કે આપણે આપણું અતીત ભૂલી ગયા છીએ, તોયે આજના જગત્ની વાતોથી ક્યાં અજાણ છીએ...

સૂરતમાં આવેલું પાણીનું પુર...

ચેન્નઈમાં સુનામી રૂપે બહાર આવેલ ભયંકર વડવાનલ...

કેદારનાથ-બદ્રીનાથમાં થયેલ ભયંકર પુરનું આક્રમણ...

આ બધું આપણી આંખ સામે કદાચ કાને જોયું - સાંભળ્યું છે જ... એ વિચારતા પણ દિમાગ કામ નથી કરતું, કેટલી ભયંકર વેદનામાં પસાર થયા હશે એ લોકો... આવું વિચારતા, અંદર ઉતરતા ખ્યાલ આવશે કે

આપણે પણ આવા જ કોક પ્રદેશોમાં પશુયોનિમાં બંધાયેલા,

વરસાદ કે પુરના આક્રમણ,

અડધી રાતનો સમય... ધમધોકાર પાણીનો Force,

વધતું જતું પ્રમાણ...

પગના તળિયેથી લઈ ઘુંટણ સુધી, ધીમે ધીમે સ્કંધ, એનાથી આગળ મોઢા અને નાસિકા સુધી...

પણ...

આપણે પશુયોનિની પરવશતામાં, મૂંગાપણાને આધીન, અત્યંત દયનીય, અસહાય અસ્વસ્થતામાં સાંપડેલા, ઘણી કોશિશ કરી, કિનારે આવી બચવાની, પણ... ભયંકર ચીસો અને આકંદો સાથે... બહાલ એવા પ્રાણે વિદાય લીધી...!!!

કેવી કરૂણતા સર્જઈ હશે.. જરાક આંખો બંધ કરી કલ્પનાના ચિત્રપટે ભયંકર ભૂતકાળ તાજો થઈ જશે,

અને માટે જ આવો અનંતકાળ જે પસાર કર્યો, એમાં વધારો ન થાય, તેની કાળજી આ આત્મા દ્વારા આપણે કરવી જ પડશે...

આખરે એ પણ અનાદિથી દુભાતા સ્વાત્મા માટે જ કરવું છે ને ???

નથી ભટકાવવો વધારે... બધાના ઉપકારો કદાચ આજ સુધી આપણે લેતા આવ્યા. પણ આ ઉપકાર તો (આપણા આત્મા પર) આપણે જ કરવો પડશે... પુરુષાર્થ આદરવો જ પડશે. બોલો તૈયાર થશું ને ?

एवं तिरियभवेसु, कीसंतो दुक्खसयसहस्सेहि ।

वसिओ अणंतखुत्तो, जीवो भीसणभवारन्ने ॥८३॥

અર્થ : આ પ્રમાણે તિર્યચના ભવમાં સેંકડો અને હજારો દુઃખોથી રીબાતો જીવ આ ભીષણ-ભવ-અટવીમાં અનંતકાળ વસ્યો છે...

ભાવાર્થ : આ રીતે આપણે તિર્યચગતિમાં અનુભવેલ ત્રાહિમામ્ પોકારી ઉઠીએ એવા દુઃખો-પીડાઓ નજર કરી...

અત્યારે આનો Moral - સાર આટલો નીકળે કે જો તિર્યચગતિમાં મૂંગા-મૂંગા ઘણું સહું - સમજણના અભાવમાં ઘણું સહું - વિવેકની ગેરહાજરીમાં સહન કરતે છતે ઘણા કર્મોના ઢગ બાંધતા જ ગયા. આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનમાં પીલાતા ગયા.

પણ,

હવે તો સમજણ - સામગ્રી બધું જ મળ્યું. તો શીદ ને આત્માને દુર્ધ્વાનગ્રસ્ત બનાવવો ? શા માટે દુર્ધ્વાનાદિથી દુષિત કરવો ? જે કરેલું છે તે જ ભોગવવા રૂપે પીરસાય છે અને કર્મસત્તા પણ ઘણી નીતિવાન છે એ ભૂલવું નહીં... વધારાનું તમારા ખાતે ક્યારેય જમા નહિ રાખવા દેશે... બસ ! સમાધિપૂર્વક સહન કરીશું તો જ ઠેકાણું પડવાનું...

સમાધિની અણમોલ ચાવી → “મનુષ્યથી સહન થઈ શકે એટલું જ દુઃખ કર્મ સત્તા આપી શકે છે. વધારે આપવાની તાકાત નથી, તો ‘સહન થતું નથી.’ આવું કેમ બોલો છો ? સહનશક્તિથી વધારે એક જ વાર દુઃખ આપે છે. તે છે મરણનું...”

આ સરસ પંક્તિઓ મને ક્યાંક વાંચવા મળી... ખૂબ ગમી, આની પર અનુપ્રેક્ષા પણ કરી... ખરેખર ચિંતન એક એવો દરિયો છે. જેમાં ઘણા રત્નો-મોતીઓ છુપાયેલા છે... આપણે એ દરિયામાં ઉડા ઉતરવું પડે...

વાત તો સાચી જ છે... Practically પણ આપણે ઘણી વાર અનુભવી છે... કેટલાય પ્રસંગો જીવનમાં બન્યા જ છે જે અત્યંત અસહ્ય - કપરા લાગ્યા છે, શારીરીક કે માનસિક કોઈ પણ બાબતે આપણે જાણે એકદમ નિયોવાઈ ગયા હોઈએ, એવું પણ લાગ્યું છે... અને ત્યારે નિઃસત્ત્વ આપણા આત્માએ કરૂણ આકંદ-પોકારો સાથે દયનીય શબ્દો પણ ઉચ્ચાર્યા હશે “બસ ! હવે સહન નથી થતું”, “હદ થઈ ગઈ”, “પાણી માથેથી ઉંચું જતું રહ્યું છે”, “બસ ! હવે મોત આવી જાય તો સારું.” વગેરે ઘણા બધા વાક્યો હતાશ થયેલા આત્મા વડે નિસર્ચા જ હશે...

પણ,

હવે આ સમજણ મેળવ્યા બાદ કે આ જે સહન કરી રહ્યા છીએ, એ સમુદ્ર જેવું સહન કરી ચૂક્યા છીએ એનું બિંદુ પણ નથી... માટે હે આત્મનૃ ! હવે ખેદ કરીશ મા, સત્ત્વ ફોરવજે જેથી નવા આશ્રવ ન થાય...

“ગયા સો ગયા અબ સોચ રહ્યો રહ્યો, સો સંભાળ રે પ્રાણી !”... કોક કવિના કાવ્યની માર્મિક પંક્તિ છે...

આનો મર્મ સાવ સરળ છે, પણ ના સમજો તો અતિગહન છે, કારણ કે કહેવા કે લખવામાં સરળ લાગતી વાતો આચરવામાં કઠીન થઈ પડે... પણ આચરવાની શરૂઆત કરો તો ઘણી સરળ થઈ પડે... એ પણ ન ભૂલવું...

જેથી હવે જીવનને એવું વાળીએ કે આત્મા પાછો તિર્યચગતિ તરફ ઢળવા કાયર ન થાય... જીવને હવે એવો ઢાળીએ કે ઉત્તરોત્તર સાધના-આરાધનાના માર્ગે વધે, ક્રમશઃ વધતા વધતા... પંચમ ગતિનો ભોક્તા બને...

દુઃકૃદ્ધકમ્મપલયાનિલપેરિઝ મ્હીસણંમિ મ્હવરને ।

હિંડંતો નરણ્સુ વિ અણંતસો જીવ પત્તોસિ ॥૮૪॥

અર્થ : હે જીવ ! દુષ્ટ આઠ-કર્મના પ્રલયકારી પવન થકી પ્રેરાઈને ભીષણ ભવરણમાં રખડતાં અનંતવાર નરકગતિને પણ તું પામ્યો છે.

ભાવાર્થ : અત્યાર સુધી આપણે તિર્યચગતિની ભાવયાત્રામાં ઉંડા ઉતર્યા...

તો નરકગતિના દુઃખો ક્યાં નબળા છે, શાસ્ત્રકારોએ આપણને જાગ્રત રાખવા શાસ્ત્રોની રચના ખાતર કેવા ઉજાગરાઓ કર્યા હશે, ત્યારે જઈને આ Marvellous સાહિત્યો આપણા હસ્તે-દષ્ટિએ આવી શક્યા છે... તેઓએ સ્વાત્માને સાધી ઉપરાંત પરાર્થપ્રવૃત્તિથી આપણા જેવાઓ ઉપર અનંત કૃણા દાખવી છે... અને આના બદલામાં જો આપણે સ્વાત્માનું હિત પણ સાધી લઈએ તો યત્કિયત્ત્વ ઋણ અવશ્ય ચૂકવી શકીએ,

પ્રાસંગિક નરકગતિની વિચારણા...

આપણા આ જગતના ન્યાયાલયમાં અપરાધોની સજા વધારેમાં વધારે ફાંસી, એનાથી વધારે ફટકારવાની ન્યાયાધીશની પણ તાકાત નથી. પછી ભલે એક ખૂન કર્યું હોય કે બોમ્બના ધડાકાથી લાખોનો ખાત્મો બોલાવ્યો હોય, extreme level ના કેટલાય પાપો કર્યા હોય તો પણ સજા... સરખી... આનું કારણ ?

એ જ કે ન્યાયાધીશ પણ પરાધીન છે, કેટલી પણ ઈચ્છા હશે કે આને સખતથી સખત સજા ફટકારીએ, તોયે... માત્ર એક જ વિકલ્પ, ફાંસો !!! પણ...

દુષ્ટ કર્મોથી લેપાયેલા આત્માને સ્વાધીન એવી કર્મસત્તા છોડવાની નથી જ... એક-એક પાઈના હિસાબની જેમ, ઝીણામાં ઝીણા એવા અનાલોચિત પાપોની યુની યુનીને સજા ભોગવવા ત્યાં તૈયાર થવું પડશે અને આ છે કર્મસત્તાનું ભયંકર સામ્રાજ્ય કે જ્યાં જીવો માત્રને માત્ર પીલાતા ને રીબાતા જ જોવા મળે... સુખનું ટીપુ પણ ભાગ્યમાં ના હોય... એવા ભયંકર નરકાવાસો... આપણે જ્યાં અત્યારે ઉભા છીએ જે ધરતી પર એની નીચે જ એક પછી એક ઘોર અંધકારમય, અને નારકના જીવોની ચિચિયારીઓથી ધ્રુજી ઉઠે એવી ભયંકર સાત નરકો આવેલી છે. અને એ નરકાવાસોમાં આપણો જીવ અનંતીવાર જઈ આવ્યો છે, કારણ શું ? એજ દુષ્ટ કર્મોના પ્રલયકારી પવનથી પ્રેરાઈ પટકાયો છે. ભયંકર દુઃખોને સહન કરવા... કેવી પરાધીનતા આ જીવની !!!

માટે જ શાસ્ત્રકારો વારંવાર કહી રહ્યા છે હે આત્મનૃ ! તારા જીવ ઉપર તું ઉપકાર કર, એની ભવયાત્રામાં હવે વિરામ આપ !!!

વધુ આવતા અંકે...

ગતાંકથી ચાલુ...

સત્તસુ નરયમહીસુ, વજ્જાનલદાહસીયવિયણાસુ ।

વસિઓ અણંતખુત્તો, વિલવંતો કરુણસહેર્હિ ॥૮૫॥

અર્થ : (હે જીવ !) વજ્રસમાન અગ્નિદાહ અને શીત વેદનાથી વ્યાપ્ત સાતેય નરકમાં તું કરૂણ શબ્દો વડે વિલાપ કરતો - સુરતો અનંતવાર વસ્યો છે.

ભાવાર્થ : ત્રાહિમામ્ પોકારી ઉઠીએ એવા નારકીના જીવોની ભયંકર વેદના તરફ નાનકડી ઝાંકી તો કરીએ.

મારા ખ્યાલથી દિવસમાં બે વસ્તુ તો જરૂર સ્મૃતિ પર લાવવા જેવી છે.

(૧) મોત,

(૨) નરકની વેદના. પણ એ -

એટલા માટે નહીં કે આપણે ઘાબડૂ છીએ - ડરપોક છીએ તેથી જાતને ડરાવી દેવા... પણ, આપણો આત્મા પાપો કરતા ખચકાય, કારણકે લગભગ પાપો પરને પીડા આપ્યા સિવાય થતા નથી. અને એવા પાપોથી આપણો શુદ્ધ આત્મ કાળા-મેલા કાર્મણ વર્ગણના પુદ્ગલોથી ભારોભાર લેપાઈ જાય, અને એક વાત તો Practical પણ છે જ કે - વસ્તુ ભારે હોય તો એ અધોગતિ તરફ જ ઢળે, હલકી હોય તો જ ઉપર ઉડી શકે... બસ ! આ જ ન્યાય અહીં આત્મા માટે પણ લાગુ પડે છે... અને આપણો આત્મા જે અધોગતિ તરફ ઢળશે તેનું નામ જ નરક.

ત્યાં કોઈ સ્વજન આપણને છોડાવવા કે બચાવવા સમર્થ નથી, નિકાચિત બાંધેલા કર્મો ભોગવ્યે જ છુટકો.

આ વાત સાંભળી જ હશે કે, રામચંદ્રજીની ધર્મપત્ની તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામેલ સીતાજીએ પ્રવ્રજ્યા લીધી... અને કાળધર્મ પામ્યા પછી તેઓ બારમા દેવલોકના અધિપતિ તરીકે ઉદ્ભવ્યા. આ બાજુ રામચંદ્રજી કાળ કરી મોક્ષે પધાર્યા, અને એમના દિયર લક્ષ્મણજીનો જીવ મરીને નારક તરીકે ઉત્પન્ન થયો, મારે જે કહેવું છે તે આ જ કે,

સીતાના જીવને અત્યંત વ્હાલો એવો પોતાનો દિયર લક્ષ્મણ...

ઉપયોગ મૂકતા ખ્યાલ આવ્યો કે તેઓ નરકમાં છે, તેથી તેમના પ્રત્યેની લાગણી + કરૂણાથી પ્રેરાઈ તેઓ (સીતાજીનો જીવ જે અત્યારે મહાન સત્તાધીશ અચ્યુતેન્દ્ર તરીકે છે) લક્ષ્મણના જીવને બચાવવા ત્યાં પહોંચી ગયા, જો કે આ પ્રસંગ અત્યંત મોહના કારણે જ બન્યો લાગે છે, ભવિતવ્યતા કામ કરી ગઈ છે, બાકી અચ્યુતેન્દ્ર નિયમા સમ્યક્ત્વી હોય, અવધિજ્ઞાનના ધણી હોય, તેઓને ખ્યાલ જ હોય કે આવી રીતે નિકાચિત કર્મોથી છોડાવી ના શકાય. નિરૂપક્રમ આયુષ્ય પુરૂ કરવું જ પડે. પણ તો પણ તેઓ પ્રેરાઈ ગયા. પણ બચાવી ન જ શક્યા.

હવે જો ખુદ ઈન્દ્રની પણ તાકાત નથી. તો આપણી બાજુમાં રહેલા સત્તાહીન સ્વજનો... જે પોતાનું મામુલી દુઃખ પણ દુર ના કરી શકતા હોય તેઓ આપણા માટે શું કરી શકવાના હતા ? વળી નરકની વેદના

ભલે અત્યારે યાદ નથી. પણ એની હયાતી છે જ, એના વર્ણનો શાસ્ત્રમાં ઠેર-ઠેર જોવા મળે છે, આપણી વાત જો માનવામાં ન આવે તો પણ નરકની વાતો + હયાતીનો સ્વીકાર તો અજૈનોના ગ્રંથોમાં - મતોમાં પણ Broadly વ્યાપ્ત છે.

અને આપણા ગ્રંથોમાં સર્વજ્ઞ ભગવંત, ત્રિકાળદર્શીએ નરકના દુઃખોનું જે વર્ણન કર્યું છે તે વાંચતા કે સાંભળતા તો હાડકા થરથરી જાય...

ત્યાં માત્ર પરમાધામી વડે અપાતી વેદનાઓ જ નથી, પણ ક્ષેત્રકૃત વેદના = આપણી જાડી ભાષામાં કુદરતી વેદના - naturally વેદના પણ ભયંકર છે.

ત્યાંના તાપ - ગરમીનું measurment હદ શું ?

શાસ્ત્રમાં એનું વર્ણન છે કે ત્યાંના જીવને અહીં લાવીને અત્યંત ગરમીની ડીગ્રીના તાપમાં ધગ-ધગતા અંગારામાં ઉપર ખુલ્લા દેહે જો સુવડાવવામાં આવે તો ઘસઘસાટ-શાંતિથી ઉંઘી જાય, એકદમ નિરાંત અનુભવે...

અને ત્યાંની શીત વેદના જાણવી છે ?

ત્યાંના જ કોક જીવને જો અહીંના અત્યંત ઠંડા પ્રદેશમાં Antarctica જેવા અતિ-અતિ શીત પ્રદેશમાં જ્યાં minus-minus ની ડીગ્રીની normal હદ હોય જ્યાં આપણે જો જઈએ તો 2 સેકન્ડ પણ નહીં લાગે, આખું લોહી થીજી જાય - બળી જઈ મોત લાવી આપે અને એવા સખત પ્રદેશમાં તે જીવને નિરાવરણ દેહે જો સુવડાવવામાં આવે, તોયે ઘસઘસાટ ઉંઘી જાય, એકદમ અનુકુળતા અનુભવે...

બીજું પણ ઘણું - ત્યાંના જીવોની ભૂખ - તરસ - થાક - રોગ વગેરેનું વર્ણન તો સાંભળતા કરૂણાથી આંખો છલકાઈ જાય, કેવી રીતે તેઓ સહન કરતા હશે, અને કેવી રીતે આપણા આત્માએ સહન કર્યું હશે... કારણ કે અત્યારની આપણી આત્માની પરિસ્થિતિ વિચારતા તો એવું લાગે કે... સાવ નિર્બળ અત્યારનો આત્મા છે. નાની નાની વાતે નિઃસત્વતા જાહેર કરી દે, જરાક કોક સંભળાવી દે, તો જાણે Petrol ભરેલું Tanker ફાટે તેમ આપણું Boiler પણ ફાટી જાય. મૈત્રી-ક્ષમા વગેરે ગુણોના સંસ્કાર નાંખવાના માટે મળેલો આ ભવ છે, આપણે તો કુગતિઓના પાડેલા સંસ્કારને અહીં દોહરાવી રહ્યા છીએ, કેવી કરૂણ દશા આપણે આપણા આત્માની કરી નાંખી છે... જરાક વિચારશો. ચિંતન કરજો... જેથી આવા સંસ્કારોને થોભાવી આવી નરકની યાતનાઓ ઉપર વિરામ લાવી શકીએ...

પિયમાયસયણરહિઓ, દુરંતવાહીહિ પીડિઓ બહુસો ।

મણુઅભવે નિસ્સારે, વિરાવિઓ કિં ન તં સરસિ ॥૮૬॥

અર્થ : નિસ્સાર એવા આ મનુષ્યભવમાં પિતા-માતા સ્વજનોથી રહિત તથા દુઃખેથી અંત આણી શકાય એવી વ્યાધિથી પીડાતો તું કરૂણ વિલાપ કરતો હતો... તે શું તને યાદ નથી ?

ભાવાર્થ : નારક અને તિર્ય્યોની કાતિલ વેદનાઓ ઉપર આપણે દષ્ટિપાત સાથે અશ્રુપાત કરતા આગળ વધ્યા, વેદનાઓ ઉપર નજર તો કરી પણ એ ખરેખર અનુભૂતિનો વિષય તો ન જ બની શકીને ? અર્થાત્ આખરે તે વેદનાઓ પરોક્ષ હતી... પ્રત્યક્ષથી અનુભવનો વિષય બની શકે તેમ ન હતી. પણ, હવે ?

અનુભવાતાં મનુષ્યભવમાં ય ક્યાં વિડંબનાઓ ઓછી છે ???

આવી વિડંબનાઓ પણ આપણા જીવે અનંતી વાર સહી છે, સુદુર્લભ એવો મનુષ્યભવ મળવાં છતાં પણ... તે તે સામગ્રીના અભાવે બધું કષ્ટમય જ લાગ્યું છે,

જન્મ થતા, નાની કુમળી વયે,

જ્યારે હૂંફ-લાગણી-વાત્સલ્યની અત્યંત જરૂર હતી.

જ્યારે પ્રેમાળ હાથ માથે પ્રસરે એવા આશ્રયની જરૂર હતી.

જ્યારે આપણી નાની નાની ભૂલો મોટું સ્વરૂપ ના લઈ લે એવા કાળજીસભર હૈયાની જરૂર હતી.

જ્યારે જો ભૂલ થઈ જાય તો પોતાના આંચલમાં છુપાવી દે એવા હેતની જરૂર હતી.

જ્યારે આપણા એક-એક પળની, ક્ષણની, કાળજી રાખનારની જરૂર હતી, ત્યારે નાનપણમાં જ આવા ઉપરોક્ત લક્ષણોથી યુક્ત વાત્સલ્યભરી કુખના માલિક એવા માતા-પિતાનો વિરહ થાય છે...

ધન-સંપત્તિના અભાવે દરિદ્ર અવસ્થામાં સ્વાર્થી જગતમાં ત્યારે કોણ સ્વજન મળે ?? જે સ્વજન હોય તેઓ પણ વિદાય-થાય... અને-

આપણો આત્મા આટલી મોટી દુનિયામાં એકલો અટુલો પડી જાય, ત્યારે લોકો એના પર 'અનાથ'નું Label મારી દે... અને આવી અવસ્થામાં કોણ આપણું બની આવે ?

કોણ કાળજી કરે ?

કોણ ભોજન માટે પૂછે ?

કોણ કપડા માટે પૂછે ?

અરે ! પૂછે તો શું... આપણી સામે માત્ર એક દષ્ટિપાત કરવાનો ય કોને સમય હોય ? અને ઉચિત સાર સંભાળ-પોષણ ના મળતા, રીબાઈને બાળપણ પસાર કરતા યૌવનના ઉંબરે પહોંચ્યા ત્યાં કુસંસ્કારોના રવાડે ચડ્યા.

અનેક રોગોથી દેહ ભરાઈ ગયો.

અનેક કર્મોથી આત્મા લેપાઈ ગયો.

લોકોની નિંદા-કુથલી-તિરસ્કાર-ધિક્કારના પાત્ર બન્યા, અને વિવેક ચક્ષુ ન હોવાથી પોતાના કર્મોને દોષી ઠરાવવાને બદલે... તે તે પ્રતિકુળ જીવો પર ક્રોધની અગ્નિ વરસાવવા માંડ્યા... અત્યંત આર્ત અને રૌદ્ર ધ્યાનથી આત્માને પ્રસિત કર્યો. અને આવી રીતે કરૂણ-આર્કદ કરતાં કરતાં કોક ફુટપાથ કે ઝુંપડપટ્ટીના આંગણે એક ગોઝારી પળે દેહને મૂકી ચાલ્યા...

આવા તો ચિક્કારે પ્રસંગો - દષ્ટાંતો આંખ સામે આજે પણ અગણિત સંખ્યામાં છે... ઠેર-ઠેર દુઃખની - આર્તની - પીડાની વાર્તાઓનો પાર નથી... કરૂણાશીલ હૃદય આવું સાંભળતા વૈરાગ્યરસમાં ઝીલવા તલસી ઉઠે... એકપણ પણ આ સ્વાર્થી જગતનો આશ્રય કરવા તૈયાર ન જ થાય.

એવું જ વિચારે...

જો મનુષ્યભવમાં પણ એવી કરૂણતા સર્જી શકે... તો હવે ભવનો અંત લાવ્યે જ છુટકો, બસ ! હવે આવી યાતનાઓ નથી ભોગવવી,

આત્માની એવી દયનીય હાલત નથી જ કરવી.

તો બોલો હવે, શું કરવું છે...? અનંતીવાર ભોગવેલી આ Casette ને ફરી પાછી Rewind કરવી છે કે બસ ! Stop Eject દબાવી દેવું છે ??

જ્ઞાની ભગવંત ઢંઢોળી ઢંઢોળીને આ જ વાત કરી રહ્યા છે.

હે જીવ ! તે આટલું આટલું સહન કર્યું.

તે શું તું ભૂલી ગયો ???

વધુ આવતા અંકે...

વૈરાગ્ય મિંદુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ...

આધાર : વૈરાગ્યશતક

પવણુલ્લ ગયણમગ્ગે, અલલ્લિલ્લો ભમ્મં ભવવણે જીવો ।

ઠાણદ્ઠાણંમિ સમુજ્જિરુણ, ઘણ-સયણ-સંઘાણે ॥૮૭॥

અર્થ : હે જીવ ! તું આ ભવ-વનમાં દરેક સ્થાને ધન અને સ્વજન સંઘાતને મૂકીને ગગનમાર્ગમાં/આકાશમાં પવનની જેમ અલક્ષિત બનીને ભ્રમણ કરે છે.

ભાવાર્થ : પંદર વર્ષની વયે, નાનકડી-રૂપાળી-હોંશિયાર, હોનહાર વ્હાલી દીકરીને દીક્ષાના ભાવ જાગ્યા... ઘરમાં વ્હાલી હોવાથી, પિતાને એના પર ઘણી આશાઓ ને ગૌરવ હોવાથી મોહથી ખીચોખીચ ભરેલું હૈયું ના પાડતું હતું... અર્થાત્ આશા મળતી નહોતી...

દીકરીએ પૂરી પરિસ્થિતિની જાણ પૂજ્ય ગુરુભગવંતને કરી,

એના પિતા મોહગ્રસિત હતા પણ સાથોસાથ વિવેકનો પણ અમુક અંશ ઉઘાડો હતો જ, એમની ભાવના એવી હતી કે દીકરી હોંશિયાર છે, તો આજના જમાના પ્રમાણે ભણી લે તો સારું, Law ભણાવવાની ભાવના હતી - Advocate બનાવવી હતી, પણ...

દીકરીના પુણ્યોદયે ગુરુભગવંતોનો ભેટો થતા ભાગ્યોદય જાગ્યા અને પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારવાની તમન્ના થઈ ગઈ, એના ય Law ભણવાના ખોટા અરમાનો, જે લૌકિક પિતાએ જગાડ્યા હતા એ ધરાશાઈ થઈ ગયા અને લોકોત્તર પરમપિતાની ભાવનાઓને આવકારવા મન તલસી ઉઠ્યું... પણ હવે મોહાધીન સ્વજનો !!!

ગુરુભગવંતો ઘણા દૂર હતા... પપ્પાને સમજાવી શકે એવી પરિસ્થિતિ ન હતી, પણ દીકરીના પુણ્યોદયે કોક હિતેચ્છુ પુણ્યાત્માએ એના પપ્પાને સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો, એ હિતેચ્છુના શબ્દો.

“જુઓ ભાઈ ! તમો તમારી દીકરીને દીક્ષા અપાવવા માંગો છો કે નહીં એ મારે નથી જાણવું, પણ આટલું કહો કે જે સંસારમાં તમે પડ્યા છો એ સંસાર તમને સુખ આપી શક્યો છે ? તમો તમારા પરિવાર - સ્વજનાદિ માટે તનતોડ મહેનત કરો છો, તો તમારી કપરી પરિસ્થિતિઓમાં આ ધન-પરિવારે તમને હળવા-ફુલ, ચિંતામુક્ત કર્યા છે ?

તમારું એક પણ દર્દ એ લઈ શક્યા છે ખરા ?

પિતાજી : નાં ! બધું મારે એકલાએ જ ભોગવવું પડ્યું છે, એક દુઃખમાં પણ હિસ્સો પડાવવા ધરના એક સ્વજનની મંજૂરી નથી. મારા કર્મ મારે જ ભોગવવા પડશે ને ?

હિતેચ્છુ : જો તમો આટલું સમજો છો તો... જે દીકરીને તમો રોકી રહ્યા છો, એ તમારું શું દુઃખ દૂર કરશે... અને એને વિરતિના માર્ગમાં જતી અટકાવશે તો જેટલો કાળ એ અવિરતિમાં રહેશે, એ બધા જ પાપોનો પૂરેપૂરો હિસ્સો તમારા કર્મના Bank Balance માં જમા થતો જ રહેશે.

જો તમો પોતાનું દુઃખ પણ માંડ ભોગવો છો, તો બીજાના અંતરાય... પોતાનામાં જાણી જોઈને

કેમ નાંખો છો ? આ બધો ખોટો મોહ ખંખેરી નાંખો...

દુનિયામાં દેખાતા - સ્વજન નામે ખુદની ઓળખ આપતા - એક પણ આપણા હતા ય નહીં, છે ય નહીં અને હશે ય નહીં... આ તો ઋણાનુબંધોના ખેલ છે !!!”

“મારા દુઃખમાં કોઈ ભાગીદાર નથી, એવાઓના પાપો મારા માથે બાંધી કર્મોના ભારથી કેમ ભારે થાઉં” આવો વિવેક દીકરીના પિતાજીને આવ્યો પછી તો તરત જ હરખે અનુમતિ; હરખે દીક્ષા... આવા તો કદાચ ઢગલા બંધ પ્રસંગો હશે... પણ મારે એ જણાવવું છે કે

દીકરીના પુણ્યોદયે પિતાને જાગૃતિ આવી... પણ આપણને કોના પ્રતાપે આવશે ? રાત-દિવસ બસ એક જ ધૂન... પૈસા-કમાવવા, આટલા બંગલા, આટલી મોટરો, આટલું Bank Balance આટલું Status તો જોઈએ... પછી જ શાંતિ પછી જ ચિંતામુક્તિ... પછી જ હાશકારો લેવાશે...’

આ વાતના અનુસંધાનમાં પૂજ્યપાદ સંવેદનશીલ કવિવર્ય ઉપાધ્યાય વિનયવિજયજી મહારાજની પંક્તિઓ કમાલની સ્મૃતિપટ પર આવી ગઈ. તે આ

→ ગલત્યેકા ચિન્તા ભવતિ પુનરન્યા તદધિકા,

મનોવાકકાયેહાવિકૃતિરતિરોષાત્તરજસઃ ।

વિપદ્ગર્તાવર્તેન્ન ઙ્ગટિતિ પતયાલોઃ પ્રતિપદં,

ન જન્તોઃ સંસારે ભવતિ કથમપ્યર્તિવિરતિઃ ॥

અર્થાત્ મન-વચન-કાયાની અભિલાષા, વિકાર, વિષયના પ્રેમ અને દ્વેષથી પ્રાપ્ત કરી છે કર્મરજ જેણે એવા તથા આપત્તિરૂપી આગના આવર્તને વિષે શીઘ્રપેણે પગલે-પગલે-દરેક ક્ષણે પડવાના સ્વભાવવાળા આ જીવને આ સંસારમાં એક ચિંતા ઓછી થાય છે ત્યારે વળી બીજી નવી તેનાથી અધિક ચિંતા ઉત્પન્ન થાય છે.

તેથી કરીને કોઈ પણ પ્રકારે પીડાની વિરતિ એટલે ઉદ્દેગ-ચિંતાની શાંતિ થતી નથી...

ઉપાધ્યાયજીની કડીઓના હાર્દ સુધી જવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, તેઓની પંક્તિઓ પણ એ જ જણાવી રહી છે કે સંસારની એક પણ ચિંતા જેમ સ્થિર નથી તેમ એક પણ સુખ શાંતિ પણ સ્થિર નથી જ અને આ સુખ-શાંતિની આશામાં ને આશામાં એક દિવસ જીવનો જનાજો ઉપડી જાય.

પરિવાર-સ્વજન-સંપત્તિ બધી અહીં ને અહીં પડી રહે, તમો ગયા એટલે ચાર દિવસ પછી પાછી દુનિયા તો જેમ જીવતી હતી તેમ જ, કાંઈ પણ ઉણપ વિના જીવ્યા કરશે.

એક ચિંતકની પંક્તિ

“મારી હસ્તી મારી પાછળ એ રીતે વિસરાઈ ગઈ,

આંગળી જળમાંથી નીકળી ને જગ્યા પૂરાઈ ગઈ.”

અને મુસાફિર જીવડો પવનની જેમ આકાશમાં ભ્રમણ કર્યા કરે, આમથી તેમ અથડાયા કરે... જ્યાં સુધી આંખો મિચાઈ નથી, ત્યાં સુધી આ રંગ રોશની નયાવશે, ભ્રમમાં મૂકશે અને પાપના પુડલાઓ બંધાવી પરલોકમાં રવાના કરશે...

બોલો ! કરવું છે આવું ભ્રમણ... કે પામવું છે મોક્ષ સુખનું રમણ ???

વિદ્ધિજ્જંતા અસયં, જમ્મજરામરણતિક્ખકુંતેહિં ।

દુહમણુહવંતિ ઘોરં, સંસારે સંસરંતં જિઆ ॥૮૮॥

અર્થ : આ સંસારમાં રખડતા જીવો જન્મ-જરા અને મરણના તીક્ષ્ણ ભાલાથી અનેકવાર વિંધાય છે અને ઘોર દુઃખો અનુભવે છે...

ભાવાર્થ : ઘણી વાર સાંભળ્યા જ હશે આ ત્રિપદીની સ્મૃતિ કરાવતા શબ્દો-જન્મ-જરા-મૃત્યુ... કર્મસત્તાને જેમ પહેલા મેં નીતિવાન કીધેલી, તેમ અહીં એની કૂરતા પણ પેશ કર્યા સિવાય છુટકો નથી, એના પંજાથી આજ સુધી કોઈ છુટ્યો નથી, સિવાય પરમ પદમાં બિરાજેલા પવિત્ર-પાવન આત્માઓ...

કર્મરાજના હાથમાં તીક્ષ્ણ-અણિદાર ભાલો છે, જે જીવન દરમ્યાન જીવને ત્રણ વાર અતિ ઘાતકી ઘાં કરે છે. જેમ, હૃદયના રોગીને ત્રણ Attack આવે એમાં ત્રીજો Attack જીવલેણ હોય, Cancer ના દર્દીના ત્રણ Stage હોય એમાં ત્રીજું Stage જીવલેણ હોય. પણ એનો અર્થ એ નથી કે ૧લી અને બીજીમાં કાંઈ કષ્ટ નથી પડ્યું... ૧લું Stage ૧લો Attack જ ત્રીજી વારના ઔધાણરૂપે હોય છે.

તેમ કર્મરાજનો ભાલો ૧લી વાર જીવની ઉપર જન્મની ઈજા રૂપે ભોંકાય છે... જન્મતા જન્મતા જ જાણે મૃત્યુનો અનુભવ થઈ રહ્યો હોય એવી ભયંકર વેદના થાય છે. એક સાથે જાણે સાડા ત્રણ કરોડ રૂવાડામાં સાડા ત્રણ કરોડ સોંચના ભોંકણા ભોંકાય ત્યારે જે વેદના થાય એનાથી પણ આઠ ગણી વેદના આ જન્મ વખતે જીવ ભોગવે છે...

કર્મસત્તાને કોઈ દયાના પરિણામ વગેરે નથી જ એટલે જ તો સાવ કોમળ કાયા, કુમળી દેહના નાનકડા બાળકને ય છોડવાનો વિચાર એને નથી જ આવતો...

અને રડતા-રિબાતા જીવનો અતિ દારૂણ જન્મ થાય છે...

હવે આ જીવ કાંઈ સુખ ભોગવવા તૈયાર થાય... સમજણ મેળવે... લાયકાત ધરાવે એટલામાં તો વિજળીની જેમ ચંચળ યૌવન ક્યાંય અલોપ થઈ જાય... સ્કૂલમાં ભણતા છોકરાઓને જેમ વચ્ચે ૧/૨ કલાક જેટલો રીસેસનો સમય મળે તે જોત જોતામાં એક ઝાટકે પસાર થઈ જાય કે ખબર જ ન પડે. તેમ રીસેસ સમાન આ યૌવન પણ ફટાકથી પસાર થઈ જાય, એમાંય ઘણી જવાબદારીથી વીંટલાયેલો જીવ શું મોજ માણી શકે... અને જેવો મોજ માણવા સજ્જ થાય તેવો જ કર્મરાજના ભાલા વડે બીજો કૂર પ્રહાર થાય તે છે. જરાનો - ઘડપણનો...

બાપડો જીવ ! સુખના સ્વપ્નામાં ને સ્વપ્નામાં વૃદ્ધાવસ્થાને પરાધીન થઈ જાય છે.

કેવી દયનીય પરિસ્થિતિ છે !!!

માંડ-માંડ એ દિવસો પસાર કરતો હોય, તેમાં જો ક્યારેક સ્વસ્થતાની અનુભૂતિ થવા માંડે... તો પણ નિર્દય કર્મરાજ ઓછું એને જીવવા દેશે ? એ તો ભયંકર ભાલો લઈને તૈયાર જ બેઠો છે. અને પરાધીન એ જીવની એક ગોજારી પળ એવી આવે કે એ ભયંકર ભાલો સીધો એવા પ્રહાર કરે કે એના પ્રાણ પંખેરૂ રવાના થાય... અને આ વેદનાની ત્રિપુટી, આ જીવે ઘણી-ઘણી વાર સહન કરી છે. કલ્પાંત કરી કરીને મર્યો છે... જન્મ્યો છે... વળી પાછો મર્યો છે...

પણ,

હવે કેટલું આ ચક્રને ભમાડશો...

હવે તો અંત આણવા પ્રયત્નશીલ થઈએ

તમારા મધુ-બિંદુ સુખની લાલચમાં...

આ આત્માની રેવડી થાય છે... એ ભૂલશો માં !!!

तहवि खणंपि कयावि हु, अन्नाणभुयंगडंकिया जीवा ।

संसारचारगाओ, न य उव्विज्जंति मूढमणा ॥८९॥

અર્થ : છતાં પણ, અજ્ઞાનરૂપી સર્પથી ડંબાયેલો મૂઢ માનવ જીવ ક્યારેય એક ક્ષણ પણ આ સંસારરૂપી જેલથી કંટાળો નથી પામતો.

ભાવાર્થ : જેમ કોક દારૂડીઓ... દારૂના અતિપાનથી નશામાં ને નશામાં; રસ્તા ઉપર લથડાતો-અથડાતો કોક ગટરની પાસે પડી જાય અને બાજુમાંથી કો'ક કુતરૂ પસાર થાય ત્યારે એના મોઢામાં મૂત્રની પિચકારી નાંખતો જાય, નશામાં હોવાથી તે દારૂડીઓ પણ ચપ-ચપ કરતો ચાટી જાય, ત્યારે જો આપણે એ દૃશ્ય નિહાળીએ તો સૂગથી મોઢું ફેરવવાની ઈચ્છા થાય, એની મૂઢતા ઉપર આશ્ચર્ય થઈ જાય, પણ,

એમાં એની પણ ભૂલ નથી. ભયંકર નશામાં હોવાથી એને ભાન જ નથી કે હું શું કરી રહ્યો છું ? અને જ્યારે નશો ઉતરે અને એને આ પ્રસંગ કહેવામાં આવે તો એને ખુદની ઉપર ચીતરી ચઢે કે છી-છી મેં આ શું કર્યું... પણ એના માટે નશો ઉતારવો પડે.

બસ ! જ્ઞાની પુરૂષો પણ આ શ્લોક વડે એજ વાત ફરમાવી રહ્યા છે કે જેમ સર્પથી ડંસાયેલો જીવ લીંબડાના આસ્વાદને મજેદાર માની ગટગટાવી જાય, પણ જેમ જેમ ઝેર ઉતરવા માંડે તેમ તેમ એને કડવાશનો અનુભવ થતો જાય, અને અંતે એ લીંબડાને ત્યજી દે...

તેમ જ અજ્ઞાનરૂપી સર્પ વડે ડંસાયેલો આત્મા સંસાર રૂપી લીંબડાના આસ્વાદને સ્વાદિષ્ટ માની પીવે છે, કારણ કે એ અજ્ઞાનરૂપી સર્પનું ઝેર તો એવું તીવ્ર છે કે અચ્છા-અચ્છાઓનો દમ નીકળી જાય એને ઉતારતા, તેમાંય આજના ભૌતિકવાદમાં તો જીવોની જે વિચિત્ર પરિસ્થિતિઓ છે, તે જોતા એમાંથી એમને કેવી રીતે કાઢવા એ જ કળાતું નથી. અને જેમ દારૂડીયાને જોઈ આપણને એની હાલત ઉપર આશ્ચર્ય થાય તેમ... અજ્ઞાનરૂપી સર્પના ઝેરથી વ્યાપ્ત-સંસારના રસને બિલકુલ પણ ખેદ વિના આનંદથી માણતા જોઈ જ્ઞાનીપુરૂષોને જીવોની કરૂણ દશા પર આશ્ચર્ય થાય.

અહો ! કેવી ભયંકર મૂઢતા, જલિમ દુઃખોના ડુંગરો આપણી માથે ખડકાવી નાંખે એવી રીતે કર્મોના ભારને બાંધતા ખચકાતા ય નથી.

આનો કેવો દારૂણ અંજામ આવી શકે એવું વિચારતા ય નથી, માત્ર ને માત્ર દુર્લભ મળેલા મનુજ ભવને શોખ-મોજમાં સાફ કરી દેશે. પણ સમજતા નથી કે 'આખરે આ કેદ છે, જેલ છે.'

જેમ આજકલના મોટા મોટા અપરાધીઓને જેલમાં પૂરવામાં આવે પણ તેમની જેલ V.I.P. + Luxurious Treatment વાળી હોય... પણ ભાઈ ! જેલ તો જેલ જ ! તેમ સંસાર પણ ઘણો રંગીલી-મોજીલો લાગતો હશે, તો યે અંતે તો ગોઝારૂ ફળ જ લાવશે. કારણ કે સંસાર પણ એક જેલ જ છે.

અને જેલમાં રહેવાથી કંટાળો નથી આવતો ??

વધુ આવતા અંકે...

યે રા ગ્ય મિં દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ...

કીલસિ કિયંતવેલં સરીરવાવીઙ્ગ જત્થ પઙ્ગસમયં ।

કાલરહદ્વઘડીર્હિં, સોસિજ્જઙ્ગ જીવિઅંભોહં ॥૧૦॥

અર્થ : કેટલા સમય સુધી આ શરીર રૂપી વાવડીમાં કીડા કરીશ ? જ્યાં પ્રતિસમય કાલરૂપી રેંટની ઘડીઓ આયુષ્ય રૂપી પાણીને શોષી રહી છે.

ભાવાર્થ : તળાવમાં ઘણું પાણી... સ્વચ્છ શીતલ જળ, તેમાં રહેલા જીવ જંતુઓને - માછલીઓને મજા પડી હતી, બસ, પોતાને કૃતકૃત્ય માની મજેથી જીવી રહી હતી. પણ એ મજાનો કાળ હતો ચોમાસાનો - પછી આવ્યો શિયાળો, તોયે એમની મસ્તીમાં તસુ ભાર પણ ઓટ આવી નહીં.

એકદમ અનુકુળ - નાનકડું તળાવ એમને જોરદાર ફાવી ગયું હતું. પણ હવે... મોસમ બદલાવા માંડી. ઉનાળાની શરૂઆત થવા માંડી, સૂર્યનો તાપ વધવા માંડ્યો.

પાણી સ્વચ્છતા મૂકી લોકોની અવર-જવર, ગંદકીથી ગંધાવા માંડ્યું. અને ધીમે ધીમે તાપ વધતા પાણી સોસાવા માંડ્યું.

હવે એમાં રહેલા માછલી વગેરે જીવ જંતુઓની મજા ઓસરતી ગઈ, એમને ખ્યાલ આવી ગયો કે હવે આ તળાવ સાથે આપશે તેમ લાગતું નથી,

પણ,

તોયે મૂઠ બની પ્રમાદમાં જ સપડાયેલા અમુક પ્રાણીઓએ કંઈ મનમાં આશ્ચર્ય નહીં, જેમ ચાલતુ-તું તેમ ચાલવા દીધું - ચલાવે રાખ્યું પણ જેમને પોતાનો જીવ વ્હાલો હતો, પોતાનું હિત પ્રિય હતું. તેઓ બચવાનો પ્રયત્ન કરવા માંડ્યા. તેને માટે અપ્રમત્તતાથી મહેનત કરવા માંડ્યા. બધા જ મોજ-શોખ-મસ્તી છોડી દીધા. અને માત્ર એક બચવાના લક્ષ્યને સાધવામાં તત્પર બન્યા. પરિણામે તેમના પ્રયત્ને-પુરૂષાર્થે ઈષ્ટ-ફળની સિદ્ધિ મેળવી આપી.

તેમ,

જ્ઞાની ભગવંત શરીર રૂપી તળાવમાં પડેલા આત્માને ટકોર કરી રહ્યા છે...

હે આત્મનૃ ! આ શરીરની વાવડીમાં ક્યાં સુધી પડ્યો - પાથર્યો રહીશ... ક્યાં સુધી કીડા કરતો રહીશ... કારણ કે આ વાવડીમાં રહેલું આયુષ્યરૂપી પાણી તો રેંટની ઘડી રૂપી કાળથી સોસાઈ રહ્યું છે.

અનુસંધાન પાન નં. ૩૯ ઉપર

પાન નં. ૩૪ ઉપરથી શરૂ

અને 'સોસાઈ રહ્યું છે' એવું જો ખ્યાલમાં આવી ગયું છે, તો સંપૂર્ણ સોસાઈ જાય એ પૂર્વે મોક્ષ સાધી લેવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

અને એ લક્ષ્ય સાધી આપનારા એવા સુદેવ-ગુરુ અને ધર્મને ઓળખી એમના શરણે જઈ માર્ગદર્શન લેવું જ જોઈએ.

કારણ કે મનુજાયુઃ એ અતિ દુર્લભ ચીજ છે.

અંગ્રેજી ચિંતકની પંક્તિ યાદ આવી.

→ "Easily achieved thing's do not stay longer and thing's which stay for longer not easily achieved."

અર્થાત્ જે વસ્તુ આસાનીથી મેળવી શકાય તે લાંબી ના ટકે અને જે લાંબી ટકે તે આસાનીથી મળતી નથી.

બસ, આના જેવી જ વાત છે, હાર્દ થોડું આપણા Angle થી વિચારીએ કે થોડી ઘણી આરાધનાદિ કરી, તે થકી મળેલ મનુષ્યત્વ અલ્પાયુવાળો મળે, અર્થાત્ લાંબો ન ટકે અને જે લાંબુ ટકનાર quality વાળુ આયુઃ હોય, તેના માટે તો ઘણો effort કરવો પડે... જેનાથી આરાધના સાધના યાવત્ પ્રવ્રજ્યાદિ મેળવી પરમ પદ સુધી પહોંચી શકીએ... માટે,

હવે પાણી-રૂપી આયુ ન સોસાય તે પહેલા જાગૃતિ લાવી...

આત્માની આરાધનાને સાધવી રહી.

रे जीव बुज्झ मा मुज्झ, मा पमायं करेसि रे पाव ।

किं परलोए गुरुदुक्खभायणं होहिसि अयाण ॥९१॥

અર્થ : હે જીવ ! બોધ પામ ! મુગ્ધ મા બન, હે પાપાત્મન્ ! પ્રમાદ મા કર... હે મૂર્ખ ! શા માટે પરલોકમાં મોટા દુઃખનું ભાજન બની રહ્યો છે ?

ભાવાર્થ : આર્યકુળમાં જન્મ વગેરે બધી જ સામગ્રી સુયોગ્ય મળી છે.

પાંચે-પાંચ ઈન્દ્રિયો સુવ્યવસ્થિત...

નિરોગી શરીર,

સુખ-સામગ્રી-પરિવારાદિ સુસંસ્કારી,

દેવ-ગુરુ-ધર્મની પ્રાપ્તિ.

બધું જ મળ્યું... છતાં જીવને પ્રમાદને પરવશ બનાવી પરલોક બગાડવા શાં સારું તુલ્યો છે ?

સવારથી ઉઠીને આ જીવ ચિક્કાર આરંભ-સમારંભ કાર્યોમાં ઓત-પ્રોત રહે છે, યોગ્ય સામગ્રી મળી છે, તોયે ઉપયોગ કરવાનું કોઈ લક્ષ્ય નથી.

તો શું મતલબ તમને એ સારી વસ્તુઓ મળ્યાનો,

જો તમને એનો advantage લેતા જ ના આવડે,

એનાથી તો એવું લાગે કે અનાર્ય દેશોમાં ઉદ્ભવેલા જીવો કરતા આપણા આત્મામાં ઝાઝો ફરક નથી.

આનાથી નીચે ઉતરીએ તો એમ પણ કહેવાય કે તિર્યંચોમાં અને પ્રમાદગ્રસ્ત આ આત્મામાં શું ફેર...

એક મદારીની પાસે નાનું ગલુડીયું... નામ પાડ્યું Tommy

Tommy ઘણો સારો દેખાવડો, હૃષ્ટ-પુષ્ટ કાયા,

Training આપીને જબરદસ્ત તૈયાર કરવામાં આવ્યો.

Tommy હવે કમાતો થઈ ગયો, એના માલિકનો જમણો હાથ બની ગયો.

હવે એના નાટકો, Show પ્રખ્યાત થઈ ગયા.

ઉંમર થતા એક કુતરી જેડે પરજાવવામાં આવ્યો.

એના ય ગલુડીયા થયા, હવે

Tommy ની જવાબદારી વધી, બધાનું ધ્યાન રાખતો થઈ ગયો...

ઘણા બધાને સંતોષ તો આપ્યો, છતાં મોહમાં પ્રમાદગ્રસ્ત હોવાથી

પોતાનો પરલોક સુધારી ના શક્યો...

એક પપ્પાને પપ્પુ થયો, નામ પાડ્યું Bunt

બંટી ઘણો સારો દેખાવડો, પાંચે ઈન્દ્રિયો સુવ્યવસ્થિત...

ભણાવવા - કરવાથી એકદમ train કર્યો.

આગળ જતા બંટી કમાતો થઈ ગયો. પાપાનો જમણો હાથ બની ગયો.

હવે ધંધો ધમધોકાર ચાલે... Famous Business Man થઈ ગયો.

એના યોગ્ય કન્યા જેડે પરજાવવામાં આવ્યો.

હવે એ બંટીને ય પપ્પુઓ થયા.

બંટીની જવાબદારી વધી. આખા પરિવારનું ધ્યાન રાખતો થઈ ગયો...

બધાને જ એનાથી સંતોષ... આખરે તો સ્વાર્થી જગતને પોતાનો સ્વાર્થ સધાય,

એટલે સંતોષ થાય જ.

હવે મારે એમ કહેવું છે... કે

Tommy અને Bunt માં શો ફેર ? આ વાતનો નિર્ણય તમારા હાથમાં જ છે. જે પ્રમાદનો પરિત્યાગ કરીને આત્માને ધર્મમાં... જેડવાનો પ્રયાસ થતો હોય,

પરલોકને સુધારવાનો, એના માટે વિચારનો પણ યત્ન થતો હોય,

મળેલી સામગ્રીની કદર હોય, ફરી નહીં મળે એવો ઉપયોગ રહેતો હોય, તો તો

Tommy અને Bunt માં આભ-ગાભનું અંતર પડી જાય, માટે જ જ્ઞાનીભગવંતો કહી રહ્યા છે... મોહને છાંડી, અજ્ઞાનને ખંખેરી, પ્રમાદને ત્યાગી, પરલોકને સુધારવા પ્રયત્નશીલ થા !

વધુ આવતા અંકે...

છતાં

આ વખતે આવવું પડ્યું છે, નમવું પડ્યું છે, ભીખ નહિ માંગવાની ટેક મારે તોડવી પડી છે. પણ એ મારા માટે નહિ, આ બાળક માટે !' બોલતા બોલતા એ ભાઈ ઉચકેલા બાળક સામે જોઈને રોઈ પડ્યો.

‘દુર્ભાગ્ય એવું જાણ્યું છે કે ખાવાના બે રોટલા ય મેળવી શકતો નથી. મારે તો ઠીક ! પણ મારા કારણે આ નિર્દોષ બાળકે પણ હેરાન થવું પડે છે. એનો શું દોષ ? એ મારે ત્યાં જન્મ્યો એ જ ને ? ભૂખથી પીડિત બનીને રડ્યા જ કરે છે...

કુમાર ! એને ખાવા માટે રોટલો આપી દો.

ના, મેવા-મીઠાઈ નથી જોઈતા એને ! નથી ખવડાવવા મારે એને ! એની જરૂરિયાત માત્ર રોટલા પૂરતી છે, તો એનાથી વધારે મારે એને માટે પણ ખપ નથી.’

‘પણ ભાઈ ! આ તો એક ટંકનું ભોજન થયું, સાંજનું શું ? આવતીકાલનું શું ?’ તું બોલ્યો, અને ખુમારીભેર ભાઈ બોલ્યો, ‘એ તો હું હજી મહેનત કરીશ ને ! ભાગ્ય મરી જ પરવાર્યું છે, એવું શા માટે માની લઉં ?’

‘પણ ન મળ્યું તો ?’

‘તો પાછો આવીશ, આના માટે !’

‘પણ ખાધા વિના તું કામ કરીશ શી રીતે ?’

‘છે શક્તિ, થોડાક દિવસ ખાધા વિના પણ કામ કરવાની...’

આશ્ચર્ય થતું તને, આનંદ થતો તને, બે રોટલા જેવી વસ્તુનું દાન આપતા પ્રયંત્ર કરુણા ઉભરાતી તને...

અને ત્યાં જ વળી બીજો પ્રસંગ બન્યો.

‘કુમાર ! સોનામહોર નહિ, માત્ર લાકડા જોઈએ છે.’ એકે માંગણી કરી.

‘શા માટે ?’

‘મરી ગઈ છે મારી મા ! એને બાળવા માટે ! શ્મશાનમાં બાળવા માટે લાકડાના રૂપિયા આપવાની મારી શક્તિ નથી. બસ, આટલું આપી દે. ‘મા’ ને અગ્નિદાહ ન આપું, તો કેમ ચાલે ? એના મૃતદેહને રખડતો તો ન મુકાય ને ?’

આટલી મહેરબાની મારા પર કર, રાજકુમાર !’

તેં લાકડાની વ્યવસ્થા પણ કરી આપી.

પણ આ બે પ્રસંગોએ તને હીબકા ભરી ભરીને રોવડાવ્યો.

એમાં હર્ષના, કરુણાના... તમામ પ્રકારના આંસુ ભેગા હતા.

તારું વર્ષાદાન ખરેખર વર્ષાદાન બન્યું. તેં આંસુઓની વર્ષા વરસાવીને જબરદસ્ત વર્ષાદાન આપી દીધું.

— x — x —

(વધુ આવતા અંકે)

વે રા ગ્ય હિં દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી યાદુ...

બુજ્ઝસુ રે જીવ તુમં, મા મુજ્ઝસુ જિણમયંપિ નાઠળં ।

જમ્હા પુણરવિ એસા, સામગ્ગી દુલ્લહા જીવ ॥૧૨॥

અર્થ : હે જીવડા ! તું બોધ પામ, જિનશાસનને જાણીને પણ મુગ્ધતા (પ્રમાદ) ન કર ! નહિ તો, હે જીવ ! ફરીથી આ સામગ્રી મળવી દુર્લભ છે.

ભાવાર્થ : દુનિયામાં આજકાલ ઘણી બધી સ્કીમો નીકળે છે.

ક્યાંક ધમાકેદાર Sale's લાગે છે.

વળી ક્યાંક મનોરંજનો માટે અલક મલકના Show's-play's રખાય છે. ધારો કે એવા જ કોક મનોરંજનની game માં તમને લઈ જવા માટે offer આવી, હવે એ Jackpot જેવી game, K.B.C. (કૌન બનેગા કરોડપતિ) જેવી જ Hi-Fi Income ની પ્રાપ્તિ... પણ એ થોડી અલગ type ની, એના કરતા ય ચડિયાતી કહો તો ચાલે.

Advantage - Advertizing.

લાખો-કરોડોની Public આમાં જવા માટે ઉત્સુક, અમારો નં. કેમ કરી લાગે ?

એક Giant જબરદસ્ત Showroom જેમાં,

આજની દુનિયાની બધી જ સુખ સાલ્વબી,

બધી જ luxurious item's ની અઢળક quantity.

મિનિટોમાં તમને રંકથી રાજા બનાવી દે એવી ધમાકેદાર સગવડોઓ, હવે,

માનીલો, તમારો નં. ત્યાંની entry માટે મહામહેનતે લાગી ગયો,

પણ અમુક Condition's apply કરવી પડશે...

(૧) તમને માત્ર એક જ જણને entry મળશે.

(૨) બધી જ સામગ્રી લેવાની છુટ. પણ સામગ્રીની સમ્યક્ ઓળખ + કદર કરવી પડશે.

(૩) સામગ્રી ના ઉંધા use માં જો નુકસાન, તો એ અમારી gurantee નથી.

(૪) જો લેવામાં કે choice માં ભૂલ કરી, પ્રમાદ કર્યો, તો ફરીવાર નં. લાગી શકે તેમ નથી.

(૫) છેલ્લી condition તમારી પાછળ ઘણા ઉમ્મેદવારો ઉભા છે માટે time limit સાવ સીમીત.

અને તમે હરખે-હરખે બધી જ condition સ્વીકારી લીધી. પોતાને જાણે કૃતકૃત્ય માની તે મોટા-

વિશાલ-અતિ વિશાલ Hall માં entry કરી,

જોતા જ તમારી આંખો તો છક થઈ ગઈ.

એકવાર તો વિચારમાં જ પડી ગયા, શું લઉં ને શું નહીં...

પહેલા એકવાર વિચાર આવ્યો કે સાર-સાર ગણાતી વસ્તુઓ લઈ લઉં પછી બીજી વાત.

પણ, તે લેવા જતા વચ્ચે ઘણી બધી અસાર નગણ્ય વસ્તુઓ આવતી ગઈ, તમને કુતુહલ ! હવે બધી વસ્તુઓને તમે જાણતા જ હો, એવો તો કોઈ નિયમ નથી જ. તેથી એક પછી એક વસ્તુઓને જોતા ગયા. વસ્તુઓ ઘણી બધી સારી હતી પણ સાવ તુચ્છ - અસાર હતી. ક્ષણિક સુખ અપાવે એવી હતી, તમો એ બધી વસ્તુઓના લોભમાં ફસાઈ ગયા અને એના ચક્કરમાં પેલી ઉત્કૃષ્ટ-સાર વસ્તુઓને મગજમાંથી સાવ વિસારી લીધી.

અને એ તો બધી જ સામગ્રીનું multi collection હતું ખાન-પાન-એશ કરવાની પણ સગવડતાઓ હતી... તમેય બન્યા એમાં ચક્ર્યૂર... અને જોત-જોતામાં તમારો Time... થવા આવ્યો, તમને Remind કરાવવા એકવાર ટકોર કરાવવામાં આવી. પણ હવે તમે કશું જ કરી શકો તેમ નહોતા, થાકી ગયા'તા અને સાર વસ્તુઓ સાવ દૂર થઈ ગઈ હતી...

તમે પ્રમાદગ્રસ્ત બનીને હાથમાં આવેલા Jackpot ને ઠોકર લગાવી દીધી.

નસીબથી મળેલો Golden Chance સાવ મૂરખ પણ આદરી ગુમાવી બેઠા,

હવે તમારી પાસે બચી માત્ર હતાશા... માત્ર નિરાશા...

ભયંકર અફસોસ !!!

હવે, આપણી મૂળ વાત પર આવીએ.

આપણને જે મનુષ્ય ભવ મળ્યો છે, તે આ Giant - Multi-Collection Hall કરતાં ય ઘણો... ઘણો દુર્લભ છે...

એના ઉમેદવારો ચારે-ચાર ગતિના અનંતા જીવો છે.

અવ્યાબાધ સુખો અપાવી શકે એવી જબરદસ્ત સામગ્રીઓથી આ હોલ ભરેલો છે.

Limited Sit's જ ત્યાં ખાલી છે, Limited time માટે જ તે મળી શકે તેમ છે, અને આપણને મળી ચૂકી છે !

જરાક વિચાર તો કરો... કેવો Golden Chance લાગ્યો છે.

ભલેને, Time Limit ઓછી છે, પણ સાર વસ્તુઓને સાધી લેવા માટે તો પૂરતો સમય છે જ. બસ ! જરૂરત છે, સાચી સમજણની.

સાચી ઓળખની.

સાચી સમજણ + ઓળખ પછી એના માટેના સાચા પુરુષાર્થની.

પ્રમાદને ત્યજવાની.

ધ્યેયને સાધવાની...

માટે જ જ્ઞાની ભગવંતો વારંવાર એ જ ટકોર કરી રહ્યા છે... કે હે જીવ ! તું સમજ, તને મળ્યું છે પ્રભુનું અમૂલ્ય શાસન ! એને પામીને ય તું પ્રમાદગ્રસ્ત તો કમસેકમ ના થા, કારણકે જેની કદર આપણે કરી શકતા નથી. એ વસ્તુ ફરીવાર મળતી નથી. એ સનાતન સત્યને તું સ્વીકાર !

दुलहो पुण जिणधम्मो, तुमं पमायायरो सुहेसी य ।

दुसहं च नरयदुक्खं, कह होहिसि तं न याणामो ॥१३॥

અર્થ : જિનધર્મ ફરીથી મળવો દુર્લભ છે, અને તું પ્રમાદમાં ચક્ર્યૂર અને સુખેષી છે, તો પછી

અમે નથી જાણતા કે નરકનાં દુઃસહ દુઃખ કેવી રીતે સહીશ ?

ભાવાર્થ : Carrer બનાવવા માટે School ના Board-Final's માં ઘણી-ઘણી મહેનત કરી જેથી સારા ટકા મેળવી શકાય અને તેનાથી સારી - નામાંકિત college માં Placement થઈ જાય, અને આગળ જતાં સારી ડીગ્રી - સારી Job વગેરે બધું થઈ શકે...

School ની મહેનત ફળી ગઈ... (જો કે મહેનત ક્યારે પણ Waste નથી જતી... બસ ! સમ્યક્ ક્ષેત્રમાં હોવી જોઈએ... કારણ કે મહેનત તો બન્ને પ્રકારના ફળ આપીને જ રહે છે...)

સારી College માં entry મળી.

Science line લીધી IIT Engineer બનવું હતું..

પણ મહામહેનતનું કામ હતું... સખત પુરુષાર્થ માંગે તેવી Line હતી.

હવે, અનુકુળ સામગ્રી તો બધી જ મળી ગઈ પણ,

ચડ્યા કુમિત્રોના રવાડે, કુટેવોના સથવારે...

તોયે Professor's લોકો તો પોતાનું કામ - ભણાવવાનું ધમધોકાર રીતે ચલાવી જ રહ્યા હતા...

અમુક course પતતા અમુક નાના-મોટા Test's લેવામાં આવતા, એમાં આ મહાશય, ઘણી-વાર નાપાસ થયા, તેથી શિક્ષકોના ઠપકા + અરૂચી + ઉપેક્ષાનો વિષય બનતા ગયા,

શિક્ષકો પણ વિચારમાં પડી જતા, આટલી મહેનતે અહીં સુધી આવી ગયા. પણ હવે પ્રમાદગ્રસ્ત બની, કેમ કિંમતી સમય વેડફી રહ્યો છે,

વળી આ નાની-નાની test's માં પણ નાપાસ થાય છે તો... જ્યારે final's આવશે State level Board આવશે ત્યારે આમની શું હાલત થશે ??

હારી જશે - fail થઈ જશે...

હાય ! કેટલું મોટું નુકસાન થશે, અસહ્ય આઘાત લાગશે...

બસ !

આના જેવી જ હાલત આપણી થવાની,

અત્યારે આત્માને સુકાર્યોમાં - સદનુજ્ઞાનોમાં જોડવાને બદલે, નિંદા-કુથલી વગેરે પ્રમાદોમાં પાડી... મહામહેનતે મળેલા મનુષ્યભવને વ્યર્થ વેડફી રહ્યા છીએ...

સદનુજ્ઞાનોથી સુગતિનું જોડાણ તો દૂર રહ્યો, પણ, નાની નાની વાતોમાં Petrol ભરેલા Tanker ની જેમ ભડકો કરી દઈએ છીએ... કાંઈ પણ સહન કરવાની તૈયારી જ નથી, આત્માને સાવ-સાવ નિઃસત્વ જ બનાવી નાંખ્યો છે, તેથી જ્ઞાની ભગવંત ફરમાવી રહ્યા છે કે, અત્યારે સુકાર્ય કરવા નથી, પ્રમાદમાં જ પડ્યા પાથર્યા રહેવું છે. જરાક પણ સહન કરવાની શક્તિ ફોરવવી નથી. સુખની લાલચમાં જ જીવન જતું કરવું છે, તો પછી અમે નથી જાણતા, કે નરકાવાસમાં પટકાયા પછી, ખુંખાર-ભયંકર દુઃખોને... વ્યથાને અનરાધાર વરસાવી દે એવી વેદનાઓને તારો નિઃસત્વ-અસમર્થ-અસહિષ્ણુ આત્મા કેવી રીતે સહન કરશે !!!

આ જ્ઞાની પુરુષોની અંતર વેદના છે.

જે આ શ્લોક દ્વારા રજુ કરી દીધી છે.

વધુ આવતા અંકે...

કરુણાનો સાક્ષાત અવતાર એવો તું ! ખબર નહિ, પણ આવો કૂર શી રીતે બની શક્યો ? હજારો લોકો રડે, અને છતાં તું હસે ? હસી શકે ? ખુશ રહી શકે ? આ ય તારો જબરો વિચિત્ર સ્વભાવ કહેવાય.

હજી તો એક જ ભાગ ખેંચ્યો તેં !

બીજી પળે બીજો, ત્રીજી પળે ત્રીજો, ચોથી પળે ચોથો...

મસ્તક સાફ ! જાણે ઘાસ વિનાનું મેદાન !

પાંચમી મુઠ્ઠીથી દાઢી-મુંછના તમામ વાળ એક જ ઝાટકે ખેંચી કાઢ્યા તેં !

નાથ ! અમારા વાળ ખેંચાય, ત્યારે લોહી નીકળે છે / મને લાગે છે કે ગાયના આંચળમાંથી જેમ દૂધની ધાર છૂટે, એમ તારા મસ્તક પરથી, દાઢી-મુંછના ભાગમાંથી ભલે ધાર નહિ, પણ ટીપા તો ઉડ્યા જ હશે... હા ! દૂધ જેવા સફેદ !

આંખો બંધ કરીને, રડી રડીને તારા એ બધા વાળ ધાવમાતાએ પોતાના પાલવમાં ગ્રહણ કરી લીધા.

હવે બધાને ખબર પડવા લાગી કે 'દીક્ષા એટલે શું ?'

હવે બધાને ખબર પડવા લાગી કે 'આ મજા નથી, પણ મોટી સજા છે...'

હા ! પ્રભુ ! એમની દષ્ટિએ તો આ મોટી સજા જ હતી ને !

'બધા શાંત થજો.' ઈન્દ્ર મહારાજાએ હાથ ઉંચો કરીને સૌને શાંત થવાનો આદેશ ફરમાવ્યો.

'વર્ધમાનકુમાર સર્વવિરતિ ઉચ્ચરી રહ્યા છે, લેશ પણ અવાજ ન જોઈએ.' ઈન્દ્રનો અવાજ બુલંદ બનીને બધાના કાનમાં ગુંજી રહ્યો. સૌ એકદમ શાંત થઈ ગયા.

કરેમિ.... સામાઈયં.... બે હાથ જોડીને તેં મહાભિનિષ્ક્રમણની પ્રતિજ્ઞાનો ઉચ્ચાર કરી લીધો.

તારો એ અવ્યલ ચારિત્રપરિણામ તને ત્યાં જ મનઃપર્યવજ્ઞાન આપી દે છે, કુદરત જાણે કે કહે છે કે 'વર્ધમાન ! કોઈપણ જીવને દુઃખ ન પહોંચાડવાની તેં પ્રતિજ્ઞા લીધી છે ને ? તો એના પાલન માટે સામેવાળાના મનના ભાવો જાણવા જરૂરી છે, જેથી એમને અપ્રીતિકારક... કશું જ કરી ન બેસાય, એ માટે તને આ મનઃપર્યવજ્ઞાન ભેટમાં આપું છું.'

સાચું કહું ભગવાન !

'તેં સાપ ઉછાળ્યો, દેવને દમાવ્યો એટલે દેવે તારું નામ રાખ્યું મહાવીર !' એવી પ્રસિદ્ધિ છે.

ભલે, બાકી મારા જેવા તો તારી આ મહાભિનિષ્ક્રમણ લેવાની અને જીવવાની વીરતા જોઈને જ તને મહાવીર માને છે.

દીક્ષા લેતી વખતની તારી ભાવધારા એ જ દીક્ષાકલ્યાણક !

ચૌદરાજલોકના જીવોને એકક્ષણ માટે શાતા આપતી એ ભાવધારાને મારી અનંતી વંદના !

(વધુ આવતા અંકે)

વે રા ગ્ય મિં દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ...

અથિરેણ થિરો સમલેણ, નિમ્મલો પરવસેણ સાહીણો ।

દેહેણ જહ્ વિઠ્ઠપ્પહ્, ધમ્મો તા કિં ન પજ્જત્તં ॥૧૪॥

અર્થ : જો અસ્થિર, મેલા અને પરાધીન એવા આ શરીરથી સ્થિર નિર્મળ અને સ્વાધીન એવો ધર્મ કરાય છે તો શું એ પર્યાપ્ત નથી ?

ભાવાર્થ : “કપડા દો વાસણ લો” - “કપડા દો વાસણ લો” ત્રણ-ચાર વાર આ બૂમ પડી એટલે બપોરે આરામથી ઉંઘેલા બહેન/શેઠાણી ઉભા થયા, બારી પાસે આવી પેલા બૂમ પાડનાર સામે હાથનો ઈશારો કર્યો... પછી તરત જ પોતાના માળીયા વગેરેમાં જઈ જ્યાં ઘરનો વધારાનો નકામો સામાન પડ્યો હોય ત્યાં પહોંચ્યા, વિચારતા હતા, કે “સાડુ થયું આ આવી ગયો, સાવ નક્કામા પડેલા કપડાઓ, ફાટી ગયેલા છે. ઘરમાં કોઈ સૂંઘતું ચ નથી. ચાલો, સાવ નક્કામી વસ્તુથી ચ નવી-નકોર, કામમાં આવે તેવી સારી વસ્તુ મળતી હોય તો સોદો શું ખોટો ?” અને આમ વિચારતા-વિચારતા બધો જ નક્કામો માલ કાઢી નાંખ્યો અને લઈ જઈ પેલા ફેરીયાની સામે ઢગલો કરી દીધો અને બદલામાં પોતાને ગમતા અને કામમાં આવતા એવા ચાર-ચાર વાસણો એની પાસેથી લેવા માંડી - અને લઈ લીધા... પછી... પછી શું ?

એ એના ઘરે અને પેલો એના સ્થાને...

આ તો મેં તમને અમસ્તુ એક લૌકિક દષ્ટાંતનો ઢાંચો બેસાડ્યો, પણ વાસ્તવિકતા રજુ કરવાની હજુ બાકી છે. તે આ પ્રમાણે :- જ્ઞાની પુરૂષો આપણી બુદ્ધિને એકદમ પારખી ગયા છે. ઘણી-રીતે ઘણા ઉપદેશો આપ્યા, છતાં એમને ચ લાગે છે - આજનો જમાનો Profit and loss ના આધારે જીવે છે...

વાણિયાગિરીની જ બોલબાલા ચાલે છે... તેથી એને લગતો શ્લોક મૂક્યો, એમાં ખરેખરતા દર્શાવી છે.

જો અસાર કપડાથી સાર એવા વાસણ મળે તો ફાયદામાં પડ્યા એવું માનો છો, તો પછી,

સાવ અસ્થિર = ક્ષણે-ક્ષણે ક્ષીણ થતું, મેલું = એક પણ પ્રદેશની શુદ્ધતા નહિવત્, હરેક અંશે દુર્ગંધતાથી વ્યાપેલું, જેમ મદિરાના ઘડાને બહારથી કેટલું પણ ઘસી ઘસીને ચળકાટવાળું કરો, સાફ કરો, પવિત્ર માટી વડે ઘસીને ગંગાના જળથી ધોઈ નાંખો, તો પણ તે પવિત્રતાને ધારણ કરતો નથી, તેમ મહાદુર્ગંધનીય હાડકા, વિષા, મૂત્ર અને લોહીના ઢગલારૂપ સાવ મલિનતાને પામેલું, અને પરાધીન = પોતાનો જેની ઉપર સહેજ પણ અધિકાર નથી એવા આ શરીરથી જો,

સ્થિર - નિર્મળ - સ્વાધીન એવો ધર્મ કરી શકાય તો શું તે પર્યાપ્ત નથી ??

અર્થાત્ વધુ લાભદાયી નથી ??

હવે તમો નિર્ણય કરો, લૌકિક સમજણને પામેલી તે બહેન બુદ્ધિશાલી ? કે

લોકોત્તર ધર્મના દેશક એવા પરમપિતાના શાસનને પામેલા આપણે સુજ ?...

સુજતા તો જો કે અપેક્ષાએ બન્નેમાં કહી શકાય પણ,

એક આત્મલક્ષી, બીજી દેહલક્ષી...

જહ ચિંતામણિરયણં સુલહં ન હુ હોઝ તુચ્છવિહવાણં ।

ગુણવિહવવજ્જિયાણં, જીયાણ તહ ધમ્મરયણંપિ ॥૧૫॥

અર્થ : પુણ્ય વડે હીનને = તુચ્છવૈભવશાલીને જેમ ચિંતામણિ રત્ન મળવું પણ સુલભ નથી હોતું, તેમ ગુણોના વૈભવથી હીન જીવોને ધર્મરત્ન મળવું પણ સુલભ નથી હોતું !

ભાવાર્થ : રસ્તા ઉપર હાલતા-ફરતા ભિખારી જેવા ગણાતા માણસોને બે ટંક જમવાનું ય સુખ નથી, શાંતિથી રહી શકાય, એવો ઓટલો ય સુલભ નથી, ગાડી-મોટરની વાત તો દૂર જ કરી દો, અને માટે એવા જીવોને, ચિંતામણી રત્નની પ્રાપ્તિ તો સ્વપ્ના માંય સુલભ નથી, કારણકે ચિંતામણી રત્ન કાંઈ રસ્તામાં નથી પડ્યું, અતિ કીમતી વસ્તુ ગણાય. અને એના માટે પુણ્યની સત્તા જોઈએ.

આમેય નાના નજીવા જેવા ગણાતા સુખો માટે પણ ઓછુવતુ પુણ્ય તો જોઈએ, તો પછી ચિંતામણી રત્ન માટે તો પુણ્યનો જથ્થો, ભરાવો ભારે ભરખમ હોવો જ જોઈએ, અન્યથા આ રત્નની પ્રાપ્તિ દુર્લભ.

કારણ કે આ રત્ન કાંઈ અમેરિકન ડાયમંડ જેવા કાય તુલ્ય નથી, પણ ઘણી બધી વિશેષતાઓથી મઢેલું છે, અત્યંત જવલ્લે જ એની પ્રાપ્તિ બતાવી છે. હવે જો ચિંતામણી રત્ન કે જે લૌકિક સુખ મેળવી આપે, તેના માટે પુણ્યનો ખપ બતાવ્યો છે. તો પછી,

ચિંતામણી રત્ન કરતાંય અતિ-અતિ મોંઘુ એવું ધર્મરત્ન ક્યાંથી સુલભ હોય ? પેલા રત્નના માટે જેમ પુણ્યનો ખપ હતો, તેમ

આ ધર્મરત્ન માટે ગુણોનો ખપ છે અને ગુણવડે હીન જીવો આની પ્રાપ્તિ કરી શકતા નથી, લામા-મૂકુતા-કોમળતા-સમતા વગેરે ગુણોનું ભરપૂર balance જોઈએ, પછી જ આ ધર્મરત્ન મેળવી શકાય અને આખરે તો, ધર્મરત્નથી જ ચિંતામણી રત્ન પણ મેળવી શકાય, કારણ કે પુણ્યનો stock ધર્મ વિના ક્યાંથી થવાનો ? અને ગુણો વિના પુણ્ય ક્યાંથી થવાનું ? આમ આડી-અવળી રીતે પણ બધી જ સુખ-સાહ્યબીની પાછળ ધર્મ એ જ પાયો છે.

એના સિવાય એક પણ સુખ મળ્યું નથી અને મળશે ય નહીં. અને વિચાર તો કરો આ ધર્મરત્નની પાછળ દેવલોકના ઈંદ્રો પણ તલસી રહ્યા છે. તે ધર્મ... આજે દેવ-ગુરૂની કૃપાએ આપણને હાથ લાગી ગયો છે.

કદાચ આપણા આવા સૌભાગ્ય પર અમરેન્દ્રને પણ ઈર્ષ્યા આવતી હશે... પણ હું તમોને પૂછું... આ રત્ન મળ્યાની આપણને કીમત ખરી ??

કરજો આત્મ સંપ્રેક્ષણ !!!

जह दिड्डिसंजोगो, न होइ जच्चंधयाण जीवाणं ।

तह जिणमयसंजोगो, न होइ मिच्छंधजीवाणं ॥૧૬॥

અર્થ : જેમ જન્મથી અંધ જીવોને દષ્ટિ સંયોગ (કોઈ પણ પદાર્થનું દર્શન) નથી થઈ શકતું, તેમ મિથ્યાત્વી અંધ જીવોને જિનશાસનનો સંયોગ થઈ શકતો નથી.

ભાવાર્થ : સાંભળ્યું છે,

Switzerland, Europe, Malasiya, Dargeeling, Kashmir વગેરે ઘણા પ્રદેશો સુંદર છે... લૌકિક દષ્ટિએ જોવા લાયક છે, ત્યાં જવાનો ખર્ચોય ઘણો... એક પરિવારનો Visa Pass થઈ ગયો, અને ફરવા નીકળી ગયો.

માતા-પિતા, ત્રણ છોકરા... બધાં જ એ અવસરની મજા તો લૂંટી રહ્યા હતા. પણ એમાંથી એક છોકરાને બધું જ સાડ મળેલું... ઘર-પરિવાર-પુણ્યાઈ-ફરવાની સગવડ વગેરે... પણ એક પુણ્ય ઓછું પડ્યું કે જે ખામી બધા જ પુણ્યને બાજુએ પટકી નાંખે એવી ભયાનક ! એ હતું એનું અંધપણ !!! એના લીધે એ બધું મળવા છતાંય, જાણે કાંઈ મળ્યું જ નથી એવી અનુભૂતિમાં સતત પીડાતો... એના માટે તો

Europe ના હરિયાણા પ્રદેશો ને ગામડાનાં ખેતરોના ધૂળિયા પ્રદેશો.

સમુદ્રનો કિનારો કે માટીવાળો રણપ્રદેશ.

સુંદર લાગતા આભૂષણો, કપડા કે સાવ હલકા પહેરવેશો.

રંગબેરંગી ફુલોવાળું ઉદ્યાન કે વિખરાઈ ગયેલા એક એક પાંદડાવાળું વેરાન. બધું જ સરખું ! તસુભાર પણ તારતમ્યનો આભાસ પણ એને ન થાય. કારણ કે કુદરતની બક્ષિસરૂપ દષ્ટિ એની પાસે નથી...

બોલો આવાઓના માટે દૈવ્ય કડ્ડશાર્ત થાય છે ? થાય જ.

તેમ જ્ઞાની પુરૂષો ફરમાવી રહ્યા છે કે :-

જેમ આંખ સલામત હોય તો જ સૃષ્ટિના દર્શન થાય તેમ સમ્યગ્દર્શન નિર્મળ હોય તો જ જિનશાસનમાં પડેલા પદાર્થો - રહેલા તત્ત્વોનું દર્શન થાય... કારણ કે મિથ્યાત્વીપણું એ પણ એક પ્રકારની અંધદશા જ છે !

એના અંધકારમાં માત્ર એ પાંચે ઈન્દ્રિયોના વિષયોની અનુભૂતિ કરી શકશે. અરે ! અભવ્યો જેવા મિથ્યાત્વી જીવો તો પેલા Visa પામેલા છોકરાની જેમ ચારિત્ર સુધીનો પુરૂષાર્થ કરી લેશે, તોય... મિથ્યાત્વની દશાને લીધે એ જિનશાસનના સુરમ્ય પદાર્થોને, આભ્યંતર સ્વરૂપના પ્રકાશને જોઈ જ શકશે નહિ. માત્ર બાહ્યરૂપમાં જ રાયશે-નાયશે... અને હારી જશે...

તેથી જ શાસ્ત્રકારો કહે છે,

મિથ્યાત્વના પડલને ઉઘાડવા પ્રયત્ન કરો અને પછી જે આભ્યંતર દુનિયા નિહાળશો એને પ્રાપ્ત કર્યાનો આનંદ કાંઈ અનેરો જ હશે.

બોલો આપણી દશા શું ?

બની રહેવું છે અંધ ? કે કરવો છે આભ્યંતર દૃષ્ટિ કરવાનો પુરૂષાર્થ ??

पञ्चक्वमणंतगुणो, जिणिदधम्मे न दोसलेसोवि ।

तह वि हु अन्नाणंधा, न रमंति कयावि तंमि जीया ॥९७॥

અર્થ : જિનધર્મમાં પ્રત્યક્ષ અનંત ગુણ છે, લેશ પણ દોષ નથી, તો પણ અજ્ઞાનથી અંધ આત્મા કેમેય કરીને તેમાં રમતા નથી...

ભાવાર્થ : “ધર્મ કરતો હતો, માટે આ નુકસાન થયું અર્થાત્ ધર્મના ફળ સ્વરૂપે અમુક નુકસાન થયું”, એવું ક્યારેય સાંભળ્યું નથી... સંભળાશે પણ નહીં. જિનધર્મના અનંત ગુણો પ્રત્યક્ષ જ છે.

કેટલાય અવગુણી આત્માઓ પણ આ જિનધર્મને પામી અનંતગુણના ભાજન થયા છે.

અર્જુનમાળી, જે ઘોર પાપી,

દઢપ્રહારી અત્યંત નિષ્ઠુર,

ચિલાતીપુત્ર અતિકામાંધ

એવાઓને પણ જિનશાસને ઉંચકીને પોતાના તાજના સ્થાને સ્થાપી દીધા, નરકમાં ય કદાચ સ્થાન ના પામી શકે એવા પાપોથી ચક્ર્યૂર જીવોને મુક્તિ સુખના ભોક્તા બનાવી દીધા... કેટલી ગજબ ઉદારતા !

અને રહી વાત દોષની, એલોપેથીક દવામાં side effect ની સંભાવના ખરી, પણ હોમીયોપેથીક દવામાં જરા પણ side effect નથી.

તેવી રીતે જિનધર્મના ગુણો બેશુમાર ! પણ

દોષ તો લવલેશ જેટલો પણ નથી, ક્યારે સાંભળ્યો નથી જ. અને આવો જિનધર્મ મળવા છતાં,

અજ્ઞાનથી અંધ એવા જીવો એને ગ્રહણ કરી નથી શકતા,

એને સાચી દૃષ્ટિથી જોઈ નથી શકતા.

સાચી સમજણથી સમજી નથી શકતા.

એવા જીવોની કેવી કરૂણ દશા !

ગંગા ઘેર ચાલીને આવી છે, છતાં પ્રમાદગ્રસ્ત આત્મા એનો ફાયદો નથી ઉઠાવી શકતો...

કરૂણાદ્વદયી જ્ઞાની ભગવંતો ઘણું-ઘણું સમજાવી રહ્યા છે. છતાં અજ્ઞાનરૂપી અંધપણું દૂર કરવાની સહેજ પણ તૈયારી નથી...

શું કહેવું એવાઓની સામે ?

શું કરવું એવાઓને માટે ?

એ જ હવે સમજાતું નથી !!!

- x - x -

વધુ આવતા અંકે...

અતીકથી ચાલુ...

મિચ્છે અણંતદોસા, પયડા દિસંતિ નવિ હુ ગુણલેસો ।

તહવિ હુ તં ચેવ જીઆ, હિ મોહંધા જિસેવંતિ ॥૧૮॥

અર્થ : મિથ્યાત્વમાં - મિથ્યાધર્મોમાં અનંતા દોષો છે, અને ગુણનો લેશમાત્ર પણ નથી ! તો પણ રે ! મોહાંધ જીવો તે જ મિથ્યાત્વને સેવ્યા કરે છે...

ભાવાર્થ : જિનધર્મમાં અનંત - અનંત ગુણો છે, અને દોષનો પડછાયો પણ નથી. જ્યારે મિથ્યાત્વમાં એટલે કે ઈતરદર્શનોમાં એક નહિ, પણ અનંતા દોષો છે અને ગુણનું તો નામ પણ નથી !

→ સારામાં સારો વૈદ્ય એવી શક્તિ ધરાવે છે કે હાથમાં આવેલ કેસ અવશ્ય-નિશંકપણે સફળ થાય જ, દર્દી શાતાને પામે જ ! નિષ્ફળતા એ તેના માટે એક વિરલ-આશ્ચર્યજનક ઘટના કહેવાય !

→ મધ્યમ વૈદ્ય જ્ઞાનથી અને અનુભવથી પણ નબળો છે. અને માટે જ નિષ્ફળતા સાથેની મેરેથોન રેસ તેના માટે સહજ થઈ પડતી હોય છે !

→ અને પેલા રસ્તાના કાંઠે તંબૂ તાણીને બની બેઠેલા વૈદ્યો ! દવા કે રોગના નામો પણ ઠીક રીતે જે જાણતા ન હોય અને બોલી ન શકતા હોય ! તેવા લેભાગુઓ ન તો આરોગ્યશાસ્ત્ર જાણે અને ન તો એકાદ-બે કેસમાં સફળ થયા હોય ! તેઓ તો સ્વાર્થ માટે - પૈસા માટે રમે છે માત્ર ને માત્ર જુગાર કોઈકના ભાવો સાથે...

અહિં જિનધર્મ એ પેલા શ્રેષ્ઠ નહિ, પણ શ્રેષ્ઠતમ વૈદ્ય સમાન છે. જ્ઞાનનો વૈભવ (દેખાડો નહિ !) એટલો બધો વિસ્તૃત અને અગાધ કે જાણે 'નથી ખબર' આવું વાક્ય તેના શબ્દકોશમાં સ્થાન ધરાવતું જ નથી !

આશ્રયે આવેલા અગણિત જીવોનો અનુભવ પણ 'સદા વિજયી'ની જાણે મહોરછાપ અપાવે છે !

ભાવાર્થ એ જ કે શ્રી જિનશાસનમાં વિશ્વના પ્રત્યેક જીવો માટે, પ્રત્યેક જીવદળની પ્રકૃતિને અનુરૂપ ઔષધ સદા માટે હાજર જ છે ! જે જીવ તેના શરણે આવ્યો, તે અવશ્ય ભાવારોગ્યની પ્રાપ્તિ કરશે તે નિશ્ચિત હકીકત છે જ, જરૂર છે માત્ર અપથ્યત્યાગ અને ઔષધસેવા !

હા ! એટલું ખરું કે,

પેલા શ્રેષ્ઠતમ વૈદ્ય પાસે જો મડદા જેવો જ દર્દી આવે, તો પછી તેની પાસે આવા દર્દીઓ માટે 'Death Certificate' સિવાય બીજું કંઈ જ આપવા લાયક નથી. હા ! જો વેન્ટીલેટર ઉપર ચઢાવામાં આવે તો કેટલાંક શ્વાસો વધુ ખેંચી લે ખરાં !

એવી જ રીતે,

શ્રી જિનશાસનના શરણે અભવ્ય જીવો આવે, તો તેના માટે તો જિનશાસન પાસે કંઈ જ નથી. હા ! વેન્ટીલેટર જેવી બાહ્ય ક્રિયાઓથી એકાદ સદ્ગતિની રાહત આપી શકે ખરાં !

આ બધી જ વાતોનો સાર એ જ છે કે, શ્રી જિનધર્મમાં નિશ્ચિત હિત છે જ, અને દોષની છાંટ પણ નથી, પેલા શ્રેષ્ઠ વૈદ્યની જેમ !

મધ્યમ વૈદ્ય જેવા છે ઈતરદર્શનો ! એવા કે જે શ્રી જિનધર્મથી થોડા-ઘણા દૂર છે. થોડી-ઘણી

કલ્પના અને થોડી-ઘણી વાતો શ્રી જિનધર્મ પાસેથી ઉધારીમાં લીધેલ ! ક્યારેક પોતાની પાયા વિનાની કલ્પનાઓથી હાર, અને ક્યારેક શ્રી જિનધર્મને અનુસરનારી બાબતોથી સદ્ગતિ વગેરે પ્રાપ્તિ !

માટે અહિં જ્યાં-જ્યાં શ્રી જિનધર્મનો પડછાયો ત્યાં ત્યાં ગુણ ! તાપસાદિના તપથી દેવલોકાદિની પ્રાપ્તિની જેમ ! અને જ્યાં-જ્યાં મનઘડંત વાતોનું સામ્રાજ્ય, ત્યાં-ત્યાં નિશ્ચિત દોષ ! માંસાદિભક્ષણથી નરકની પ્રાપ્તિ થાય !

નાસ્તિકમત વગેરે જેવા દર્શનો, કે જે શ્રી જિનધર્મથી જોજનો દૂર છે, ત્યાં તો નિશ્ચિત મૃત્યુ જ ! અર્થાત્ દુર્ગતિ ! માત્ર મળે સંતોષ કંઈક કર્યાનો ! પેલા બની બેઠેલા વૈદ્યના શરણે ગયેલા દર્દીની જેમ...

સાર એટલો જ લેવાનો છે, કે શ્રી જિનધર્મમાં અનંત-અવશ્ય પ્રાપ્ત થનારા ગુણો-લાભો છે જ. અને બીજે અજ્ઞાનનું સામ્રાજ્ય હોવાથી મળે માત્ર ને માત્ર મોત !

આ નિશ્ચિત હકીકત હોવા છતાંય, મિથ્યાત્વી જીવોને મિથ્યાદર્શનો જ ગમે, તે જ સાચા લાગે, તેનો જ આશરો લે...

કેમ ?

કેમકે, તેમણે પહેર્યા છે ગોગલ્સ !

એટલે ?

એટલે એ જ કે તડકાથી બચતા જેમ લોકો ગોગલ્સ પહેરે અને તેના કારણે સફેદ વસ્તુ પણ તેમને દેખાય કાળા જેવી. તેવી જ રીતે આ જીવોની દૃષ્ટિ - સમજણશક્તિ મિથ્યાત્વથી આવરિત થઈ છે, અને માટે જ શ્રી જિનધર્મના વિશુદ્ધતત્ત્વો પણ તેમને તો આંડંબર અને બાબલાંની વાતો જેવા લાગે...

આંખના સુખ ખાતર લોકો કાળાશને અપનાવે અને એ ભ્રાંતિને જ સારી માને, તેમ આ જીવો દેહ અને મનના સુખ ખાતર વાસ્તવિકતાને નજર અંદાજ કરવા પણ તૈયાર થાય છે ! તદ્દન વિપરીત માન્યતા પણ અપનાવવા તૈયાર થઈ જાય છે...

દેખી શક્તા હોવા છતાંય આંધળા બની જાય છે !

પ્રશ્ન : મિથ્યાત્વી જીવો વાસ્તવિકતાને જાણતા જ નથી અને માટે ખોટી પ્રવૃત્તિ કરે છે, કે પછી વાસ્તવિકતાને જાણે છે, પણ છતાંય તેની ઉપેક્ષા કરીને ખોટી પ્રવૃત્તિ કરે ?

ગોગલ્સ પહેરનાર વ્યક્તિ સમજે તો છે જ કે સામેની ગાડી ભલે મને કાળી દેખાય છે, પણ ખરેખર તે છે તો ધોળી જ !

પીળિયાના દર્દીને શંખ ભલે પીળો દેખાય, પણ તે પોતે પણ માને તો છે જ, કે તે શંખ ધોળો જ છે...

માટે, વાસ્તવિકતાને ન જાણવી અને જાણવા છતાંય ઉપેક્ષા કરવી, તે બેય અલગ-અલગ બાબત છે. મિથ્યાત્વીમાં શું હોય ?

ઉત્તર : મિથ્યાત્વીમાં આ બે ય વસ્તુ અમુક અપેક્ષાએ હોય છે !

→ ગોગલ્સ પહેરનારને જે વસ્તુ પૂર્વપરિચિત છે, તે વસ્તુ ભલે તેને ગમે તેવી દેખાય, છતાંય તે વાસ્તવિકતાને તો સમજતો જ હોય !

દા.ત. પોતાની ધોળી ગાડી કે પાડોશનો ધોળો બંગલો ગોગલ્સના કારણે કાળો દેખાય, પણ માને તો ધોળો જ !

→ બીજી વાત એ કે ભલે કોઈ વસ્તુ પૂર્વપરિચિત ન હોય, તો પણ અનુમાનથી તેના સંબંધી વાસ્તવિકતા સમજી લે !

દા.ત. સામેથી આવતા સાધુના કપડા ભલે તેને કાળા દેખાય, પણ અનુમાનથી સમજી લે કે આ

કંઈ ભૂવા તો નથી લાગતા કે કાળા કપડા પહેરે, આ કપડા કાળા તો નહિં જ હોય !

→ ત્રીજી વાત એ કે સ્થૂલ-સ્થૂલ વસ્તુઓ જાણી લે, ત્યાં વ્યવહારુ બુદ્ધિ વાપરીને વાસ્તવિકતા સુધી પહોંચે !
દા.ત. કોઈ ચિત્ર સામે મૂકવામાં આવે, તો ચિત્રમાં રહેલ મોટી ચીજોના રંગ કદાચ પીછાની લે, પણ ઝીણી ડીઝાઈનો સુધી ન પહોંચી શકે.

આમ આ ત્રણ કારણોથી ગોગલ્સ હોવા છતાંય, વ્યક્તિ સાચી બાબત જાણી શકે. એમ મિથ્યાત્વી પણ સાચા તત્ત્વો - સાચા પદાર્થોને સામાન્યથી ઓળખી શકે - સમજી શકે... પણ !

૭૦% કે ૮૦% પાસ થવા છતાંય ઘણીવાર તે ફેઈલ થઈ જાય...

→ પૂર્વપરિચિત ન હોય તેવી વસ્તુ ક્યારેય ન પીછાની શકે...

→ અનુમાન પણ કેટલીકવાર ખોટો ઠરે...

→ સ્થૂલ વસ્તુઓ જાણવા છતાંય સૂક્ષ્મ બાબતોથી તો તે અજાણ જ રહી જાય...

તેથી આ જ રીતે,

→ મિથ્યાત્વી જીવને પૂર્વે અહિંસા જેવી વાતો ઘણીવાર સંભળાઈ હોય, આ ભવ કે પછી પૂર્વભવમાં; તેના કારણે તેને અહિંસા ઉપાદેય તરીકે હૃદયસ્થ થઈ ગઈ હોય. અને માટે જ મિથ્યાત્વી હોવા છતાં પણ અહિંસાને સ્વીકારે. આશયની-ચિત્તની-મનની નિર્મળતા પણ ધર્મ છે, સર્વોત્કૃષ્ટ ધર્મ છે, તે પૂર્વે કદી સાંભળ્યું નથી, માટે તેને ન સ્વીકારે !

→ નીતિપૂર્વકના ધંધાને પોતે કદાચ ઉપાદેય તરીકે ન પણ માનતો હોય. પણ લોકમાં અનીતિથી ધંધા કરનાર વગોવાય છે, તેમના આધારે નીતિપૂર્વકના વ્યવસાયને માત્ર શિષ્ટાચારરૂપે નહિ, પણ ધર્મ તરીકે પણ સ્વીકારે. આ થયો એક પ્રકારનો અનુમાન ! પણ સૂકાયેલી લીલ છઠ્ઠના પારણે વાપરનારને તપસ્વી નહિં, પણ પરમ અજ્ઞાની કહેવાય, તેવું અનુમાન કોણ કરાવશે !

→ હત્યા, માર-પીટ વગેરે, સ્થૂલ બાબતોને હિંસારૂપે ગણે, પણ 'બીજાના મનને દુભાવવા' એ પણ એક પ્રકારની હિંસા છે, તેવી સૂક્ષ્મબુદ્ધિ તેને ન પણ હોય.

આખી ચર્ચાનો સાર :-

→ મિથ્યાત્વી જીવ પૂર્વોક્ત ત્રણ કારણોસર સાચા તત્ત્વને સામાન્યથી જાણી શકે.

→ પણ આ ત્રણ કારણો એટલાં પાંગળાં છે કે આ જીવ ઘણી બાબતોમાં થાપ ખાઈ જાય અને માટે જ તેના બધાં પ્રયત્નો નિષ્ફળ !

અને,

→ મિથ્યાત્વી જીવ પોતાને ખ્યાલ હોય તેવા પણ સત્યધર્મને ક્યારેક પાળે, અને ક્યારેક ન પાળે ! કોઈક ધર્મને પાળે, કોઈક ધર્મને ન પાળે !

આ રીતે મિથ્યાત્વી જીવમાં વિકલ્પ → વાસ્તવિકતાને જાણે, પણ ઉપેક્ષાથી આચરે નહિં ← તે ઘટી જાય છે.

અને બીજો વિકલ્પ → વાસ્તવિકતાને જાણતો જ નથી ← એ તો આવા દયનીય જીવની માટે સહજ છે જ !

અને આ બધી વિચિત્રતાઓની પાછળ ખેલ છે દર્શનમોહ. અને ચારિત્ર મોહ કર્મનો ! જેને જેટલો ક્ષયોપશમ, તે તેટલો ઊંચો, જેનો ક્ષયોપશમ નબળો, તે તેટલો નીચો !

આ બધી જ વાતોને હૃદયમાં રાખીને ગ્રંથકારશ્રીએ ફરમાવ્યું છે કે, 'મિથ્યાત્વમાં - મિથ્યાદર્શનોમાં અનંતા દોષો છે, પણ આ મોહાંધ જીવને તો તે જ જ્યે છે, જેમ ભૂંડને ભાવે વિષા !'

- X - X -

વે રા ગ્ય ભિ દુ

મુમુક્ષુઓ માટે ખાસ

ગતાંકથી ચાલુ...

ધિન્દ્રી તાણ નરાણં વિન્નાણં તહ ગુણેસુ કુસલતં ।

સુહસચ્ચધમ્મરયણં સુપરિક્ખં સે ન જાણંતિ ॥૧૧॥

ગાથાર્થ : તે મનુષ્યોના વિજ્ઞાનને અને ગુણોમાં કુશળતાને પિક્કાર હો, કે જેઓ સારી રીતે પરીક્ષા કરાયેલા સુખકારી અને સાચા ધર્મરત્નને જાણતા નથી.

ભાવાર્થ : C.A., M.B.A. વગેરેનું જ્ઞાન કેવું ? I.A.S. અધિકારીઓએ કેટલી ચોપડીઓ ગોખી નાંખી ? આજના વૈજ્ઞાનિકોનું વિજ્ઞાન તો જુઓ. આપણા મગજમાં પણ ન ઉતરે એવી શોધખોળ તેઓ કરી ચૂક્યા છે અને કરી રહ્યા છે !

નવી પેઢીને તો આ બધું સાવ સામાન્ય લાગે. પણ શાંતિથી વિચારીએ તો આપણને તો આશ્ચર્ય જ લાગે.

→ ૨૦ હજાર કિ.મી. દૂર બેઠેલા માણસ સાથે વાપરના કનેક્શન વિના વાતો...

→ હજારો કિ.મી. દૂર બેઠેલાને આપણા લખેલા અક્ષરો એવા જ આકારમાં ફેક્સ દ્વારા પહોંચી જાય...

→ હાથથી પુસ્તકના પાના ફેરવીએ એમ મોબાઈલ પર આંગળીથી પાના ફરતા જાય...

એક આખું પુસ્તક લખાઈ જાય, એટલું આજના તે તે માણસોનું વિજ્ઞાન છે.

એમ આજના માણસોની તે તે કળાઓમાં કુશળતા તો જુઓ...

ગીનીઝ બુક ઓફ વર્લ્ડ રેકોર્ડ જો તમે જુઓ, તો તમને આશ્ચર્ય જ લાગે. 'બાપ રે બાપ !' શું આ શક્ય છે ? 'ના રે ના !' એવું જ આપણે બોલી બેસીએ.

એકાદ કલાકમાં આખું મકાન બનાવી દેવું...

પેટમાંથી તલવાર આરપાર કાઢીને પણ જીવતા રહેવું...

એવરેસ્ટ શિખર સુધી ચઢવું...

સાહસોનો ઈતિહાસ જાણીએ, તો આશ્ચર્યથી આપણી આંખો ફાટી જાય.

પણ છતાં આ બધા માણસોના એ વિજ્ઞાનને, એ કુશળતાને પિક્કાર હો...

કારણ કે તેઓ ધર્મરૂપી રત્નને નથી ઓળખતા.

પરીક્ષા થઈ ચૂકી છે આ રત્નની કે એ ૧૦૦ ટયનું સોનું છે.

પરીક્ષા થઈ ચૂકી છે આ રત્નની કે એ એકાંતે સુખકારી છે.

પરીક્ષા થઈ ચૂકી છે આ રત્નની કે એના વિના ઘોર અંધકાર છે...

છતાં એને મહત્ત્વ ન આપવું અને ભવિષ્યમાં ભયંકર દુઃખો વધારનાર એવા વિજ્ઞાનનો, એવી કુશળતાનો જ આશરો લેવો એ ક્યાંનો ન્યાય ?

એ વિજ્ઞાને તો કરોડો લોકોને મિથ્યાત્વમાં = ભોગવાદમાં રમતા કર્યા.

એ કુશળતાએ તો કરોડો લોકોને પાપોમાં રગદોળતા કર્યા.

આવે છે આજે ઉપાશ્રયોમાં માંડ પાંચ ટકા વર્ગ ! એ પણ ઘરડાઓ - પ્રૌઢો !

યુવાનોને - યુવતીઓને જોયા છે કદી ઉપાશ્રયમાં !

એમની દુનિયા વધુ ને વધુ ખરાબ બનતી જાય છે...

કોણ બચાવે એમને ? એ બધાને ડુબાડનાર છે જ આ વિજ્ઞાન... આ ખોટી કુશળતા !

ધિક્કાર હો ધિક્કાર હો...

* જિણધમ્મોડયં જીવાણં, અપુલ્લો કપ્પપાયવો ।

સગ્ગાપવગ્ગસુક્કાણં ફલાણં દાયગો ઇમો ॥૧૦૦॥

ગાથાર્થ : આ જિનધર્મ જીવોને અપૂર્વ કલ્પવૃક્ષ છે. કારણ કે આ ધર્મ સ્વર્ગ-મોક્ષના સુખો રૂપી ફળોને આપે છે.

ભાવાર્થ : કલ્પવૃક્ષ એટલે જે માંગો તે આપે તેવું વૃક્ષ !

પણ આ માન્યતા અજૈનોની છે. હકીકતમાં કલ્પવૃક્ષ બધું આપી શકવા સમર્થ જ નથી. યુગલિકોના વખતમાં જે દસ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષ બતાવ્યા છે. એ જુદા જુદા દસ પ્રકારના કાર્યો માટે ઉપયોગી થાય છે. ત્યાં કોઈ દૈવી ચમત્કાર નથી માનવાનો. પણ એવા પ્રકારની જ એ વૃક્ષોની રચના માનવાની છે.

દા.ત. વસ્ત્રો આપનારા વૃક્ષોમાંથી ચમત્કાર રૂપે વસ્ત્રોનો વરસાદ નથી થતો, પણ એની રચના જ એવી કે એના પાંદડા વગેરે વસ્ત્રના કામમાં આવે.

એમ ગૃહ આપનારા વૃક્ષોમાંથી ઘરો ચમત્કાર રૂપે નથી બનતા, પણ એની રચના જ એવી કે એ વૃક્ષો જ રહેવા માટેના સુંદર મઝાના ઘર રૂપે કામ આવે.

‘હે વૃક્ષો ! તમે મને ફલેટ આપો.’ એમ માંગો, અને ફલેટ મળી જાય, બની જાય... એવું ન બને. પણ સહજ રીતે જ ઘરના જેવી રચનાવાળા એ વૃક્ષો હોય અને એમાં રહેવાનું.

આમ

કલ્પવૃક્ષો સુખ આપે છે ખરા, પરંતુ એ માત્ર આલોકના જ...

જ્યારે જૈનધર્મ એ તો અલગ પ્રકારનું જ કલ્પવૃક્ષ છે.

એ આલોકના સુખ તો આપે જ,

પરલોકના = સ્વર્ગના સુખ પણ આપે...

અને મોક્ષના સુખ પણ આપે.

આપણને આવું કલ્પવૃક્ષ પાંચમાં આરામાં પણ મળ્યું છે. ભલે આમ કલ્પવૃક્ષ ૧ થી ૩ આરામાં જ હોય છે, પરંતુ આ જૈનધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષ ત્રી આ કળિયુગમાં પણ આપણને મળેલ છે.

બોલો, આપણે ભાગ્યશાળી ? કે કમભાગી ?

ત્રણ આરામાં જન્મ ન મળ્યાનો ખેદ નથી કરવાનો આપણે... પણ જિનશાસનમાં -

જૈનસંઘમાં જન્મ મળ્યાનો આનંદ અનુભવવાનો છે આપણે !

ધમ્મો બંધૂ સુમિત્તો ય, ધમ્મો ય પરમો ગુરુ ।

મુક્ત્રમગ્ગપયદ્ધાણં ધમ્મો પરમસંદણો ॥૧૦૧॥

ગાથાર્થ : ધર્મ ભાઈ છે, સારો મિત્ર છે. ધર્મ પરમ ગુરુ છે. મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવર્તેલા જીવોને ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ રથ સમાન છે.

ભાવાર્થ : સંકટ સમયે સહાય કરે એ ભાઈ ! જૈનધર્મ સંકટમાં સહાયક બને જ છે, માટે એ ભાઈ છે.

સાચા માર્ગે દોરી જાય, ખોટા રસ્તે જતા અટકાવે, સુખે-દુઃખે સાથે રહે એ સુમિત્ર ! ધર્મ પણ એવો જ છે ને ?

ગુરુ આપણને માર્ગદર્શન આપે... ધર્મ પણ માર્ગદર્શન આપે...

લાંબી મુસાફરી કરવી હોય, તો રથ જોઈએ... મોક્ષ સુધીની લાંબી મુસાફરીમાં ધર્મ રથનું કામ કરે છે.

પ્રશ્ન : ધર્મનો આટલો બધો મહિમા છે, એ તો બરાબર... પણ ધર્મનો અર્થ સ્પષ્ટ કરતા જાઓ...

ઉત્તર : શુભભાવપૂર્વકની ક્રિયાઓ એ છે ધર્મ !

આવા ધર્મથી ઉત્પન્ન થયેલું પુણ્ય કર્મ એ છે ધર્મ !

બંને પ્રકારના ધર્મ માટે આપણે આવો મહિમા દર્શાવી શકીએ.

ક્રિયાત્મક ધર્મ, પુણ્યાત્મક ધર્મ દ્વારા જ બધું ફળ આપે છે... એ ધ્યાન રાખવું.

ચઙગફણંતદુહાનલપલિત્તભવકાણણે મહાભીમે ।

સેવસુ રે જીવ ! તુમં, જિણવયણં અમિયકુંડસમં ॥૧૦૨॥

ગાથાર્થ : ચાર ગતિના અનંત દુઃખો રૂપી અગ્નિથી ભડકે બળેલા, મહાભયંકર આ સંસારરૂપી જંગલમાં હે જીવ ! તું અમૃતના કુંડ સમામ જિનવચનનું સેવન કર.

ભાવાર્થ : મહાપુરુષ અત્યંત લાગણીસભર ભાષામાં છેલ્લી ત્રણ ગાથાઓમાં હિતશિક્ષા આપે છે.

સંસારને ઉપમા આપી છે મહાભયંકર જંગલની !

ચારગતિના અનંતા દુઃખો એ છે આગ ! એનાથી ભડકે બળે છે આ જંગલ !

આમાં જે પ્રવેશે, રહે એ બિચારો બળે જ ને ? દુઃખી જ થાય ને ?

છે બચવાનો કોઈ ઉપાય એના માટે ? હા ! છે જ.

જો એ કોઈ સરોવરમાં ડુબકી મારી દે, તો એ આગ એને કોઈ અસર ન જ કરે.

તો બોલો, છે કોઈ એવું સરોવર આ સળગતા સંસારમાં ? હા ! છે જ. અરિહંત મહારાજના વચનો એ જ તો છે અમૃતની કુંડ !

આ માત્ર પાણીનો કુંડ નથી કે દુઃખોની આગથી જ બચાવે... આ તો અમૃતનો કુંડ છે... એ તો અમરપણાની ભેટ આપે. માટે જીવ ! કશો વિચાર ન કર, માની લે મારી વાત ! તું આ જિનવચનરૂપી અમૃતનું સેવન કર.

પહેલા આ કુંડમાં ડુબકી લગાવ, પછી એ અમૃતને પી લે.

એટલે કે પહેલા જિનવચનોને બરાબર સાંભળ, બરાબર વાંચ, બરાબર સમજ... આ છે ડુબકી ! પછી એ જિનવચનોને પીવા માંડ એટલે કે જીવનમાં ઉતારતો જા, અમલમાં મુકતો જા... થઈ જશે જલસા તને ! પછી ભલે ને સળગ્યા કરે સંસાર ! એ ક્યાં તને અડે છે ?

વિસમે ભવમરુદેસે અણંતદુહગિમ્હતાવસંતત્તે ।

જિણધમ્મકપ્પરુક્ખં, સરસુ તુમં જીવ ! સિવસુહદં ॥૧૦૩॥

ગાથાર્થ : અનંત દુઃખો રૂપી ઉનાળાની ગરમીથી તપેલા, વિષમ એવા સંસાર રૂપી રણપ્રદેશમાં હે જીવ ! તું મોક્ષસુખને આપનાર જિનધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષનું સ્મરણ કર.

ભાવાર્થ : ૧૦૨મી ગાથાની જ વાત માત્ર ઉપમા બદલીને ફરીથી મહાપુરુષ કરી રહ્યા છે કે સંસાર છે રણ ! અતિ ભયંકર ! એમાં અનંતદુઃખો રૂપી ગરમી પડી રહી છે, એનાથી આખું રણ ગરમ-ગરમ થઈ ગયું છે.

અહીં જો શિવસુખરૂપી શાંતિ જોઈતી હશે, તો એને માટે જૈનધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષની જ જરૂર છે.

અંતિમ ગાથા.

કિં બહુણા જિણધમ્મે જહ્મિ અવ્વં જહ્મિ ભવોદહિં ઘોરં ।

લહુ તરિયમણંતસુહં લહ્મિ જિઓ સાસયં ઠાણં ॥૧૦૪॥

ગાથાર્થ : વધારે શું કહેવું ? જૈનધર્મમાં પ્રયત્ન કરો. કે જેથી જીવ ઘોર એવા સંસાર સમુદ્રને ઝડપથી તરીને અનંતસુખવાળા શાશ્વત સ્થાનને પામે.

ભાવાર્થ : ૧૦૩ ગાથામાં ઘણું કહી દીધું.

ચાર ગતિના દુઃખોનું વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું...

જન્મ-જરા-મરણની ગંભીરતાઓ સમજાવી...

દુઃખોથી બચવા માટે વારંવાર પ્રેરણાઓ કરી કે 'અધર્મ ન કરો...'

છેલ્લે જાણે કે થાકી જઈને અંતિમ સાર રૂપે કંઈક બોલતા હોય, એમ એ મહર્ષિ બોલે છે

કે,

વધારે અમે શું કહીએ ?

સાર એટલો જ છે કે જૈનધર્મમાં પ્રયત્ન કરો...

એનાથી સંસાર ખતમ થશે,

અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થશે.

વૈરાગ્યશતક સંપૂર્ણ.

- X - X -

(નોંધ : ૧ થી ૧૦૪ ગાથાનું વિવેચનવાળું પુસ્તક છપાવવાની ભાવના છે. છપાશે, એટલે જાહેરાત કરવામાં આવશે.

આવતા અંકથી ઈન્દ્રિયપરાજયશતક ગ્રંથ ઉપર વિવેચન શરૂ કરવામાં આવશે.)